

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLGENİN SİYASİ DURUMU	6
Osmanlılardan Önce Bölgenin Durumu	6
Bölgenin Osmanlı Devletine Katılması	9
Osmanlı Dönemi	10
Canpolatoğulları Ailesi	11
Kaynaklar	16
Yayınlanmış Kaynaklar	16
Arşiv Kaynakları	16
1. BÖLÜM I	26
İdari Yapı	26
Yönetim	27
Askerî İdarî Teşkilat	30
Şer'î İdarî Teşkilat	39
Nahiyeler	42
Azez Nahiyesi	42
Com Nahiyesi	42
Şehirler	43
2. Bölüm II	45
Nüfus ve İskân	45
Nahiyelerde Nüfus	45
Şehir Nüfusu	45
Com Nahiyesinde Nüfus	55
Azez Nahiyesinde Nüfus	58
Askeriler ve Muafklar	59
Aşiretler	59
Yaşam Tarzları	59
Konar-Göçerlerin İdareleri	61
Konar-Göçerlerin Üretimleri	63
Kilis Sancağındaki Aşiretlerin Nüfusları ve Yayılma sahaları	64

Konar-Göçerlerin Toplam Nüfusları _____	82
Toplam Sancak Nüfusu _____	86
3. BÖLÜM III _____	89
İktisadi Hayat _____	89
Ekonomi _____	89
Osmanlı vergi sisteminin Oluşumu _____	90
Kilis Sancağında Vergilendirme _____	92
Ziraî Hayat-Üretim-Vergiler _____	96
Zirâî Vergiler _____	98
Hububat ve Bakliyat Üretimi _____	104
Tahıl Dışı Ziraî Ürünler _____	110
Köyler _____	122
Mezraaalar _____	137
Kıta-i arzlar ve Zeminler _____	139
Üretim ve Nüfus ile İlgili Değerlendirmeler _____	141
Genel Olarak Tarımdan Alınan Vergiler _____	142
Hayvancılık _____	144
Arıcılık (nahl) ve Küçükbaş Hayvancılık (Ma'iz) _____	144
Şahsa Bağlı Vergiler _____	147
Bennak Resmi _____	147
Mücerred Resmi _____	148
Arızî Vergiler _____	149
Tapu, Deştbanlık ve Arus Resimleri _____	151
Sınaî ve Ticarî Hayat _____	152
Değirmenler _____	153
Ma'sereler _____	154
Meyhane Mukataası ve vergileri _____	155
Hamam Vergileri _____	156
Boyahane vergisi _____	156
Debbağhane (Tabakhane) _____	157
Diğer Sanayî Tesisleri ve Baclar _____	159
Ticarî Hayat ve Vergiler _____	159

Pazar ve Esnaf	159
Hizmetler	162
İhtisab	162
Bevvabî	163
Gelirin Dirliklere Göre Taksimi	163
Haslar	163
Zeametler ve Tımarlar	166
Malikâne Divani Sistemi	169
Mülkler	177
Vakıflar	181
4. Bölüm IV	188
ŞEHİR HAYATI	188
Kilis Şehrinin Tarihi ve Coğrafi Yapısı	189
Mahalleler	196
İmâr	204
Vakıflar ve Vakıf Eserleri	206
Kilis Şehrinde Vergi Gelirlerinin Paylaşımı	216
Azez Şehri Ve Mahalleri	219
Kazanın Üretimi	221
Vakıflar Ve Vakıf Eserleri	222
5. SONUÇ	225
6. BİBLİYOGRAFYA	228

1. TABLOLAR

<i>Tablo 1: Şehirlerde Nüfus</i>	50
<i>Tablo 2: Azez Nahiyesi Köylerinde Nüfus</i>	51
<i>Tablo 3: Com Nahiyesi Köylerinde Nüfus</i>	56
<i>Tablo 4: Kilis Sancağındaki Konar-Göçerlerin Nüfusları</i>	84
<i>Tablo 5: Genel Olarak Nüfus</i>	87
<i>Tablo 6: Azez Nahiyesinde Köylere Göre Hane ve Çift Değişimi</i>	99
<i>Tablo 7: Azez Nahiyesi Köylerinde Zeytin Üretimi</i>	117
<i>Tablo 8: Bağ ve İncir Üretimi</i>	119
<i>Tablo 9: Nüfus-Çift ve Tarım Ürünleri Oranı</i>	140
<i>Tablo 10: Kişi Başına Düşen Vergi</i>	140
<i>Tablo 11: Mülk Sahipleri</i>	178
<i>Tablo 12: Vakıflar</i>	181
<i>Tablo 13: Azez Nahiyesinde Hası ve Kısım Oranları</i>	247
<i>Tablo 14: Com Nahiyesinde Hasıl Miktarı</i>	252
<i>Tablo 15: Azez Nahiyesinde Hane Başına Gelir-Vergi Oranları</i>	254
<i>Tablo 16: Azez Nahiyesinde Çift Başına Düşen Üretim</i>	259
<i>Tablo 17: Konar-Göçerlerin Koyun Sayıları ve Vergileri</i>	264

GRAFİKLER

<i>Şekil 1 Nüfus Artışı</i>	87
<i>Şekil 2: Ürün-Nüfus Grafiği</i>	143

GİRİŞ

BÖLGENİN SİYASİ DURUMU

Osmanlılardan Önce Bölgenin Durumu

Osmanlı idaresinin Kilis Sancağı'ndaki varlığını daha iyi anlamak için bölgenin daha önceki yöneticileri olan Memlûklerin devlet yapısına ve bu devletin son dönem tarihî şartlarına bakmakta fayda vardır.

Memlûkler, köle olarak başladıkları siyasi kariyerlerini Eyyubî Devletini yıkıp, bağımsız devletlerini kurarak devam ettirdiler.¹ Ortadoğu devlet idaresi anlayışına getirdikleri yeniliklerin yanında, Moğollara karşı savunma savaşları ile de tanındılar.² Moğollar aynı zamanda bölgenin statikosunu bozan unsur oldular.³

Ülke genelinde Memlûk soyundan gelenlerin idaresinden oluşan yönetim tesis ettiler. Memlûk sultanları, aynı soydan gelen generallerin teşkil ettiği şura arasından seçiliyordu. Sultanlık babadan oğla geçmeyip, en yetkin idareci başa gelmekteydi. Ülkenin yönetim merkezi Kahire şehriydi. Ülke, yönetim birimleri olarak naipliklere ayrılmıştı. Halep ve Şam şehirleri de Memlûk döneminin önemli naiplik merkezleri arasında idi.

Osmanlı Memlûk zıtlaşması yoğun olarak 1460'larda Sultan Kayıtbay zamanında başladı. Dulkadir ve Ramazan Oğulları Beylikleri her iki devletin de ilgi sahasına giren beyliklerdi. Bu nedenle karşılıklı savaşlar 1488 yılı Mart ayından itibaren yoğunlaştı. 17 Ağustos 1488'de yapılan savaşta Osmanlılar yenildiler. Tunus Elçisinin

¹ Kızıloprak, Süleyman, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.320-336.

² Özbek, Süleyman, "Yakın Doğu Türk-İslâm Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.127-133, bkz. Holt, P.M., *Early Memlûk Diplomacy (1260-1290)*, E.J.Brill, 1995, Hassanein,R., *The Financial System of Egypt A.D.1169-1341*, London, 1972, Popper, W., *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.*, Los Angeles 1957.

³ Venzke, Margaret L., "The Case Of A Dulgadir-Mamluk İqta: A Re-Assessment Of The Dulgadir Principality And Its Position Within The Ottoman-Mamluk Rivalry," *JESHO*, 43,3, (2000), s.399-474

araya girmesi ile geçici olarak barış imzalandı.⁴ Ama yenilgi Osmanlılar tarafından hiçbir zaman hazmedilemedi.⁵

Osmanlı-Memlûk zıtlaşmasının başladığı Sultan Kayıtbay dönemi Memlûklerin iç birliklerinin sağlanıp toparlandıkları bir dönem olarak bilinmektedir. Kayıtbay, Çerkes Memlûklerinin en bâriz sultanıdır. ⁶1460'lı yılların sonunda Kahire'de yönetime gelen Sultan Kayıtbay, siyasi düzeni sağladı ve ekonomik olarak kalkınma gerçekleştirdi.⁷ Buna karşın sultanlık 1480'lerden itibaren siyasi ve ekonomik zorluklarla karşılaştı.⁸Yönetim ekonomik krizlerle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Özellikle 16. Yüzyılın başlarında ekonomik çöküntüler olabildiğince arttı.⁹

Memlûkler, öncelikle ekonomik alanda gümüş paradan bakır paraya geçerek ekonomik dezavantajlardan kurtulmaya çalıştılar. Bunu 1480'lerden itibaren Sultan Kayıtbay zamanında bakır paranın da değerinde devalüasyon izledi. Osmanlı devleti ile seferlere girişilmesi ve artan savaş harcamaları kadar,¹⁰ aynı dönemde “Yukarı Mısır” olarak bilinen ve ekonomik olarak Mısır'ın çok önemli gücü olan bölgenin Sultanlığın denetiminden çıkması da ekonomik çöküntüde etkili oldu. Ayrıca 1492'de ortaya çıkan “veba” salgınında kaynakların aktardığına göre Memlûklerin üçte biri öldü. Vebanın akabinde kıtlık baş gösterdi. Kıtlık nedeniyle fiyatlar fevkalade yükseldi. Tüm bu olumsuz şartlar devam ederken idareciler de kendi aralarında anlaşmazlık ve çatışma içindeydi.¹¹

⁴ Hammer,J.V., *Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Cilt II, *M.E.B.* İstanbul 1997 s.318-320

⁵ Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, s.279, Shai Har-el, *Struggle For Domination in the Middle East The Ottoman-Mamluk war 1485-91*, E.J.BRILL, 1995, Petry, Carl F., *Protectors or Praetorians: The Last Mamluk Sultan's and Egypt's Waning as a great Power*, Albany 1994

⁶ Kopruman, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Türkler*, cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.99-126.

⁷ Kopruman, K.,Y., “Mısır Memlûkleri”, s.117

⁸ Meloy, J. L., “Copper Money in late Mamluk Cairo; Chaos or Control?” *JESHO*, Vol:44 August 2001, s.293

⁹ Petry, C. F., *Protectors or Praetorians? The Last Memlûk Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany State University of New York Press 1994, s.102, aynı yazar *Twilight of Majesty: The Reigns of The Memlûk Sultans al- Ashraf Qaytbay and Qansuh Ghawri in Egypt*, Seattle University of Washington Press 1993, s.103-4 ve 234

¹⁰ Shooshan, B., “From Silver to Copper: Monetary Changes in Fifteenth Century Egypt” *Studia Islamica* , 1982, s.115-6, Moley,J. “Copper Money...”,s.296-321

¹¹ Kopruman, K.Y., “Mısır Memlûkleri”, s.117-118

Yine de Kayıtbay dönemi ekonomik anlamda çeşitli ıslahat girişimleri ile geçti. Bu dönemde arazi düzenlemelerine gidildi. Kilis sancağına ait ilk tahrirde geçen “Ber vech-i Kanun-ı Sultan Kayıtbay” ve “gallat-ı nakdiye fi zaman-ı Sultan Kayıtbay” ifadeleri Kilis bölgesinde Kayıtbay kanunlarının Osmanlıdan önce ve Osmanlı döneminde etkin şekilde uygulandığını göstermektedir.¹²

Sultan Kayıtbay’ın vefatından itibaren (6 Ağustos 1496) beş yıl süren ve iç karışıklıklarla geçen dönemden sonra Kansuh El-Gurî’ istemeyerek de olsa yönetime geldi. Onun dönemi de temelde iç karışıklıkları önleme ve hazineyi zenginleştirme gayretleri ile geçti. Bu amaçla halka büyük oranlarda vergiler salındı.¹³ Halktan büyük mikyasta vergi alınması sınırlı oranda tarım gelirleri ile hayatiyetini devam ettirmeye çalışan kır ve kent ahali üzerinde askerî manadaki baskıların artması manasına geliyordu. Sultan Kayıtbay’ dan başlayarak devam ettirilen devalüasyona halkın tepkisi de büyük oldu. Zaman zaman idare vergileri toplamak ve düzeni sağlamak amacı ile güç kullanmak zorunda kaldı.¹⁴

Netice olarak, Kilis ve Azez bölgesi halkı Memlûklerin son dönemlerinde idarenin baskıcı tutumları ve ağır vergileri altında ezilmekteydi.¹⁵ Halep tahrir defterlerini inceleyen Venzke’ye göre Osmanlı döneminde köylerden alınan vergiler genelde 1/5’i geçmemekteyken, -Kilis sancağında ortalama olarak 1/7 oranında-16. Yüzyılın başlarında Memlûklerin aynı bölgeden topladıkları vergi 1/3 oranları civarındaydı. Bu duruma göre, Osmanlıların bölgede Memlûklere göre daha düşük oranda vergi topladıkları ve yerel halkın eskiye göre daha memnun edilmiş olabileceği düşünülebilir.¹⁶

¹² BOA. TTD. No:93, s.204, Petry, Carl, F., “Fractionalized Estates in a Centralized Regime: The Holdings of Al-Ashraf Qaytbay and Qansuh Al-Ghawri According to Their Waqf Deeds, *JESHO*, cilt 41, February 1998, s.96-117

¹³ Memlûk tarihi hakkında bkz. Poper, William, *Egypt and Syria under the Circussian Sultans, 1382-1468 A.D. Systematic Notes to Taghri Birdi’s Chronicles of Egypt*, University of California Press 1957

¹⁴ Meloy,J., “Copper Money...”,s.295

¹⁵ Keleş, Bahattin, “Memlûkler Döneminde Sosyal Yapı”, *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.394-398

¹⁶ Venzke,M.L., *The Sixteenth Century Ottoman Sajaq of Aleppo: A Study of Provincial Taxation*, Columbia University 1981, s.112

Bölgenin Osmanlı Devletine Katılması

Kilis bölgesinin Osmanlı topraklarına katılması, İmparatorluğa kendi yönetim döneminde yayılma politikaları açısından ayrı bir ivme kazandıran Yavuz Sultan Selim zamanında oldu. Yavuz, öncelikle babası Sultan II. Bayezid'i tahttan indirdikten sonra kardeşleri Korkut ve Ahmet'i öldürterek iç güvenliği tesis etti.

Yavuz Sultan Selim dış politika alanında Osmanlı hanedanı idaresinde bir dünya İslâm devleti amacına ulaşmak için çalışmalarına başladı. Onun bu amacı Ortadoğu ülkeleri arasında Osmanlı Devleti haricindeki diğer iki güçlü ülke Safavî Devleti ve Memlûkleri karşısına alması anlamına geliyordu. Yavuz öncelikle daha büyük tehlike unsuru olarak gördüğü Safevîleri ortadan kaldırmak istiyordu. Bu amaçla Safevî devleti ile savaşa tutuştu ve onları Çaldıran ovasında mağlup etti (25 Ağustos 1514).¹⁷

Daha sonra Safeviler üzerine giderken Osmanlı egemenliğine muhalif tavırlarını müşahede ettiği Memlûkler ve onların güdümündeki beyliklerle mücadeleye girişti. Dulkadir Beyi Alaüddevle ile yapılan savaşta Alaüddevle öldürüldü ve başı Kansuh El-Gurî' ye fetihnâme ile beraber gönderildi.¹⁸

Osmanlı Devleti bir taraftan cephe savaşları yaparlarken bir taraftan da Memlûklerin iç işlerine de müdahale ettiler. Bu amaçla Memlûklerin Halep “naib’üs-saltanat”ı olan Hayır Bay’i kendi taraflarına çekmişlerdi. Kendisinden Memlûklerin askeri faaliyetleri hakkında bilgi almaktaydılar.¹⁹

Diğer taraftan Sultan Gurî Osmanlı ordusu ile savaşmak için Kahire'den yola çıktığı vakit seksen dört yaşında idi. Daha önce bahsi geçtiği gibi ordusunun başında sefere çıktığı vakit zaten önemli ölçüde halk desteğinden mahrum durumdaydı. 26 Receb 922/24 Ağustos 1516 tarihinde iki ordu Dâbık ovasında karşılaştı.

¹⁷ Solakzade,*Tarih*, s.34

¹⁸ Solakzade, *Tarih*, s.36

¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* ,s.280

Mısır ordusu üç sınıftan meydana gelmekteydi. Bunlar; Çerkez kanından gelenler asil sınıf, “Celban” denilen ve çoğu Habeşli olanlar ikinci ve son sınıf da “Karanis” veya Korsanlardır. Savaşta Osmanlı topraklarının etkili olması yanında, Korsanların ilk safta yer almalarına Celbanların kızıp ve savaş alanından kaçmaları da etkili olmuştu. Sonuçta Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazanırken Memlûk ordusu dağıldı. Sultan Gavri savaş alanı yakınlarında ölü bulundu.²⁰Daha sonra Ridaniye’de (29 Zilhicce 922/22 Ocak 1517) Memlûkler ikinci defa mağlup edildi. Böylece Suriye ve Mısır toprakları Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş oldu.²¹

Osmanlı Dönemi

Yavuz Mısırdan dönüşünde Suriye’deki yönetimini sağlamlaştırmak için, bir komisyon görevlendirerek bütün Suriye arazisinin kayıtlarının çıkartılmasını istedi. Eski yönetime ait tahrir defterleri muhtemelen bölgeyi Osmanlıların ele geçirmeleri esnasında Memlûkler tarafından yakılarak ortadan kaldırılmış idi. Bu nedenle Osmanlılar muhtemelen eski yönetim döneminin de idarî görevlerde bulunmuş kişilerden istifade ettiler.²² Memlûklerin toprağa dayalı olarak kurdukları vergilendirme sistemini daha da geliştirilerek devam ettirildi. ²³ Hanefi fakihleri tarafından ortaya atılan ve Osmanlı fakihleri tarafından da geliştirilen arazi kanunları Suriye’de resmi statüde uygulandı.

Niyabetler vilayete, naibler valiye dönüştürüldü. Osmanlı tarafına geçen Canberd-i Gazzali Suriye’de Osmanlı yönetiminin ilk yıllarında idareye geldi. Fakat çok geçmeden Yavuz’un ölümü üzerine Şam’da bağımsızlığını ilan ederek, kendi adına para bastırdı. Hayırbay’ı da yanına almaya çalıştıysa da başarılı olamadı ve 27 Ocak 1521 de Şam yakınlarında “el- Kebun” denen yerde yapılan savaşta yenilerek öldürüldü. İsyan

²⁰ Honigmann, E., “Mercidabık”, *İA*, cilt VII., s.751-2, Baysun, C., M., “Merc-i Dabik Muharebesi”,*İA*, Cilt VII. S.752-4

²¹ Hammer, J.V., *Osmanlı Tarihi*, M.E.B.B., İstanbul 1997, s.394-400

²² Bu konuda ilginç bir örnek olarak Kilis Sancağı kanunnâmelerinde geçen Kara Kadı namındaki şahsın “Kab’l-el feth” ve “Hin-el feth” bölgeyi tahrir etmekle görevli olduğunun bildirilmesi, Osmanlı devletinin bölge hakkındaki tahrirleri yaparken yerel bilgilere ve şahıslara önem verdiğini göstermektedir. BOA., TTD., No:181,s.4, No:506,s.6, TKGMA., TTD., No:171, s.8

²³ İnalçık,Halil, “Ottoman Methods Of Conquest,” *Studia İslamica*, cilt 2, 1954, s.108

bölgenin mamur hale gelmesine daha başlangıçtan darbe vurdu. Bu isyan esnasında ve sonrasında Suriye'deki köy ve şehirlerin yaklaşık üçte biri yakıldı ve yıkıldı.²⁴

Canpolatoğulları Ailesi

Canpolatoğulları ailesi bölgede Abbasiler döneminden beri yönetici aileler arasında yer almıştır. Canpolat Bey 1550'lerin başında Kilis Sancakbeyliğine getirildikten sonra aile artık "Canpolatoğulları" olarak anılmaya başlanmıştır. Abbasiler ve Eyyubiler devrinden beri siyasette etkin olarak yer aldılar. Bu nedenle Antakya vilayeti yakınlarındaki "Kusayr"²⁵ aileye iktâ olarak verilmişti. Kuzey Suriye'nin siyasi hayatında oldukça belirgin konuma gelen aile, zaman zaman faaliyet sahasını Anadolu içlerine ve Suriye geneline de yaymıştır.

Memlük döneminde Canpolat ailesi Kilis ve Com bölgelerindeki konar-göçerlerden sorumlu tutulmuş ve Osmanlıda olduğu gibi Ekrâd beyleri olarak muamele görmüşlerdir. Canpolat Bey'in babası Kasım bey, Memlüklere bağlı siyasi yaşamını sürdürürken Memlük yönetimi ile ters düşmüş, onun yerine Yezidî şeyhlerinin evladından Şeyh İzzeddin'e Azez ve Kilis bölgesinin beyliği verilmiştir. Beyliğin Kasım Bey'den alınması, bölgeye girmeye hazırlanan Osmanlı yönetimi ile Kasım Bey arasında yeni irtibatların da ortaya çıkmasını temin etmiş olmalıdır. Zaten Yavuz'un bölgeye gelmesiyle de Kasım Bey Çerkez Hayri Bey ile işbirliği yaparak padişaha bağlılığını bildirmişti.²⁶

²⁴ Hitti,P., **History of Syria**, s.668

²⁵ "Kusayr Osmanlı idarî teşkilatı içinde Haleb merkez sancağa bağlı, Antakya kazasının yetmiş iki köylü bir bucağı idi. Buradaki bir dağ silsilesi de aynı adı taşır. Bu silsilenin güney bölgesi (cebel-i Ekrad= Kürtler Dağı) adını alır." Konyalı, İ.H., **Kilis**, s.426, Tekke Camî vakıfları arasında Kusayr Nahiyesinden de gelir getirecek mülkler bağışlanmış olması bu ailenin Kusayr kökenli olabileceğini düşündürmektedir. Abdülkerim Rafiq'de aynı görüştedir. Şamlı biyografi yazarı Muhibbiye dayanarak verdiği bilgiye göre Canbolat ailesinin kurucusu Kasımdır ve Kusayrî olarak adlandırılır bu bölge Osmanlıda Haleb'e bağlı 28 nahiye merkezinden birisiydi. Kale'tül Kusayr olarak da bilinir.bkz. Venzke, Margaret, L., **Sanjaq of Aleppo: A Study of Provincial Taxation**, s.48, Rafeq, Abdul-Karim, "The Revolt of Ali Pasha Janbulad (1605-1607) In The Contemporary Arabic Sources And Its Significance,"**VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, s.1515-34

²⁶ "Kaynaklarda Hayırbay, Hayrebay şekillerinde geçer, Sultan Gavri'nin Haleb Beylerbeyisi idi. Gavri'nin yenilerek savaşta ölmesi üzerine önce Hama ve Humus taraflarına kaçmış daha sonra Yunus Paşa'nın delaleti ile affedilmiştir. Yavuz onu Mısır'a vali yapmış ve beş sene valilikten sonra 928 H./1521 M.'de orada ölmüştür." Konyalı, İ.H., **Kilis**, s.427

Kasım Bey Yavuz'un seferi tamamlayarak İstanbul'a dönmesi üzerine onunla İstanbul'a geldi, yanında da henüz küçük yaşta olan oğlu Canpolat da bulunmaktaydı.²⁷ Şeyh İzzeddin Karaca paşa ile Halep'te kalmış ve paşayı kışkırtarak Kasım Bey'in bölgeye tekrar bey olarak tayin edilmesi durumunda büyük isyanların çıkacağını söyleyerek paşayı ikna etmişti. Paşa'nın da Yavuz'u ikna etmesi ile de Kasım Paşa İstanbul'da idam ettirilmiş, oğlu Canpolat da müteferrika olarak sarayda eğitilmek üzere alı konulmuştur.

Bu dönemde Kilis ve Ekrâd Sancakbeyliği Şeyh İzzeddin Bey'e kalmıştı. Elimizdeki 1536 nolu tahrir defterinde İzzeddin Bey "Liva-i Ekrâd Mirlivası" olarak geçmektedir.²⁸1519'daki ilk tahrir esnasında Kilis ve civarının bağımsız sancak merkezi olmayıp Halep Vilayetine tabi nahiye olarak kaydedilmiş olmaları nedeniyle gelirleri Halep sancakbeyine bırakılmıştı. Şeyh İzzeddin Bey bu göreve 1527'de getirilmiş ve sancağın ilk tahrir defteri olan 1536' tarihli tapu tahrir defterinde Kilis şehrine ait vergi gelirlerinden bir kısmı ve konar-göçerlerin bir kısım vergileri sancakbeyi geliri olarak Şehy İzzeddin'e bağlanmıştır.²⁹

Şeyh İzzeddin bölgede yaşayan konar-göçer gruplar üzerinde birleştirici fonksiyon oynadı ve kendi döneminden sonra bile Kilis ve Ekrâd Sancağına tabi olan konar-göçerlere "Ekrad-ı İzzeddinli" veya "Ekrad-ı Okçu İzzeddinli" Yörükleri denildi. İzzeddin Bey yaklaşık on yıl kadar görevde kaldıktan sonra yerine bir erkek evlat bırakmadan öldü.

İzzeddin Bey den sonra Kilis ve Ekrâd Sancağının yönetimi Adıyaman Beylerine geçti ve bir süre böyle devam etti. Ruus defteri kayıtlarından 1550-51 tarihli defterlere göre Kilis Sancağı 953 H.'de eski Duhak Beyi Budak Bey'e verilmiştir. Daha

²⁷ Peçevî'de "...Canpolat Bey, başına buyruk kürtlerden Kasım Bey'in oğludur. Rahmetli padişah çocukluğunda onu katına çıkardıkları zaman, kulağındaki küpeyi okşayıp haremine almışlardır..."*Tarih*, cilt I., s.51

²⁸ BOA., TTD., No: 181, s.51

²⁹ Kunt,.M., *Sancaktan Eyalete*, s.128

sonra Canpolat Bey'e de eski Maarra Sancakbeyi olduğunu bildirilerek Gurre-i Zilkade 955 H.'de 236.500 akçe has geliri ile verilmiştir.³⁰

Canpolat Bey 1550-51 tarihinde sancakbeyliği görevini üzerine aldıktan sonra, bölgede düzen sağlamış,³¹ vergi gelirlerinde ve imar faaliyetlerinde artış görülmüştür. Kilis Şehri büyük oranda îmardan geçerek,³² sancağın her yanında dirlik ve düzenliği sağladı.³³ Kıbrıs'ın alınmasına bil fiil katılmasa bile o zamanda hayattaydı,³⁴ bu hizmeti ve Kıbrıs seferinde yardımı nedeniyle ödüllendirildi.³⁵

Ölümünden sonra Oğulları Habib Bey ve Hüseyin Bey arasında sancakbeyliğini ele geçirmek için mücadeleler yaşandı.³⁶ Bu birkaç yıl devam etti. Bir süre Habib Bey Kilis sancakbeyliği yaptı. Daha sonra kesin olarak Kilis Beyliği Hüseyin Bey'e verildi. Hüseyin Bey, Osmanlı ordusuyla Doğu Anadolu'da ve Gürcistan'da savaşmaya gitti; 1578'de de İranlılara karşı savaştı. 1581'de Halep Emîri oldu. Burada kendisine düşmanlar edinmiş ve borçlanmış olabilir. İki yıl sonra ise, Osmanlıların İran Şahı Muhammed Hüdabende'den Erivan'ı aldığı savaşta Cağalazade Yusuf Sinan Paşa

³⁰ BOA., Ruus Defteri, No:208, s.8, Emecen, F., İ. Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatını Kaynaklarından 957-958(1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I, *Belgeler*, Cilt XIX, Sayı 23, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.53-123

³¹ Yine Peçevi'de "Kürt haydutları Halep çevresini yakıp yıkarak harap ettiklerinden, Canpolat Bey'e ocaklık olarak Kilis Sancakbeyliği verildi. Görevi başına gidince oradaki haydutların kökünü kuruttu.", *Tarih*, s.51

³² TKGMA., TTD., No:171' numaralı defterin kanunnamesi ikinci maddesinde "...Hâlâ bu kullarının pederi Canpolat Beğ bendeleri Livâ-i mezburu tasarruf ederken Camî ve Tekye ve üç hamam ve iki kervansaray ve bezzâzistân ve iki yerde bazar yapup ma'mur etmekle hâlâ altı yerde Cum'a kılınub kasaba olmağın..."s.1-8

³³ " padişah Halep'e gelirken yol üzerinde kırktan çok hırsızın asılmış bulunduğunu görmüş oraya öfkelenip bunu yapan kimsenin öldürülmesini emretmiş. Rüstem Paşa, araya girerek Canpolat'ın buranın valisi olduğunu söylemekle tek bu ad onu ölümden kurtarmaya yetmişti. Çok geçmeden hırsızlar padişah'ın hareminden yüksek değerde birçok eşyayı çaldıklarında Canpolat'ın sancakbeyliğinde bırakılması gereği anlaşıldı. Orada çalınan eşyayı kısa sürede tümüyle buldurup teslim etti.", Peçevi, *Tarih*, s.51

³⁴ 24/N/980 tarihli mühimme kaydına göre Azez ve Kilis Beyi Canbulat Bey'e yazılan hükümde sancağı sipahilerinin alaybeyleri ile donanmaya gönderüp kendisinin de sancağın muhafazasında kalması istenmekteydi."MD., No:21, hük.167-68, yine aynı yıl 8 /za/'de Azez ve Kilis Beği canbolat Beğ'e ve Kilis kadısına yazılan başka bir hükümde de "ihracı emr olunan kavvasların (okçu) oğlu komutasında Trablus'a göndermesi ve oradan da gemilere bindirmesi istenmekteydi."MD. No:21, hük.403-164

³⁵ Griswold, W., *Anadolu'da Büyük İsyân*, s.68

³⁶ MD., No:6, hüküm no:392'de "Canpolat Bey'in oğullarından Hüseyin ile Cebele Sancağı beği Habib arasında düşmanlık olduğunu bildirmekte ve aralarındaki davaya mübaşir olarak Deyr-Rahba Beği mübaşir olarak tayin edilmektedir. 6 Rebî'ül-âhir sene 972".

komutasındaki Osmanlı ordusunda ikinci adam olarak savaştı. Bundan sonra payitaht bilinmeyen bir nedenle, Canpolat kardeşleri Kilis'ten uzaklaştırıp ocaklığın yönetimini Dev Süleyman'a verdi. Osmanlı hazinesini büyük miktarda borçlandırdığı için Hüseyin Paşa Halep'te hapse atıldı;³⁷ gücünü tümüyle silmek amacıyla bütün kişisel mallarına el konulup çok indirimli bir bedelle sattırıldı.³⁸

Habib Bey ise görevden alındıktan sonra Halep'teki sarayında oturmaktaydı.³⁹ Hüseyin Bey daha sonra payitaht gözünde aklandı ve görevi tekrar iade edildi. 5 Cemaziyel Evvel 995 tarihinde Halep beylerbeyine yazılan fermanla Hüseyin Bey Halep muhafazası için görevlendirildi.⁴⁰

Bu tarihten sonra Canpolatoğlu Hüseyin Paşanın siyasi kariyeri hızla yükselmeye başladı. Sancağın askeri gücünü arttırdığı gibi, Kuzey Suriye ve Suriye'de çok etkin duruma geldi. Yeğeni Ali'yi Halep Beylerbeyliğine getirdi. Daha sonra İran seferine askerleri ile birlikte geç katıldığı gerekçesi ile Çağalazade Sinan Paşa tarafından suçlu görülerek idam ettirildi.

Halep'te vali olarak görev yapan Ali Paşa'da sadrazamın kararına tepki olarak büyük çapta isyan başlattı. Kuzey Suriye'de Halep merkezli bağımsız bir devlet kurmak istedi. Bu amaçla Taskona dükü Ferdinand ile irtibata geçti. Ali Paşa'ya Dürzî Emir Fahreddin bin Maan da yardımda bulundu. İsyân 1608'de Kuyucu Murat Paşa idaresinde Osmanlı ordusunun Canpolatoğlu Ali Paşayı Uluç Ovasında bozguna uğratması ile

³⁷ 22 Zilhicce 1001 tarihinde Kapıcıbaşı Hasan'a gönderilen hüküm de:" Hala Kilis Sancakbeyi olan sabık Trablusşam beylerbeyisi Hüseyin zimmetinde olan hazine malının tamamı ile tahsili için Kapucubaşı Hasan'ın Haleb beylerbeyisi ile beraber Kilis'e giderek Hüseyin'in mal itlak olunabilecek nesi varsa Kilis kadısı marifetiyle tespit edilerek kendisinin Haleb'e götürülmesi ve orada Kapucubaşı Hasan, Haleb beylerbeyisi, Haleb kadısı ve Haleb defterdarı huzurunda muhasebesi yapılarak hazine -i amîre malının tahsil edilmesi" istenmekteydi. MD., No:71, hük. 92-45. 13 gün sonra 5 muharrem 1002'de aynı ferman Haleb Beylerbeyine de gönderilmiştir. MD., No:71, hük.203-100

³⁸ Griswold,W., *Anadolu'daBüyük İsyân*, s.69

³⁹ MD. No:69, hük.504-354 (17 Safer 1001), "Yine onun gibi mazul durumda bulunan Elvendar oğlu Ali Paşa pek çok adamı ile beraber Mîrî meselelere karışmaktaydılar. Haleb beylerbeyisi Haydar Paşa'ya yazılan emirde bunları mîrî meselelere karıştırmaması istenmekteydi"

⁴⁰ "Haleb valisi sefere geleceği için Habib'in görev almasını istemiş, halen Kilis Sancağı beyi olan Hüseyin Bey'in 5-6 seneden beri Şark seferlerini seferleyip uhdesinde de tahrir vazifesi olduğu Kilis Sancağının da Ekrad ve Arab eşkiyasının tehdidi altında olduğu muhafazasında halka eziyet etmesine

neticelendi.(29 Cemaziü'l- âhir 1016/21 Ekim 1607) İsyanın bastırılmasından sonra Canpolatoğlu ailesinin büyük kısmı şehirden çıkarıldı.⁴¹

Canpolatoğlu Ali Paşa padişah tarafından affedilerek Budin'e sancakbeyi olarak görevlendirildi. Ama Kuyucu Murat Paşanın idamını istemesi nedeniyle Budin'de boğduruldu. Ailenin geri kalan üyeleri Lübnan taraflarında Dürzilerin arasında siyasi etkilerini devam ettirmeye çalıştılar. Hatta bu sahadaki faaliyetleri günümüze kadar devam etmiştir.⁴²

karşın yine Haleb'in muhafazasının Hüseyin Bey tarafından yapılması emir buyrulmuştur."MD. No:63, hük. 7-5

⁴¹ Griswold,William, J., *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020/1591-1611*, Berlin 1983,s. 60-154, Rafeq, A., "The Revolt of Ali Pasha Janbulad...", s.1515-34, İsmail, Adel, *Historie Du Lıban XVII sicele A Nos Jours*, Paris 1955, s.1-225, Qarali, *Ali Pasha Janbulat*, Beyrut 1939, s.1-100

⁴² Griswold, W.,J., *The Great Anatolian Rebellion*, s.156

Kaynaklar

Yayınlanmış Kaynaklar

Kilisli Kadri, Kilis Tarihi, İstanbul Burhaneddin Matbaası 1932. Eser 304 sayfadan oluşmaktadır. İlk bölümlerinde ilk çağlardan itibaren Kilis ve civarının coğrafî-tarihi özellikleri anlatılmakta, Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan tarih şeridi içerisinde kısa bilgiler vererek, ikinci bölümde yazarın kendi zamanına kadar yaşamış olan Kilisli meşhur şahsiyetler hakkında bilgiler ve şiirlerinden alıntılar verilmektedir.

Konyalı İ. Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri İle Kilis Tarihi, İstanbul 1968. Bu eser 718 sayfa olup, eski çağlardan başlayarak Cumhuriyet tarihini de içine alan kapsamlı bir çalışmadır. Osmanlı tahrir defterlerinden de istifade edilen eser aynı zamanda Kilis'in sanat tarihi özellikleri açısından da zengin bilgiler ihtiva etmektedir.

Çolakoğlu, Şinasi, Kilis Tarihi Üzerine Deneme, Kilis Kültür Derneği Genel Yayın No:13, Araştırma Dizisi-2, Ankara 1995. Bu eser eski çağlardan başlayarak Kilis şehri ve yakın çevresinin son yıllara kadar ekonomik, sosyal ve siyasi olayları hakkında kısa bilgiler ihtiva etmektedir.

Kesici Ökkeş, Kilis Yöresinin Coğrafyası, Kilis Kültür Derneği Genel Yayın No:12, Araştırma Dizisi 1, Aşama Matbaası, Ankara 1994.

Dündar, Abdulkadir, Kilis'teki Osmanlı devri Mimarî Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999. Eser, 634 sayfadan meydana gelmiştir. Kilis şehrinin sanat tarihi özelliklerinin çekilmiş fotoğraflarla da sergilendiği bir eserdir.

Arşiv Kaynakları

Tahrir Defterleri

Genel olarak Tahrirler

Kilis sancağının kapsadığı topraklar Osmanlı devletinin Anadolu ve Rumelide yaklaşık iki yüzyıldan beri hüküm sürdüğü topraklara sonradan katıldığı için, devletin fetih metoduna genel olarak bakmakta fayda vardır.

Osmanlı devleti fetih metodu olarak birbirinden farklı iki tavır sergilemiştir. Bunları; ilk önce muhtariyet daha sonra da bu ülkeler üzerinde direk kontrol yolunu seçmek şeklinde özetleyebiliriz. Direk kontrol tımar sistemini uygulamak anlamına gelmekteydi. Tımar sistemi ise,metotlu bir şekilde ülkenin nüfus ve gelir kaynaklarının tahrir defterlerine kaydedilmesini gerektiriyordu. Tımar sistemine geçilmesi eski yönetime ait sosyal ve ekonomik düzenin izlerinin tamamen silinmesi veya ortadan kaldırılması şeklinde değil, yerel faktörlerle uyum içerisinde gerçekleştirilmekteydi.⁴³

Tahrirlerin esas amacı bölgenin vergi gelirlerinin bilinmesi esasına dayanmaktaydı. Askerî gücünün önemli bir kesimini tarım vergilerinin tahsisi dolayısıyla askerlik hizmetlerini yerine getiren tımarlı sipahilerin oluşturduğu Osmanlı ordusunun varlığını devam ettirebilmesinin en önemli şartı da yine düzenli yapılan tahrirlerle mümkündü. Fethedilen bölge tahrir işlemlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin bir liva veya vilayeti haline gelirdi.

Liva (sancak) veya vilayetin tahririne başlanması padişahın emri ile olurdu. Tahrir yapmak üzere tayin edilen “emin”ler iyi yetişmiş, bu işlerde tecrübeli, kanun bilir, alim kişilerdi. Eminlere tahrir yazımında yardımcı olmaları için katipler de tayin edilirdi. Tahrir katipleri ise, defter-i hâkânî dairesinde veya defterdarlıkta uzun müddet çalışmış tahrir işlerini bilen kimseler arasından seçilirdi. Ayrıca, yerel otorite olarak tahririn yapıldığı livanın kadısı da tahrir heyetine nezaret ederdi.⁴⁴

Elimizdeki en eski tahrir defteri İnalçık tarafından neşri yapılan 835 H ve 1431-1432 M. tarihli olanıdır. İnalçık'a göre Osmanlıda tahrir çalışmaları çok daha öncelerden beri yapılmaktaydı. Onu bu yargıya götüren ise ilk tahrirde kullanılan dil ve defterin

⁴³ İnalçık, H., “Ottoman Methods Of Conquest”, *Studia İslamica*,cilt II. (1954), s.103, Çağatay, N., “Osmanlı İmparatorluğunda Arazi ve Reaya Kanunnamelerinde, İlhak Edilen Memleketlerin Kanunları ve İstilahlarının İzleri”, *III. Türk Trih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Kasım 1943, s.489-505.

sistematik yapısı uzun yılların tecrübeleri neticesinde oluşmuş olduğu izlenimdir. Nitekim tahrir defterleri gerçekten de en eski tarihli olanlarından başlayarak en yoğun olarak karşımıza çıktıkları 16. Yüzyıla kadar yaklaşık iki asır süresince hiç değişmeden aynı tarzda tutulmaya devam edilmiştir. Defterdeki Farsça unsurlara bakarak bu sistemin İran- ilhanlı veya Selçuklu menşeli olabileceği de düşünülmektedir.⁴⁵

Tahrirlerin yazımında izlenen yolu şöylece özetleyebiliriz:1- Bir “Emin” merkez tarafından görevlendirilir ve kendisine kayıtları deftere geçirmekle görevli bir “katip” yardımcı olarak görev yapardı. Emin, katip ve koruma görevlilerinden teşkil edilen tahrir heyeti her bir hane sakini için bir akçe kayıt ücreti olarak harcamalarını karşılardı. 2- Emin nüfus, ekilen arazi, bağlar ve meyve ağaçları ilgili tüm verileri yerel kadıların da yardımıyla toplardı. 3- Yazım işlemi yapılmadan, emin bölgedeki bütün tımar sahipleri veya vekillerini toplayarak oradaki vergiden muaflik durumunu belgeleyen beratları,, suret-i defterleri, temessükleri ve mahsulat defterlerini incelemeye tabi tutardı. 4- Emin bundan sonra köyden köye geçerek müşahede ettiği verileri eski defterle de karşılaştırarak kaydederdi. 5- Her bir tımar sahibi kendisine bağlı reayadan ergenlik dönemi ve üzeri erkekleri emine getirip ve isimlerini deftere kaydettirmekle yükümlüydü. Daha sonra defter padişaha gönderilir, onun tarafından okunur ve onayından geçerdi. 6-Cizye ve Avarız defterleri sultana sunulmak üzere ayrıca kadılar tarafından kayıtları tutulurdu. 7-Eminler aynı zamanda sancak genelindeki bütün yerel özellikleri ve uygulamaları da kayıt altına almakla görevliydi. Bu kayıtlar da yine sultan tarafından incelendikten sonra mufassal sancak defterlerinin baş kısımlarına “kanunnâme” olarak eklenirdi. 8- Emin aynı zamanda sancaktaki bütün tımar sahiplerinin ve cebelülerin kayıtlarını tutar, daha sonra ise tımar görevlendirmeleri ayrı bir defterde, tımar sahiplerinin unvanlarına göre sıralanırdı.⁴⁶

Sancak kanunnâmeleri, tahrir defterlerinin baş kısımlarında yer almaktadır. Tahrir defterlerinin baş kısımlarında yer alan kanunnameler mufassal defter hakkında

⁴⁴ Barkan,Ö.L., “Türkiye de Hakana Mahsus İstatistik Defterleri,” *İ.F.M.*,II,Sayı 2,s.221.

⁴⁵ İnalçık,H., “Methods of Conquest,”s.110

⁴⁶ İnalçık,H., “Methods of Conquest, “s.111

anahtar sayılabilecek bilgilere sahiptir. Burada uyulacak genel hükümler, toplanacak vergi gelirleri ve paylaşımı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.⁴⁷

“Kanunnamelerin içeriğini, ilk vilayet tahrirlerini yapan ve imparatorluğun çeşitli vilayetlerinde yönetici olan Osmanlı görevlilerinin belirlediği yerel örfler oluşturmuştur. Osmanlı yönetim sistemi, imparatorluğun ele geçirdiği her yerde aynı değişmez hukuku halka dayatmıyordu. Hukuk düzeni her vilayete uyacak biçimde oluşturuluyordu. Kanunnâmeler karşılaşılan sorunlar ve hakkında yeni bilgi edinilen örfelere göre sürekli yeniden uyarlanıyordu.”⁴⁸ Kanunnâmelerle kanun yapılmıyordu. Bunlar daha çok idareci ve diğer resmi görevliler için çeşitli bilgiler ve düzenlemeler ihtiva ettiği için bilgilendirme maksadıyla hazırlanmışlardı.

Kanunlar İslâm şeriatı, fethedilen ülkelerin fetihten önceki uygulamaları, karşılaşılan yeni durumlara göre sadır olan fermanlar ve bürokratik deneyimlerden oluşmaktaydı. Belirli aralıklara göre yenilenirlerdi. Bu sayede uygulamada meydana gelen değişimleri görme ve tahrir defterlerinin muhtevasını anlama imkanına sahip olmaktadır.⁴⁹ Vergi miktarları bir çok tapu tahrir defterinin başında yer alan ve vergi oranlarını, vergi toplama kurallarını belirleyen kanunnâmeler temel alınarak yapıldı.⁵⁰

Yeni bir padişahın cülusu umumi bir tahririn yapılmasını gerektirir, aynı zamanda umumî bir kanunnâme de yeni padişah adına neşredilirdi. Eğer birkaç sene devam eden kuraklık, su baskınları veya başka bir afet olmuş ise bozulan ziraî düzenin ve reyanın durumunu tespit için yeniden tahrir yapıldı. Asayişsizlik, eşkıya hareketleri ve harpler dolayısıyla reaya kayıtlı oldukları yerleri terk etmişse, sipahilerinin

⁴⁷ Halil, İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, TTK. Basımevi, Ankara 1987, s.XIX, aynı yazar Method of conquest, *Studia Islamica*, cilt II. 1954, s.103 –129, Lowry, H., W., *The Ottoman Tahrir Defters as a Source*, Los Angeles 1977.

⁴⁸ Singer, A., *Kudüslü Köylüler* s.60-61

⁴⁹ Cahen, C., Linant de Bellefonds and Halil İnalçık, “Kanun” *EI2*, Lewis, B., “Ottoman Land Tenure And Taxation in Syria,” s.110

⁵⁰ Osmanlı Kanunnameleri hakkında bkz. Ö.L. Barkan, Ö.L., *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları I. Cilt Kanunlar*, İstanbul Bürhaneddin Matbaası 1943, Akgündüz, A., *Osmanlı Kanunâmeleri*, 9 Cilt, İstanbul 1992.

gelirlerinde eksilme meydana geleceğinden, tahrir yapıldığı gibi, reayanın yeni yerleştikleri yerlerde de ayrıca tahrirleri yapılırdı.⁵¹

Tahrir defterleri hakkında bazı araştırmacılar tarafından biçim ve içerik açılarından eleştiriler de yapılmıştır. Bunlardan biçim olarak; Lowry'e göre;16. Yüzyıla ait Tapu tahrir defterleri, sultana sunulacak belgeler olarak hazırlandığı için defterlerde silinti ve kazıntı bulunmamaktadır. Bunun nedeni yanlış hesaplamaların Sultan tarafından görülmeyeceği ama silintilerin hemen fark edilebileceği içindi. Yazara göre; defterler karşılaştırıldığında 16. Yüzyıl Osmanlı bürokratlarının temiz kopyalar ile içeriği biçime feda ettikleri görülmektedir. Bunun nedeni İmparatorluğun genel durum ile ilgilidir. 17. ve 18. Yüzyıllarda ekonominin kötüye gitmesi ile bu döneme ait defterlerde göze çarpan silinti ve kazıntılar içeriğin biçimin yerini alması şeklinde özetlenmektedir.⁵²

İçerik açısından ise; tapu tahrir defterleri vergilendirmeyi ve beklenen tahmini gelirleri gösterdikleri için, toplanmış geliri gösteren istatistikler değil, emir niteliğinde belgelerdi. Yazılı rakamlar üç yılın ortalamasını göstermektedir. Verginin toplanmasıyla verilerin kayda geçmesi arasında en az bir-iki yıl geçerdi.⁵³ Bu nedenle tapu tahrir defterlerinin hazırlanması, eskiye dayanarak sistemli bir gelir tahmininde bulunulmasını sağladı. En iyi koşullarda bile kayıtlar biraz eskimiş olurdu.

Defterler İstanbul'a geldiğinde narh işlemine tabi tutulurdu. Yani defterlerde yazan rakamlar bölgelerindeki pazar şartlarına göre oluşmuş rakamlar değildi. Bu rakamlar Devletin geliri ve gideri dengelemek maksadıyla yapmış olduğu itibarı, "tahrir kıymeti" olarak biçilen fiyatlardır. Bu açıdan tahrir defterlerindeki veriler gerçeği

⁵¹ Koçibey,*Risale*, Sadeleştiren : Zuhuri Danışman, MEB. İstanbul 1993, s.96 Özdeğer,H., *Onaltıncı Yüzyılda Ayıntâb Livâsı*,I., İstanbul 1988, s.13

⁵² Lowry,H., *Trabzon Şehriniñİslâmlaşma ve Türkleşmesi*,İstanbul 1977, s.155-156

⁵³ J. Kaldy-Nagy,"The Administration of the Sanjak Registration in Hungary",*Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 21(1968) s.182-200, Venzke, M.L., "Special Use of the Tith as a Revenue-Raising Measure in the Sixteenth-Century Sanjak of Aleppo,*JESHO*, 1986, s.244

yansıtan bilgiler değildir, ancak her sancak için îtibarî olarak tertip edildikleri için karşılaştırma amacıyla kullanılabilir.⁵⁴

Tahrir defterlerinin bir diğer problemi de ağırlık ve alan ölçüleri hususunda çok belli birtakım bilgiler vermemeleridir. Kullanılan ağırlık ve yüzey ölçüleri bölgeye göre ayrı isimler altında veya aynı isimde olsalar bile çok farklı değerlerde olabilmektedir. Hatta aynı sancak içerisindeki nahiyelerin bile ölçüleri bir diğerinden farklı olabilmektedir. Standart ölçü birimleri olmaması üretimin ve taksimatın kapsamını ortaya çıkarmak bakımından zorluk çıkarmaktadır.

Singer'e göre tapu tahrir defterleri, "kentlerin ve kırsal bölgelerin durumunu basmakalıp bir biçimde yansıtmaya eğilimindedir. Defterlerindeki kentler daha geniş ayrıntılar ve zengin bir tablo olarak ele alınırken, köyler genellikle standart özellikte ele alınmıştır. Defterlerde köyler, başlıca kentlere yakınlıklarına, ürünlerine, vergi kategorisine, nüfusun büyüklük yada niteliğine yada belirgin topoğrafik özelliklerine göre sınıflandırılarak ele alınmaz. Bir köy ya da kasaba içinde servet dağılımını veya yerel iktidar yapısını gösteren ayrımlar da bulunmaz."⁵⁵

Venzke'ye göre tahrir kayıtları malî birimlerde yapılan ziraatın tümünü vermemesine rağmen vergi ödeyen kişilerin isimlerinin ayrı ayrı kaydedilmesi nedeniyle güvenilir birer nüfus kaynaklarıdır.⁵⁶

Tapu tahrir defterleri mufassal ve icmal olarak iki gruba ayrılırlar. Her iki defter özelliğini de bünyesinde birleştiren mufassal-icmal defterler de vardır.⁵⁷ Kilis sancağına ait mufassal defterler de mufassal-icmâl bilgilerinin müştereken yer aldığı defterlerdendir.

⁵⁴ Barkan, Ö.L., Meriçli E., *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s.50-51

⁵⁵ Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.24-5

⁵⁶ Venzke, Margaret, L., "Special Use of the Tithe As a Revenue-Raising Measure in The Sixteenth Century Sajaq of Aleppo," *JESHO*, Vol.XXIX 1986, s.243

⁵⁷ İnalçık, Halil, "XV. Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar", *Maarif Vekâleti Yayınları Tarih Vesikalrı*, cilt I, sayı:16 İstanbul 1955, s.128-134

Tahrirlerde “Karakadı” ilk tahrir düzenlemesini yapan kişi olarak geçmektedir. Karakadı namıyla tarih kitaplarında geçen bir şahsa Halep maliye müfettişi olarak rastlamaktayız. Muhtemelen ilmiye sınıfından olması nedeniyle bu görev kendisine verilmiş idi. Kilis’te “Karakadı” veya “Kadı” camiî olarak bilinen camiîyi onun yaptırdığı bilinmektedir.⁵⁸

Kilis Sancağına ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivlerinde dört mufassal tahrir defteri tespit ettik.⁵⁹ Bunlardan; 93’ nolu mufassal defter Halep Vilayetinin tahrir defteridir ve 734 sayfadır. 926 Hicri –1519 Miladi tarihinde düzenlenmiştir. 201-81 arası Azez Nahiyesine ayrılmıştır. Bu tahrir yazıldığı dönemde Kilis ve Azez henüz bağımsız bir sancak değildi.

181’ nolu ikinci mufassal defter Kilis Sancağı’nın ilk mufassal tahrir defteridir ve 224 sayfadır. 943 Hicrî-1536 Miladî tarihinde yazılmıştır. Defterde Azez ve Com Nahiyeleri ile Ekrâd-ı İzzeddinli konar-göçerleri kaydedilmiştir. Baş tarafında kanunnamesi vardır. 5-87 sayfaları arası nahiyelere ait vergi ve nüfus bilgilerini, 89-224 arası da konar-göçerleri, ellerindeki koyun sayılarını ve ödedikleri vergileri içermektedir.

506’ nolu defter 420 sayfadır. 978 Hicrî-1570 Miladî tarihinde yazılmıştır. Defterin son kısmında eksik sayfalar vardır. 4-12 sayfalar arasında kanunnamesi yer almaktadır. 148’inci sayfaya kadar nahiyelerin köy ve mezraalarına dair bilgiler, sonrasında ise yine konar-göçerler yer almaktadır.

⁵⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara 1999, s.132, “...Birkaç yıldan beri Halep’te maliye müfettişi iken ettiği yolsuzluk ve işlediği suçlar sonsuzdu. Hakkında defalarca yakınmalar gelmiş, fakat her defasında koruyucuları, kendi çıkarları dolayısıyla, bütün şikayetleri örtbas etmişlerdir. En sonunda bir Cuma günü Halep’in Ulu Caminde halkın saldırısına uğradı. Dokuz adamıyla birlikte halk papuçlarıyla vura vura onu öldürdü. Bu yüzden Halep’in ileri gelenlerinden birçok kimseler Rodos’a sürgün edildiler ve birçoğlarının da durumu alt üst oldu. 5 Şaban 934(25 Nisan 1528)...”

⁵⁹Bu defterler BOA., TTD., No:93, No:181 ve No:506 numaralıdır. TKGMA., TTD., No:171’deki defter sancağına ait son mufassal defterdir. Üzerinde çok sonraki yıllara ait notlar bulunması, eklemeler yapılması bu düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir.

Tapu Kadastro arşivleri Genel Müdürlüğü'nde Kuyud-u Kadîme Dairesi'ndeki 171'nolu mufassal defter 360 sayfadır ve 996 Hicrî-1587 Miladî tarihini taşımaktadır.⁶⁰ 1-8 sayfaları arasında kanunnamesi bulunmaktadır. 9-100 sayfaları arası nahiyeler ve daha sonrasında da konar-göçerler kaydedilmiştir.

Diğer bir mufassal defter de “Yörügân-ı Halep” defteridir. 1005H.-1596M. da Sultan III. Murad zamanında yazılmış ve 74 yapaktır. Bu deftere Halep civarındaki bütün yörükler yazılmıştır.

İcmâl Defterler

Toplanan vergilerin dirliklere göre taksim edildiği defterlerdir. Taksimat öncelikle padişah hasları, şehzade hasları, beylerbeyi veya sancakbeyi hasları ve diğer dirlik sahiplerinden olan zeamet ve tımar sahipleri şeklinde yapılmaktaydı. Dirlik sahibinin “Yafte” adı verilen belgelerle, eskiden beri tasarruf etmiş olduğu dirliğin yazılı belgesini tahrir eminine göstermesi ile işlem başlardı. Tahrir eminin yeni tahrir döneminde elde edilen gelirlerin dökümünden karşılayacak kaynaklar bulup, onların dökümlerinin ve yerlerini gösterir belgeyi (tezkere)'yi hazırlardı. Tezkereyi tımar sahibine vererek aynı bilgileri de icmal defterine kaydedirdi.⁶¹

Osmanlı Arşivlerinde Kilis Sancağına ait iki icmal defter tespit ettik. Bu defterlerde sadece “has” gelirleri ve “şehzade has” larına ait bilgiler yer almaktadır. Bunlardan ; 391' nolu 346 sayfalık Halep icmal defterinde Kilis'e ait has gelirleri kaydedilmiştir. 978 H-1570 M. Tarihinde yazılmıştır. 311-342 sayfaları arası Kilis Sancağına ayrılmıştır.

Diğer bir icmal defter de 378' numarada kayıtlı Azez, Com, Taife-i Ekrâd-ı İzzeddin Beğ, Behisni, Birecik, Suruc vb. nahiyelerin topluca has gelirlerine ait icmalleri vermektedir. Tamamı 61 sayfa olan defterin Kilis Sancağına ait bilgiler 8-23 sayfaları arasında yer almasına rağmen defterin tarihi tespit edemedik.

⁶⁰ Hicri tarihlerin miladî karşılıkları için bkz. Dağlı, Y., Üçer,C., *Tarih Çevirme Klavuzu*, IV. Cilt, TTK Basımevi, Ankara 1997, s.51, 89, 163, 205

Kuyud-u Kadîme arşivinde eski 151-yeni 300 numarada kayıtlı 37 sayfalık icmal defter dir. 17 Receb 997 H.- 1588 M. Yılını taşıyan notlar vardır. Defter yaklaşık olarak bu tarihlerde tutulmuş olabilir. Canpolatzade Hüseyin Paşa 999 H. 1590 M. yılında “Defter-i mufassal-ı Ekrâd ve Kilis”i yazdırırken bu icmali de yazdırmıştır.⁶²

Vakıf Defterleri

Kuyud-ı Kadîme’de 565 ve 566 numaralı mufassal vakıf defterleri de Kilis ve Ekrâd Sancağına ait vakıf ve mülklere ait kayıtları da içermektedir. Halep Livası’nın mufassal vakıf defterleridir. 1. cilt 214, 2. Cilt 438 sayfadır. 992 H.-1584 M.’de yazılmıştır. Defter emini III. Murad zamanında Cebele Sancağı’ndan ma’zul Ahmed Bey ve Katipliğini de Dîvan-ı Hümâyun katiplerinden Abdî yapmıştır. Defterin başında sekiz sayfalık “kanunnâme-i Livâ-i Haleb” vardır. Canpolatzade Hüseyin Paşa bu defteri esas tutarak “Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ekrâd ve Kilis”i yazdırmıştır.

Mühimme Defterleri

“Mühimme defterlerinde , merkeze gelen istek, şikayete ve raporlara ilişkin özet bilgiler yer alır. Taşra görevlilerine ve kadınlara gönderilen bu özel emirler ile genel fermanlarda, idarenin çeşitli yönlerine ilişkin bilgilere yer verilirdi. Tahrir defterleri gibi bu belgeler de yerel yönetimden çok merkezi yönetimle alakalı kaynaklardır.”⁶³ Kilis sancağına ait bilgilerin ele alındığı hükümler, mühimme defterleri serisi içerisinde yer alan 1’den 73’e kadar ki ciltler taranarak çalışma esnasında ilgili bölümlerde ele alınmıştır.

⁶¹ Barkan, Meriçli, *Hüdavendigâr*, s.53

⁶² Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeliri ile Kilis Tarihi*, İstanbul 1968, s.141

⁶³ Singer,A., *Kudüslü Köylüler* ,s.29-30

2. BÖLÜM I

İdari Yapı

Kilis ve civarının Güney Toroslar'a kadar uzanan bölgede hakim olan Memlükler Suriye yi Halep ve Şam valilikleri ile yönetmişlerdi. Özellikle şehir hayatı ile çok fazla ilişkisi olmayan konar-göçerler Kilis Azez ve Com civarında yoğun olarak kışlamaktaydı. Bunların kontrol altına alınma çabaları hem Memlüklerin hem de daha sonra Osmanlıların bölgedeki idarelerini tesis etmelerinde en çok dikkate aldıkları etkendi.⁶⁴ 1527'de Ocaklık-Yurtluk tarzı sancak idaresi uygulayarak, Osmanlılar da bölgenin hassas yapısını kabul etmiş oldu.

Osmanlı devletinin taşra teşkilat yapısı içerisinde en büyük idari birim eyaletti.⁶⁵ 1609' da İmparatorluk 279 sancağa bölünmüş 32 eyaletten meydana gelmiştir. Eyaletler İstanbul tarafından sıkı bir hiyerarşi izlenerek atanırdı. Vezirlik yada beylerbeylik görevlerinde bulunmuş en üst düzeydeki üç tuğlu paşalara verilirdi. En önemli eyaletlerin valilikleri sadrazamlığa en yakın makamlardı. Bu yönüyle öncelik Mısır ve daha sonra Suriye valilerine gelmekteydi. Valiler bir yıllığına atanır ve gidecekleri eyaletin zenginliği ile orantılı hediyeler vermeleri ve para bağışlamaları gerekiyordu.

Beylerbeyi paşa sancağı tabir edilen eyalet merkezinde oturur, savaş sırasında eyalet askerlerinin başında savaşa katılırdı. Eyaletlerde oluşturdukları divanda, merkezdekine benzer şekilde, yardımcı memurlarıyla toplanır,⁶⁶ askerî ve idarî

⁶⁴ Bunlar Şii propaganda etkisi altında da kalabilmekteydi. Özellikle göçebe unsurlar üzerinde çok etkili olan Şii propagandalar, Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd zamanından beri Kilis ve Azez civarında, daha öncesinden hurufiliğin etkisinde kalmış bu bölgede etkili olmuşlar ve kendi tarikat taraftarlarını oluşturmaya çalışmışlardı. Safavi devletinin kuruluşu ile savaşlarda buralardaki Türkmen gruplardan Şah İsmail'in ordusuna önemli miktarda askerî destek de sağlandı. Allouche,A., *The Origins and Development of the Ottoman –Safavid Conflict (906-962/ 1500-1555)*, Klaus Schwartz Verlag Berlin 1983 ,s.45

⁶⁵ Kunt, M., *Sancaktan Eyalete*, s.14-15

⁶⁶ Raymond,A., *Arap Kentleri*, s.4-5

meseleler, küçük dirlikleri tevcih ve hak edenlere terakkilerini vermek görev ve yetkileri arasındaydı.

Haleb Beylerbeyliği Halep sancağı merkez, Adana, Hama, Tarsus(daha sonra Kıbrıs beylerbeyliğine bağlanmıştır), Birecik, Azaz ve Kilis, Maarra, Üzeyir, Selemiyeye, Balis, sancaklarından teşekkül etmişti. Özellikle 16. Yüzyıl boyunca Halep ticaret merkezi, Şam da hac yollarının üzerinde bulunması dolayısıyla hac yolu güvenliği ile ilgili görevleri üstlenmekteydiler.⁶⁷

Kilis Sancağı Osmanlı idarî yapısı içerisinde;1527’de Ekrâd Sancağı olarak kaydedilmiş ve İzzeddin Bey 170.000 akçe has geliriyle sancakbeyi olarak atanmıştır. 1568-74’ de Liva-i Azaz ve Kilis ,1578-88’de Liva-i Ekrâd ve Kilis⁶⁸ olarak kayıtlarda geçmektedir. Defterlerde “Defter-i Mufassal-ı Livâ-ı A’zaz ve Ekrâd” veya “Livâ-i Ekrad ve Kilis” şeklinde geçmektedir.

Osmanlıda “Liva” “Sancak” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Livalar büyüklükleri çoğu kez benzer ölçülerde, sınırları doğal olarak çizilmiş ve tarih olarak Memlûk dönemine kadar dayanan idarî birimlerdi. Kilis Livasın’ da Sancakbeyinin de bulunduğu, merkezî kaza fonksiyonu Kilis Kazası yapmaktaydı. Kilis askerî-ikmal yolları üzerinde bulunduğu için merkez kaza olarak seçilmiş olabilir. Aynı zamanda sancakta nüfusun en fazla olduğu ve ekonomik hayatın en canlı olduğu yer Kilis ti.

Yönetim

Yurtluk-Ocaklık Olarak Sancak Yönetimi

I. Bayezid dönemi Osmanlıda merkezileştirme döneminin başladığı, II. Mehmet dönemi de bütün kurumları ile uygulandığı dönem olarak bilinir.⁶⁹ II. Bayezid

⁶⁷ Jenner, *Syria*, s.122, Griswold, *Anadolu’da Büyük isyan 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000,s. 47-51, Aynı Yazar *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020/1591-1611*, Klaus Schwarz Verlag Berlin 1983, s.70-71

⁶⁸ Kunt,M., *Sancaktan Eyalete* , s.129,141,157

⁶⁹ Yücel, Y.,” Desantralizasyon”, *Bellekten* 1974, s.657-59 Ünal, M.Ali, “Osmanlı Devletinde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Cilt. VI., Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, s.111-112

zamanında ise merkezi devlet uygulamasından vazgeçilerek adem-i merkeziyete dönmeye başlanmıştır. 16. Yüzyılda Doğu Anadolu, Halep, Şam, Mısır, Mekke ve Medine'nin Osmanlı topraklarına katılması devletin toprak hukukunda önemli değişikliklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti buralardaki şartlara kendini uydurmak zorunda kalmış, ırsî sancakbeyliği yani “yurtluk-Ocaklık” ve “Hükümet” adı altında ayrı bir usul uygulamıştır.⁷⁰ Kilis Sancağı da 1527'den 17. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Ocaklık-yurtluk olarak idare edilmiştir.

Yurtluk ve Ocaklık, en genel anlamıyla bir yörenin gelirinin kayd-ı hayat şartıyla bir aileye bırakılması olarak tarif edilmektedir.⁷¹ Kayd-ı hayat şartı, genel bir kaide olarak bilinmesine rağmen her zaman uygulanmamıştır.⁷²

İnalcık, Yurtluk-ocaklık Sancaklar'ın 16. yüzyılda Osmanlı Devletinde uzaklık ve coğrafi şartlar nedeniyle ortaya çıktığını kabul etmektedir. Normal Osmanlı idare düzeninin uygulanmadığı yerler, bölgesel gücü olan bazı kişilere özel şartlarla verilmiştir.⁷³ Bu özel şartlar sancakbeyi olarak atanan kişiye bir beratla bildirilmiştir.⁷⁴ Yücel'e göre bu durum kapıkulu ağırlıklı olan merkez yönetiminin yerel ve yöresel unsurlarla dengelenmesidir.⁷⁵

⁷⁰ Yücel, Yaşar., „Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona Dair Gözlemler,” *Bellekten*, Ekim 1974, s.657-708, İnalcık, H., „The Problem,” s.238

⁷¹ Kurt, Y., *Adana*, s.27

⁷² MD., No:90, hük. No:157 'de “ *Canpulat bey oğlu olup Kilis Sancakbeği olan Kıdvet'ül Ümerâ'il-kirâm Hüseyin Dame izzihu adem gönderüp karındaşı olan Habib dame izzuhu tegaddüben liva-i mezburu dört defa alublakin fukaraya zulm-i teaddisi ve mal-i mîriye gadri olmağla hâlâ yine müşarün ileyh Hüseyin dame izzuhu bazı şürutla mukarrer olup müşarün-ileyh Habib'e Yanbolu Sancağı virildikde kabul itmekten hâlî olmağın Ekrâd taifesi zabt olunmağa kabiliyet olmaduğun bildikte min-b'ad Habib Beğ' dame izzuhub dahl itmemek fermanım olmuşken yine teallülü inad üzere olduğun ve liva-i mezbur mademki kayd-ı hayat alınmaya deyü fermanım olunduğun bildirmeğın müşar'ün-ileyh Habib dame izzuhu'nun evi ve sair ademleri Kilis Sancağından ihrac ve minba'd Kilis Sancağına dahl ettürmemek emr idüb buyurdum ki, vsul bulduкта te'hir-ü terahi itmeyüb müşarün ileyh Habib dame izzihunun evin ve sair ademlerin Kilis Sancağından ihrac eyleyüp alakasın kat eyledikten sonra min ba'd müşarün ileyh bir vechile liva-i mezbur dahl ittürmeyüb şuruta mucibince beratında mestur olduğı üzere müma ileyh Hüseyin dame izzihuya madem ki kayd-ı hayatdır ber vech-i sabite zabt ittürüp sehven sancağın ahara arz eylemeyesin ” s.86*

⁷³ İnalcık, H., “Ottoman Method of Conquest,” *Studia İslamica* II (1954), s.103-129

⁷⁴ MD. No:90, Hük. No:157

⁷⁵ Yücel, Y., „Desentralizasyona Dair Gözlemler,” s.657-708

“Kendisine yurtluk veya Yurtluk ve Ocaklık olarak bir arazi geliri tevcih olunan kişi gerçek anlamda o yerin sahibi değildi. Araziyi satamaz, bağışlayamaz, vakf edemezdi. Yalnız o yerin şer’i ve Örfi vergisi kendisine ait olurdu. Tımarlardan farkı, mutlaka bir hizmet karşılığı olmayışı; tevcihin geri alınmaması, sahibinin idarî ve bazı şartlar altında bir dereceye kadar kazaî haklarının bulunması idi.”⁷⁶ Yurtluk-ocaklık sancaklarda sancakbeyine tanınan haklar siyasî olayların yoğun olduğu dönemlerde artıp, sükun dönemlerinde devletin menfaati doğrultusunda yeniden düzenlenebiliyordu.⁷⁷

Bu sancaklarda klasik sancaklarda olduğu gibi tahrir yapılmakta, zeamet sahipleri ve tımarlı sipahiler bulunmaktadır. Ancak, yurtluk-ocaklık olarak sancakbeyliğini elinde bulunduran ailenin üyelerine bazı imtiyazlı zeamet ve tımarların verildiği de görülmektedir.

Ocaklık-yurtluk olarak sancak tasarruf eden kişi kusuru görülüp cezalandırılırsa, hatta bu ceza öldürülmesine sebep olsa bile, onun arkada bıraktığı ailesi cezalandırılmamakta, aksine korunmaktaydı. Bu durumda sancak idaresi oğluna veya aynı aileden başkasına veriliyordu. Hatta çocukları küçükse, büyüünceye kadar onlara devlet tarafından bir vekil de tayin edilebilmekteydi.⁷⁸

Ocaklık-yurtluk olarak idareyi üstlenecek olan elit aile çocukları genellikle küçük yaşta saraya alınmakta, Enderun’daki diğer kullara karıştırılmadan, Bîrun içerisinde, müteferrikalar grubu olarak yetiştirilmekteydi. Burada, onlara Osmanlı merkezî idaresinin hususiyetleri bütün yönleri ile öğretilirken, aynı zamanda devlete bağlılıkları da test edilmekteydi.⁷⁹

⁷⁶ Pakalın M.Z., *Tarih Deyimleri*, s.639, KurtY., *Adana*, s.27

⁷⁷ Kılıç, Orhan, “Yurtluk-ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *OTAM*, Sayı 10, Ankara 1999, s.134 yazara göre böyle bir idarî birimin kurulması bir zaaf unsur değil, aksine merkezi otriteyi daha güçlü kılmak için alınmış bir tedbir olarak görmek gerekir. s.137

⁷⁸ Göyünç, Nejat, “Ocaklık Deyimi Hakkında”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, s.271

⁷⁹ Kunt, M., *Sancaktan Eyalete*, s.68-69, Gökbilgin, M.T., “Kanuni Sultan Süleyman’ın Tımar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları”, *TD XVII/22* (Mart 1967), s.35-48

Peçevide geçtiğine göre bu sancaklarda azil ve nasb yoktu,⁸⁰ beyi vefat edince vali arzı ile sancağı oğullarına intikal ederdi. Sefer olduğu zamanlarda beylerin tımar sahipleri ve züema ile beylerbeyinin bayrağı altında toplanıp sefere iştirak ederlerdi. Sancakbeyinin sebepsiz olarak askerleri ile birlikte sefere katılmaması azl edilmeyi gerektiriyordu.”⁸¹ Bazen sadece azl ile yetinmeyerek Canpolatzade Hüseyin Bey’in İran seferine geç katılması durumunda olduğu gibi, Bey’in idam ettirilmesi de söz konusuydu. Kilis Sancağını, ocaklık-yurtluk olarak 1551-1552’den itibaren tasarruf ettiğini Ruus kayıtlarından öğrendiğimiz Canpolat Bey, Tarihçi Peçevî’nin ifadesine göre sefer zamanı emri altındaki askerleri ile birlikte orduyu hümayuna katılmak zorundaydı.⁸²

Sertoğluna göre, ocaklıkta irs yoluyla intikal söz konusudur. Yurtluk yalnız kaydı hayat şartıyla verilir, yurtluk ve ocaklıkta ise her ikisi de bulunmaktadır.⁸³

Ocaklık-yurtluk da sancaklarda sancakbeyi normal sancaklarda olduğu gibi bölge sorunları hususunda kovuşturma yapma ve gerektiğinde askerî müdahalede bulunma yetkisine sahipti.⁸⁴

Askerî İdarî Teşkilat

Sancakbeyi

Yukarda yurtluk-ocaklık sancaklar bahsinde, yurtluk-ocaklık olarak sancağı tasarruf eden kişinin sancak idaresi açısından normal sancaklarla hiçbir fark olmayacak

⁸⁰ “Canpolatbey’in görevden ayrılması söz konusu olmadığından işi gücü durmadan sadaka vermek yoksulları yedirip içirmektir.” Peçevî, *Tarih*, Cilt II., s.51

⁸¹ Ünal, ”Merkezi Otorite...”,s.117-8

⁸² “Canpolat bey yedi sekiz yüz adamla sefere koşardı..”, Peçevî, *Tarih*,Cilt II., s.51 ,Ünal, ”Merkezi Otorite...”,s.117-8

⁸³ Sertoğlu, Midhat, Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958, s.347

⁸⁴ Emir Ayıntab, Rumkale ve Birecik mukataalarına mütehim olduktan sonra çok zenginleşmiş ve mirîye ait malları üzerine geçirdiği düşünülmektedir(MD., No:21, hük. 137-56 24/N/980 Canpolat Bey’e ise bu olayın teftişi emrolunmuştur. MD. No:22, hük.233-113 tarih 5 Ramazan 981. Yine 16 Cemazielahir 995 tarihinde yazılan hükümde Kilis ve Azez Beği Hüseyin Beğ’den Sufur kazasına tabi Begdene köyü halkından İbrahimin evi eşkıya yatağı olduğu bildirildiği ve mezkurun derdest edup şer’le teftiş etmesi istenmektedir. MD. No:62 hük.108-48

şekilde idare edildiğinden bahsettiğimize göre şimdi Osmanlı idarî uygulaması içerisinde sancak ve sancakbeyinin fonksiyonuna bir göz atalım.

“Osmanlı öncesi Türk – İslâm geleneğine göre sancak, hutbe ve sikkelerde hükümdarın adının geçmesi şartıyla bağımsız bir siyasi otoriteydi. 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlıda idarî birim olarak sancak sisteminin tam olarak uygulandığını görmekteyiz.”⁸⁵

“Tıpkı daha önceki Türk-Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da temel idarî birim sancaktır. Sancaktaki görevliler en ufak sipahiye kadar askerî sınıf mensuplarıdır.”⁸⁶ Askerî sınıftan atanan ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden “bey” (beylerbeyi veya sancakbeyi) ve hukukî yetkisini temsil eden “kadı” merkezî idarenin sancaktaki en önemli iki görevlisiydi. Osmanlılar taşra yönetiminde uyguladıkları bu kuvvetler ayrımını adil bir yönetimin temeli saymıştır. Bey, kadının hükmü olmaksızın ceza veremezken, kadı da kendiliğinden bir yaptırım faaliyetinde bulunamazdı.”⁸⁷

Sancakbeyi sancakta en yüksek askerî yetkiliydi. Kent merkezinde ve çevresindeki köy ve mezraalarda genel güvenliğin sağlanmasından, kente ve taşraya ait vergilerin düzenli toplanmasından,⁸⁸ “ticaretin kurallara uygun olarak yapılmasından, kente düzenli ve yeterli yiyecek sağlanmasından ve gerektiğinde seferde komutanlık edeceği yerel askeri gücün hazır tutulmasından sorumluydu.”⁸⁹

Sancakbeyinin bölgedeki reaya üzerindeki otoritesinin en belirgin yönü onun bu görevi, serbest olmayan tımarlarda bâd-ı hevâ ve cürm-ü cinayet akçelerinin hepsini yada sipahi ile paylaşarak yarısını toplama hakkıydı. Alaybeyi, subaşı, çeribaşı, dizdar gibi görevlilerin serbest tımarlarında bile ağır suçlarda cezalandırma görevi

⁸⁵ Kunt, İ.M., *Sancaktan Eyalete, 1550_1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No: 154, İstanbul 1978, s.15-6

⁸⁶ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.65

⁸⁷ Göyünç N., “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilâtı(Tanzimata kadar)”, *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.61, Kunt, M., *Sancaktan Eyalete*, s.26

⁸⁸ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.68

⁸⁹ Singer A., *Kudüslü Köylüler*, s.34

sancakbeyine bırakılmıştır. Ayrıca bazı sancaklarda çift resminden, çoğu sancakta “resm-i arusane” den hisse alması sebebiyle hiç olmazsa serbest olmayan tımarların reayası ile dolaylı ilişkisi vardı.

“Sancakbeyi, özel görevler için sancaklarına gelen diğer devlet memurlarına yardımcı olmak, onların işlerini kolaylaştırmakla yükümlüydü. Merkezden direk olarak sancak beyine yazılan fermanlarla çeşitli konularda sancakbeyinin devletin temsilcisi olarak özel tahkikatlar yapması ve çeşitli idari, adli ve güvenlik sorunlarını halletmesi istenebilmektedir. Sınır sancaklarında ise komşu devletlerle yapılan anlaşmaların uygun bir şekilde yürütülmesiyle görevliydi. Dış ilişkileri doğrudan doğruya kendileri yürütürdü.”⁹⁰

“16. Yüzyılda gelirinin büyük bir kısmı haslardan oluşuyordu. Gelirleri pazar vergileri, para cezaları ve tarım vergilerinden oluşmaktaydı. Bunları da vekilleri aracılığıyla toplardı. Vekiller sipahiler, subaşılar ve yeniçeriler arasından seçilirdi. Her sancağın sancakbeylerine belli haslar ayrılmış olması sancaklar arasında hasların miktarına göre bir sıralamanın olabileceğini göstermektedir. Sancak tevcihlerinde asıl önemli olan sancağın sancakbeyi hassı miktarı değil, sancakbeyinin alması gereken miktardı. Bu miktar başka sancaktaki has gelirlerinden de tamamlanabiliyordu. Sancakbeyi tayinleri doğrudan merkezden yapılırdı.”⁹¹

Kilis Sancağında ilk sancakbeyliği yapan Şeyh İzzeddin olmuştur. 1527’de bu göreve atanmıştır. O nedenle Kilis Sancağının 1527’de itibaren bağımsız bir sancak olduğunu söyleyebiliriz. Zaten bu tarihten sonra Halep mufassal defterleri arasında yer almamaktadır. İzzeddin Bey yaklaşık on yıl kadar sancakbeyliğini yurtluk-ocaklık olarak idare etmiştir. Yerine bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmiş olduğundan sancağın yönetimi Adıyaman beylerine geçmiştir. Yaklaşık on yıl kadar bu şekilde devam etmiş olabilir.

⁹⁰ Kunt,M., *Sancaktan Eyalete* s.23-25

⁹¹ Kunt,M., *Sancaktan Eyalete* s.85-90,İnalçık,H., “Çiftlik”, *EI*, Barkan, Edirna Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri,1545-1659,*Belgeler*,III/5-6 1966, Ankara 1968,s.47, Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.34

1545'te Budak Bey adlı sancakbeyinin bir süre sancakbeyliği yaptıktan sonra bu görevi Canpolat Bey'e devrettiğini Ruus Defteri kayıtlarından öğrenmekteyiz.

Kilis Sancağı, ocaklık-yurtluk olarak idare edildiği için normal sancaklarda geçerli olan sancakbeyliği görev süresi uygulanmamaktadır. Normal sancaklarda sancakbeyinin görev süresi en fazla 3 veya 4 yıldır. Canpolat Bey yaklaşık olarak 22 yıl vefat edinceye kadar görevine devam etmiştir. Canpolat Bey'den sonra Habib Bey 2-3 (dört kere) yıl aralıklı olarak Kilis Sancakbeyliği görevinde bulunmuş, daha sonra kardeşi Hüseyin Bey sancağın idaresini devralmış ve yaklaşık 30 yıl sancakbeyliği yapmıştır. Kısa bir süre de Hüseyin Bey mirî'den zimmetine para geçirdiği iddiası ile hapse konulduğunda Dev Süleyman sancakbeyliği yapmıştır.

Alaybeyi

Alaybeyi, sancaktaki tımarlı sipahilerinin amiriydi. Sancaktaki askerî hiyerarşik sıralamada sancakbeyinden sonra gelmektedir. Sancak beyinin arzı üzerine bu göreve atanır veya azledilirdi. Sefer zamanında tımarlı sipahilerinin başında sefere katılırdı. Alaybeyleri zeamet tasarruf ederlerdi.⁹² Kilis Sancağında Mir alay olarak 1570'te zeamet sahibi Ömer'in adı geçmektedir.⁹³

Serasker (Çeribaşı)

Alaybeyinin altında, tımarlı sipahilerden sorumlu subaydı. Serbest dirlik tasarruf ederdi. Sancağın asayişinden ve sefer zamanı asker sevkinden sorumluydu. Sancakbeyinin haslarını tahsil görevini de üstlenebiliyordu.⁹⁴ Kilis Sancağında Çeri başı olarak 1536'da Ahmed'in adı geçmektedir.⁹⁵ Çeribaşı Ahmed'in 5 köy ve 8 mezraadan toplam 20.844 akçe ze'amet geliri bulunuyordu.

Dizdar

⁹² Akdağ, M., *Türkiyenin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, cilt. II., Ankara 1971, s.92, Göyünç N., *XVI. Üzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1971, s.50, Taştemir, M., *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, TTK., Ankara 1999, s.22

⁹³ BOA., TTD., No:506, s.144

⁹⁴ Ünal, M., A., *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1519-1566)*, Ankara 1990, s.47

⁹⁵ BOA., TTD., No:181, s.53

Kale komutanlığı görevini ifa eden kişilere dizdar denmekteydi. Görevi, dışardan gelen herhangi bir saldırı durumunda kaleye sığınmak zorunda kalan halkı muhafaza erleri ile birlikte savunmaktı. Bir nevi garnizon komutanıydı.

Kilis şehrinde 1519'da hamam gelirinin yarısını mülk olarak alan İbn-i Faruk dizdarlık yapmaktaydı. 16. Yüzyıl' ın ikinci yarısında Kilis'i ziyaret eden Evliya Çelebi kalenin yıkık, kale dizdarı ve erlerinin de olmadığını yazmaktadır.⁹⁶

Subaşı

Eski Türkçe'de ordu komutanı anlamına gelmektedir. Kelime “su” (ordu) dan türemiştir. Orta Asya'da ilk örneklerine Orhun ve Yenisey yazıtlarında rastlanmaktadır. Daha sonra Oğuz boyları arasında ve Anadolu'da ilk olarak Selçuklular zamanında ordu ve polis kuvveti başı olarak taşrada görmekteyiz. Osmanlılar ilk olarak Karaca Hisar'ı aldıklarında Gündüz Alp'i buraya subaşı olarak atamışlardı. Subaşı Osmanlıda merkezde ve taşrada ayrı görevler ifa etmektedir. Taşrada kendisinin de tımarı olan sorumluluk bölgesi dahilindeki sipahilerden ve halktan sorumlu idi. Yönetim hiyerarşisi açısından da Alaybeyi'nin ve onun da üzerinde sancakbeyinin emri altındaydı.⁹⁷ Subaşılar bölgeye göre değişen hak, imtiyaz ve gelirlere sahipti.⁹⁸

Zaîmmü'l-vakt de denilen subaşı bâd-i havâ adı altında toplanan cürmü cinayet, niyâbet, resm-i arusâne vergilerinin toplanması gibi malî görevleri yanında kolluk görevleri de vardı. Bu görevi yerine getirirken; “merkezin emirlerinin ve kadı hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, suç işlenmesini önlemek, suç işlendiğinde de suçlunun yakalanması ve kadı huzuruna çıkartılması ile görevli idi.”⁹⁹

“Bazı subaşılar, kentteki sipahi ve yeniçeriler arasından seçilirdi. Subaşılar öteki gelir sahiplerinden vergi toplama hakkını da devralabilir, hass-ı şahı ve sancakbeyi için vergi de toplayabilirdi. Bir uyuşmazlık nedeniyle kadının huzuruna çıkan taraflara

⁹⁶ Akdağ, M., *Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi*, s.29, Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., Devlet Matbaası, İstanbul 1935 s.391

⁹⁷ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.69

⁹⁸ Kramers, J.H.(C.E. Bosworth), ”Subashi” *EI(new ed.)*, s.736-737

çoğu zaman subaşı eşlik ediyordu. Subaşılar sancak içinde dolaşırlardı, bu bakımdan köylülere aşına kişiler ve belki de Osmanlı otoritesinin kırsal bölgelerdeki en bildik temsilcileriydi.”¹⁰⁰

Kilis sancağına ait tahrirlerde subaşı kaydına rastlamadık. Bu görev yukarıda bahsedildiği gibi, şehirde bulunan zeamet sahiplerinden biri tarafından da yapılmış olabilir.

Yatakçılar (Asesler)

Yatakçılar veya asesler subaşına yardımcı olarak sancakbeyi tarafından atanır ve geceleri çarşı ve pazarları beklerlerdi. Bu görevleri karşılığında dükkân sahiplerinden belli bir ücret almaktaydılar. Geceleri sabaha kadar kendi bölgelerinde çarşılarda dolaşıp dükkânları bekleyen asesler, herhangi bir hırsızlık olayında eğer suçlu yakalanamaz ise çalınan eşyaların tanziminden sorumlu idiler.¹⁰¹

Yasakçılar ve Kethüda Yeri

16. yüzyılın sonlarına doğru eşkıyalık olaylarının artması üzerine dirlik sahipleri bu olaylarla baş edemez hale gelmişler ve bunun üzerine merkezden kapıkulu kökenli yeniçeriler Anadolu’da ve İmparatorluğun diğer bölgelerinde kolluk hizmeti görmesi maksadıyla görevlendirilmişlerdir.¹⁰² İlk etapta güvenliği sağlamak için şehirlerde görevlendirilen yeniçeriler bazı yerlerde eşkıyalık hareketleri içerisinde bulunmuşlardır. Örneğin,16. Yüzyılın sonlarında Şam’a yerleştirilen yeniçeriler bölgenin asayişini tehdit eder duruma gelmişlerdir.¹⁰³

Kethüda yeri; öncelikle altı bölük halkının düzenini sağlamakla görevli olup bunun yanında reâyânın korunması, asayişin sağlanması için, kadının denetimi altında çalışırdı. Aynı yasakçıbaşı gibi kolluk görevi görmekte, şehrin ve beldenin güvenliğini

⁹⁹ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.70-1, Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.35

¹⁰⁰ Singer,A.,*Kudüs Köylüler*, s.36,37

¹⁰¹ Ergenç,Ö., *Ankara ve Konya*, s.72

¹⁰² Ergenç,Ö., *Ankara ve Konya*, s.73-76

¹⁰³ Griswold, *Great Anatolian Rebellion*, s.94-5 , aynı yazar, *Anadoluda Büyük İsyân*, s.72-3

sağlamakla yükümlüydü.¹⁰⁴ Evliya çelebi Kilis'teki Mevlana tekkesinin Kethüda yeri Ali ağanın hayratı olduğunu söylemektedir.¹⁰⁵ Eğer Ali Ağa tekkeyi yaptıran kişi ise, Kilis'te daha 16. Yüzyılın başından beri kethüda yeri bulunmaktaydı.

Sipahiler

“Sipahiler, devşirme yöntemiyle toplanan Hıristiyan savaş tutsakları ya da Osmanlı görevlilerinin çocukları arasından seçilirdi. Meslekten olmamakla birlikte gönüllü askerlik hizmetine giren ve seferlerde başarı gösteren Müslüman köylüler ve yoksul kentlilerde bazen sipahi olabiliyordu. Sipahiler taşraya gönderilmeden önce sıkı bir eğitimden geçirilirdi. Sipahilere tımar ve zeamet olarak genellikle köylerden toplanan vergilerin oluşturduğu gelir kaynakları ayrılmıştı. Sefer zamanı diğer ehl-i örf gibi sancakbeyinin emri altındaydılar ve sancakbeyi idari bakımdan da bunlar üzerinde yetkilidir. Sancakbeyinin sipahiyi ağır suç işlemesi durumunda azletme yetkisi de vardı.”¹⁰⁶

Sipahiler taşraya çıktıkları zaman kendi başına ceza koyma hakkına sahip değillerdi. Davalar kadı huzurunda görülürdü. Bazen sipahi de bizzat mahkemeye verilen taraf olabilmekteydi. Kadıların kesin kararı alındıktan sonra suçluların tevkifi ve verilen para cezalarının kendi hesaplarına tahsili görevini sipahi yapardı. Tabi bu durum yalnız serbest olan tımarlarda söz konusuydu, serbest olmayan tımarlarda, suç sipahinin toprağı üzerinde işlenmiş olsa bile, alınacak para cezalarını bağlı bulunduğu sancakbeyinin veya subaşının adamlarıyla yarı yarıya paylaşmak zorundaydılar. Hatta bazı yerlerde ve dönemlerde bu vergilerin tamamı da sancakbeyine ait olabilmekteydi.¹⁰⁷

“Sipahiler, kendilerine verilen tımarlardan geçimlerini sağlardı. Yanlarında her sipahinin almış olduğu gelir nispetine göre çalışan ve sayıca değişen hizmetlilerin (cebelü) araç- gerecin masrafını karşılıyor, buna karşılık padişahın açtığı seferlere katılıyor ve yerel asayişi sağlıyordu. Sipahiler esas olarak askeri bir güç olmalarına

¹⁰⁴ Ergenç,Ö., *Ankara ve Konya*, s.76-77

¹⁰⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., S.149

¹⁰⁶ Kunt,M., *Sancaktan Eyalete*, s.24, Barkan, Ö.L.,”Tımar,” *İA*, s.310

¹⁰⁷ Barkan,Ö.L., *Toprak Meselesi*, s.840

karşın askerî ve idarî -bürokratik işlevleri birleştiriyorlardı. Sipahiler seferde olamadıkları zamanlarda, köylerde ve tarlalarda ekim ve hasadın gerektiği gibi yapılmasını sağlamak zorundaydı. Ama bu denetim işi, bir asta ya da ücret karşılığında yerel bir sakine de devredilebilirdi.”¹⁰⁸ Tımarlı sipahinin tımarının olduğu sancakta oturması gerektiği hakkında genel kural da vardı.¹⁰⁹

Köylerde kır bekçiliği (Deştbanlık) salahiyeti ve bu münasebetle alınan cezalar da serbest ve serbest olmayan tımarlarda müşterek olarak sipahiye ait olabilmekteydi. Sipahi aynî olarak topladığı ürünün pazarda satılıp bir an önce paraya çevrilebilmesi için diğer reyanın mallarının pazarda satışını belli bir süre yasaklama hakkına sahipti. Ayrıca, sipahiye verilen gelir o bölgenin bütün vergi gelir olmadığı, onun alabileceği miktar sadece kendisine tahsis edilmiş olan miktarı rakam olarak tamamlamak olduğu için, sipahiden her zaman defter sureti sorulabilmekte ve eğer bir gelir artışı olmuşsa, fazlası elinden alınıp başkasına verilebilmekte veya bu gelire mevkufat eminleri aracılığıyla devlet adına el konulabilmekteydi.¹¹⁰

Reisler

Osmanlı yönetiminde bazı yerel görevler önemini yitirmiş olsa bile, bu durum farklı ölçülerde ve değişken bir hızda gerçekleşmiş olmalıdır. 1519'daki ilk tahrir defterimizde köylerin büyük çoğunluğunda ve şehirlerin mahallelerinde “reis” kayıtlarına rastlamaktayız. Daha sonraki tahrirlerde ise artık reisler yoktur. Osmanlı yönetimi muhtemelen eski Memlûklü geleneği olan reislik uygulamasına en azından Kilis Sancağı genelinde son vermiştir. Ama yine de belli bir süre devam etmiş olmalıdır. Bunu 1519'daki tahrir defterinde yer almalarından anlamaktayız.

Suriye- Filistin bölgesinde köy reisleri en azından Suriye'deki Selçuklu yönetiminden beri kentlerde önemli birer görevliydi. Frank egemenliği altında da Suriye köylerinde , köyün ileri gelenleri arasından seçilen bu kişiler ilke olarak senyör

¹⁰⁸Singer,A.,*Kudüslü Köylüler*, s.33-4

¹⁰⁹ Kunt, M., *Sancaktan Eyalete*, s.20

¹¹⁰ Barkan, Ö.L.,*Toprak Meselesi*, s.842-43

tarafından atanır ve kent ve taşra gurupları içinde örfler çerçevesinde adaletin sağlanmasından sorumlu tutulurdu.

“Reisler köy halkı ile resmi iletişimin başlıca kanalı ve Osmanlı görevlileri önünde köylülerin sözcüsüydü.”¹¹¹”Reisler bölgedeki köy yaşamının temel örgütlenmesinde, egemen otorite karşısında köylüleri temsil etme ve arada bağlantı kurma görevini üstlenmişlerdi. Köylerde meşayih, ekabir ve ayan gibi unvan sahipleri arasından seçilirdi. Bununla birlikte, bütün yaşlıların yada ileri gelenlerin reis olması gibi bir kural yoktu. Büyük ihtimalle arkasına kamuoyu desteğini alan kişiler hem idareciler hem de halk nazarında reislik için aday olabilecek kişilerdi.

Başlıca işlevlerinden biri köylülerin ödeyeceği vergiyi taahhüt etmek ve tamamlamak idi. Bu nedenle reis varlıklı köylülerden biri yada kırsal kesimde önemli sayılabilecek kaynaklara ulaşabilecek durumda olması gerekiyordu. Köy reisinin maaşı ve harcamaları toplanan vergi gelirlerinden ödenirdi. Reis ile ileri gelenlere verilen çeşitli unvanlar arasındaki ayırım yapay değildi. Yaptıkları görev karşılığında resmi bir ödenek alırlardı. Her yıl belirlenen vergilerin bir kısmı onlara ayrılırdı. Oran genellikle yüzde 10’a kadar çıkıyordu.¹¹²

Azez nahiyesinin köyleriyle birlikte kaydedildiği ve Kilis şehir merkezini de alan 93’nolu tahrir defterinde şehirlerdeki mahallelerin hepsinde, 92 köyün 62 sinde reis kaydı bulunmaktadır. Muhtemelen sancağın ilk mufassal tahririnden önce, Osmanlı Devletinin uygulamış olduğu malî programın bölgede iyice yerleşmeye başlamasıyla vergi toplamadaki rolleri ortadan kalkmış olmalıdır.

Vakıf Nazırları

“Vakıf nazırları veya zabitleri askeri görevliler gibi kendi vakıflarının gelirlerini düzenli olarak toplarlardı. Vakıf gelirleri kent ve köylerden elde ediliyordu;

¹¹¹ Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.32,48

¹¹² Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.50-2

bir köyün bütün geliri ya da bunun bir bölümü bir yada birden fazla vakfa ait olabilirdi. Vakıf gelirlerini toplama hakkı da iltizam şeklinde başkasına devredilebiliyordu.

Vakıf nazırları ve bunlara bağlı görevlilerin köylülerle ilişkisi tımar sahipleri, öteki askeri görevliler ve kadılarinkinden daha farklıydı. Vakıf görevlileri çoğunlukla yerel halktan geliyordu. Bunlar geçimlerini tımar sahipleri gibi doğrudan tarım gelirlerinin sabit bir oranı üzerinden sağlamıyor, genellikle vakıf senedinde belirlenmiş sabit bir maaş alıyordu. Yine de, vakıf gelirlerini toplamak yükümlülükleri vardı; bu bakımdan, tarım gelirlerini toplayan öteki görevliler rutin işlerini yapıyorlar, aynı güçlüklerle karşılaşıyorlardı.

Maaşları tarım gelirlerini de kapsayan vakıf mallarının başarıyla yönetilmesine bağlı olduğu için, vakfa bağışlanan köylerin refahının gelişmesi nazırın da yararına idi. Ama bazı askeri görevliler gibi, kolluk işlevi üstlenmesi söz konusu değildi. Yargı alanına ilişkin hiçbir resmi yetkisi yoktu. Yine de, vakıf topraklarını işleyen köylülerin askeri görevlilere ilişkin şikayetlerini dinlediği oluyordu. Ayrıca, bir vakfın nazırı olan kadılar da vardı.”¹¹³

Kilis sancağı vakıfları da nazırlarla idare edilmekteydi. Bazı vakıfların 2-3 nazırı da olduğu görülmektedir. 16. Yüzyılın sonlarında sancakta 19 tane vakıf nazırı görev yapmaktaydı.¹¹⁴

Şer’i İdare

Kadı

Kilis sancağı Evliya Çelebiye göre 300 payesi ile sadaka olunmaktaydı. 17. Yüzyılın ikinci yarısında kadısına 7 bin kuruş hasıl olunmaktaydı.¹¹⁵ Kilis’te bugünkü kadı Camiini yaptıran Karakadı, cami yaptırdığına göre bir müddette olsa Kilis’te görev yapmış olabilir. Bu bakımdan Kilis’in ilk kadılarından birisi Karakadı olabilir. Vakıfları

¹¹³ Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.39-40

¹¹⁴ TKGMA., VD., No:576, s. 124-138

¹¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., s.148

bulunan kadılardan Alaeddin ve Kemaleddin'in de Kilis'te 16. Yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren kadılık yaptıklarını varsayabiliriz. 1570'te Kilis'te Alaeddin'in adı altında "kadı" kaydı vardır.¹¹⁶

"Sancağın en büyük adli yetkilisi olan kadı, sancakbeyinden ayrı ve onu tamamlayıcı bir otoriteyi temsil ediyordu. Kadılar padişahın düzenli olarak fermanlar almaktaydı."¹¹⁷

Kadı tayin olunabilmek bir takım niteliklere sahip olmak kadar belirli bir tahsil düzeyi ve hiyerarşik geçiş işlemine dayanmaktaydı. Kadılar padişahın beratı ile tayin edilirdi. Tayin, azl ve nakil işlerini Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri yapardı. Atamaları "Ruzname" defterlere kaydedilir, mesleki terfi ve özlük işleri bu büroda yürütülürdü.

"Müddet-i örfiyye" bir kadının genelde iki yıllık görev müddetidir ve kadı kaza dairesine bu müddet zarfında mutasarrıf olur. Sürenin kısaltılması ve uzatılması mümkündür.¹¹⁸ Askeri görevlilerin tersine, kadı tımar sahibi değildi. Osmanlı adli hiyerarşisinde konumuna göre belirlenen günlük bir ücret ve evlilik, miras, ıtname, mal satışı gibi işlemler ya da karar verdiği davalar için başvuranlardan harç alırdı.¹¹⁹

Kadının görev süreleri değişiklik göstermekteydi. Konya ve Ankara da görev süreleri 16. Asırda 3 ay ile 18 ay arasında değişmekteydi¹²⁰ Sancak kadısı öldüğünde, beylerbeyi yenisi gelene kadar bir vekil tayin ederdi. Teorik olarak her yeni padişahın cülusundan sonra kadıların görevlerinin yeniden tayin ve tasdiki gerekmekteydi.

Kadının temel işlevlerinden biri idare ile köylüler arasında hakemlik yapmaktı; hem vergi toplayanların, hem de vergi ödeyenlerin şikayette buldukları merci kadıydı.

¹¹⁶ BOA., TTD., No:506, s.69

¹¹⁷ Singer,A.,*Kudüslü Köylüler*, s.37

¹¹⁸ Ortaylı,İ., *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi Ankara 1994 s.9-14, Ünal,M.A., "Merkezi Otorite..." s.119.

¹¹⁹ Singer,A.,*Kudüslü Köylüler*, s.38

¹²⁰ Ergenç,Ö., *Ankara ve Konya*, s.117, Ortaylı,İ.,*kadı* s.17

Taşra yönetiminde yargıçlık yetkisi ağır basmış olmasına rağmen, mülkî ve malî görevleri de vardı. Bunlar; Sanatlar ve esnafın kontrolü lonca düzeninin yönetiminin ve bununla ilgili kuralların gözetimi, şehrin ekonomik hayatıyla yakından ilgili olarak fiyat tespiti ve kontrolü, altyapısal tesislerinin denetimi, imar nizamının korunması, vakıfların yöneticilerinin denetlenmesi, bu konudaki atamaları ve dinî işlerle ilgili görevlilerin atanması ile ilgili gibi görevleri yapmaktı.

Subaşı, asesbaşı gibi görevlilerle asayiş hususunda yakın işbirliği içindeydi.¹²¹ Bunlar kişileri tutuklayıp kadının huzuruna getirirlerdi. Normalde ise tutuklama işlerine, muhızrlar bakardı. Başkatip ve yardımcıları sicil kayıtlarını yazar ve isteyenlere ücret karşılığında belgelerin nüshalarını çıkarırdı.¹²²

Naib

Kaza nahiyelere ayrılmıştı. Her nahiyede kadının vekili olan naib genelde mahallin ulemasından seçilerek, kadı tarafından tayin edilirdi. Naibler; kadı adına onun görevlerinin yapmak, davalara bakmak ve keşif yapma görevleri olmasına karşın mülkî otorite olup olmadıkları ve kadıların yetki sahasına giren her işlemi yapıp yapmadıkları hususunda bir kesinlik yoktur.¹²³

Müftü

Müftü şer’i konuları delillerle açıklayıp müdevven (kural) haline getirir. Kadı ise bu kurallardan kendisine getirilen olayla ilgili hükmü bulup uygular, sonuca bağlardı.¹²⁴ İmamları da hukuk adamı ve yargı görevlisi olamamalarına rağmen kadıların naiplerden sonra gelen yardımcıları arasında sayabiliriz.¹²⁵

¹²¹ Ortaylı, İ., *kadı*, s.17-20, 22-29

¹²² Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.39

¹²³ Ortaylı, İ., *kadı*, s.29-31

¹²⁴ Çağatay, Neşet, “Osmanlıda şer’î- Örfî Hukuk Kavramları ve Uygulamaları”, *XII. T.T.K.Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, s.

¹²⁵ Ortaylı, İ., *kadı*, s.31-3, ayrıca bkz. Aynı yazar, “On The Role of The Kadı in Provincial Administration” *Ayrı Basım* s.1-21, Aynı yazar, “Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme (Binanın Yeri, Yargılama Usulü, Mahkeme Görevlileri ve Bürokratik Faaliyet, Mahkeme Gelirleri ve Arşiv”, *Ayrı Basım*, s. 245-264, Altundağ, Ş., “Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında”, *VI: Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, 20-26 Ekim 1961 Ankara*, TTK. Basımevi Ankara 1967,

Nahiyeler

Livalar daha küçük yönetsel alt birimler olan nahiyelere ayrılmıştır. Nahiye istatistiksel ve malî olarak fonksiyon görmekteydi. Köylerin ve mezraaların vergilerinin kolayca toplayabilmek için oluşturulmuşlardır. Nahiyelerin büyüklükleri değişebildiği gibi, bazıları eski geleneksel adlarını almışlar, bazıları da merkezi olarak tespit edilen yerin adını almışlardır. Malî kontrol görevi bakımından nahiye en önemli yönetsel birimdir. Alt birimleri yoktu ama köyler ve mezraalar tahrirden tahrire veya malî sebeplerin örgüsü içerisinde yer yer başka nahiyelere eklenip çıkartılabilmekteydi.

Azez Nahiyesi

Azez Memlûklüler döneminden beri nahiye merkezi işlevini görmekteydi. Nahiyenin merkezi aynı zamanda nefis de olan Azez Kasabasıdır. 1519'da 93 köy ve 137 mezraa, 1536'da nahiyeye bağlı 111 köy, 148 mezraa, 1570'te 138 köy ve 137 mezraa, 1590'da 133 köy ve 121 mezraa bulunuyordu.

Com Nahiyesi

Com nahiyesi tarihin ilk devirlerinden beri "el Cuma" vadisi olarak bilinir ve konar göçerlerin yoğun olarak yaşadıkları bir bölgedir.¹²⁶ Com nahiyesi 1536'da Kilis ve Azez ile birlikte "Liva-i Azez ve Ekrâd" sancağı içerisine alınmıştır. Merkezi Cindires köyüydü. Bu köy günümüzde Hatay İli'nin bir ilçesi olan Reyhanlı'nın Kuzey Doğusunda, hamam, kışla ve Hacı İskender'in Doğusunda Kürt Dağı'nın Güneyindedir. Doğusundan Afrın Çayı geçer. Genellikle buraya konar-göçerler yerleştirilmiştir.

s.342-354, Uzunçarşılı, İ.H., *İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1983, s.87, Miroğlu İ., *Kemeh Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990, 28

¹²⁶ Demirkent, Işın, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravanda", *Belleten*, Cilt LVI, Sayı:215-217, TTK., 1992, s.371-389, " Buralarda ve şimdi Türk sınırları içinde bulunan Hisar, Deli Osman ve Çerçili'ye kadar Kürd aşiretleri otururlardı. Com'un sağında yani doğusunda Cebel-i Seman vardır. Kürt Dağı'nın sonu olan İzziye Dağı buralardan başlar. İzziye'yi Lehçe-i Osmanî de şöyle yazar: " Haleb'de İzziye Okcu İzzedinlü ve Şeyhler ve Amik Kazası Kürt Köyleri Şunlardır: Deliosman, Hisar, Martavan, Çerçili, Kularlar, Bulamaçlı, Haydarlar, Cokanlı, Sekbanlı, Pertikli, Mağaracık, Sa'dili, Hapsino, Merdanlı, Alyanlı, Zengül, Fırlaklı, Şenlikce, Kulyanlı, Vışlı, Murad Hüyüğü(Türklerle karışık), Bavuk (Son Kürt Köyü), Boğazkerim, Abuşa, Demirciler(Alevî)." Konyalı, İ.,H., *Kilis*, s.625-26

Osmanlı Devletinin de bölgenin tarihsel yapısına uygun hareket etmiştir. Köy adları yanına düşülen kayıtlarda geçen;” El- yed-i Ömerlü” ve” El- yed-i Karaca Alilu” gibi ifadeler bu bölgeye konar-göçerlerin yerleştirildiğini anlamaktayız.

1536’da Kilis ve Azezle beraber nahiye merkezi olarak taksim edildiğinde nahiyeye bağlı 37 köy, 81 mezraa, 1570’te 64 köy ve 43 köy’e bağlı 115 mezraa bulunmaktaydı. 1590’da köy sayısı 70’e çıkmış, mezraa sayısı da 96’ya inmiştir.

Şehirler

Kilis Sancağına ait tapu tahrir defterlerinde iki tane nefis vardı. Bunlar Kilis ve Azez Kasabalarıdır. Nefs”karye” tabirinin dışında, genellikle liva merkezine aynı zamanda nahiye merkezine yönetsel mevki olarak kastedildiği anlamda kullanılmıştır.¹²⁷ Azez kasabası Azez Nahiyesinin yönetim merkezi, Kilis kasabası da livanın merkezi olduklarından her ikisi de nefis görevi görmekteydiler.

¹²⁷ Hüterroth,W., *Historical Geography* ,s.19-20, 24

3. BÖLÜM II

Nüfus ve İskân

Nahiyelerde Nüfus

“Nüfus, sınırları belirlenmiş bir sahada, belirli bir tarihte yaşayan insan sayısına denmektedir. Nüfusun artması veya azalması yüzey şekilleriyle, doğal olaylarla, hastalık ve savaşlarla doğrudan ilgilidir.”¹²⁸ Osmanlının çağdaşı olan diğer devletler gibi nüfus hakkındaki bilgileri çok önemsemiş olduğunu her sancak için ayrı ayrı tertip edilmiş olan mufassal tapu tahrir defterlerini düzenlerken ki titizliğinden anlamaktayız. Bu bakımdan tahrirler güvenilir birer nüfus defterleridir.¹²⁹

16. Yüzyıla ait şehir ve kır nüfusu tahminlerinde Barkan'ın hane sayını 5 ile çarpıp mücerred sayısı ile toplanması suretiyle yapmış olduğu tahmin,¹³⁰ eleştirilmekle beraber yapılan nüfus tahminlerinde karşılaştırma birimi olarak kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar ise nüfus hesaplamalarında yaş piramidine göre hesaplama yapılmasını tavsiye etmektedirler.¹³¹ Bazıları ise hiçbir katsayı ile çarpmadan sadece vergi nüfusunu esas almışlardır.¹³²

Şehir Nüfusu

¹²⁸ Gümüşçü, Osman., *XVI. Yüzyıl Larande (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 2001, s.144

¹²⁹ Barkan, Ö.L., “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, X, 1953, s.14

¹³⁰ Ö.L. Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, s.11-12, Hane sayısını 7 kişi olarak kabul edilmesi için bkz. Faruk Sümer, “Kayı”, *İA*, VI, s.461, Cook, hane sayısını 4,5 ile nefer sayısını 3 ile çarparak genel nüfusu çıkarmaya çalışmış. Cook, M.A., *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, s.85, Jenings'e 3 ve 3,5 katsayılarını, “Urban Populatin in Anatolia in the Sixteenth Century”, s.51, Raymond, hane sayısı ile çarpılacak sayının özellikle Arap kentlerei için en azından 8 olabileceğini ifade etmektedir. *Arap Kentleri*, s.28

¹³¹ Erder, Leila, “The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century”, *Middle Eastern Studies*, XI, (1975), s.284-301

¹³² Arıkan, Z., *XV.-XVI. Yüzyullarda Hamit Sancağı*, s.49, Elibüyük, Mesut, “Türkiyenin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s.37-38, Faroqhi, ., “Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century Anatolia”, s.39, Gümüşçü, O., *Larande*, s.160, Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.

Şehir nüfusu ve gelişimine geçmeden önce, 16. Yüzyılın temel problemleri arasında yer alan genel nüfus artışından bahsetmek gerekmektedir. Bu Yüzyılın özellikle Akdeniz ve civarındaki ülkeler için Broudel tarafından ortaya atılan bu teze göre; 1500 ile 1600 tarihleri arasında nüfus adı geçen ülkelerde iki katına çıkmış ve yıllık nüfus artış hızı da binde 7 olmuştur.¹³³ Barkan'da çalışmalarında Broudel'in tezi doğrultusunda sonuçlara ulaşmıştır.¹³⁴

Tahirlerdeki nüfus hesaplamaları hakkında değişik yaklaşımlar da vardır. Bunlardan; Raymond ve Lowry'in görüşleri özellikle kent nüfusu ile ilgilidir. Raymond, Arap Kentleri hakkında yapmış olduğu çalışmasında Barkan'ın önerisinin işe yaramadığı kanısındadır. Şehir merkezinin nüfusuna dair hesaplamalarda pek çok bilginin iç içe kullanılmasını önerir. Ona göre; kent nüfusu imar edilmiş alanların büyümesiyle orantılı olarak artar. Çünkü kent yaşamının gelişme yada gerileme dönemlerindeki değişmelere karşın, nüfus yoğunluğu pek değişmemiştir. XIX. ve XX. Yüzyılın kentsel ve demografik devrimlerine kadar, bu yoğunluk hektar başına 300 ile 400 kişi arasında seyretmiştir. Bu nedenle hane sayısı ile herhangi bir rakam çarpılması gerekiyorsa bu rakam Beş' in daha üzerinde, belki Sekiz olabilir.¹³⁵

Lowry, mufassal defterlerin genel olarak vergi gelirlerini toplamak amacıyla hazırlandığını, köyden şehre geldiğimizde ise bu ilişkinin mutlaka var olmadığını söylemektedir. On altıncı yüzyılda Hristiyanlar' ın ödedikleri "ispençe" vergisi nedeniyle hane sayılarının tam olarak yazılmasında bir zorunluluk olmasına rağmen şehirli Müslümanlar hane başına düzenli bir vergi ödememelerinden dolayı düzenli kayıtlarının tutulmasına da gerek yoktu. Netice olarak, şehirdeki Müslüman nüfus defterde kaydedilen rakamın çok üzerinde bir sayı olabilir.¹³⁶

Kilis Şehrinde Müslim Nüfus

¹³³ Broudel, F., *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, (Çev: M. Ali Kılıçbay), cilt I., Ankara, 1993, s.485-487

¹³⁴ Barkan, Ö.L., "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", s.20-22

¹³⁵ Raymond,A., *Arap Kentleri*, s.28

¹³⁶ Lowry, Heath W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461- 1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları,1981,s.141

Kilis bölgesine Türk nüfusu Melikşah döneminden itibaren yoğun olarak yerleşmeye başlanmıştır. Şehir, köy ve konar-göçerlerden oluşan halkın büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman dır. Nüfusun bu karakteri Memlük ve Osmanlı döneminde de değişmeden devam etmiştir. Gayrimüslim Nüfus ise 1536'daki sancağın ilk mufassal tahrir defterinde sadece Kilis şehrinde geçmektedir. Azez şehrinde ve köylerin diğerlerinde başka gayrimüslim yoktu.

Kilis şehrinde 1519' yılında toplam olarak 352 nefer, 220 hane, 74 mücerred bulunmaktaydı.¹³⁷ Şehir nüfusunu Barkan örneğinde olduğu gibi hesaplarsak 1174 kişi eder ki bu Osmanlı'nın bölgeyi ele geçirdiği ilk yıllarda Kilis şehrinde yaşayanların miktarıdır. Bu tahrirde henüz Kilis ve civarı sancak olarak ayrılmamış, Halep merkez eyaletine bağlı, Azez nahiyesi içerisinde bulunmaktaydı. Gayrimüslimler daha sonraki tahrirlerde olduğu gibi mahalle içerisinde ayrı birimler olarak kaydedilmemiştir.

1536'da nefer sayısı 609'a, hane sayısı 455'e, bennak 444'e, Mücerred 120'ye çıkmıştır. Toplam 24 hane ve 6 mücerred Fellah ve 17 hane Gebran da Şehirde yaşamaktaydı.¹³⁸Bu tahrirde Müslüman nüfus fellahlarla beraber 2401'e çıkmıştır. Şehirde yaşayan Hıristiyanların mevcudu hane olarak değil nefer şeklinde verilmiştir. Eğer bunları hane sahipleri olarak kabul edersek 85 kişi civarında Hıristiyan da bu tarihte Kilis'te yaşamaktaydı. Şehirde yaşayan toplam nüfus ise 2712 kişi civarındaydı.

17 sene içerisinde bu oranda artış meydana gelmesi ancak göç akımı ile açıklanabilir. Muhtemelen Kilis'in sancak merkezi olmasından dolayı, kültürel ve ticarî ortam daha da canlanmış ve nüfus hızla artmıştır.

1570'te 1025 nefer, 570 hane, 509 bennak, 354 mücerred nüfusuna sahip olan Kilis'te 35 Hıristiyan ve 18 Musevi ile 33'te Ekrâd ve Calciyan yaşamaktaydı. Şehirdeki Müslüman nüfusun sayısı 3204'e, azınlıkların nüfusu Hıristiyan 175, Musevi 90, Ekrâd ve Calciyân ise 165 kişi olarak tahmin edilebilir. Toplam olarak Müslim hane sahipleri

¹³⁷ BOA., TTD., No:93, s.209

¹³⁸ BOA., TTD., No:181,s.51

dışındaki nüfus 420 kişi olmuştur. Bu tahrirde Kilis şehrinin toplam nüfusu 3624 dolaylarındaydı.¹³⁹

1590'da nefer sayısı 1095'e çıkarken hane sayısında az bir miktar artışla 576 olmuştur. Bu tahrirde artık kasaba hüviyetine sahip olan Kilis'te bennak ve mücerred nüfusları kaydedilmemiştir. Mücerred olanların sayısı verilmediğinden toplam nüfusu tam olarak tespit edememekle birlikte hane sayısına göre tahmin ettiğimiz nüfus olan 2880'den fazla, belki 350-450 kişi daha eklememiz gerekecektir. Buna göre toplam Müslüman nüfusu 3330 civarında olmalıdır. Hristiyan nüfus 49 hane ve tahmini nüfusu 245, Musevî 16 hane ve nüfusu ise 80 civarındaydı, toplam olarak azınlık hane sayısı 65, nüfusu 325 kişi civarındaydı. Kilis şehrinin Müslüman ve azınlık toplam nüfusu ise 3655 kişi civarında idi.¹⁴⁰

Anadolu kentinin vergi nüfusu sayısı 1500-1600 arasında neredeyse iki katına çıkmasına rağmen¹⁴¹ Kilis'in toplam şehir nüfusu ilk tahrirde göre %307.0698 oranında artmıştır. Bu oran Broudel'in Akdeniz şehirleri için tespit etmiş olduğu artıştan çok daha fazladır. Nüfus artışının yüksek olmasında Kilis'in sancak merkezi olması, Canpolatoğulları ailesinin bölgede aktif politikaları, merkez şehir olan Kilis'in nüfus ve ticarî bakımından canlı bir hale getirmeleri etkili olmuş olabilir.

Azez Şehrinde Nüfus

Azez 1519'daki ilk tahrirde, nüfus itibarı ile Kilis'e çok yakın olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde nüfusu Kilis kadar artmamıştır.

1519'da Azez şehir merkezinde 252 nefer, 229 hane ve 23 mücerred bulunuyordu. Buna göre tahmini nüfusu 1168 kişi civarındaydı.

1536'da 316 nefer, 284 hane, 26 mücerred bulunmaktaydı. Bu tahrirde tahmini nüfusu 1446 kişi civarındaydı.

¹³⁹ BOA., TTD., No:506, s.75

¹⁴⁰ TKGMA., TTD., No:171,s.53

¹⁴¹ Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.1

1570'te Azez şehri kayıtlarda yer almamıştır. 1590'da nefer sayısı 514, hane sayısı 354, bennak 334, mücerred 87 kişi idi. Bu bilgilere göre tahmini nüfusu 1857 kişi civarındaydı.

Gayrimüslim Nüfusu

Sancak genelinde gayrimüslimler sadece Kilis şehir merkezinde yaşamaktaydı. İlk tahrirde gayrimüslimler ayrı bir birim olarak kaydedilmediği için hane sayılarının ne kadar oldukları hakkında bilgimiz yoktur. Ama ilgili bölümde anlatılacağı üzere ilk tahrirden itibaren Kilis şehri vergi kalemleri arasında “meyhane resmi” olması gayrimüslimlerin bu tarihte şehirde yaşıyor olabileceklerini düşündürmektedir. 1536'da ilk defa ayrı olarak kaydedilmiştir. 17 nefer gebrân olarak kaydedilmiştir. Bu sayıyı 85 kişi civarında tahmin olunabilir.

1570'te Hıristiyan azınlıkların nefer sayısı 35'e çıkmış, bu tarihten itibaren 18 Musevî 'nin de şehirde yaşadıklarını müşahede etmekteyiz. Tahmini nüfusları ise ; Hıristiyanların 175, Musevîlerin 90 kişi civarındaydı.

1590'da Hıristiyanlar, “cemaat-i nasarî”, Musevîler ise “cemaat-i hâmiyân” olarak kaydedilmiştir. Hıristiyanlar 49 nefer ve 245 kişi, Musevîler ise 16 nefer ve 80 kişi civarında oldukları tahmin edilmektedir.

Toplam olarak azınlıkların nüfusu 1536'da 85, 1570'te 265, 1590'da 325 kişi civarındaydı. Gayrimüslim nüfusu artış oranları 1570'te %211.7647, 1590'da bir önceki tahrire göre %22,6415, gayrimüslimlerin ilk kaydedildiği 1536 ile 1590 arasında artış oranı ise %282.3529 olmuştur.

Şehirlerin Toplam Nüfusları

Hane sayıları itibarı ile 1519'da 449 hane ve 97 mücerred, 1536'da 780 hane ve 152 mücerred, 1570'te Azez kazasının kayıtlarda yer almamış olması nedeniyle bir önceki ve bir sonraki tahrire bakarak yaklaşık 300 civarında hane sahibi olduğunu kabul edersek 956 hane ve 354 mücerred, 1590'da Kilis, kasaba olmuş, bennak ve mücerred

resimlerinin alınmamış olması nedeniyle bu vergiler kayıtlara geçmemiştir. Bizlerde bir önceki tahrirdeki mücerred sayısını bu tahrir döneminde de nüfus hesaplamamızda kullandık. Buna göre 1590'da şehirlerde toplam olarak 995 hane ve 441 civarında mücerred vardı.

Kilis ve Azez şehirlerinde Müslim ve gayrimüslim toplam nüfusu 1519'da 2342, 1536'da 3845, 1570'te Azez şehri nüfus kayıtları olmadığı için sadece Kilis'in toplam nüfusu 3624, 1590'da ise Kilis ve Azez toplam olarak 5512 kişi yaşamaktaydı.

Tablo 1: Şehirlerde Nüfus

Kilis Kazası	19hane	19müc	36hane	36müc	70hane	70müc	90hane	90müc
M-i Kana	87	2	139		162	111	162	
M- Kibeliye	58	12	97	29	112	96	112	
M- Meşata Calciyan							149	
M-i Meşşata					114	56		
C-i Ekrad ve Calciyan					35	11		
M- Kızılca	30	11					116	
M-i Kızılca Oba			72	20	116	40		
M-i Sibbat	28	12	45	16	37	40	37	
M-i Çukur Kastel	21		78	14				
M-i Hacı Gökçe	36	7						
Toplam	260	44	431	79	576	354	576	

Azez Kazası

M-i Menkusa-peder							197	42
M-i Meşadıka	61	8	84	13			157	45
M-i Menkusa	60	2	120	4				
M-i harmanlar	108	13	80	9				
Toplam	229	23	284	26			354	87
Şehirler Toplamı	489	67	715	105	576	354	930	87

Köylerde Nüfus

Azez Nahiyesi Köylerinde Nüfus

Azez'e tabi köyler de 1519' tahririne göre toplam olarak; 2000 hane ve 198 mücerred yaşamaktaydı. 1536'da 2373 hane ve 340 mücerred, 1570'te 2628 hane ve 959 mücerred, 1590'da ise 2908 hane ve 1375 mücerred kayıtlıydı.

1519'da nüfus 10198, 1536'da 12295, 1570'te 14949 ve 1590'da 15915 kişi olmuştur. 1519 ile 1536 arasında nüfus artışı %120,5679, 1570'te %146,5876, 1590'da ise %156,06 olmuştur.

Tablo 2: Azez Nahiyesi Köylerinde Nüfus

	19hane	19müc	36 hane	36 müc	70hane	70müc	90hane	90müc
Abat							6	
Acar el-fec	67	9	95	7	115	43	115	33
Accar			20	2	9			
Adde	10		13	7				
Akpınar	12	1						
Ağuz			4	2	27	7	27	9
Ahar								
Ahfaf			7					
Ahras			14	3	9	5	9	3
Ahtarin	52	2	53	9	63	9	63	12
Akberhan	18							5
Akibe'l Cebel							4	
Anab	8	2	6	2	9	2	9	9
Anaz					17	4	17	17
Danburalı			23					
Armutluca	14		12	1	6	1	6	2
Arşaf			21	3	10	9	10	4
Ayn-ı dikna	13	2	32	4	28	11	28	5
Ayn-ı Leben	13	3						
Badman	4		6	1	1	1	2	3
Bahurta			25	1	20	14	20	8
Bari					2		2	1
Başmera					3		6	3
Belinus					6		6	
Beluna					6	4	6	8
Beracen			2					
Beyd			3					
Bolite							24	9
Büyük Boykır	18		12		10	2	10	4
Caiziye			4					
Caide			3		5	2	5	2

Calbal								3	
Cebel		12	1			3	1		
Cebrin		40	7	69	1			78	37
Celil				25	1				
c-i Araban				82		270	29	270	92
Dabık		19	1	28	4	28	12	28	10
Dat		27	4						
Delhema								5	11
Delhımiye		15	6			5	4		5
Dir Cemal		22	3	24	4	29	11	29	4
Dir Kozman		55		59	9	75	28	85	51
Dir Şekin		69	1	18	6	15	12	15	22
Doybık				15	1	15	6	10	3
Dölek		11		14	3	12	6	15	9
Dudan		8	2	28	1	27	4	27	10
Elzebad		29				28	6		
Fahuniye		27	3					12	13
Fakin						22	9	22	15
Fasıdfen						6			
Gefis						6		6	1
Göktaş		23	1			5		5	2
Ğoz				13					
Haluti		36	1	41	6	37	10	37	15
Hamide						15			
Hanebbel				3		15	8	15	5
Harbas						3			
Harbete		22	4			5		5	
Havarünnehar						6	3	6	3
Herben				18	3	22	9	22	10
Herbil		19	4	28	1	11	3	11	5
Herceli		29	1	16	2	14	6	14	6
Hıymelat						5		5	9
İreğani				2		18			
İyde						8	3		
Kai Kelbin		17				8	1	8	3
Kaiyyebe		6						6	4
Kanafuz		19	1	12	1	41	11	41	15
Kantara Telhabeş		28		9	1			21	4
Kara Köprü		18		10	1	22	16	22	6
Kara Kuyu		21		10	3			15	4
Karaca Koyunlu		5		6	1	3	1	2	1
Karaca Ören				4		7			
Karamil						4	2	4	2
Kashala				13					
Kasima(Kasime)						5	2	5	2
Kaston		11		13	3				
Katife						7			

Katma		10	1	11	1	20	13	20	4
Kefer Abde						2	2	2	2
Kefer Altun								8	1
Kefer Bilun						7			
Kefer Daşur		20	1						
Kefer Feyz								9	6
Kefer Kanun		5		6	3	5	4	5	5
Kefer Kelbin		18	1	21	5	16	6	16	5
Kefer Naba		39	1	54	5	69	15	69	11
Kefer Nasıh						1	1	1	3
Kefer Parsa				8	1	10	2	10	7
Kefer Rahim		3	1	4		4	3	4	7
Kefer Safra		43	6	45	12			78	35
Kefer Selvan		14	3	15		10	4	10	22
Kefer Senat				6					
Kefer Senaya				13	1	22	10	22	13
Kefer Şeğal		23	2	19	7			22	12
Kefer Şuş						3	5		3
Keferkona(A.Kesmez)		7				9	5		
Kefibiye						6			
Kefre		16		33	3	56	10	56	12
Kermin Nasara		20	1	24	4	35	7	35	15
Kerzic Öyük				3		7	1		
Kesfar		15		7	1	8	2	8	6
Kidrec								7	4
Kızılca Mez.(Zeytuni)						3		14	5
Küçük Boykır						5			2
Kürane		18	3						
Laziyye		135	28	213	18	165	70	165	49
Lolit				12	7			24	9
Maarretü'l- meşayih		17	1	28	6	17	3	17	10
Mahvin				13	2				
Malazleyin		21	1						
Mari		40	2	56	5	43	22	43	27
Markeşte						10	5	10	21
Mearin		5		22	18	30	9	30	7
Melkiye		41	7	42	7			44	13
Meneğ		50	10	44	8	45	25	45	25
Merabin elKasibe		20	2	18	1	39	8		
Meraş		16	1	25	8			35	13
Meraşte		10	3	18					
Merbekal		12	3			3			
Merdağın		20	2	34	5	17	7	30	12
Merğal								3	
Meribin		24	11	3		12	2	12	17
Merimin el- Kasibe								39	13
Merzime(Batliyun)		46	8	37	13	37	14	37	11

Meyargan								3	
Mezraa-i Aled					3				
Mezraa-i Şahin	33	9	25	4	22	13	22	21	
Mezraa-i Şeyh(T.Ez)					13	5	13	15	
Neyyare			23	2	11	4	11	2	
Nezd-i Gaben									
Oydum elberameki	15		23	2	19	10			
Palanuca	17								
Rail	15	3	4		2		3	3	
Reyyan			5	1					
Saidleyin			12	1	15	9	15	1	
Salabiyon	12	2	8	3	12	3	12	5	
Sandık									
Sared	3		6	1	6	1	6	1	
Savran	16		9	2	9	3	9	20	
Seneref?					4	3	4	5	
Seneren	9				9	6			
Servecül Mazik			19	5	14	6	14	3	
Settar?							9	6	
Seve	19		21	2	27	8	27	26	
Sıdk			10						
Sucu	39	5	40	1	35	12	35	17	
Suviran							6	9	
Şehirben					16	4			
Şemariğ			22	5	12	5	12	3	
Şemarin	4								
Şemirin			1				16	7	
Şenader	33		36	13	50	14	50	10	
Şevazğa elaraz	13	1	22	7	22	6	22	11	
Şevirin			12	2	6				
Şeyh Yağu	18	1			19	4	19	8	
Şızraz			6		10	1	10	6	
Şoberin	5	2							
Talhane			8	1	14	3			
Tali							14	21	
Tat Humus	15	3	5	1	9	5	7	26	
Tatiye					7	4	7	7	
Tebel e fehm							97	15	
Tebel el Has							16	11	
Tel Accar			6	1	6	5	6	11	
Tel Ar					4		5	2	
Tel Cemal(C-i Ayuki)			9		15				
Tel Efkan(Yel Baba)					6	5	6	7	
Tel Erfad	22	1	33	2	43	22	43	26	
Tel Habse					4	1	4	1	
Tel Malid			15	5	9	7	9	3	
Tel Şair								2	

Telil el Has		8	2	18	2	16	4		
Tellaleyn				18	1	34	27	34	25
Telkism				7		9	4		
Teneb		9	1			25	12	46	30
Tibil		40	2	32	8			7	3
Tibil el Fehm		32	2	54	17	98	27		
Til Habeş		63	3	61	5	74	36	74	53
Tilel ezzeytun				4	1				
Tuğlu(Seviran)						8		8	3
Ulbul		13	1	9	4	13	5	13	6
Ülben						4			
Yağu				28	4				
Zaberan						12	2		
Zaidan		22	2	13	2			12	4
Zaime						2			
Zayirat								28	15
Zebia									2
Zehidiye(Karagöz)						3			
Zertat						3	1		
Toplam		2000	198	2373	340	2618	859	2908	1375

Com Nahiyesinde Nüfus

Sadece ilk defterde hane sayısı ve mücerred sayısı yazılmıştır. Diğer iki defterde ise sadece çift sayıları verilmektedir. Daha sonraki iki defterde şahıslara muntazaman birer çift verilmiştir. Bu durum bölgenin sistemli olarak yerleşime tabi tutulduğu izlenimini vermektedir. 1536 yılında nahiye genelinde 384 hane ve 11 mücerred vardı. Eğer daha sonraki defterlerde yazılan çift sayısını hane sayısı olabileceği hesaba katılırsa, 1570 yılında 744 çift, yani hane vardı. 1590 yılında yapılan son tahrir de ise çift ve hane sayısı 800 olmuştur.

Buna göre Barkan'ın hesabına göre 1536'da 1931, 1570'te 3720, 1590'da 4000 kişi Com Nahiyesinde yaşamaktaydı. Nüfus artış oranları 1570'te nahiyenin ilk defa kaydedildiği 1536'ya göre %92.6463, 1590'da bir önceki tahrir'e göre %107.5269, nahiyenin ilk ve son tahriri arasındaki oran ise %207.1466 olmuştur.

Tablo 3:Com Nahiyesi Köylerinde Nüfus

			36hane	36mücer	70 hane	90hane
Ağca Berc						6
Ağca Burc						7
Ağca Kaya						3
Ağca Köy					17	17
Ağca-i Köçek					12	
Ahır						4
Akreb Öyük						3
Aşeki						2
Ayn-ı Dare			6		18	
Ayn-ı Dib						5
Ayn-ı Diya			14	1		
Ayn-ı Kaloş			5		13	13
Ayn-ı Kaloş-ı Diğer			9			
Ayn-ı Receb			4			
Babelin					16	16
Babirfen						3
Bablun(Kızılcakend			27	1	29	16
Bafalur						13
Basurun					9	9
Basuta			5		20	18
Bazeke					12	12
Behadinin					5	5
Beled-i Hamu			16			
Benalisa			4			
Berit						10
Beytün Nas(Yalanzuz)					17	23
Candariye						10
Cebel-izikri			11	1	21	21
Cedit					9	5
Cedit-i Diğer					7	9
Celme			7		11	3
Cemaat-i Araban Beni Ahmer			29			
Cemaat-i Araban Sekene			17	2		
Cinderas			8		27	41
Com					4	4
Derhemiye			10			13
Derklice Mağara					3	
Dernen			14	3		
Ebraz			19	1		
Ferinu			21			17
Firin						2
Gazviye					10	4
Göbek					4	
Göğ Öküz Viranı						2
Görzil						4

Ğarşa						
Haluti					6	6
Hamit						7
Hancık					34	34
Harab Musa(TelMusa)					20	20
Hazari					10	
Hurrecek			9		7	7
İderek			7			
İncirlu					4	4
İshakiye					6	2
Kabar					5	
Kabban			12		13	
Kabib						10
Kabib-i Diğer					7	16
Kara Curun			3		6	6
Karnaku					17	
Katlibi					14	14
Katraniye			4		4	
Kefalcek						6
Kefer Batn					5	5
Kefer Benat			13		6	
Kefer Celban						9
Kefer Dela			21	2	17	17
Kefer Dil						6
Kefer Rum						
Kefer Rum					3	3
Kefer Safra						11
Kefer Sela			6			
Kefer Şebab					11	
Kefer Şil						11
Kefer Zeyd					6	
Kefir			6			
Keneh			4		16	
Kersentaş						5
Kevkan						5
Kevkeb						4
Kıbar						5
Kızılca Köy					7	7
Kör Zebbal					13	
Kuruca Göl					5	5
Maarretel Hisb			37		21	8
Mağara					11	3
Mağaracık					6	6
Mağaracık d.n.zeytun					3	3
Maluta						8
Matmat					7	8
Mehmediye			4		5	29

Melban					9	
Meşhala					9	9
Meşki					4	7
Mirric			4			
Nasiri					8	12
Neyare					8	19
Payamlu					24	24
Sebavat			4			
Sefer Sadi			3			
Selemi			4		16	
Semaya					7	11
Serince					10	10
Seyban					26	28
Sulak						10
Şeref						3
Tel Salud			8		13	13
Tel Tapur						6
Tel Tavil			9		13	13
Zenen					21	
Ziyaret-i Şeyh Abdurrahman					17	25
Toplam:			384	11	744	800

Azez Nahiyesinde Nüfus

İdarî taksimatla ilgili bölümde bahsedildiği üzere Azez nahiyesi Com ile birlikte iki nahiyeye merkezinden biriydi. Sancaktaki tüm şehirler bu nahiyenin içerisinde yer almaktaydı.

Şimdi bu nahiyenin toplam nüfusuna bakacak olursak, 1519'da 2449 hane ve 295 mücerred, 1536'da 3153 hane ve 492 mücerred, 1570'te 3584 hane ve 1313 mücerred, 1590'da 3903 hane ve 1836 mücerred vardı.

Hane ve mücerred sayıları bilgilerinden yola çıkarak yapacağımız nüfus tahminleri ise şu şekilde olacaktır; 1519'da Azez nahiyesi köy ve şehirlerinde toplam olarak 12540 kişi, 1536'da 16257, 1570'te 19233, 1590'da 21351 kişi yaşamaktaydı.

Azez nahiyesinde nüfus artış oranları; 1536'da ilk tahrire göre %129.6411, 1570'te ilk tahrire göre %153.5646, bir önceki tahrire göre %118.306, 1590'da bir önceki tahrire göre %111.0123, ilk tahrir ile son tahrir arasındaki nüfus artış oranı ise %170.2632 olmuştur.

Askeriler ve Muafklar

Tahrir defterlerinde pek yazılmamasına karşın 16. Yüzyıl sancak yapısı içerisinde mütalaa edilmesi gereken bir diğer kesim de Askeriler ve muafklardır. Faroqhi'ye göre "Osmanlı tahrir defterleri mali nedenlerle derlendiğinden, nüfusun tamamını değil, vergi mükelleflerini kapsar. Askeri hizmetler için muafiyet tanınanlar dışındaki bütün yetişkin erkekler vergi mükellefi sayılırdı. Bu muafiyetlerden faydalananlar küçük memurlar değil, ömür boyu muafiyeti hak edecek kadar yüksek düzeyli kişiler tahrir defterleri dışında tutulurdu. Bu nedenle, bir kentte oturan vergiden muaf askeri hizmetli sayısının tahmin edilmesi oldukça güçtür."¹⁴² H. Doğruya göre vergiden muaf askeri nüfusun oranı toplam nüfusun %15'i kadardı ve hane sayısının 5 katsayısıyla çarpımına bu sayının da eklenmesi taraftarıdır.¹⁴³

Aşiretler

Yaşam Tarzları

Şehirli ve köylü halkla beraber bir diğer yaşam tarzı da konar-göçerlerdir. Konar-göçerlik her ne kadar kırsal kesime ait gibi görünse de Osmanlı tahrirlerinde ayrı bir yeri vardı. Osmanlı resmi kaynaklarında geçen konar-göçer tabiri, bunların hayat tarzını en güzel şekilde ifade etmektedir. Yaylaklarda hayvanları otlatmak için kışlaklarda kondukları yerlerde ekinle uğraştıkları yani basit şekilde ziraat yaptıklarından dolayı konar-göçerleri göçebe sınıfına dahil edemeyiz

¹⁴² Faroqhi, S., *Kentler*, s.13

¹⁴³ Doğru, H., *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.53, Göyünç, N., "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", s.73, Emecen, F., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s.52

Konar-göçerler hayat tarzları nedeniyle Anadolu kültürüne ayrı bir canlılık getirmişlerdir. Bir toprağa yerleşik olmanın yükümlülüklerini, taşımak istemeyen bu insanlar mevsimlere göre yaylak ve kışlak arasında aileleri ve obası ile göç ederek havancılık ve basit tarım ile uğraşmaktaydılar .Kilis Sancağı Kanunnamesi'nde¹⁴⁴ "Ekrâd Taifesi" olarak adlandıran konar- göçerler ¹⁴⁵için; "Ve Ekrâd taifesi kıl ev ile kadimi kışlak ve yurtları olan Nahiye-i Com etrafında Halep ve Maraş Eyaletlerinde vaki olan yaylaklara kıl ev ile konar göçer yörük makulesi olduklarından..." şeklindeki ifade bir yıl içerisindeki faaliyetleri ve yaşam tarzlarını açıklamaktadır.

Hayat tarzı itibariyle "Yörük" de denebilecek bu insanlar yaylak ve kışlakları arasındaki mesafeleri her zaman belli güzergahları izleyerek gidip geliyorlardı. Bu tarz yolculuklar, yalnızca Osmanlı sınırları içerisinde değil Akdeniz'in diğer bölgelerinde, İtalya ve İspanya da da yaklaşık aynı şekilde sürdürülmektedir. Konar-göçerlerin ekili araziye zarar vermemeleri için, devlet tarafından sınır bölgelerinde ve dağlık bölgelerde yerleştirilmelerine dikkat edilmiştir. Yörüklerin şehirlerin veya köylerin yakınından geçerken ekinlere zarar vermeleri, yerleşik halk ile aralarında bu yüzden sık sık davaların çıkmasına neden olmuştur. Buna rağmen iki kesim arasındaki irtibatlar hiç yok da değildi. İki taraftan zıt sayılabilecek yaşam tarzına rağmen evlilikler dahi olmuştur. Türk Halk Edebiyatı'nda bu türden örnekler sıklıkla işlenmiştir.

"Konar hale geçecekleri zaman çadırlarını yaz aylarında köyler, harabeler veya eski iskan mahalleri yakınına, kışın ise kasabaların civarına kuruyorlardı."¹⁴⁶ Konar-

¹⁴⁴ TKGMA., TTD.,No:171,s.8

¹⁴⁵ Ekrad tabiri konar-göçerleri tanımlamak için Osmanlı resmi yazışmalarında kullanılıyordu. Konar-göçerler hakkında yazan Cevdet Türkay'a göre'de defterlerde geçen Ekrad oymak ve aşretleri yine konar-göçer Türk soyundan gelenlerdir. Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*,s.1-17,"Nitekim, Ekrâd kelimesinin konar-göçer veya yörükle eş anlamda kullanıldığı, bilhassa, Osmanlı belgelerinde Türk, Kürd ve Ekrâd kelimelerinin etnik bir anlam ifade etmediği açıkça ortaya çıkmaktadır." Yusuf Hallaçoğlu, "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd- Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme," *Bellekten* cilt:LX/227-229,TTK Ankara 1997, s 139-146,Mehmet Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadî Tarihi*, T.T.K. Basımevi Ankara 1999, s.106.

¹⁴⁶ Orhonlu,C., *Aşiretlerin İskanı* ,s.11, Russell,A.,*The Naturel History of Aleppo*, c.1., London 1794,s.388

göçerlerin çadırları da yine hayat tarzları ile uyum içerisindeydi. Yurt veya ev denen çadırlar kolayca kurulup kaldırılabilir türdendir.¹⁴⁷

Konar-Göçerlerin İdareleri

Konar-göçerler 14. Yüzyıldan itibaren Türkmenler merkezî devletlerin hizmetinde görev almaya başlamış ve yerleşik halkın savunma görevini üstlenmişlerdi. Bu görevleri nedeniyle de konar-göçerlerin bölgede yerleşmeleri gittikçe hızlanmıştır.¹⁴⁸

Taife, aşiret ve oymak şeklinde sınıflandırılan konar-göçerler, üçü arasındaki oran tam olarak anlaşılacak kadar beraber taifenin aşiretin bir üst birimi olduğu düşünülebilir.¹⁴⁹ Aşiret “el-Aşîre” Arapça kelimesinin dilimize aşiret olarak geçmiş şeklidir.¹⁵⁰ Aşiretin başlarında “kethüda” bulunurdu.¹⁵¹ Aşiretler üzerinde yaşadığı toprakların tımar, zeamet, has, vakıf oluşuna göre hukuki olarak ayrılmaktaydılar.¹⁵²

Halep Türkmenleri adıyla bilinen bu konar –göçerler, Şam Türkmenleri ve Diyarbakır Türkmenleri gibi Boz Ulus topluluğuna dahil gruplardı. Osmanlı döneminde Oğuz isimleri taşıyan bazı küçük oba ve oymaklar yeni bir düzenlemeye tabi tutuldular Eski-il, Yeni-il, Halep-Türkmenleri,¹⁵³ Şam-Türkmenleri, Ulu-Yörük ve Dulkadirli bu düzenlemelerle oluşturuldu. Mesela Avşar Oymakları 24 Oğuz boyu arasında adı geçmekle beraber Halep Türkmenleri arasında ayrı bir idari yapı içerisinde yer alabilmektedir. Osmanlı mali birimleri herhangi bir kabile bağı esasına dayanmadan, sadece malî yapılanma gereği bu ayrımı yapmış olmalarının yanında, Halep

¹⁴⁷ Ali Rıza (yalgın), *Cenupda Türkmen Oymakları*, Ankara 1933, ks.II. s.57-58

¹⁴⁸ İnalçık, H., “The Yörüks”, s.40

¹⁴⁹ Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara 1980, s.202, Şahin, İ., “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sayı15 (1995-1997), s.259, Taştemir,M., *Adıyaman*, s.104, Bakhit, A.,*Province Of Damascus*, s.,

¹⁵⁰ Cevdet Türkay, Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak- Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul 1979, s.17 Hallaçoğlu, Y., “Aşiret”, *TDVİA*, cilt:I, s.9

¹⁵¹ İnalçık,H.,” The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role,” *Oriental Carpet and Textile Studies I*, Edt. . Pinner-W. Denny), London 1986, s.49

¹⁵² Turan,A.N., *xvi. yüz yılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Basılmamış doktora tezi,s.54

¹⁵³ TKGMA., TTD., No:37’de kayıtlı 74 yapraklı 1596 yılına ait defterde Halep civarındaki bütün konar-göçerleri kapsamakta ve “yörük-ı Halep Defteri” olarak adlandırılmıştır. Beydili, Bayad, Beylülkü,

Türkmenleri, çok çeşitli boylardan gelme küçük Türkmen oba ve oymaklarının kışlama mekanlarının Halep ve civarı olmasından dolayı bu adı almıştır.¹⁵⁴ Osmanlıdan önce de aynı konar-göçerler Akkoyunlu devletini oluşturmuşlardı.¹⁵⁵

“Aşiret beylerinin tayini, boyu teşkil eden grupların başındaki kethüdaların ve ihtiyarların seçilecek şahsı bey olarak kabul edeceklerini bildirmeleri durumunda hükümet tarafından onaylanırdı. Rışvan gibi gruplarda ise daha özel bir prosedür olarak padişah tarafından verilen berata gerek görülmeden kethüda, ihtiyar ve söz sahiplerinin seçtiği kişiler boy beyi olurdu. Kethüdalar da idari bakımdan bağlı oldukları boy beyi tarafından tayin edilirdi. Kethüdalar oymağın kanunen vermesi gereken vergileri has voyvodalarına vermeyi taahhüt ederlerdi ve kefalette bulunurlardı. Eğer idarede acz veya vergi toplamada ihmalleri olursa oymak halkının şikayetleri ve has voyvodalarının onayıyla görevden alınıp yerine başkası atanırdı.”

“Konar- göçerler yapı itibariyle üç sınıfa ayrılırlar; 1- Bir boydan ibaret olan münferit ve müstakil olanlar, 2- Genellikle reislerinin isimleri ile adlandırılan ve bir boydan ayrılarak zamanla sayıları dörtten on altıya veyahut daha fazla olan oymaklar grubu, 3- Federasyon türünde olanlar.”¹⁵⁶

Konar- göçerlerden oluşturulmuş pek çok – idari teşkilat bakımından- kaza ve nahiye bulunmaktaydı. Aynı zamanda adli sorunların çözümü için de kadılar atanmıştı. Bu kadılar konar- göçerlerle beraber şehirden şehre göçmekteydiler. XVI. Yüzyılın ortalarından itibaren Yeni- il ve Halep Türkmenleri de birer kaza teşkil ediyordu.

Harbendelü, İnallu, Gündüzlü Avşarı, Köpeklü Avşarı, Peçenek Türkmen Boyları (Oruk) Halep Türkmenleri arasında yer almaktaydı. Bkz. Defter 1-74 sayfaları ve Konyalı, İ., H., *Kilis Tarihi*, s.124-131

¹⁵⁴ Şahin, İ., Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları,” *Türk Kültürü*, XX, (Mart 1982), Sayı 227, s.285, İncılık, H., “The Yörüks”, s.47-48,

¹⁵⁵ Demirtaş(Sümer),F., ”Bozulus Hakkında,” A.Ü.DTCF . Dergisi, VII/1 (1949), s.30-31, Aynı yazar, “XVI. Asırda Suriye ve Irakta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1949-50, s. 519, Orhonlu,C., *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*,İstanbul,1987,s.17 , Woods, J.E., *The Akkoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Mineapolis and Chicago, 1976.

¹⁵⁶ Orhonlu,C., *Aşiretlerin İskanı* s.13-4

Şehir hayatının cazibesine kapılarak gelip şehirlere yerleşen konar göçer oymaklarda vardı. Bunların yerleşmeleri ferdi olduğu gibi devletin de izin vermesi gerekiyordu.¹⁵⁷ Kilis Sancağındaki “Kürdî” lakabı taşıyan şahıslar muhtemelen kendi istekleri ile köy veya şehir hayatını tercih eden konar-göçerlerdendi.

“Çobanlık ve hayvancılıkla uğraşmalarına rağmen kışlak ve yaylaklardaki otlaklarda ve köylerde iptidai de olsa tarım yapmaktaydılar. Koyun, keçi, deve, at ve katır yetiştiriyorlar, devletin bunlara ihtiyacı durumunda temin ediyorlardı. Özellikle Yeni- il ve Halep Türkmenleri koyunculukta meşhur idiler. İstanbul’un et ihtiyacının bir kısmı da Türkmenlerden temin edilmekteydi. Ordunun seferler esnasında nakliye vasıtası”¹⁵⁸ “olarak ihtiyaç duyduğu at, katır, deve v.s. gibi araçlar da yine Türkmenlerin değişik boyları tarafından karşılanırdı.”¹⁵⁹

Bazı konar-göçer grupları askerî seferlere sağlamış oldukları hizmetlerden dolayı bazı vergi muafiyetlerinden faydalanmaktaydı. Savaşlarda ok yapımı ve bunun askerler ulaştırılması da vergi muafiyetlerini icap ettirmekteydi. Kilis ve civarındaki konar-göçerlerin büyük kısmı “Okçu İzzeddinlü Taifesi” olarak biliniyor olması bunların da ok yapıp sefer zamanlarında orduya taşımakta olduklarını düşündürmektedir.¹⁶⁰

Kilis sancağı mufassal tahrir defterlerinde yer alan konar- göçer taifesi “İzzeddinli Taifesi” veya “Ekrad-ı İzzeddinli” taifesi Valide Sultan haslarına dahildi.¹⁶¹

Konar-Göçerlerin Üretimleri

Konar-göçerlerin ekonomiye kazandırılması Selçuklularda ve Osmanlılarda devletin öncelikli politikalarından idi.¹⁶²Konar-göçerlerin üretimleri genelde

¹⁵⁷ Orhonlu,C., *Aşiretlerin İskanı* s.18-19,36-37

¹⁵⁸ Nakliye vasıtaları arasında ilk akla geleni deve idi. Büyük oaran konar-göçerler tarafından yetiştirilen develerin ihtiyaca binaen fiyatları artmaktaydı. 13 muharrem 980 tarihli mühimme kaydında “bu tarihte Hicaz’da ziyade kıtlık olmuş, buraların halkına buğday ulaştırmak için halktan deve kiralınması ve kiralınının da 4 lira olaması kararlaştırmıştır.”MD. No:21, hük.56

¹⁵⁹ Orhonlu,C., *Aşiretlerin İskanı* ,s.19-21

¹⁶⁰ İnalçık, H., “The Yörüks”, s.54

¹⁶¹ Faruk Sümer, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’da yaşayan yaşayan Türk aşiretlerine Umumi bir bakış, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI İstanbul 1952 s.512, Orhonlu, *Aşiretlerin İskanı*,s.17

hayvancılığa dayanmaktadır. Süt, yoğurt, tereyağı, deri ürünleri, kilim ve dokuma ürettikleri ürünler arasında ilk sıralarda gelmektedir. Geçimlerini şehirlerde ve köylerdeki pazarlarda ürettiklerini satarak sağlıyorlardı. Konar-göçerler muhtelif sanatlarla uğraşır, eşyalarını kendi deve ve atları ile naklede temelde aşiret içerisinde kapalı iktisadi hayat sürerlerdi.

Kilis Sancağındaki Aşiretlerin Nüfusları ve Yayılma sahaları

Kilis Sancağındaki konar-göçerler genel olarak Ekrad-ı İzzeddinî olarak bilinmektedirler. Ekrâd kelimesinin konar- göçer manasında kullanıldığından daha önce bahsetmiştik. Konar- göçerler tabi oldukları sancakbeyinin adını almışlardır. İzzeddin Beğ'in 1527-36?¹⁶³ arasındaki dönemde Kilis'te sancakbeyliği yapmış olması nedeniyle bu adı almış olabilirler. Konar-göçerler, *İzzeddinlü taifesi*, *Tavaif-i Ekrad-ı İzzeddinli*, veya ok yapımı ile uğraştıklarından *Okçu İzzeddin Taifesi* gibi isimler almışlardır. İzzeddinli taifesinin mühimme defterindeki ifadeden Bozulus Türkmenlerine bağlı Türk boylarından bir olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁴

Abanlı Taifesi

1570'de 146 hane ve 67 mücerredleri kaydedilmiştir.¹⁶⁵

Abdaliye Taifesi

1536'da abadaliye taifesine mensup 50 hane ve 17 mücerred, 1578'de 112 hane 51 mücerred kaydı vardır.¹⁶⁶

Acarlu Taifesi

¹⁶² İnalçık, H., "The Yörüks", s.39-40

¹⁶³ BOA., TTD., No:181, s.51,1536 tarihli mufassal tahrir defterinde Sancakbeyi olarak adı geçmekte olmasına rağmen hangi tarihe kadar bu görevde kaldığını tespit edemedik, en azından dokuz yıl görevde kaldığını kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz. bkz.Kunt,M., *Sancaktan Eyalete*,s.128

¹⁶⁴ Konar-göçerler hakkında bkz. Atalay, B., "Türkçemizde men, man Eki", *Türk Dil Kurumu* 1940, Kafesoğlu, İ., "Türkmen Adı", *Jean Deny Armağanı*, Ankara, 1958, s.128, Lindner, R.P., *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Blomington, 1983, İnalçık, H., "Arab Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century", *Revue d'Histoire Maghrébine*, 1983, s.263-270

¹⁶⁵ BOA., TTD., No:506, s.266-68

1536'da 43 hane, 49 mücerred, 1570'de 505 hane ve 4116 mücerred kaydı vardır.¹⁶⁷

Ali Kanlu Cemaati

1536'da 31 hane ve 25 mücerred, 1570'de 88 hane ve 15 mücerred 1590'da "Halil Beğli" olarak ta bilinmektedir. 92 neferi, 77 hanesi, 48 bennaki ve 4 tane de mücerredi vardı.¹⁶⁸

Amikî Taifesi

1536'da 164 hane ve 61 mücerredi, 1570'de 389 hane ve 219 mücerred, 1590'da 385 hane ve 197 mücerredleri deftere kaydedilmişti "Mehalu" adıyla ve *Amikiyye* olarak da bilinirdi. Bu taifeye bağlı *Mihrabi* cemaatının kethüdalığını Hamid ve İsmail yapmaktaydı. Bunlara bağlı 52 hane bulunmaktaydı. Yine aynı cemaatın bir diğer kolu da Halil'in oğlu Yusuf idaresinde idi. Bunların da 35 hanesi mevcuttu. *Alihanlu* cemaati de aynı taifeye bağlıydı ve idaresi Kasım Kethüdaya bırakılmıştı. Bu cemaat de 30 haneli idi. *Meraşi* olarak bilinen bir diğer cemaati de 138 haneli idi. *Kasablu* cemaatinin 53 hanesi ve *Aldıranlu* cemaatinin de 77 hanesi mevcuttu. Toplam olarak taifenin 687 neferi, 385 hanesi, 266 bennakı ve 197 mücerredi vardı.¹⁶⁹

Balasanlu Taifesi

1536'da 50 hane ve 34 mücerred, 1570'de 419 mücerred ve 174 hane kayıtlıydı.¹⁷⁰

Barase Cemaati

¹⁶⁶ BOA., TTD., No:181, s.183, No:506, s.268-70

¹⁶⁷ BOA., TTD., No:181, s.207, No:506, s.298-311, " Türkmen taifesidir."Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*,s176

¹⁶⁸ BOA., TTD.,No:181, s.156, No:506, s.292-93, TKGMA., TTD., No:171, s.121, Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*,s.49

¹⁶⁹ BOA., TTD.,No:181, s.132-36, No:506, s.207-14, TKGMA., No:171, s.111

¹⁷⁰ BOA., TTD., No:181, s.193, No:506, s.317-27

1570'de 279 hane ve 186 mücerretleri bulunmaktaydı. Nefer sayıları 465, bennak sayıları 77 idi.¹⁷¹

Belubî Taifesi

1570'de 70 hane, 35 mücerred, 105 nefer, 58 bennak sayısı vardı.¹⁷²

Bubalanlu Taifesi

1536'da 30 hane, 13 mücerred, 1570'de 252 hane ve 152 mücerred, 404 nefer ve 174 bennak kayıtları vardı.¹⁷³

Çakallu Taifesi

1536'da Çakallu taifesinin 28 hane ve 104 mücerred, 1570'de 125 hanesi ve 60 mücerred, 74 bennak ve 185 neferi kayıtlıydı.¹⁷⁴

Denabî Taifesi

1536'da 3 hane ve 4 mücerred kayıtlıyken, 1570'te 226 hane ve 99 mücerred kaydı vardır. Nefer sayısı 325, bennak sayısı ise 184 idi.¹⁷⁵

Derzubî Cemaati

Sadece 1570 tahrirli mufassal tahrir defterinde kayıtlara alınmıştır. Buna göre 130 hane ve 59 mücerred, 41 bennak ve 189 nefer kaydı vardı.¹⁷⁶

Dubadî Taifesi

1536'da bennak 50 mücerred 48 kişi, 1570'de nefer 51, bennak 22, hane 36 mücerred 12 kişi idi.¹⁷⁷

¹⁷¹ BOA., TTD., No:506, s.392-97

¹⁷² BOA., TTD., No:506, s.285-87

¹⁷³ BOA., TTD., No:181, s.175, No:506, s.311-17

¹⁷⁴ BOA. TTD., No:181, s.91-97, No:506, s.415-16

¹⁷⁵ BOA., TTD., No:181, s.141, No:506, s.271-76

¹⁷⁶ BOA., TTD., No:506, s.506, s.398-99

Ber Seyhat Cemaati

1570'te 91 hane 24 mücerred, 115 nefer ve 79 bennak kayıtları vardı bu sayı 1590'da 168 hane ve 22 mücerred'e çıkmıştır.¹⁷⁸

Eskanlu Taifesi

Bu taifenin 1536'da sadece 8 bennak 16 mücerred ve 35 nefer kaydı vardır.¹⁷⁹ *Ekrad-ı İzzeddinli* taifesi adı altında geçmektedir. Şemseddin oğlu Hüseyin Kethüda cemaatin başı olarak zikredilmektedir. Malatya kazasının Habaş nahiyesi Cuvke mezraasında sakindirler. 27 hane, 144 koyun, 12 bennak ve 18 mücerredi olan cemaat defter de 48 nefer olarak gösterilmiştir.¹⁸⁰ 506'nolu tahrir defterinde Taife-î Ekrâd-ı Eskânlu şeklinde geçmektedir. Burada da taifenin Malatya'ya bağlı, 35 nefer, 27 hane, 8 bennak ve 8 mücerredi bulunmaktaydı.¹⁸¹

Evrans Yunuslu Taifesi

1570'te 68 hane, 105 nefer 30 bennak ve 37 mücerred kaydı bulunmaktaydı.¹⁸²

Ezkanlu Taifesi

1570'de 123 hane, 70 mücerred, 193 nefer, 92 bennak kaydı bulunmaktaydı. 1570'de taifenin Malatya'ya bağlı, 35 nefer, 27 hane, 8 bennak ve 8 mücerredi bulunmaktaydı. 1590'da *Ekrad-ı İzzeddinli* taifesi adı altında geçmektedir. Şemseddin oğlu Hüseyin Kethüda cemaatin başı olarak zikredilmektedir. Malatya kazasının Cubaş nahiyesi Cuvke mezraasında sakindirler. 27 hane, 144 koyun, 12 bennak ve 18 mücerredi olan cemaat defter de 48 nefer olarak gösterilmiştir.¹⁸³

Gezanlu Taifesi

¹⁷⁷ BOA., TTD., No:181, s.137-40, No:506, s.260-63

¹⁷⁸ BOA., TTD., No:506, s.293-95, TKGMA.,TTD., No:171, s.144

¹⁷⁹ BOA., TTD., No:506, s.409-412

¹⁸⁰ BOA., TTD., NO:506, s.153-154

¹⁸¹ BA. TD. Nr:506, s.153-154

¹⁸² BOA., TTD., No:506, s.276-77

1570'te kaydı vardır. Buna göre; hane sayısı 4, mücerred 4 , bennak 4, nefer 8 kişi idi.¹⁸⁴

Güc Beğlü Taifesi

1536'da 30 bennak, 58 mücerred, 1570'de 112 hane 78 mücerred, 191 nefer 96 bennak ve 1590'da 114 hane 52 mücerred kaydı bulunmaktaydı.¹⁸⁵

Gürkanlı Taifesi

1536'da 63 bennak, 53 mücerred, 1570'te 112 hane, 78 mücerred, 690 nefer, 281 bennak kaydı vardı.¹⁸⁶

Hacı Ömerli Cemaati

1570'de 329 hane, 536 nefer, 245 bennak ve 207 mücerred kaydı vardır.¹⁸⁷

Halidlü Taifesi

1536'da 66 bennak, 27 mücerred, 1570'de 156 hane, 234 nefer 99 bennak, 78 mücerred, 1590'da Ali kethüda idaresinde Kahta ve Gerger kazalarında 128 hane, 84 bennak, 66 mücerred, Şerif ve Nur Kemal idaresinde 15 hane, 12 bennak, 7 mücerred, Bireciğe bağlı Kara Curun ve Buldı köylerinde Ömer oğlu Gökçe Şeref'e bağlı 10 hane, 8 bennak, 7 mücerred, Salu köyünde 2 hane, 2 bennak, 1 mücerred, Suruc'a bağlı Şehrek (Kızıl Kuyu) köyünde 3 hane, 1 bennak, toplam olarak bu tahrirde 241 nefer, 156 hane, 107 bennak, 81 mücerredleri bulunuyordu.¹⁸⁸

Hasan Deyviyi Cemaati

¹⁸³ BOA., TTD., No:506, s.409-12, TKGMA., TTD., No:171, s.159

¹⁸⁴ BOA., TTD., No:506, s.278

¹⁸⁵ BOA., TTD., No:181, s.105-8, No:506, s.165-67, TKGMA., No:171, s.159

¹⁸⁶ BOA., TTD., No:181, s.203, No:506, s.357-67

¹⁸⁷ BOA., TTD., No:506, s.387-92

¹⁸⁸ BOA., TTD., No:181, s.124-27, No:506, s.197-200, TKGMA.TTD., No:171, s.149

1536'da 3 mücerred, 1570'te 25 hane, 6 mücerred, 13 bennak 31 nefer kaydı vardı.¹⁸⁹

Hasan Kethüda Cemaati

1536'da 28 bennak, 37 mücerred, 1578'de ise 4 bennak, 4 mücerred ve 21 nefer kaydı bulunmaktaydı.¹⁹⁰

Havledi Taifesi

1570'de 278 hane, 107 mücerred, 156 bennak, 390 nefer ve 1590'da 271 hane, 102 mücerred kayıtlıydı.¹⁹¹

Hazırsızlu Cemaati

1570'te 56 bennak, 59 mücerred, 97 nefer kayıtlıydı.¹⁹²

Heştuanlu Taifesi

1536'da 34 bennak,35 mücerred, 1570'te 20 hane, 29 nefer 26 bennak ve 9 mücerred kaydı vardı. 1590'da cemaatin başında Mehmet oğlu Ali Kethüda bulunmaktaydı. 50 nefer, 31 hane, 12 bennak ve 18 mücerredi vardı.¹⁹³

Kadılı Cemaati

1570'de 355 hane,141 mücerred, 496 nefer, 215 bennak kaydı bulunmaktaydı.¹⁹⁴

Karaca Alilu Taifesi

¹⁸⁹ BOA., TTD., No:506, s.255

¹⁹⁰ BOA., TTD., No:181, s.No:506, s.420

¹⁹¹ BOA., TTD., No:506, s.155-65, TKGMA.,TTD., No:171, s.156

¹⁹² BOA., TTD., No:506, s.373-75

¹⁹³ BOA., TTD.No:181, s.128-9, No:506, s.200-7, TKGMA., TTD., No:171, s. Cevdet Türkay, *Oymak-Aşiret ve Cemaatler*,s. 91

¹⁹⁴ BOA., TTD., No:506, s.381-86

1536'da 51 bennak, 36 mücerred, 1578'de 219 hane, 189 mücerred, 408 nefer, 98 bennak, 1590'da taifeye bağılı beş cemaat vardı. Bunlar; Davut'un oğlu *Hasan Kethüda cemaati*, 47 haneye sahipti. Musa'nın oğlu *Ali kethüda cemaati* ve *Görikkanlu Cemaati* 77 haneli oldukları belirtilmektedir. Yine bu cemaatin bir diğerkolu da Mehmet oğlu İskender kethüdalığında 30 haneli idi. *Karaca Ömerlü Cemaati* Ebu Tahir oğlu Polat kethüdalığında 36 hane *Haskanlu Cemaati* 21 hane olarak hesap edilmiştir. Kethüdası ise Hasu'nun oğlu Hıdır idi. Toplam olarak taifenin 395 neferi, 211 hanesi, 215 bennaki ve 59 mücerredi vardı.¹⁹⁵

Kasım Kethüda Cemaati

1578'de 56 hane, 36 mücerred, 92 neferi 29 bennak bulunmaktaydı.¹⁹⁶

Kavi Taifesi

1536'da 12 bennak, 15 mücerred, 1570' de 250 hane, 70 mücerred, 320 nefer, 174 bennak kayıtlıydı.1590'da Halil Beğ idaresinde Dilablı Cemaati 126 hane, 76 bennak, 33 mücerred Kahta'da yaylamaktaydı. Aynı cemaatin Sürgü'de 11 hane, 6 bennak, 3 mücerred, Koç Hisarda 11 hane, 11 bennaki, Süleyman kethüde idaresinde 5 hane, 3 bennak, 2müceredi, Ruha'da Alilu cemaatinin 2 hane, 1 bennak, 4 mücerredi, yine aynı kethüdaya bağılı 10 hane, 7 bennak, 1 mücerred, Delunlu cemaatinin Pirhan köyünde 30 hane, 18 bennak, 7 mücerred, Hısn-ı mansur kazası Hatur köyünde Şıhlı Kethüdaya bağılı 27 hane, 22 bennak, 10 mücerred, Terteviş mezraasında 31 hane, 20 bennak, 7 mücerred, Toplam olarak taifenin 314 nefer, 253 hane, 174 bennak, 57 mücerred kaydı bulunmaktadır.¹⁹⁷

Kılıçlı Taifesi

1536'da 64 bennak, 9 mücerred, 1578'de 157 hane, 79 mücerred, 236 nefer, 100 bennaki bulunmaktaydı. 1590'da Kılıçlı taifesinin 237 neferi, 157 hanesi, 140

¹⁹⁵ BOA., TTD., No:181, s.150-51, No:506, s.234-39, TKGMA., TTD., No:171, s.118

¹⁹⁶ BOA. TTD., No:506, s.419-20

¹⁹⁷ BOA., TTD., No:181, s.143, No:506, s.214-18, TKGMA., TTD., No:171, s.161

bennaki ve 44 mücerredi, başında Feramus adında kethüdası vardı. Cemaatin Gündüzlüye bağlı Mervam köyünde 117 hanesi vardı. Ekerce köyünde 9, Ayn-ı Kale köyünde 9 hanesi , Cenas köyünde ise 22 hanesi vardı.¹⁹⁸

Kırbaşlı Cemaati

1570' de Kırbaşlı Cemaatinin 149 hane, 63 mücerred, 125 bennak, 212 Nefer kaydı bulunmaktaydı.¹⁹⁹

Köydi (Gözi) Taifesi

1536' da Gözi taifesinin 1 bennak 10 mücerredi kayıt altına alınmışken, 1570'te 325 hane, 141 mücerred, 466 nefer, 251 bennak kaydı bulunmaktadır. 1590'da taifenin; Besni'de Süleyman kethüda idaresinde Serince köyünde 27 hane 16 bennak, 9 mücerredi, Kalacık köyünde 9 hane, 6 bennak, 7 mücerred, Sedir köyünde 6 hane, 3 bennak, 6 mücerred, Sayviran köyü yakınlarındaki Baycık köyünde 9 hane, 8 bennak, 5 mücerred, Hacı Halil köyünde 11 hane, 8 bennak, 5 mücerred, Gerger kazası Taş-il nahiyesine bağlı Tepecik köyünde 27 hane, 23 bennak, 18 mücerred, Bahir köyünde 33 hane, 30 bennak, 18 mücerred, Tuharî köyünde 50 hane, 44 bennak, 20 mücerred, Halbusa'it köyünde 16 hane, 18 bennak, 10 mücerred, Taş-il'de Kara Ulya köyünde 43 hane, 35 bennaki 17 mücerred, Malküs köyünde 21 hane, 15 bennak, 23 mücerred, Vilayet-i Şark'ta Ömer kethüda idaresinde 50 hane, 49 bennak, 30 mücerredleri vardı. Toplam olarak taifenin 1590'da 524 neferi, 325 hanesi, 275 bennaki, 175 mücerredi bulunuyordu.²⁰⁰

Kulaksızlı Taifesi

¹⁹⁸ BOA., TTD., No:181, s.158, No:506, s.244-47, TKGMA., TD., No:171, s.100 "Türkmen, Ekrad ve Yörük olarak geçmektedir. Kılıçlı Boyunoğlu aşiretlerinden olan Kılıçlı Ahsendere mevkiinde iskân olunmuşken Ekrad-ı Kilis içerisinde yazılmış ve müceddeden Rakkaya iskânları emr olunmuştur" Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*,s.515-6

¹⁹⁹ BOA., TTD., No:506, s.412-14

²⁰⁰ BOA., TTD., No:181, s.102-4, No:506, s.154-9, TKA., TTD., No:171, s.154

1536'da 14 bennak, 23 mücerred, 1570'de 125 hane, 60 mücerred, 60 bennak, 175 nefer kayıtları vardır.²⁰¹

1590'da Kulaksızlu taifesi beş ayrı cemaat olarak temsil edilmekteydi. Bunlar; *İmanlu Cemaati* Halid' in Oğlu Murad'ın kethüdalığında, 39 hane bulunmaktaydı. Kasılı Cemaati, Hasan'ın oğlu Hüseyin'in kethüdalığında 43 hane vardı. Albacı Cemaati 18 haneli ve Kethüdaları ise Mihnet oğlu Seydi idi. *Mestanlu Cemaati* arab oğlu Hasan kethüda başkanlığında, 21 hanelibir cemaat idi. Bu cemaatin diğer bir kolu da Hancık köyünde idi. Burada da 4 hanesi vardı. Toplam olarak taifenin 189 nefer sayısı, 125 hane sayısı, 80 bennaki ve 42 mücerredi defterde kayıtlı görünmektedir.²⁰²

Mahmud V-i Cevlan Cemaati

1578'de 27 hane, 15 mücerred, 35 nefer ve 14 bennak kayıtları mevcuttur.²⁰³

Mansur Kanlu Cemaati

1570'de 146 hane, 98 mücerred, 244 nefer ve 142 bennakları bulunmaktaydı.²⁰⁴

Mestanlu Taifesi

1570'de 200 hane, 105 mücerred, 305 nefer 97 bennak kaydı bulunmaktaydı²⁰⁵

Mennanlu Taifesi

1536'da 20 bennak 11 mücerred, 1570'de 90 hane 47 mücerred, 137 nefer, 42 bennak, 1590'da ise 90 hane ve 61 mücerredi kayıtlıydı. Cemaatin 33 debennaki

²⁰¹ BOA., TTD., No:181, s.154-55, No:506, s.242-44, Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*, s. 543, "Türkmen ve Yörüktür."

²⁰² TKGMA., TTD., No:171, s.120

²⁰³ BOA., TTD., No:506, s.419

²⁰⁴ BOA., TTD., No:506, s.375-78, *Mansuroğlu Cemaati olarak da geçer.Yörüktür.* Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*, s.577

²⁰⁵ BOA., TTD., No:506, s.280-85

bulunmaktaydı. Kethüda Garib oğlu Şemo cemaatin idarecisiydi. Hangi köyde olduklarına dair bilgi yoktur.²⁰⁶

Musabeğlü Taifesi

Kilis İline bağlı Musabeğli kazası bu taifeden dolayı bu adı almıştır.1536'da 140 bennak, 33 mücerred, 1570'de 573 hane, 213 mücerred, 282 bennak, 876 nefer kayıtları mevcuttur. 1590'da ise 574 hane ve 172 mücerredleri vardı.²⁰⁷

Nakibanlu Taifesi

1536'da 65 bennak, 73 mücerred, 1570'de 714 hane, 330 mücerred, 415 bennak 1044 nefer kaydı bulunmaktaydı.²⁰⁸

Nekciye Cemaati

1536'da 12 bennak, 8 mücerred, 1570'de 44 hane, 16 mücerred, 60 nefer 33 bennak kaydı vardı.²⁰⁹

Okcu İzzeddinli Taifesi

1536'da 47 bennak 10 mücerred, 1570'de 247 hane 104 mücerred, 127 bennak, 354 nefer, 1590'da 248 hane ve 90 mücerredini vardı. Taife ok yapımı uğraştıklarından dolayı bu ismi almıştır. Okcu İzzeddinli taifesinin altı ayrı cemaatı defterde kayıtlı idi. Bunlar; *Saikanlu Cemaati* Şehriyar kethüda başkanlığında idare edilmekteydi 70 hanesi vardı. *İbanlu Cemaati*, Abidin'in oğlu Halil'in kethüdalığında idi ve 24 hanesi vardı. *Yerlubanlu Cemaati*, Tavail Süleyman kethüda riyasetinde 54 hane, *Hıdırbanlu Cemaati*, Hacu'nun oğlu Balban kethüdalığında 51 hane, *İzkanlu Cemaati* de 43 hane, *Amal*

²⁰⁶ BOA., TTD., No:181, s.166, No:506, s.253-55, TKGMA., TTD., No:171, s.105

²⁰⁷ BOA., TTD., No:181, s.144-48, No:506, s.220-29, TKGMA., TTD., No:171, s.122

²⁰⁸ BOA., TTD., No:181, s.195, No:506, s.327-42

²⁰⁹ BOA., TTD., No:181, s.184, No:506, s.270-71

Kethüda Cemaati ise 6 haneli idi ve Behisni kazasına bağlı serice köyünde bulunmaktaydılar.²¹⁰

Ömerlü Taifesi

1536'da 96 bennak 24 mücerredi 1570'te 39 hane 13 mücerred, 35 bennak 52 nefer kaydı vardır. 1590'da Ömerlü cemaatinin 28 hanesi Cum Nahiyesine bağlı Cebel-i Zikri köyünde kışlamaktaydı. 13 hanesi Karı Öyüğü ve Hacı Halil Mezraası'nda, 6 hanesi de Yarur köyünde kışlamaktadır. Cemaatin toplam olarak 58 neferi, 39 hanesi, 50 bennaki ve 7 mücerredi vardı.²¹¹

Piranlu ve Beşanlı

1536'da 1 bennak, 7 mücerred, 1570'de 59 hane, 32 mücerred, 91 nefer 48 bennak kaydı vardır. Bugün Beşanlı diye bilinen köyde oturmaktadırlar. Musabeğli taifesine tabi olan taifenin iki kolu vardı bunlar;Mahmud Oğlu Hüseyin Cemaati'nin 26 hanesi, 25 bennaki ve 16 mücerredi bulunmaktaydı. Beşanlı Cemaati'nin 33 hanesi, 29 bennaki, 10 mücerredi vardı.Taifenin 91 neferi ,59 hanesi, 54 bennaki ve 26 mücerredi vardı.²¹²

Reşi Taifesi

1536'da 528 mücerred olarak kaydedilmişlerdir. 1570'de 73 hane, 52 mücerred,35 bennak, 152 nefer kayıtlıydı, 1590'da 1127 hane ve 466 mücerred kaydı vardır.²¹³

Rişvan Taifesi

1536'da 316 bennak 225 mücerred, 1570'de 310 hane, 152 mücerred, 186 bennak 462 nefer kaydı bulunmaktaydı.²¹⁴

²¹⁰ BOA., TTD., No:181, s.149-50, No:506, s.229-34, TKGMA., TTD., No:171, s.116 Bozulus Türkmenlerindendir. Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*,s.95

²¹¹ BOA., TTD., No:181, s.108-11, No:506, s.252-53, TKGMA., TTD., No:171, s.104

²¹² BOA., TTD., No:181, s.144, No:506, s.218-20, TKGMA., TTD., No:171, s.125

Rumyanlu Taifesi

1570’de 208 hane, 93 mücerred, 92 bennak 301 nefr kaydı bulunmaktaydı.²¹⁵

Sabarlu Taifesi

1536’da 37 bennak, 22 mücerred, 1570’de 625 hane, 309 mücerred 408 bennak ve 934 nefer kaydı bulunmaktadır.²¹⁶ Bugün aynı ismi taşıyan Kilis Vilayetine bağlıdır.

Sammadî Tafesi

1570’de 235 hane, 180 bennak, 86 mücerred, 312 nefer kaydı vardır.²¹⁷

Sayaçlı Taifesi

1536’da 65 bennak, 70 mücerred kayıtlıydı. 506 no’lu tahrir defterinde Ekrad-ı İzzeddin Beğ’e bağlı olarak gösterilmektedir. Bu taifeye bağlı olarak ta Şeyh Davut Oğlu Bekir’e tabi olarak 63 Nefer, 30 Hane ve 33 Mücerred vardı. Şeyh Osman oğlu Kara’ya bağlı olarak da 50 Nefer, 23 Hane ve 27 Mücerred kayıtlıydı. Şeyh Abdullah’a bağlı olarak da 65 Nefer, 38 Hane ve 27 Mücerred vardı.²¹⁸ 1590’da Sayaçlı taifesine bağlı üç oymak geçmektedir. Bunlar; 30 hane ve 33 mücerredle Şeyh Davud oğlu Bekir, Kara oğlu Şeyh Osman’a bağlı 23 hane ve 27 mücerred ve Şeyh Abdullah’ a tabi 38 hane ve 27 mücerred bulunmaktaydı. Bunlar hasıl olarak yıllık 20000 akçe “mahsul-ı adet-i ağnam ve resm-i bad-i heva” ödemekteydiler. “Cürmi galiz” den muaf tutulmuşlardı.²¹⁹

Sayvanlu Taifesi

²¹³ BOA., TTD., No:181, s.112-15, No:506, s.167-91, TKGMA., TTD., No:171, s.132

²¹⁴ BOA., TTD., No:181, s.221, No:506, s.368-73

²¹⁵ BOA., TTD., No:506, s.378-81

²¹⁶ BOA., TTD., No:181, s.200, No:506, s.343-57

²¹⁷ BOA., TTD., No:506, s.255-60

²¹⁸ BOA.,TTD. No: 181, s.186 No:506, s.148

²¹⁹ BOA., TTD., No:506, s.148-153, TKGMA., TTD., No:171, s.163

1536'da 7 bennak, 3 mücerred, 1570' de 47 hane,45 mücerred 28 bennak 92 nefer, 1590'da ise 47 hane ve 46 mücerred kaydı bulunmaktadır.²²⁰

Sevidlü Taifesi

1536'da 26 bennak, 26 mücerred, 1570'de 174 hane ve 39 mücerred,93 bennak 213 nefer kaydı, 1590'da ise 174 hane ve 75 mücerred kaydı bulunmaktaydı. Taifenin İbrahim oğlu Kasım Kethüdaya bağlı 119 Nefer, 94 Hane ve 25 Mücerredi, Araban'a bağlı Ardbel köyünde 3 Hane ve 3 Bennak'ı Mezraa-i Mir Seyyid Vakkas'ta 4 Hane ve 3 Bennak'ı ve Behisniye bağlı Bademlice Mezraasında 5 Hane, 5 Bennak ve 3 Mücerred'i vardı. Ayrıca Araban'a bağlı Luben Mezraasında 8 Hane, 8 Bennak ve 1 Mücerred vardı. Harin Mezraasında, 5 Hane ve 5 Bennak Karaca Viran Mezraasında Süleyman Cemaatı olarak 16 Hane, 12 Bennak ve 5 Mücerred, yine aynı cematın Ravandan'a bağlı Merlic Göl Mezraasında 10 hanesi, 6 bennak'ı ve 1 mücerred'i Cemil oğu Ali Bekir'e bağlı olarak ta yine aynı mezraada kayıtlı 22 hane, 6 bennak ve 1 mücerred bulunmaktaydı. Toplam olarak taifenin 1570' de 213 nefer'i, 174 hane'si, 93 bennak'i ve 39 mücerred'i vardı.²²¹

Seyfeddin Kethüda Cemaati

1570' de taifeler altında yazılmamıştır. 57 hane, 43 mücerred, 51 bennak ve 100 nefer kaydı vardır.²²²

Suluhanlu Taifesi

1536'da 8 bena, 11 mücerred, 1570' de 219 hane, 176 mücerred, 90 bennak 395 nefer kaydı vardır.²²³

Süleymanlu Taifesi

²²⁰ BOA., TTD., No:181, s.130, No:506, s.263-64, TKGMA., TTD., No:171, s.170

²²¹ BOA., TTD., No:181, s.130, No:506, s. 148-53, TKGMA., TTD., No:171, s.151

²²² BOA., TTD., No:506, s.417-18

²²³ BOA., TTD., No:506, s.405-9

1536'da 67 bennak 53 mücerred 1570'de 221 hane 163 mücerred, 123 bennak 384 nefer, 1590'da 221 hane ve 128 mücerred kaydı bulunmaktadır.²²⁴

Şekağî Taifesi

1536'da 246 bennak, 27 mücerred, 1570' de 35 hane 23 mücerred, 24 bennak 56 nefer, 1590'da toplam 204 hane 77 mücerred vardı. Hasan veled-i Hasu Cemaati Meşğale köyünde kışlamaktaydı. Burada 10 hane, 10 bennak, 2 mücerred bulunuyordu. Cemaatin diğer bir kısmı da Ferlü köyünde idi, bunların da 30 hanesi, 21 bennaki, 6 mücerred vardı. Kefer Rum köyünde, 7 hane ve 7 bennak, Basruk mezraasında 7 hane, 5 bennak, 2 mücerred bulunmaktaydı.

Ağca Göcek köyünde, 22 hane, 22 bennak, 3 mücerred, Cedit köyünde, 7 hane, 6 bennak, 4 mücerred, İncirli Köyünde, 11 hane, 7 bennak, 2 mücerred vardı. Yine Haluli köyünde, 8 hane, 5 bennak, 2 mücerred, Karacak Köyünde, 7 hane, 1 bennak, 3 mücerred. Kasibe kazasına bağlı, Sarı Kil Mezraasında, 5 hane, 4 bennak, 5 mücerred, Saliban mezraasında 11 hane ve 4 mücerred, Seman köyünde 14 hane ve 6 mücerred, Katali köyünde 18 hane ve 12 mücerred ve Hüseyin Oğlu Hıdır Kethüdaya bağlı Ravanda da oturan 44 hane ve 26 mücerred vardı.²²⁵

Şeyh Davud, Osman ve Abdullah Oymakları

Şeyh Davud Oymağı 1570'te 30 hane, 33 mücerred, Şeyh Osman Oymağı 23 hane, 27 mücerred, Şeyh Abdullah Oymağının 38 hane, 27 mücerred ve 65 nefer kaydı bulunmaktadır.²²⁶Kilis'in bugün Şeyh Abdulah isimli bir mahallesi vardır.

Şeyh Saidan Taifesi

²²⁴ BOA., TTD., No:181, s.121-4. No:506, s.287-92, TKGMA., TTD., No:171, s.175

²²⁵ BOA., TTD., No:181, s.115-20 No:5065, s.191-97, TKGMA., TTD., No:171, s.123 "Rakkaya iskânında sakin olmuşlardır." Cevdet Türkay, *Oymak- Aşiret ve Cemaatler*, s.692

²²⁶ BOA., TTD., No:506, s. 148-53

1536'da 52 bennak, 28 mücerred, 1570'de 163 hane, 62 mücerred, 74 bennak, 226 nefer , 1590'da Hıdır'ın oğlu Hıdır kethüdalığını yapmaktaydı. Bu cemaatin de 226 neferei, 163 hanesi,79 bennaki ve 57 mücerredi bulunmaktaydı.²²⁷

Şeyh Yusufu (Eşkî) Taifesi

1536'da 182 bennak, 5 mücerred, 1570'de 163 hane, 62 mücerred, 203 bennak, 298 nefer, 1590'da 180 hane ve 47 mücerred kaydı vardır. Şeyh Yunuslu taifesi Aşeki olarak bilinmektedir. Cum Nahiyesine bağlı Cindires Köyünde sakin olan cemaatin 13 hanesi burada, 38 hanesi Yanluk, 22 hanesi Şeyh Abdurrahman, 8 hanesi Matmata, 5 hanesi Meşki, 12 hanesi Kefer Safra, 24 hanesi Mağrata, 15 hane Kalyen,10 hane Nasırı, 16 hanesi Kabalu ve 5 hanesi de Kefer Muş köylerinde sakin idi.²²⁸

Eşkî Taifesi

1536'da 3 bennak ve 8 mücerredi vardır.²²⁹

Zobi Taifesi

1536'da "Basadî" taifesi ile birlikte yazılmışlardır. 37 bennak 22 mücerred kaydı vardır, 1570'de 61 hane 28 mücerred, 50 bennak 89 nefer, 1590'da 61 hane ve 28 mücerred kaydı vardır.²³⁰

Yakubi Taifesi

1536'da 10 bennak 12 mücerred, 1570'de 79 hane 36 mücerred, 51 bennak ve 115 nefer kaydı vardır.²³¹

Zorkanlı Cemaati

1570'de 370 hane 153 mücerred, 21 bennak ve 523 nefer kaydı mevcuttur.²³²

²²⁷ BOA., TTD., No:181, s.152-54, No:506, s.239-41, TKA., TTD., No:171, s.118

²²⁸ BOA., TTD., No:181, s.162, No:506, s.247-52, TKGMA., TTD., No:171, s.101

²²⁹ BOA., TTD., No:181, s.172

²³⁰ BOA., TTD., No:181, s.181, No:506, s.264-66, TKGMA., TTD., No:171, s.119

Yavidi Taifesi

1536'da 7 bennak, 3 mücerred kaydı bulunmaktaydı.²³³

Mehad Kanlu Taifesi

1536'da 14 bennak ve 11 mücerredi vardı.²³⁴

Mersavî Taifesi

1536'da 25 hane ve 27 mücerred 1590'da 20 hane ve 9 mücerredi vardı. Şahin ve Korkamaza tabi kısmında, iki ayrı yerleşim yerine ayrıldıkları görülmekte bunlardan, 14 hane ve 8 mücerredi Mahmudi mezraasında, 6 hanesi ve 1 mücerredi de eski seruc Köyünde oturmaktadır.²³⁵

Haneki Cemaati

1536'da 164 bennak ve 61 mücerredi vardır. 1590'da üç ayrı cemaat olarak tahrirde geçmektedir. Cemaatlerin başında İsmail'in oğlu Nasır'ın idaresi altında 97 nefer, 57 hane, 31 bennak ve 29 mücerred kayıtlıydı. Ahmed'in oğlu Nasır'ın ise 49 nefer, 29 hane, 18 bennak ve 10 mücerred vardı. Garib'in oğlu Şemo'nun idaresi altında 92 nefer 71 hane, 31 bennak ve 18 mücerred bulunmaktaydı.²³⁶

Harslu Taifesi

1536'da 3 bennak ve 5 mücerredi vardı.²³⁷

Basaklu Taifesi

1536'da 16 benanki ve 7 mücerredi kayıtlıydı.²³⁸

²³¹ BOA. TTD. No:181, s.164, No:506, s.278-80

²³² BOA., TTD., No:506, s.400-5

²³³ BOA.,TTD., No:181, s.104

²³⁴ BOA., TTD., No:181, s.115

²³⁵ BOA., TTD., No:181, s.130-2, TKGMA., TTD., No:171, s.127

²³⁶ BOA., TTD., No:181, s.132-136, TKGMA., TTD., No:171,s.129

²³⁷ BOA., TTD., No:181, s.137

Şeranlu Cemaati

1536'da 7 bennaki ve 3 mücerredi vardır.²³⁹

Bilalî Taifesi

1536'da 47 bennak 27 mücerredi vardı. 1590'da 81 hane ve 43 mücerred olarak hesap edilmiştir. Taifenin 13 hanesi Yaser Kethüdanın idaresinde, Davud'un oğlu Osman Kethüda ya bağlı olarak da 6 hane, Nagür oğlu Ubur kethüdanın idaresinde 10 hane, Zeyneddin oğlu Arap kethüdalığında 6 hane, Hüseyin'in oğlu Yusuf kethüdalığında ise 9 hane, Bekir'in oğlu Nasır kethüdalığında 5 hane, Lavek oğlu Yusuf kethüdalığında 13 hane, Han'ın oğlu Ömer Kethüdanın idaresinde ise 20 hane vardı.²⁴⁰

Şadvî Taifesi

1536'da 120 bannak 51 mücerred, 1590'da 238 hane ve 49 mücerred kaydı vardır.²⁴¹

Ramazanlu Taifesi

1536'da 43 bennaki 42 mücerredi, 1590'da 92 hanesi ve 72 mücerredi bulunmaktaydı Ramazanlu Taifesinin 38 hanesi ve Bekir'in oğlu Ali'nin Kethüdalığında idi. Cuma'nın oğlu Cuma kethüdalığında ise 40 hane vardı. Bu cemaat için "*ma Halabu ve Amik ve Com*" ibaresinden bu üç bölgede de dolaşmakta olduklarını anlamaktayız. Gani oğlu Horo'nun kethüdalığında ise 10 hane bulunmaktaydı. Toplam olarak taifenin 305 neferi, 92 hanesi, 91 bennaki, 72 mücerredi vardı. sakin oldukları herhangi bir köy adı yoktur.²⁴²

Uzun Yusufu Taifesi

²³⁸ BOA., TTD., No:181, s.144

²³⁹ BOA., TTD., No:181, s.156

²⁴⁰ BOA., TTD., No:181, s.164, TKGMA., TTD., No:171, s.108

²⁴¹ BOA., TTD., No:181, s.167-71, TKGMA., TTD., No:171, s.165

²⁴² BOA., TTD., No:181, s.174, TKGMA., TTD., No:171,s.107

1536'da 57 bennak ve 44 mücerred kayıtlıydı.²⁴³

Rubadî Taifesi

1536'da 26 bennak ve 37 mücerred, 1590 'da 70 hane ve 38 mücerred kaydı bulunmaktaydı.²⁴⁴

Ludinî Taifesi

1536'da 17 bennak ve 9 mücerredi vardı.²⁴⁵

Millilu Taifesi

1536'da 40 bennaki ve 9 mücerredi kayıtlıydı.²⁴⁶

Bazekî Taifesi

1536'da 24 bennak ve 51 mücerred mevcutları bulunmaktaydı.²⁴⁷

Cayanlu Taifesi

1590'da Ceyanlu taifesinin toplam olarak 149 nefer, 110 hane,80 bennak ve 43 mücerredi defterde kayıtlıdır. İdaresi Şenu'nun oğlu Zeyneddin'e ait idi. Cemaatin 13 hanesi Kara kuyu, 9 hanesi Yelban, 23 hanesi Düher köylerinde, 27 hane Şarkta, 15 hanesi Kuzine köyünde bulunmaktaydı.²⁴⁸

Hasan Celü Taifesi

1590'da Hasan Celü taifesinin 22 neferi, 16 hanesi,6 bennakı ve 4 mücerredi vardı.Com Nahiyesine tabidir.²⁴⁹

²⁴³ BOA., TTD., No:181, s.177

²⁴⁴ BOA., TTD., No:181, s.178, TKGMA., TTD., No:171, s.168

²⁴⁵ BOA., TTD., No:181, s.179

²⁴⁶ BOA., TTD., No:181, s.182

²⁴⁷ BOA., TTD., No:181, s.188

²⁴⁸ TKGMA., TTD., No:171, s.99

²⁴⁹ TKGMA., TTD., No:171, s.105

Dirkanlu Cemaati

Başında Semi'nin oğlu İbrahim vardı. Cemaatin 40 neferi, 28 hanesi, 3758 koyunu, 10 bennağı ve 14 mücerredi bulunmaktaydı.²⁵⁰

Dışarıcı Taifesi

1590'da 35 hane ve 23 mücerred idi.²⁵¹

Denhırî Taifesi

1590'da 36 hane ve 38 nefer kayıtları vardı.²⁵²

Ümmihanlu Taifesi

1590'da 303 hane ve 130 mücerred olarak yazılmışlardı.²⁵³

Ünyalu Taifesi

1590'da 228 hane ve 76 mücerredleri bulunmaktaydı.²⁵⁴

Börklü Salo Taifesi

1590'da 68 hane ve 17 mücerred kaydı vardır.²⁵⁵

Kejanlu Cemaati

1590'da 4 hane ve 2 mücerredi bulunmaktaydı.²⁵⁶

Konar-Göçerlerin Toplam Nüfusları

²⁵⁰ TKGMA., TTD., No:171, s.143

²⁵¹ TKGMA., TTD., No:171, s.166

²⁵² TKGMA., TTD., No:171, s.167

²⁵³ TKGMA., TTD., No:171, s.172

²⁵⁴ TKGMA., TTD., No:171, s.175

²⁵⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.179

²⁵⁶ TKGMA., TTD., No:171, s.180

Konar-Göçerler daha önce de bahsettiğimiz gibi Kilis sancağına ait üç mufassal defterde yer almaktadırlar. 1536'da konar-göçerlere ait hane verileri yoktur. Ama bennak ve mücerred sayıları verilmiştir. Bennak sayısını hane sayısı olarak hesap edersek bunun 2698 hane ve 2206 mücerred olduğunu görmekteyiz. Barkan'ın metoduna göre hesaplırsak; 1536 yılında 15696 kişi olarak buluruz. 1570' de toplam olarak konar-göçerler 11427 hane ve 9571 mücerred, nüfusları da 66706' ya yükselmiştir. 1590'da hane sayısı 6830, mücerred sayısı da 2730 olmuştur. Toplam konar-göçer nüfusu 36880 olmuştur.

Konar-göçerlerin nüfus artış oranları ise, 1570'te 1536'ya göre %424.9873, 1536- 1590 arasındaki nüfus artış oranları ise %234.9643 olmuştur. 1570 ile 1590 arasındaki nüfus azalmaları %-180.8731 oranında olmuştur.

Burada dikkatimizi çeken 1570 tarihli tahrir rakamlarının bir sonrakinin neredeyse iki katı kadar olmasıdır. Tahrirlerde verilen nüfus oranları arasında neredeyse 1-4-2 katsayısı söz konusudur. Bu yükseliş ve daha sonrasındaki artışın nedenleri hakkında şunlar göz önünde bulundurulabilir;

16. Yüzyılın sonlarına doğru konar-göçerlerin sancak dahilinden başka yerlere göç etmiş olabileceği göz düşünülebilir. İncalcık 17. Yüzyıl içerisinde Doğu vilayetlerinden özellikle Halep ve Dulkadirli Türkmenlerinden Batı vilayetlerine doğru göç hareketi olduğunu söylemektedir. 16. Yüzyıl için böyle bir bilgi olmamasına rağmen göçün daha öncelerden başlamış olması mümkün olabilir. İncalcık'a bu göçlerin sebeplerini şöyle sıralamaktadır; Arap kabile konfederasyonlarının Suriye çöllerinde Türkmenleri, yaptıkları baskınlarla rahatsız etmeleri ve göçe zorlamaları, devletin idari düzenlemelerinden, zorla iskâna teşebbüs etmesinden veya vergilerin ağır gelmesinden dolayı göç etmiş olabilecekleri gibi, Batı Anadolu'nun özellikle İzmir'in 17. Yüzyıldan itibaren İmparatorluğun hem Avrupa hem de İran'la olan ticaretinin en önemli merkezlerinden biri olması nedeniyle konar-göçerlerin buraya göç etmesi de sebep olabilir. Bu bölgede oluşan ticaret konar-göçerler açısından aynı zamanda taşımacılık

manasına geliyordu. Develerine, buğday, pamuk ve kurutulmuş gıdalar yükleyerek taşımacılık yapıyorlardı.²⁵⁷

Konar-göçer nüfusun göçmüş olabileceği bir başka yer de 16. Yüzyılın sonlarına doğru Eyalet olan Rakka olabilir. Kilis sancağına tabi bazı aşiretlerin zorunlu olarak Rakka'ya iskâna tabi tutulduklarını belgelerden anlamaktayız.

Tablo 4:Kilis Sancağındaki Konar-Göçerlerin Nüfusları

		36bennak	36müc	70hane	70müc	90hane	90müc
Abanlı Taifesi				146	67		
Abdaliye Cemaati		50	17	112	51		
Acarlı Taifesi		43	49	505	4116		
Ali Kanlı Cemaati		31	25	88	15	77	4
Amikî Taifesi				389	219	385	197
Balasanlı Taifesi		50	34	419	174		
Barese Cemaati				279	186		
Belubî Taifesi				70	35		
Bubalanlı Taifesi		30	13	252	152		
Çakallı Taifesi		28	104	125	60		
Denabî Taifesi		3	4	226	99		
Derzubi Cemaati				130	59		
Dubadî Taifesi		50	48	36	12		
Duruban Ber Seyehat Cemaati				91	24	168	22
Eşkanlı Taifesi			16	27	8		
Evran Yusufu Taifesi				68	37		
Ezkanlı Cemaati				123	70		
Gezanlı Taifesi				4	4		
Güç Beğlü		30	58	112	78	114	52
Gürkanlı Taifesi		63	53	446	258		
Hacı Ömerlü Cemaati				329	207		
Halidlü Taifesi		66	27	156	78	156	81
Hasan Deyviyi Cemaati		3		25	6		
Hasan Kethüda Cemaati		28	37		12		
Havledi Taifesi				278	107	271	102
Hazırsuzlu Cemaati					59		
Heştuanlı Taifesi		34	35	20	9		
Kâdlü Cemaati				355	141		
Karaca Alılı Taifesi		51	36	219	189	211	59
Kasım Kethüda Cemaati				56	36		
Kavî Taifesi		12	15	250	70	253	57
Kılıçlı Taifesi		64	9	157	79	157	44
Kırbaşlı Cemaati				149	63		

²⁵⁷ İnalçık, H., "The Yörüks", s. 46-47

Köydi(gözi) Taifesi		1	10	325	141	325	175
Kulaksızlı Taifesi		14	23	125	60	125	42
Mahmud v-i Cevlan Cemaati				27	15		
Mansurkanlu Cemaati				146	98	9	2
Mennanlu Taifesi		20	11	90	47	90	61
Mestanlu Taifesi				200	105		
Musabeğlü Tafesi		140	33	573	213	574	172
Nakibanlu Taifesi		65	73	714	330		
Nekciye Cemaati		12	8	44	16		
Okçu İzzeddinli Taifesi		47	10	247	104	248	90
Ömerli Cemaati		96	24	39	13	39	2
Pirasanlı ve Başanlı Taifesi		1	7	59	32	59	26
Reşi Taifesi			528	73	52	1127	466
Rişvan Taifesi		316	225	310	152		
Rumyanlu Cemaati				208	93		
Salarlu Taifesi		37	22	625	309		
Sammadî Taifesi				235	86		
Sayaçlı Taifesi		65	70			91	74
Sayuanlu Cemaati		7	3	47	45	47	46
Sevidlü Taifesi		26	26	174	39	174	75
Seyfeddin Kethüda Cemaati				57	43		
Suluhanlu Cemaati		8	11	219	176		
Süleymanlı Taifesi		67	53	221	163	221	128
Şekafî Taifesi		246	27	35	23	204	77
Şeyh Abdulah Oy.				38	27		
Şeyh Davud Oy.				30	33		
Şeyh Osman Oy.				23	27		
Şeyh Saidan Taifesi		52	28	163	62	163	57
Şeyh Yusufu(Aşeki)Taifesi		182	5	228	70	180	47
Rubi Taifesi				61	28	61	28
Yakubî Taifesi		10	12	79	36		
Zorkanlı Cemaati				370	153		
Yavidi Taifesi		7	3				
Mehad Kanlu Taifesi		14	11				
Mersavî Taifesi		25	27			20	9
Hamekiyye Taifesi		164	61				
Harslu Taifesi		3	5				
Basaklu Taifesi		16	7				
Şeranlu Cemaati		7	3				
Bilalî Taifesi		47	27			81	43
Şadvî Taifesi		120	51			238	49
Aşekî Taifesi		3	8				
Ramazanlu Taifesi		43	42			92	72
Uzun Yusufu Taifesi		57	44				
Rubadî Taifesi		26	37			70	38
Ludinî Taifesi		17	9				
Zobive Basadî Taifesi		37	22				

Millilü Taifesi		40	9				
Bazekî Taifesi		24	51				
Cayanlu Taifesi						110	43
Hasan Celü Taifesi						16	4
Dışarıcı Taifesi						35	23
Gözi Meh.Denhiri Taifesi						36	38
Ümmihanlu Taifesi						303	130
Ünyalu Taifesi						228	76
Orklu Salu Taifesi						68	17
Kejanlu Cemaati						4	2
Toplam		2698	2206	11427	9571	6830	2730

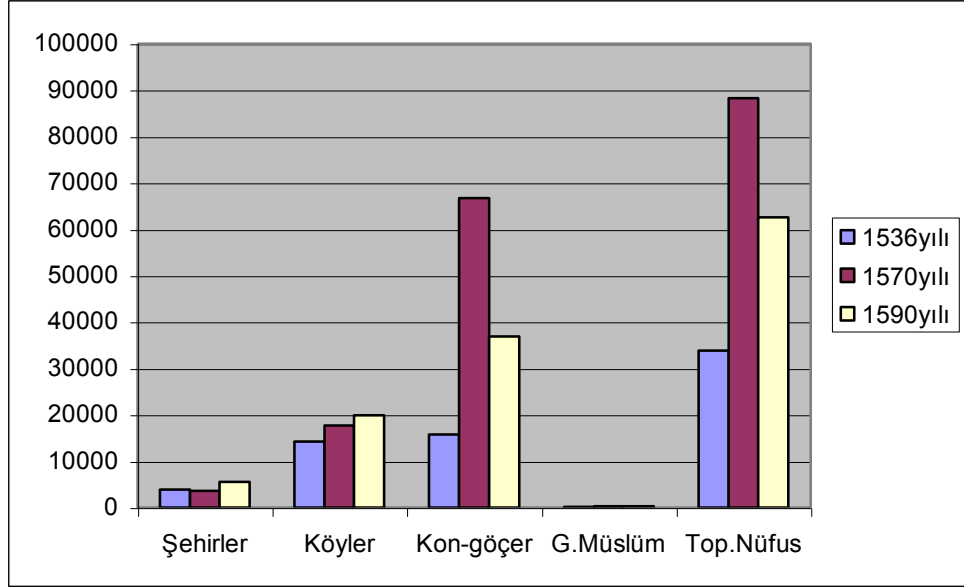
Toplam Sancak Nüfusu

Kilis sancağında toplam nüfus konar-göçerler de dahil olmak üzere; 1536'da konar-göçerler, nahiyeler ve şehirlerin toplam nüfusu 33.884 kişidir. 1570' de toplam sancak nüfusu 89.659 kişi olmuştur, bu rakama Azez şehir merkezi tahrir defterinde yer almadığı için eklenmemiştir. 1590'da ise toplam sancak nüfusu 62.231 kişi civarında idi.

Nüfus artış oranı 1536'ya göre 1570'te %264.6057, 1590'da %183.659 olmuştur. En son tahrir ile sondan bir önceki tahrir arasındaki fark %-144.0745 olmuştur. Yukarda bahsedildiği gibi bu fark konar-göçerlerin nüfusundaki azalmadan dolayı olmuştur.

Nüfus artışı rakamlarını hane ve mücerred sayısı olarak vermek gerekirse; 1536'da 6235 hane ve 2709 mücerred, 1570'te 15755 hane ve 10884 mücerred, 1590'da 11533 hane ve 4566 mücerred vardı.

Sancakta bulunan askerileri ve muafları da genel sancak nüfusunun %15'i olarak hesaplanması bazı araştırmalarda kullanıldığı sebeple, bu sayıları da hesaba katarsak sancağın nüfusu 1536'da 38.966, 1570'te 103.107, 1590'da civarında olmalıdır.

Şekil 1 Nüfus Artışı

Tablo 5:Genel Olarak Nüfus

	1536yılı	1570yılı	1590yılı
Şehirler	3845	3624	5512
Köyler	14206	17669	19915
Kon-göçer	15696	66706	36880
G.Müslüm	85	265	325
Top.Nüfus	33832	88264	62632

4. BÖLÜM III

İktisadi Hayat

Ekonomi

16. yüzyılda Doğu Akdeniz ve Halep bölgesinde ticaret ve iktisadi hayat gelişme eğilimindeydi. Bölgede zaman zaman çıkan savaşlar dahi büyümeyi engelliyemedi. 17.Yüzyılın başlarında İran'la yapılan savaşa rağmen İran dan Halep' e beş yüz, bazen de bin ipek yüklü katır yük getirmekte idi. 16. Yüzyılda Halep'te başlayan ve biten faal durumda, en az beş yol üzerinden İran ile ticarî ilişkiler gerçekleştirilmekteydi. Bunlar; Birecik, Urfa, Diyarbakir, Van, Tebriz, İsfahan, Halep – Musul – Hamedan - İsfahan, Halep – Bağdat - Basra – İsfahan, Halep – Bağdat - İsfahan yolları idi. Ayrıca bölge Kuzeyden Güneye İmparatorluğu Başkente bağlayan anayol ile de canlı bir ticaretin merkezindeydi. Hac yolunun ekonomik kazançlarını da bölge ticaretine artı gelir getirmekteydi. Bölgenin kurak fakat verimli topraklarında çok çeşitli tarım ürünleri de yetiştiriliyordu. 16. Yüzyılın tarım toplumunda hiç kuşkusuz bu özellikler, ekonomik avantajlar sağlamaktaydı.

Bölgenin ticarî atmosferini yabancı tüccarlar çok eskiden beri fark etmiş, önemli miktarda yabancı tüccar Halep'te sürekli olarak bulunuyordu. Bunlardan Venedikliler Memlük döneminden beri, Fransızlar 1570'lerde, İngilizler 1581'den itibaren, 1597'den sonra da Hollandalılar bölge ticaretine dahil oldular.²⁵⁸

Halep şehri eyalet merkezi olarak idarî fonksiyonunun yanında, Uzak Doğu ve İran'dan gelen ticarî malların Avrupa'ya pazarlandığı ticaret merkeziydi. Halep'te bulunan yabancı tüccarlar aldıkları malları karavanlarla Trablus'a götürüyor, oradan da gemi ile ülkelerine naklediyorlardı. Bu nedenle Trablus Halep ticaretinin nakledildiği liman görevini üstlenmişti.

²⁵⁸ Griswold,W., *Anadolu'da Büyük İsyân*, s.52-55

Halep'e Trablus'tan daha yakın olması dolayısıyla 16. Yüzyılın sonlarında yabancı devletlerin liman taşımacılığı için düzenlenen İskenderun 16. Yüzyıl boyunca etkin değildi. Zaten açıldıktan kısa bir süre sonra da hava şartlarının aşırı sıcak görülmesi nedeniyle kapatıldı veya düşük kapasite ile çalıştırıldı.

16. Yüzyılın ortalarında devlet tarafından yasak getirilmiş olmasına rağmen, kaçak yollarla da olsa yabancılarla tahıl ticareti yapılmaktaydı. Muhtemelen Kilis bölgesinin ihtiyaç fazlası zeytin, üzüm, pamuk gibi ürünleri yabancı tüccarlarla Halep pazarlarında buluşmakta idi.

Tahrir defterleri 16. Yüzyıla ait Osmanlı şehir ve kır yaşantısı hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu nedenle 1519-90 yılları arasında 71' yıllık dönemde Kilis Sancağına ait dört adet mufassal tahrir defterlerinin verileri, sancağın bu dönemdeki iktisadî yapısının ortaya çıkartılması ve 16. Yüzyıl Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi sahasında daha genel çalışmalara zemin hazırlaması bakımından önem arz etmektedir.

Osmanlı vergi sisteminin Oluşumu

Tarım vergilerinin toplanması düzenli bir vergi sisteminin tesis edilmesi ile mümkün olduğu bilinmektedir. Vergi sistemleri düzenli hukuk kuralları ile muhkem hale gelen manzumeler olduğuna göre, bu noktadan hareketle Osmanlı vergi sisteminin oluşumuna ve kaynaklarına kısaca bakmakta fayda vardır.

Osmanlı kanunlarının oluşmasına en büyük etkiyi İslâm dini yapmıştır. İslâm toprak hukuku ve vergilendirme sistemi pek çok kaynaktan yüzyıllar içerisinde olgunlaşarak gelen kompleks bir yapıdır. Bu kaynaklar arasında İslâm öncesi antikite-antik Ortadoğu İmparatorlukları, Roma ,Bizans ve İslâm öncesi İran- sayılabilir.²⁵⁹

İslâmdan sonra ikinci element yerli örf ve adetlerdi. Osmanlı Devleti Bizans İmparatorluğunun uygulamalarından, Bizans sistemi ise Avrupa ve Roma, haçlı seferleri

²⁵⁹ Lewis,B., "land" S.112-113

ile Orta Doğuda kurulan Haçlı Kontluklarının müşterek ürünü idi. Bu uygulamalar Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde toprak yönetim sistemleri içerisinde özüm senerek Osmanlıya nakledilmiştir.²⁶⁰

Osmanlı nizamının oluşmasına bir diğer etki de Moğollar yapmışlardır. Moğol fetihleri kanalıyla Ortadoğu'ya gelen İlhanlılar sadece kendi yönetimleri altında ülkeleri etkilemekle kalmadılar, ulaşamadıkları yerlere bile nizamlarını tanıttılar. Moğol hukuk sistemi, Orta Asya'nın ve Uzak doğunun uygulamalarıyla Ortadoğu İslâm coğrafyasını tanıştırmış, erken döneminde Çinli danışmanlar tarafından oluşturulan Moğol hukuk kuralları, dolaylı olarak da olsa Uzakdoğu ile Ortadoğuyu birleştirmiştir.²⁶¹

Osmanlı klasik vergi sisteminin 14. Yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığı kabul edilmektedir.²⁶² Devralınan tüm eski kanunlar zaman içerisinde Osmanlı ekonomik yapısı içerisinde etraflıca tahlile tabi tutuldu, değerlendirildi ve şeriat ile de uygunluk sağlanmasına gayret gösterilerek uygulamaya kondu.²⁶³

²⁶⁰ Lewis,B., “Land” s.114, Köprülü, Fuat,”Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”*Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931),s.165-312, İnalçık, Halil, “The Problem of the Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation”, *Akten des XI Byzantinisten- Kongresses 1958*, München 1960, s. 237-242, Veyonis, Speras, Jr. “The Byzantine Legacy and Ottoman Forms”, *Dumbarton Oak Papers, XXIII-XXIV (1969-1970)*, s. 253-308, Aynı Yazar *The Decline of Medieval and The Process of Islamization from the Eleventh through Fifteenth Century*, Berkeley 1971

²⁶¹ İnalçık,H.,”İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Dönemindeki Şekillerle Mukayesesi,” *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*,I (1959),s.29-46 Aynı yazar “Osmanlı Hukukna Giriş: Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları “ *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*,XIII (1958), s.102-126,Lewis,B., “Land” s.113

²⁶² Philip,R., “ *New Light on Economic History from İlhanid Accounting Manuals*”, *Iranian Studies* 13 (1980), s.157-77, Darling,L.,*Revenue Raising*, s.23

²⁶³ Mehmed Fuat Köprülü, “ Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *THİTM* 1 (1931), S.300-313, İnalçık, H., “*The Problem of the Relationship between Byzantine and Ottoman Taxation*”, *Akten des X. Internationalen Byzantinisten- Kongresses* 1958 ve

Kanunların uygulanması, Şeriatın genel ilkelerine ek olarak çıkartılan ayrıntılı kanunlarla oldu. Osmanlı yönetim sistemi, imparatorluğun ele geçirdiği her yerde aynı değişmez hukuk düzenini halka dayatmadı. Hukuk düzeni, her vilayete uyacak biçimde oluşturuldu, karşılaşılan sorunlara göre kanunlar yeniden uyarlandı.²⁶⁴

Kilis Sancağında Vergilendirme

Kilis Bölgesi diğer yeni fethedilmiş bölgeler gibi varolan kanunlar ve uygulamaların Osmanlı Devleti tarafından geniş oranda kabulü ile Osmanlıya katılmış oldu. Bu uygulamalar zaman içerisinde az veya çok Osmanlı standart uygulamaları ile uyumlu hale getirildi. Eski nizam ise Memlûklere aitti. Osmanlının bölgeye kazandırdığı nizam ise birkaç asırdan beri Anadolu ve Rumelide kazandığı kendi tecrübelerine dayanıyordu.

Kilis Sancağı tahrir defterlerinde sıkça karşılaştığımız bazı terimlere Anadolu'nun diğer sancaklarında pek rastlamadığımız için, özel bazı terimlerden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Feddan

Kilis Sancağı tahrir defterlerinde geçtiği halde kanunnamede bahsedilmeyen feddan hakkındaki en geniş açıklamayı Şam kanunnamesinde bulmaktayız. Buradaki bilgilere göre; feddan Arap topraklarında Anadolu'da kullanılan çift yerine kullanılan arazi ölçüsüdür. “Feddan-ı Romanî” ve “Feddan-ı İslâmî” olarak iki kısma ayrılır. Romanî feddan bir çift öküzün gündüz ve gece süresince çift sürmesi halinde sürebileceği alan, İslâmî feddan ise bir gün boyunca sürdüğü alandı. Feddan-ı Hıras ise öğle vaktine kadar çift sürmesi durumunda süreceği alandı. Kilis'te Romanî feddan ve

aynı mak. *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London 1980, aynı yazar'ın “Örf”, *İA*, C.9, s.480, Darling,L., *Revenue Raising* s.23

²⁶⁴ Singer,A, *Kudüslü Köylüler*, s.61

İslâmî feddan ölçüleri kullanılmasına rağmen feddan-ı hıras ölçüsü defterlerde geçmemektedir.²⁶⁵

Kilis Sancağı tahrirlerinde özellikle ilk tahrirde hemen hemen bütün köylerin isimleri hizasında o köyün ekili alanlarının miktarı feddan cinsinden gösterilmiştir. Feddan-ı Romanî ve feddan-ı İslâmî ölçülerinin her ikisi de kullanılmıştır. Azez kasabasına ait 80 feddanlık arazi kaydedilmiş, aynı tahrirde Kilis'in 22 fedanlık ekili arazisi mevcuttu.²⁶⁶ Romanî daha fazla, 93' köyün 88'sinde, İslâmî feddan ölçüsüne göre hesap edilmiş köyler ise 5 adettir. Daha sonraki defterlerde feddan olarak verilen ölçüler azalmaktadır.

Kısım

Tahıl üretiminden alınan vergi oranıdır.²⁶⁷ Tahıl dışı ürünler (Zeytinlik, bağ, pamuk, bostan v.s.) hasıl içerisinde hesap edilmelerine rağmen, kısım'a tabi değillerdi. Her birinin vergi oranı kanunnameye ayrıca belirtiliyordu. Tahıllardan alınan kısım ise; var olan uygulamaya toprağın durumuna ve sulanabilirliğine göre yarısından onda birine kadara değişen oranlarda alına bilmekteydi.²⁶⁸ Nuveyrî ; yağmur suyuyla beslenen ürünler için yarı yarıya, toprakların çoğu için üçte bir yada dörtte bir oranında, ortakçılardan ektiği mezraalar için beşte bir yada altıda bir oranında ve kıyı yada sınır toprakları için yedide bir veya sekizde bir oranında belirlenir demektir.²⁶⁹

²⁶⁵ Barkan, Ö.L., *Xv. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî ekonominin Hukukî ve Malî Esasları cilt I Kanunlar*, İstanbul 1943, s.220 Kanunnameye "feddan deyü çifte dirler . Amma feddan-ı Rumanî ve İslâmî ve feddan-ı hrâs ve feddan-ı arz vardır. Feddan-ı Rumanî bir çift bir gün bir gice ne miktar sürse ona feddan-ı Rumanî dirler, eğer bir gün tamam sürerse ona feddan-ı İslâmî dirler ve feddan-ı Arabî dahi dirler ve bir çift öğle vaktine kadar sürerse faddan-ı hıras ve feddan-ı arz dahi dirler"

²⁶⁶ BOA., TTD., No:93, s.201 ve 205

²⁶⁷ İnalçuk,H., "İslamization", s.113

²⁶⁸ Lewis, "Land," s.119, Makovsky, A., "Sixteenth-Century Agricultural Production in the Liwâ of Jerusalem," *Arcivum Ottomanicum*, 9(1984), s.91-127

²⁶⁹ Bkz. Lewis, B.,1953,s.16, Makovsky, 1984,s.102, Hüterroth, *Transjordan*, s. ,Singer, *Kudüslü köylüler*, s.64-67

16. Yüzyılda Osmanlıda genel olarak 1/8 oranında sabit miktarda öşür vergisi alınmaktaydı. Hatta, bazen çiftçilerden bu verginin adından anlaşıldığı şekilde 1/10 oranında alınmasını isteyenler de yok değildi.²⁷⁰

Kısm para olarak alınabildiği gibi, aynî olarak üründen de ödenebiliyordu. Sipahi veya eminler her iki türden alabilecekleri vergiyi, zaman zaman köylülerle anlaşarak, bazen de pazar şartlarının durumuna göre, en çok kâr getiren hangisi ise tespit edip, köylüye şart koşabiliyorlardı.

Kilis Sancağında kısım üzerinden vergi alınan köyler her tahrir döneminde daha fazla olmuştur. Azez nahiyesinde 1519'da 93 köy' den 64'ünde, 1536' da 111 köyün 101'inde, 1570'te 148 köyden 143'ünde, 1590'da 133 köyün 118'inde kısım olarak vergi alınıyordu. Com Nahiyesinde mevcut her tahrir defterinde de maktu veya dimos alınmayıp 1/6 oranında kısım olarak vergi alınıyordu. 1536'da 37 köy, 1570'te 64 köy ve 1590'da 76 köy kısım olarak vergi ödüyordu. Şehirlerin tahıl türünden vergilerinin de kısım olarak alındığı hesaba katılırsa, 1519'da 66 , 1536'da 140, 1570' de 209, 1590'da 196 yerleşim biriminde kısım olarak vergi alınmaktaydı.

Kilis Sancağında Kısm oranı, Osmanlılarda yaklaşık 1/7 oranında uygulandı. Yaptığımız hesaplamalar neticesi, Azez nahiyesinde, her dört tahrir defterinde de kısım oranı 1/7,5 ve 1/7,8 arasında değişmektedir. Aşağıda bahsedeceğimiz üzere, bu nahiyenin köylerinden bir kısmı maktu veya dimos olarak vergi ödüyordu. Com nahiyesi, büyük oranda konar-göçerlerin iskânına tabi tutulduğu için, muhtemelen Azez nahiyesinde eskiden beri alınmakta olan kısım oranları burada uygulanmadı. Hemen hemen tümünde 1/6 oranında kısım alınıyordu.

Maktu veya Dimos

Osmanlıda vergi toplama metodu olarak kısmın zıddı olan uygulamadır. Dimos; ürünler üzerinden para olarak alınan vergi çeşididir. Kilis Sancağına ait defterlerde bazı

²⁷⁰ İnalçık,H., "İslamization",s.110

köylerde maktu bazılarında dimos kullanılmıştır. Maktu ile dimos arasındaki fark; maktunun ürünler üzerinden belirlenen sabit miktarın ürün veya para olarak ödenmesi hali, dimos ise bu sabit oranın sadece para olarak ödenmesidir. Bu vergi muhtemelen Grek menşeli olup “demosia” dan gelmekte ve İslâm öncesi metinlerde yer almaktadır. Aynı terim erken dönem İslâm metinlerinde de geçer. Daha sonra ortadan kaybolmuş olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğunun Suriye bölgesini ele geçirmesinden sonra tekrar tahrir defterlerinde görülmeye başlanmıştır. Fakat tahrirlerde kelimenin tarihî ve edebî anlamı dışında vergi toplama yöntemi olarak görülmektedir.²⁷¹

Şam kanunnamesinden öğrendiğimize göre dimos akçe veya ürün olarak alınan bir vergi türüydü ve Şam civarında “fasl” veya “mafsul” da denmekteydi.²⁷² Kilis sancağı tahrirlerinde köyler genellikle kısım olarak vergilendirildiği halde 1519’da 18 köy maktu ve 1 köy de dimos olarak vergi ödüyordu. 1536’da 9 köy maktu, 1 köy dimos, 1570’ de 4 köy maktu ve 1 Arap taifesi dimos, 1590’da 13 köy maktu 1 taife ve 1 köy dimos olarak vergilendirilmiştir. Dimos olarak kaydedilen bir köy veya taife sadece belirlenen sabit rakamı ödemekte, buna karşın başka hiçbir ürün vergisi ve örfî vergi ödemiordu.

Kırat ve Sehm

Kırat ve sehm tahrir defterlerinde vakıf, mülk ve mirî arazinin hasıl içerisindeki miktarları belirtmek için kullanılmaktaydı. Kırat ve sehm genellikle birbirinin aynı gibi işlem görmektedir. Ama Şam kanunnâmesinden öğrendiğimize göre aralarında fark vardı. Kanunnamede” *Kırat, bir kanun-ı mukarrerdir. Her nesne-i bir miskal ki yirmi dört kırattır Yirmi Dört hisse farz idüb taksim iderler. Sehm, ve sehmden nihayet yoktur*

²⁷¹ Al-Nuveyrî, *Nihayat al-Arab*, Cairo VII,s.260-1, Lewis,B., ” Land,”s.120

²⁷² Barkan,Ö.L., *Kanunlar*, s.220 “ve vilayet-i mezburda akçaya ya gallata maktu olan kendü istilahlarınca dimos dirler ve fasl ve mafsul dahi dirler...”

yirmi dört olur ve dahi ziyade olur ve nakıs dahi olur şol evkaf hisseleri ki sehimle vâki olmuştır kaç sehimden taksim olunmuş ise beyan olunmuştır."²⁷³ ifadeleri geçmektedir.

Ziraî Hayat-Üretim-Vergiler

Ziraî Alanlar ve Vergilendirme

Ziraî Alanlar

Osmanlı Devleti bilindiği gibi bir tarım toplumdur ve bu özellik çağdaş toplumların hepsinin genel karakterini teşkil ediyordu. Tarım ekonomisinin en temel iki ögesi, reaya ve tarım yapılan topraklar Osmanlı vergi politikasının da temelini teşkil ediyordu. Ekilebilir topraklar, mirî, vakıf ve mülk olarak paylaştırılmakta ve reaya tapu resmi ödeyerek bu topraklarda kiracı olarak üretim yapmaktaydı. Üretimlerinin bir kısmını da devlete öşür olarak ödemekteydiler.

Ziraat çiftlik adı verilen tarım ünitelerinde yapıyordu. Osmanlı düşüncesine göre bir çiftlik arazi aynı zamanda bir ailenin geçim standardına denk düşmekteydi. Bir arazinin çiftlik kabul edilebilmesi için muhakkak düzlük veya ovalık bir yerde olması şart idi. Dağlık, taşlık veya yamaç yerler çiftlik kabul edilmez, buralar dönüm hesabına göre vergileri tespit edilip reayaya da ona göre verilirdi.

Çiftliklerin büyüklükleri kanunnamelerde geçmektedir. Genelde, *ala* yerden olunca altmış dönüm, *evsat* yerden olunca Seksen dönüm, *edna* yerden olunca da 120 dönüme bir çiftlik denilmekteydi. Çiftliklerin kategorilere ayrılmasında bölgelere göre farklılıklar da olmaktadır. Mesela, *ala* topraklar *has* ve *ala* olarak ikiye ayrılabilirdi gibi, *edna* yerden Yüz yirmi dönüm, *be gayet edna yerden* ise 150 dönüm olarak hesap edilirdi. Çiftliklerin ölçülmesinde dönüm hesabı kullanılmıştır. Dönüm ise eni ve doyu kırkar adım olan alandır.²⁷⁴ Metrekare olarak 1000 metrekaredir.²⁷⁵

²⁷³ Barkan,Ö.L., *Kanunlar*, s.220, Snger'e göre kırat, sayılan herhangi bir şeyin 1/24'üdür. Toprak parçaları ya da ağaçlar gibi, bir köyden alınacak vergi (hasıl) kırata bölünürdü. *Kudüslü Köylüler*, s.70

²⁷⁴ Özdeğer,H.,*Ayıntab*, s.22-23

“Çift resmi” arazi veya hane olarak belirlenmiş yılda bir ödenen vergidir. Osmanlı öncesi vergi sisteminden etkilenilerek oluşturulmuş, antik zamanlardan beri Ortadoğu ve Akdeniz dünyasında temel toprak vergisi olarak alınmıştır.²⁷⁶Çiftlik, bir taraftan köylünün devlete ödemekle mükellef olduğu bir nevi arazi vergisi olan çift resminin matrahı, diğer taraftan da bir köylü ailesinin tasarrufunda bulunan küçük bir ziraat işletmesiydi.

Reaya toprakta “tasarruf“, araziye üretim karşılığında işleme hakkına sahipti. Tümüyle mülkiyetine sahip değildi. Satamazdı ve miras bırakamazdı. Eğer üç yıl üst üste ekmezse kadının emriyle toprağı elinden alınırdı. Normal olarak oğulları mirasçısı olarak toprağın tasarrufunu alırlardı. Eğer hiç oğlu yoksa, diğer akrabaları “ Tapu Resmi” ni ödemeleri şartıyla toprağı tasarruf etmeleri sağlanırdı.²⁷⁷ Reayanın tasarruf ettiği toprak çiftten çok ise resm-i çiftin dışında haric-i raiyyet gibi dönüm resmi ödemekteydi. Nim çift, caba bennak gibi ıstılahlar çifte nisbetle kullanılıp, aynı zamanda bu gibi ıstılahlarla reayanın statüleri de tayin edilmiş olurdu.²⁷⁸

Kilis Sancağında çift büyüklükleri yarım çiftten 5 çift’e kadar değişmektedir. Çiftlerin çoğunluğu 1-3 çift arasında değişmektedir. Yarım, 1,5- 2,5 gibi buçuklu çiftler de görülmektedir. Nadir olarak da 4-5 çift sahibi de hem şehir halkı arasında hem de köyler de mevcuttu. Bir çiftten büyük arazi tahsisleri sulama imkanlarının sınırlı olduğu, yeryüzü şekillerinin tarıma daha az elverişli olduğu yerlerde yoğunlaştığı gibi konar-göçerlerden köylere yerleştirilen aşiretlerin reislerine ve kethüdalarına, bunların topluluğu içerisinde itibarını yükseltmek maksadıyla verildiği de olmaktadır. Çift resmi

²⁷⁵ Çiftlik hakkında bkz. İnalçık, H., “Çiftlik”, *EI2*, Cilt.II, s.32-3, “Osmanlıda Raiyyet Rüsümü”, *Bellekten*, 1959, s.575-610, “The Emergence of Big Farms Çiftliks. State Landlords and Tenants”, *Turcica*, III, Paris 1983, s.105-26, Barkan, Ö.L., “Çiftlik”, *Toprak Meselesi*, s.789-97

²⁷⁶ İnalçık,H,” Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü,” *Bellekten* XXIII, 1959, İnalçık,H., “İslamization.” s.114

²⁷⁷ Pakalın, M.Z., Tarih Deyimleri, Cilt III., s.399, Lewis,B., “Land,” s.118

²⁷⁸ Yediyıldız,B.,*Ordu*,s.72

Halep Eyaletine bağılı bir diğer sancak olan Adana'da alınmadığı halde,²⁷⁹ Kilis Sancağı'nda ilk tahrirden itibaren alınmıştır.

Prensipte reaya topraktan ayrılamazdı; eğer bunu yaparsa “ Çift Bozan Resmi” adında bir vergi ödemek zorundaydı. Bu verginin miktarı 15. Yüzyılda 50 akçe, 16. Yüzyılda 65 akçe ve 16. Yüzyılın sonundaki büyük devalüasyondan sonra 300 akçeye çıkmıştır. Reaya toprağının ekip biçme tarzını kendi isteğine göre değiştiremezdi. Yani tahıl, meyve, sebze veya otlak olarak kullanabilmesi sipahinin izni ile mümkün idi. Eğer değişik ürün ekerse sipahi tekrar onu defterde belirtilen ürünü ektirmek için zorlayabilirdi. On yıl üst üste değiştirilmiş ürünle ekim yapılmış ise, zaman aşımına tabi olur ve o ürünü ekmeye devam ederdi.²⁸⁰

Çiftlikler haricinde köylerin yakınlarında “kıt'a-i arz” veya “arz-ı zemin” olarak adlandırılan yerler yarım çiftten daha küçük tarlalardır buralarda da ziraat yapılmakta ve daha çok sancak dışından gelip ziraat yapan haric-i raiyyet'e tahsis edilen yerlerdir. Kıt-a-i arz'lar daha çok kasaba çevresinde ve Sucu köyü yakınlarında bulunmaktaydı.

Zirâî Vergiler

Kilis ve Azez şehir konumunda olan iki yerleşim birimi olmalarına rağmen kır yaşamından bütünüyle soyutlanmış kentler değildi. Lapidus'a göre Ortadoğu şehirleri aslında köy yaşamından çok da farklı yerler değildir. Bir yandan yavaş yavaş pazar, ibadet yerleri, eğitim tesisleri, sosyal tesisler ile şehir yaşamına devam ederken, öbür taraftan çift sahibi olarak da ziraatla iç içe hayatlarını devam ettirmekteydiler.²⁸¹Ziraatla uğraştıkları zaman da işledikleri yerin öşrünü ve resmini sahibi arza ödemek mecburiyetindeydiler.²⁸²

²⁷⁹ Kurt,Y.,*Adana*, s.180 “ Bu bakımdan birçok Anadolu ve Rumeli sancaklarında görülen çift, nim-çift,bennak, caba gibi deyimler Adana'da görülmez.”

²⁸⁰ Lewis, “Land,”s.120

²⁸¹ Lapidus,İ.,*Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge 1967, s.195

²⁸² Turan, N., *Ruha*, s.146

Kilis Şehrinde 1519'da 19 olan çift sayısı, 1536'da 69'a çıkmıştır. 1570' de çift sayısı 76, 1590'da ise bu sayı 87,5 olmuştur.²⁸³ Azez civarında 1519'da 46, 1536'da 95, 1590'da 117,5 çift bulunmaktaydı.

1519'da çift vergisi olarak 80 akçe alınmıştır. Daha sonraki üç mufassal tahrir defterinde 40 akçe olarak alınmış ve en son tahrire kadar değişmemiştir. 1519'da Azez nahiyesi köylerinden 1257, 1536'da Azez köylerinde 1380,5, Com Nahiyesinde 220 çift, 1570'te Azez nahiyesi köylerinde 2028,5, Com nahiyesinde 744 çift vardı. 1590'da Azez nahiyesi köylerinde 2816, Com nahiyesinde 800,5 çift bulunmaktaydı.

Toplam olarak 1519'da Azez nahiyesinde 1322 , 1536'da sancak genelinde 1769,5, 1570' de 2848,5, 1590'da 3821,5 çift bulunmaktaydı. Çiftlerden 1519'da 105.760 akçe, 1536'da 70.780 akçe, 1570' de 113.940 akçe, 1590'da 152.860 akçe çift vergisi alınmıştır.

Tablo 6:Azez Nahiyesinde Köylere Göre Hane ve Çift Değişimi

	1519 hane	1519 çift	1536 hane	1536 çift	1570 hane	1570 çift	1590 hane	1590 çift
Abat							6	
Acar el-fec	67	49	95	52	115	75	115	62
Accar			20	8	9	18		18
Adde	10	8	13	7				
Akpınar	12	2						
Ağuz			4	4	27	20	27	26
Ahar								
Ahfaf			7	7				
Ahras			14	4	9	8	9	5
Ahtarın	52	36	53	32	63	35	63	35
Akberhan	18	16						26
Akibe'l Cebel							4	
Ala								5
Anab	8	10	6	7	9	11	9	11
Anaz					17	12	17	26
Danburalı			23	11				
Armutluca	14	9	12	7	6	6	6	6
Arşaf			21	14	10	13	10	18
Ayn-ı dikna	13	8	32	21	28	26	28	31

²⁸³ BOA., TTD., No:93, s.210,No:181, s.51, No:506, s.75, TKGMA., TTD., No:171, s.53

Ayn-ı Leben	13	4							
Ayyan									
Badman	4	3	6	3	1	2	2	2	5
Bahurta			25	13	20	23	20	20	34
Bari					2	7	2	2	9
Başmera					3	3	6	6	4
Bauk									
Belinus					6	6	6	6	4
Beluna					6	6	6	6	8
Beracen			2	1					
Berağati									22
Berdemin									
Beyd			3	3					
Bolite								24	15,5
Büyük Boykır	18	9	12	4	10	7	10	10	7
Caiziye			4	2					
Caide			3	7	5	7	5	5	8
Calbal							3	3	8
Cebel	12	13			3	2			
Cebrin	40	30	69	46,5				78	43,5
Celil			25	16					
c-i Araban			82		270			270	
Cinderes									
Cüne									
Dabık	19	12	28	24	28	29	28	28	29
Dat	27	20							
Delhema								5	16
Delhimiye	15	9			5	12			9
Dir Cemal	22	19	24	24	29	33	29	29	52
Dir Kozman	55	21	59	41	75	59	85	85	50
Dir Şekin	69	27	18	11	15	24	15	15	20
Doybık			15	14	15	10	10	10	13
Dölek	11	5	14	8	12	11	15	15	18
Dudan	8	5	28	15	27	21	27	27	26
Elzebad	29	17			28	19			
Fahuniye	27	18						12	16
Fakin					22	28	22	22	26
Fasıdfen					6	10,5			
Ferai									
Gefis					6	5	6	6	6
Göktaş	23	13			5	5	5	5	11
Göz			13	7					
Haluti	36	18	41	26	37	33,5	37	37	45
Hamide					15	15			20
Hanebbel			3	2	15	16	15	15	18
Harbas					3	3			
Harbete	22	20			5	5	5	5	9

Haris									4
Haşebbal									
Havarünnehar						6	7	6	7
Herben				18	12	22	18	22	18
Herbil		19	14	28	23	11	11	11	15
Herceli		29	11	16	8	14	11	14	16,5
Hıymelat						5	5	5	17
İreğani				2		18	20		
İyde						8	8		
Kafis									
Kai Kelbin		17	7			8	5	8	6
Kaiyyebe		6	4					6	7
Kanafuz		19	12	12	13	41	35	41	53
Kantara Telhabeş		28	8	9	5			21	18
Kara Köprü		18	8	10	7	22	27	22	28
Kara Kuyu		21	6	10	6			15	21
Karaca Koyunlu		5	3	6	3	3	3	2	3
Karaca Ören				4	3	7	7		10
Karamil						4	4	4	6
Kashala				13	12				
Kasima(Kasime)						5	5	5	6
Kasırfen									11
Kaston		11	2	13	8				
Katife						7	8		10
Katma		10	8	11	8	20	19	20	33
Kecürte									
Kefer Abde						2	2	2	2
Kefer Altun								8	10
Kefer Bilun						7	7		
Kefer Cam									
Kefer Daşur		20	14						
Kefer Feyz								9	9
Kefer İğde									
Kefer Kanun		5	3	6	7	5	8	5	8
Kefer Kelbin		18	16	21	19	16	15	16	14
Kefer Naba		39	19,5	54	36	69	50	69	43
Kefer Nasih						1	1	1	6
Kefer Parsa				8	7	10	7	10	23
Kefer Pelun									8
Kefer Rahim		3	3	4	5	4	7	4	11
Kefer Safra		43	16	45	29			78	34
Kefer Salut									
Kefer Selvan		14	12	15		10	10	10	33
Kefer Senat				6	7				
Kefer Senaya				13	4,5	22	16	22	13
Kefer Şeğal		23	17	19	16			22	23

Kefer Şuş						3	6		15
Keferkona(A.Kesmez)	7	3				9	8		
Kefibiye						6	8		
Kefre	16	8	33	13		56	28	56	22
Kermin Nasara	20	13	24	18		35	28	35	26
Kerzic Öyük			3	3		7	7		
Kesfar	15	15	7	4		8	8	8	18
Kestan									
Kidrec								7	6
Kızılca Mez.(Zeytuni)						3	6	14	17
Küçük Boykır						5	5		5
Kürane	18	12							
Laziyye	135	37	213	48		165	56	165	74,5
Lobis									
Lolit			12	3				24	15,5
Maarretü'l- meşayih	17	17	28	18		17	13	17	17
Mahvin			13	8			12		
Malazleyin	21	18							
Mari	40	41	56	44		43	49	43	57
Markeşte						10	13	10	22
Mearin	5	4	22	22		30	25	30	30
Melkiye	41	44	42	38				44	58
Meneğ	50	36,5	44	24		45	45	45	46
Merabin elKasibe	20	15	18	8		39	29		
Meraş	16	13	25	22				35	39
Meraşiye									
Meraşte	10	10	18	7					3
Merbekal	12	7				3	3		
Merdağın	20	16	34	24		17	28	30	40
Mereç?									
Merğal								3	3
Meribin	24	17	3	1		12	7	12	17
Merimin el- Kasibe								39	22
Merzime(Batliyun)	46	15	37	21		37	24	37	23
Meyargan								3	
Meytmelen									
Mezraa-i Aled						3	4		
Mezraa-i Şahin	33	25	25	18		22	22	22	25
Mezraa-i Şeyh(T.Ez)						13	17	13	19
Nasriyye									6
Neban									
Neyal el fehm									
Neyyare			23	14		11	11	11	26
Nezd-i Gaben									
Oydum elberameki	15	13	23	10		19	13		
Palanuca	17	8							
Rail	15	8	4	2		2	3	3	15

Reyyan				5	5				
Saidleyin				12	4	15	13	15	13
Salabiyon		12	7	8	6	12	6	12	7
Sandık									
Sared		3	3	6	8	6	6	6	6
Savran		16	11	9	4	9	9	9	36
Saya Viran									
Sayyid									
Seneref?						4	9	4	7
Seneren		9	8			9	12		
Servecül Mazik				19	14	14	11	14	12
Settar?								9	31
Seve		19	9	21	8	27	29	27	28
Sıdk				10					
Sineb									
Sucu		39	29	40	35,5	35	39	35	33
Suviran								6	10
Şehirben						16	20		
Şemariğ				22	8,5	12	13	12	8
Şemarin		4	4						
Şemirin				1	1			16	24
Şenader		33	19	36	27,5	50	26	50	22
Şevazğa elaraz		13	11	22	17	22	14	22	24
Şevirin				12	6	6	9		
Şeyh Yağu		18	14			19	14	19	15
Şızraz				6	5	10	11	10	11
Şoberin		5	3						
Talhane				8	3	14	11		
Tali								14	20
Tat Humus		15	7	5	3	9	14	7	26
Tatiye						7	11	7	13
Tebel e fehm								97	82
Tebel el Has								16	37
Tel Accar				6	5	6	7	6	10
Tel Alil(kkoyunlu)									
Tel Ar						4	4	5	6
Tel Cemal(C-i Ayuki)				9	10	15	15		22
Tel Efkan(Yel Baba)						6	10	6	9
Tel Erfad		22	13	33	26	43	39	43	37
Tel Habse						4	7	4	10
Tel Malid				15	8	9	8	9	6
Tel Salur									
Tel Şair									7
Telalil(kkuyu)									
Telil el Has		8	8	18	7	16	14		
Tellaleyn				18	17	34	26	34	28
Telkism				7	4	9	8		

Teneb		9	9			25	21	46	31
Tibil		40	45	32	26			7	14
Tibil el Fehm		32	23	54		98	62		
Til Cifne									
Til Habeş		63	31	61	34	74	64	74	80
Til Kism									
Tilel ezzeytun				4	3				
Tuğlu(Seviran)						8	5	8	12,5
Ulbul		13	9	9	9	13	12	13	15
Ülben						4	4		
Vahşiye									
Yadıman									
Yağu				28	21				
Zabaran						12	15,5		
Zaidan		22	14	13	5			12	21
Zaime						2	3		
Zalha									
Zayirat								28	22
Zebia									6
Zehidiye(Karagöz)						3	3		
Zertat						3	4		
Toplam		2000	1257	2373	1380,5	2618	2028,5	2908	2816

Hububat ve Bakliyat Üretimi

Buğday

Buğday, bugün olduğu gibi 16. Yüzyılda da halkın beslenmesinde en önemli yeri tutuyordu. Üretim fazlası sarayın, ordunun ve şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılırdı. Devlet genellikle buğday ihracatını yasaklayıcı tedbirler almıştır. Buğday ve arpa mekük üzerinden hesap edilmiştir. Mekük²⁸⁴ miktarının altında ise akçe

²⁸⁴ Mekük ölçüsü bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Kilis Sancağında geçerli olan mekük miktarını tesbit edemedik. Kanunnamelerde çeşitli mekük miktarlarından bahsedilmektedir. Trablus Mekük'ü 10 İstanbul kilesi tutarındaydı. Civar mntıkların mekükü Trablus mekük'ünün 1,5 misli idi. Lazkiye mekükü Trablus mekükünün iki mislidir ki Orta ve Şarki Anadolu'da o zaman müstamel olan ve 20 İstanbul kilesi tutarındaki Mud'a muadildir. Çağatay, "...İstlahların İzleri", s.502 Bir müd 20 İstanbul kilesi olup, bir İstanbul kilesi 20 vukufiye (Okka) 25,656 kg ağırlığındadır. 20 x 25,656kg =513,12kg bir müd veya mekük'ün ağırlığıdır. Hinz W., *İslamda Ölçü Sistemleri*, ter: Sevim Acar, İstanbul 1990, s.51, Kurt, Y., *Adana*, s.201, Pakalın, M.Z., *Tarih Deyimleri*, cilt II., s.281 biz de bundan sonra mekük yerine

olarak tahrir kıymeti yazılmaktaydı. Bir müd buğday 1519'da 144, 1536'da 100, 1570'te 130 ve 1590'da 130 akçe olarak hesap edilmekteydi.

Kilis kasabasından 1519'da 56, 1536'da 170, 1570'te 30, 1590'da 50 müd buğday vergisi alınmıştır. Azez kasabasından 1519'da 200, 1536'da 140, 1590'da ise 160 müd vergi alınmıştır. Azez nahiyesi köylerinde buğday üretiminden alınan vergi 1519'da 2697, 1536'da 2732, 1570' de 3575, 1590'da 5727,5 müd olmuştur.

Azez nahiyesi toplamında buğdaydan 1519'da 2953, 1536'da 3042, 1570'te 3605, 1590'da 5937,5 müd vergi alınmıştır. Bu vergilen akçe olarak karşılıkları ise 1519'da 425.232, 1536'da 304.200, 1570'te 468.650, 1590'da 771.875 akçe vergi toplanmıştır.

Köylerin ve kasabaların hasıl miktarlarının hemen yanında yazan kısım miktarlarına göre nahije genelindeki ve sancak genelindeki buğday üretimi miktarları hesaplanabilir. Burada tek istisnaî durum maktu ve dimos olan köylerdir. Bu köyler genel köy sayısı içerisinde %10'dan fazla yer tutmadığı ve diğer köylerin kısım miktarları ortalamasına yakın oranda vergi ödemiş olmaları gerektiğinden yola çıkarak, Azez nahiyesi köylerinde hesaplamalarımız neticesi 7,5'ta 1 oranında, Com nahiyesi köylerinde ise 6'da 1 oranında vergi alınmış olduğunu gördük. Buna göre buğdaydan alınan vergi miktarları ve üretim miktarları hesaplanması yoluna gidilmiştir.

Azez nahiyesinde 1519'da 221.47,5 müd, 1536'da 228.15 müd, 1570'te 270.37,5 müd ve 1590'da 444531,25 müd civarında üretim gerçekleşmiştir. Üretimin akçe olarak karşılığı ise; 1519'da 3.189.240, 1536'da 2.281.500, 1570'te 3.514.875, 1590'da 5.789.063 akçe olmuştur. Azez nahiyesinde müd cinsinden buğday üretimi artışı 1519'daki tahrir verilerine göre 1536'da %103.0139, 1570'te ilk tahrire göre %122.0792, bir önceki tahrire göre %118.5076, 1590'da bir önceki tahrire göre

her kes tarafından daha çok duyulduğu kanısını taşıdığımız müd'ü kullanacağız. Zira yukarda her ikisinin de eşit ölçüler olduğundan bahsettik.

%164.7018, ilk ve son tahrir arasındaki md cinsinden buğday üretim artışı ise %201.0667 olmuştur.

Com nahiyesinde 1536'da buğdaydan alınan vergi 397 md, akęe olarak ise 39700 akęe olmuştur. 1570'te alınan vergi artarak 1632,5 md ve akęe olarak ta 212.225 akęe olmuştur. Son tahrir olan 1590'da ise buğday üretiminden alınan vergi 2304,5 md olmuştur, akęe olarak karşılığı ise 299585 akęe olmuştur.

Com nahiyesinde buğday üretimi md cinsinden; 1536'da 2382, 1570'te 9795, 1590'da 13827 akęe olmuştur. Üretim artışının oranı; 1536'daki üretime göre 1570'te %411.2091, 1590'da 1570'e göre artış %141.1639, nahiyeni kayıtlarının gözlendiği 1536 ile 1590 arasındaki oran ise %580.4786 olmuştur.

Sancak genelinde buğdaydan alınan vergi ise; 1519'da 2953, 1536'da 3439, 1570'te 5237,5, 1590'da 82420 md olmuştur.

Sancak genelinde Müd cinsinden üretim artışı; 1536'ya göre 1570'te %146.198, 1590'da bir önceki tahrire göre %158.5565, ilk ve son tahrir arasındaki buğday üretim artışı md cinsinden %231.8064 olmuştur. Üretim artışının akęe cinsinden ortaya çıkartılması sancak genelinde yaşanan enflasyon oranının buğday cinsinden hesabını da belirgin kılacağından önem arz etmektedir. Buna göre; 1536'ya göre 1570'te artış %190.0316, 1590'da bir önceki tahrire göre %158.4423 oranında artarken 1536 ile 1590 arasındaki fark %301.0903 oranında olmuştur.

Arpa

Arpa retimi buğdaydan sonra ikinci sırada gelmektedir. Genellikle retim buğday üretim miktarının yarısı civarındadır. Hayvancılığın temel besin maddesi olan arpa, önem itibarı ile buğdaydan daha önemsiz olmadığı gibi bazen de kıtlık ve savaş anlarında insanlar içinde gıda maddesi olabilmekteydi. Sancak genelinde bir md başına 1519'da 96, 1536'da 60, 1570'te 70 ve 1590'da 70 akęe vergi alınmıştır.

Kilis Kasabasından 1519'da 22, 1536'da 25, 1570'te 10, 1590'da 30 müd vergi alınmıştır. Azez kasabasından 1536'da 10, 1590'da 18 müd, Azez nahiyesi köylerindeki arpa üretiminden 1519'da 1021,5, 1536'da 1200, 1570' de 2066,5 ve 1590'da 3246 müd vergi alınmıştır.

Azez nahiyesinden toplam olarak 1519'da 1043,5, 1536'da 1225, 1570'te 2076,5, 1590'da 3294 müd vergi alınmıştır. Nahiye genelinde arpadan vergi olarak alınan payın oranı, 1519'a göre 1536'da %117.3934, 1570'te bir önceki tahrire göre %169.5102, 1590'da 1570'e göre %158.6323, ilk tahrire göre %315.6684 olmuştur.

Com nahiyesinde 1536'da 1 müd arpanın değeri 60 akçe, 1570' de 70 ve 1590'da da yine 70 akçeydi. Toplam üretim ise; 1536'da 214 müd ve 10940 akçe, 1570'te 1250 müd ve 87500 akçe, 1590'da ise 1634 müd ve 115700 akçe olarak gerçekleşmiştir. Com nahiyesinde arpadan alınan verginin oranı, 1536'ya göre 1570'te %584.1121, 1590'da 1570'e göre %130.72, ilk tahrire göre %763.5514 olmuştur. Rakamlar da gösterdiği gibi com nahiyesinde arpadan alınan vergi geliri iki kattan fazla oranda olmuştur.

Sancak genelinde toplam olarak 1519'da 1043,5, 1536'da 1439, 1570'te 2475, 1590'da 4928 müd vergi alınmıştır. Vergi gelirinin oranındaki artış 1570'te %231.1675, 1590'da 1570'e göre %148.1437, 1536'ya göre %342.46 olmuştur.

Sancak genelindeki arpa üretimini tıpkı buğdayda yaptığımız gibi, tespit ettiğimiz ortalama kısım oranları olan, Azez nahiyesi için 1/7,5, Com nahiyesi için 1/6 oranı ile çarparsak toplam üretim; Azez nahiyesinde 1519'da 7826,25, 1536'da 9187,5, 1570'te 15573,75, 1590'da 24705 müd olmuştur. Com nahiyesinde, 1536'da 1284, 1570'te 7500, 1590'da 9804 müd olmuştur. Bu miktarları toplayacak olursak, 1536'da arpa üretimi 10471,5 müd, 1570'te 23073,75, 1590'da 34509 müd olmuştur.

Sancak genelinde üretim artış oranı; 1570'te %220.3481, 1590'da 1570'e göre %149.5596, 1536'ya göre %329.5516 olmuştur.

Diğer Tahılların Üretimi

Ades (mercimek)

Azez nahiyesi köylerinde toplam mercimek üretimi 1519' da 166 müd, 1 müddüne 144 akçe, toplam 18924 akçe vergi alınmıştır. 1536'da 4 müd, 1 müddüne 60 akçe, toplam 240 akçe vergi alınmıştır. 1590'da 25,5 müd ve 2550 akçe vergisi alınmıştır. Com nahiyesinde 1570'te 2,5 müd ve 250 akçe vergi alınmıştır.

Toplam olarak sancak genelinde mercimekten 1536'da 4 müd, 1570'te 2,5, 1590'da 25,5 müd vergi alınmıştır. Toplam üretim; 1536'da 30 müd, 1570'te 15 müd, 1590'da 191.25 müd civarında olmuştur.

Humus (Nohut)

Nohut defterlere bazen humus bazen de nohut olarak alınmıştır. Genellikle diğer tahıllarla birlikte yazılmıştır. 1 müd nohuta, 1519'da 144, 1536'da 100, 1570'te 200, 1590'da 200 akçe değer konulmuştur.

Azez nahiyesinden, 1519'da 1,5 müd, 216 akçe, 1536'da 1 müd, 1570' de 6,5 müd vergi alınmış ve her müddü için 200 akçe değer biçilmiştir. 1590'da ise 25,5 müd ve 5100 akçe vergi alınmıştır. Com nahiyesinde nohut vergisi alınmamıştır.

Erzen (darı)

Erzen; darı manasına gelmektedir. 1 müd darıya tekabül eden akçe miktarı 1519'da 80, 1536'da 50 akçe, 1570'te 60 akçe, 1590'da ise 70 akçe idi.

Azez nahiyesinde 1519' da erzen'den 132 müd, 11640 akçe, 1570'te 1 müd ve 60 akçe 1590'da 5 müd ve 350 akçe olmuştur.

Com nahiyesinde 1536'da 10,5 müd ve 525 akçe iken 1570'te 763,5 müd ve 53475 akçelik vergi alınmaktaydı.

Sancak genelinde toplam erzen üretimi 1536'da 11,5 müd, 575 akçe, 1570'te

Cilban

Azez nahiyesi köylerinde 1519'da 91,5 müd vergi alınmış ve 1 müddü için 80 akçe tahrir kıymeti uygun görülmüştür. 1536'da 10 müd ve müddüne 60 akçe, 1570'te 2 müd ve müddüne 70 akçe, 1590'da 91 müd ve müddüne yine 70 akçe olarak hesap edilmiştir.

Com nahiyesinde 1590'da 28 müd ve 1960 akçe vergi alınmıştır.

Toplam olarak sancak genelinde; 1536'da 10, 1570'te 2, 1590'da 119 müd vergi alınmıştır. Üretim; 1536'da 75, 1570'te 15, 1590'da 856,5 müd olmuştur.

Kişniş (karatane)

1519'da kişne Azez köylerinden 20 müd ve her müd için 80 akçe olmak üzere 1600 akçe vergi alınmıştır. 1536'da 7 müd ve her müddü için 60 akçe, toplam 402 akçe vergi alınmıştır. 1590'da 4,5 müd ve 1 müd için 70 akçe, toplam 315 akçe vergi alınmıştır.

Com nahiyesinde sadece 1536'da 3,5 müd ve 310 akçe olarak vergi alınmıştır.

Sancak genelinde; 1536'da 10,5, 1590'da 4,5 müd vergi alınmıştır. Üretim; 1536'da 72,5, 1590'da 33,75 müd civarında üretim gerçekleşmiştir.

Simsim (Susam)

Yöre dilinde küncü de denilir. 1519'da 5,5 müd vergi alınmıştır. Her müddü için 400 akçe vergi alınmaktaydı. 2200 akçe toplam olarak vergi alınmıştır. 1536'da ve 1570'te vergi kaydı yoktur. 1590'da 21 müd ve her müddü için 250 akçe vergi alınmıştır. Üretimden 5250 akçe vergi alınmıştır.

Burçak

Sadece ilk tahrirde vergi kaydı vardır. 10,5 müd vergi alınmış, her müd için 100 akçe değer biçilerek 1050 akçe vergi alınmıştır. Toplam üretimi müd olarak 73,5 müd, akçe olarak 7350 akçe olmuştur.

Tahıl Dışı Ziraat Ürünleri

Bazı ürünler sadece akçe olarak vergilendirilmekteydi. Bunlar, meyveler, fıstıklar, üzüm bağları, zeytinler, arı ve ipek böceği dahil çiftlik hayvanları ve mal-i sayfi olarak adlandırılan ürünlerdi.

Zeytin Üretimi ve Vergilendirilmesi

Zeytin, incir ve üzüm ile beraber Akdeniz ve civarının en eski ürünleri olarak bilinmektedirler. Her dönemde olduğu gibi orta ve yeniçağlar da zeytin tarımı önemini muhafaza etti. Bu dönemde zeytinyağı yemeklik olarak, aydınlatmada kandil yağı olarak ve temizlik işlerinde sabun olarak kullanılmaktaydı.

Osmanlı döneminde vergilendirmesi titizlikle yapılmasına karşın ilk İslâm fakihleri zeytinin vergilendirilmesinde ayrı ayrı görüşler beyan etmediler. Hanefî fakihleri arasında zeytinin vergilendirilmesi hususunda ayırım getiren sadece Ebu Yusuf'tur. O da zeytin ağaçlarını türüne göre değil, yerleşim merkezine uzaklığına göre sınıflandırdı. Ona göre yürümeyle bir günden az mesafede olan yerde bulunan zeytin ağaçlarından 100 adedine 1 dinar, daha uzak yerde bulunan ağaçlardan ise 200 ağacına 1 dinar alınmaktaydı²⁸⁵

Kanunnameye zeytin ağaçları Romanî ve İslâmî oluşuna göre değişik biçimlerde vergilendirildi. Makovsky'e göre tapu tahrir defterlerini ayrıntılarıyla inceleyen biri için Romanî ve İslâmî sözcükleri pek anlam taşımaz, yalnızca Romanî'

²⁸⁵ Bakhit, A.M., *Province of Damascus*, s.149

den alınan verginin daha yüksek olduğunu belirtir.²⁸⁶ Singer'e göre de Romanî zeytinden alınan vergi İslâmî zeytin'in tam iki katıdır.²⁸⁷

Cohen, aradaki vergi farkını, Romanî ağaçların yaşının genellikle bin yılı aştığına, bu nedenle daha fazla ürün verdiği ve İslâmî ağaçlarınsa birkaç yüzyıllık olduğu için daha az ürün verdiğini ileri sürer. Ağaçlar arasındaki farkı, büyük bir olasılıkla bölgede yaşayanlar ve özellikle de oranın köylüleri biliyordu.²⁸⁸ Hüterroth'a da zeytin ağaçları üzerinden yapılan vergilendirmelerde “harac-ı zeytun-ı Romanî” ve “Mahsul-ı Zeytin-i İslâmî” gibi iki usul olduğunu, Romanî olanların fetihten önceden ekilmiş olanlar, İslâmî zeytinin de fetihten sonra ekilmiş olan ağaçlar olduğu belirtir.²⁸⁹

Lewis ise Romanî ve İslâmî zeytin ayrımının zeytin ağaçlarının bulunduğu toprağın Romanî veya İslâmî feddan ile ölçülmüş olmasına bağlamaktadır.²⁹⁰

Şam'da yine zeytinden Romanî ve İslâmî olarak iki şekilde vergi alınmakta ve. Romanî ağaçlardan alınan ürün haraç olarak vergilendirilerek yarısını devlet yarısını da reaya almaktaydı. İslâmî zeytinler ise ağaç başına vergilendiriliyor ve iki ağacına bir akçe vergi alınıyordu.²⁹¹

Sucu köyü ait zeytinlikler için “*karye-i mezburede vakî olan romanî zeytun ağaçlarından hasıl olan zeytunun nisfını ahali-i karye tımar eylediği ecilden mutasarrıf olub nisf-ı aharin sipahi olanlar alub mutasarrıf olmak kadimden olageldiği üzre kanunları olduğu ecilden haliya ol vech üzere defter-i cedidde tesbit olundu romanî zeytunun kanunu budurki zikr olundu*”. İfadesine göre Romanî zeytinlerin mahsülünün

²⁸⁶ Makovsky, A., “Sixteenth-Century Agricultural Production in the Liwa of Jerusalem”, *Archivum Ottomanicum* 9 –1984, s.91-127

²⁸⁷ Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.66

²⁸⁸ Cohen A., *Economic Life in Ottoman Jarusalem*, Cambridge 1989, s.74-75, Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.67

²⁸⁹ Hüterroth,W., *Historical Geography*, s.70

²⁹⁰ bkz. Feddan ile ilgili kısım, Lewis, B., *Notes and Documents* s.19

²⁹¹ Bakhit, A.M., *Province of Damascus*, s.149

yarısı tımar etmeleri şartıyla köylülerin yarısı da sipahinin geliri olarak paylaşılmaktaydı. Bu köyün 6250 akçe tutarındaki zeytin gelirinin 3125 akçesi sipahiye gelir olarak alınmaktaydı.²⁹²

Kilis Sancağına ait mevcut üç kanunnamede zeytin ile ilgili hükümler yer almaktadır. İlk kanunnâmede, zeytinliklerin çoğunluğunun Romanî olduğu kaydedilmekte ve eskiden beri tımarını yapması karşılığında yarı mahsulünü reyanın aldığını yazmaktadır.²⁹³ Kilis sancağında Romanî ve İslâmî zeytin ağaçları arasındaki bu oran en son tahrir kadar devam etmiştir. 1590'da 26411 ağaç Romanî zeytin ve 871 ağaç ta İslâmî zeytin bulunmaktaydı.

Zeytin ağaçlarının vergilendirmesi ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerinden yukarda bahsetmiştik. Şimdi bunları ele alacak olursak; Öncelikle Cohen ve Hüterroth tarafından savunulan görüşler genel olarak zeytin ağacının ömrü ile uyuşmamaktadır. Kilis ve çevresinde üretimi yapılan zeytin ağaçları belli bir döngü içerisinde yetiştirilir. Ağaçlar, yaklaşık 100-150 yıl zarfında yetişip, olgunlaşır daha sonra da sökülür. Yerine bağ dikilir. 40-50 yıl bağ olarak ürün alındıktan sonra tekrar zeytin fidanları bağla yer değiştirir. Bu usul yüzyıllardan beri Kilis ve civarında uygulanmaktadır. O nedenle Cohen ve Hüterroth'un iddia ettikleri gibi zeytin ağaçlarının bin yıl gerisine varan geçmişlerinin olması imkân kabilinde değildir.

Lewis'in görüşü de her birinden ağaç başına alınan vergilere baktığımızda mümkün görülmemektedir. Örneğin Azez kazasında bulunan Romanî zeytin ağaçları "*Kasaba-i mezburenin zeytunu Romanî olub kadimden beru dirakte birer akçe haraç aluna gelemeğin gayru olageldüğü üzren ittiba olundu*"²⁹⁴ İslâmî zeytin ise kanunnamede "*Ve zeytun-ı İslâmînin... her yüz ağacına kırkar akçe haraç alınur.*" şeklinde geçmektedir. Ağaç başına vergi alınması durumunda Romanî zeytinden her bir ağacına 1 akçe, İslâmî zeytinin 2,5 ağacına bir akçe vergi alınmaktaydı. Singer' de ağaç

²⁹² BOA., TTD., No:93, s.223

²⁹³ BOA.,TTD.,No:181,s.1-5

²⁹⁴ TKGMA., TTD., No:171, s.11

başına alındığında Romanî zeytin'in İslâmî' ye göre iki katı oranında vergilendirildiğini söylemektedir.²⁹⁵ Netice olarak Lewis'in görüşlerini de doğru kabul etmek mümkün değildir.

Burada şunu tespit etmek gerekir o da; Zeytinin iki ayrı şekilde vergilendirmesi farklı özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu fark zeytin ağacının türünden, yani her yıl veya iki yılda bir ürün vermesi ile ilgili olabilir. Eğer her yıl ürün veren ağaçlar Romanî olarak vasıflandırılıyorsa, İslâmî ağaçlara göre iki kat vergi alınması bu nedenle mantıklı olabilir.

İkinci bir fark da “sahipliğinden” dolayı olabilir. zeytin ağaçları sultana mahsus topraklar üzerinde bulunan ağaçlar olabilir. Bu konu hakkında en son kanunnamede Kilis ve civarındaki zeytinlik alanlar ilgili çok değerli bilgiler yer almaktadır. Nitekim kanunnâmede Canpolat oğlu Hüseyin Bey zeytin ağaçları ile ilgili bilgi verirken *“Tevzî'i bu kularına emr olundukda a'yân-ı Vilayeti getürdüb envâ'ı sa'y ve ikdâm ile boz ve hâlî yerde olan her bir dirakte ziyade ile on iki akçe resm-i tapu ve her sene üç akçe mahsul ve ma'mur yerde olan her dirakte otuz akçe resm-i tapu ve her sene dört akçe mahsul ve zeytin-ı İslâmî reayanın mülkü olmağın rüsum-ı tapu vermeyüb her dirakte yılda dört akçe harâc vermek üzere kabul etdürüb..”*²⁹⁶

Yukarıdaki ifadeden de açıkça anlaşıldığı üzere İslâmî zeytin reayanın mülküdür ve zeytin ağacını İslâmî türünden elinde bulunduran reaya karşılığında tapu resmi ödememektedir.

Zeytin-i İslâmî' yi mülk olarak reayanın elinde bulundurulan zeytin ağaçları olarak tespit ettikten sonra geriye kalan Romanî zeytinler de devletin elinde bulundurduğu, bir çeşit ortaklık tarzında zeytin ağaçları sınıfına girmektedir. Kanunnâmede de açıkça bahsedildiği üzere, Romanî zeytinden tapu resmi alınmaktadır. Bu ağaçların üretiminde görev alan reaya her bir ağaç için, 1590 yılında hazineye 12

²⁹⁵ bkz. Yukardaki dip not.

²⁹⁶ TKGMA., TTD., No:171, s.1-9, Akgündüz, A., *Osmanlı kanunnameleri*, Cilt 8, s.367

akçe resm-i tapu²⁹⁷ ödemek zorundaydı. Ama İslâmî zeytin ağaçlarında tapu resmi ödenmiyor, buna karşılık Romanî’ den her yıl için bir akçe fazla, yani dört akçe haraç adı altında vergi ödüyordu.

İslâmî zeytin ağaçlar, muhtemelen daha önce tahıl ziraati ile mükellef olan reayanın çeşitli sebeplerle- zeytinin ekonomik getirisinin daha fazla olabileceği- tahıl ziraatini bırakıp, zeytin ağacı dikmesi ile ortay çıkmış olmalıdır. Benzer bir uygulama Karaman’da tarla iken bağ’a dönüşmüş yerler için uygulanmıştır.²⁹⁸

Bakhit’e göre Romanî terimi günümüzde de Ürdün’de kullanılmaktadır ve bugünkü manasıyla hazine arazisi üzerinde veya üretimin yapılmadığı kıraç yerlerde kendiliğinden çıkan zeytin ağaçlarına denmektedir. ²⁹⁹ Bakhit’in bahsettiği örnekler Romanî zeytin’in 16 Yüzyılda Kilis Sancağında, bazı reayanın zeytinlerin bakımını yapmadığından dolayı “harabe ve bî hâsıl” olmasını akla getirmektedir.

Kanunnamede geçen hükme göre; “*ve liva-i mezburede dimos olmayub kasm olan kura ve mezari’de vaki’ olan eşcar-ı zeytun ki, Romanî ola, kadimden tımar eyledüğü mukabelesinde nısf mahsulüne re’aya mutasarrıf olı- gelmeğin haliya dahi tağyir olunmayub üslub-ı sabık üzere mukarrer kılındı deyü Defter-i Atikte mukayyed olub lakin kabl’el- feth ve hın’el- feth Kara Kadı Vilayeti kitabet eyledüğü zamana gelince Zeytun-ı Romanîde re’ayanın hissesi olmayub Kara Kadı zamanından berü tımar eyledükleri mukabelede hisse verilü gelmeğin haliya Defter-i Cedid-i Hakanide ana mukarrer oldu ki;...*” ifadelerinden zeytin-i Romanî’ nin sadece kısım üzerinden

²⁹⁷ Tapu ıstılah olarak; zer(ekin ekmek) ve gars (Ağaç dikmek) ve bina gibi tasarruf hakkı mukabilinde ve miri için araz gibi tefevvuz eden kimseden peşin alınan akçadır.... Tapu; ferağ, mübadele, intikal, senetsiz tasarruf, hakk-ı karar ve mahlulat vukuu üzerine arazi-i emiriyenin icar ve tefevvüzü esnasında miri canibinden tasarruf hakkı karşılığı olarak tefvizinden alınan muaccel ücret... şeklinde tarif edilmektedir. Pakalın, M.Z., **Tarih Deyimleri**, Cilt III, s.399

²⁹⁸ Barkan, Ö. Lütfi, ” Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller Malikâne-divânî Sistemi”, *Türk-Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Sayı 2, İstanbul 1939, s.119-184, aynı makale,*Türkiyede Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s.151-190.

²⁹⁹ Bakhit,A., **Province of Damascus**, s.150

vergilendirilen köylerde olduğunu anlamaktayız. Yani Romanî zeytinden dimos' ta olduğu gibi toplam olarak bir miktar ödenmiyor, zeytin ürününün oranına göre vergilendiriliyordu.

Reaya eskiden beri bakımını yapıp, tımar ettiği müddetçe yarı ürününü almakta idi. Defterlerde de “zeytin-i Romanî ber vech-i munasafa” ifadeleri Romanî zeytinlerle beraber yazılmıştır.

Ama kanunnamenin de işaret ettiği gibi bu reayaya her durumda ödenecek bir oran değildi. Çünkü reayanın Romanî zeytinden alacağı miktar ağacın bakımını yapıp, ürünün toplanması vakti geldiğinde toplamakla mükellefti.³⁰⁰

Muhtemelen, reaya mahsulün yarısını her durumda alacaklarını zannetmiş olmalıdır. Kanunname bundan dolayı bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemeler de Halep vilayetinin ilk tahririni yapan Kara Kadı zamanında yapılmıştır. Reayadan bu tür kastı olanları ise has topraklarında olanları eminler, sipahi tımarında olanları ise tımar sahibi gerekirse zorla görevlerini yaptırtacaklardı. Bunu yaparken asıl gaye zeytin ağaçlarının bakımsızlıktan dolayı ürün gelirlerinin azalması endişesi idi. Mahsulün reayaya dağıtımında da yine, emek gücü ile katkıda bulunmak esastı.

³⁰⁰ “Her karye halkı kendü karyeleri toprağında olan Zeytun-ı Romanî'nin vakti oldukda korusın ayırtlayub ve ziraat olunan yerlerde olan zeytunun etrafında zarar edecek mikdarı yerin zira'at etmeyüb amma gerü sürüb lazım olan tımarın eyleyüb ve ziraat olunmayan yerlerde olan zeytunun dahi kezalik korusın ayırtlayub ve etrafında olan ormanın açub ve dibin sürüb ve zeytun cem olunmalı oldukda ehl-i karye cem'edi- verüb hizmetin bi kusur eda etdiklerinden sonra nısıf mahsulüne mutasarrıf olalar.”

”Şöyle ki, hizmet-i lazımlerinde tekasül ederlerse, havass-ı hümayunda olanı ümena ve sipahi tımarında olanı sahib-i tımar reayayı cebr ile sürdürüb hizmet etdüreler ki, tımar olmamağla zeytun ağacına zarar olunmalu olmaya.

Ve ehl-i karyenin ba'zı hizmet edüb ve ba'zı ihmal ederse, bunlara hisse verildiği hizmetleri mukabelesindedir. zeytun hisse olunmalu oldukda hizmet edenlere verilüb hizmet eylemeyene hisse verilmeye.” TKGMA., TTD., No:171, s.1-8

Kanunname de zeytinden alınan vergi zamanını ise;” ve *zeytun dahi tamam yetişüb silkilmeğe müstehak olduktan sonra birkaç gün bir sebab-i kavi olub te’hir olunub cem’ olmayacak olursa, heman amel-i zeytun yetişüb kemaline erüb silkilmeğe müstehak olunduğı eyyama olub bir mani’ ile birkaç gün cem’i sonradan dahi vaki’ olursa, i’tibar müstehak olduğı eyyamadır.*”³⁰¹ İfadesine göre Aralık- Ocak ayları olarak tespit edilmişti.

Zeytin Üretimi ve Vergilendirmesi

Sancak genelinde zeytin üretimi en fazla oranda Kilis ve çevresinde yapılmaktadır. 1519’ yılında zeytin de mekük olarak hesaplandı. 1 mekük zeytine 250 akçe değer biçilmiştir. Toplam olarak 190 mekük ve 47500 akçe zeytin vergisi alınmıştır. Toplam zeytin üretimi de 142500 akçe olmuştur.³⁰² 1536’da zeytinden 37291 akçe vergi alınmıştır. Romanî zeytinden “Nısif” yani ½ oranında vergi alınırken İslâmî zeytin ağaçlarından 1/7 oranında vergi alınmıştır.³⁰³

1570’ de zeytin üretimi ve vergilendirmesi yaklaşık üç kat oranında artmış ve toplam olarak 100.000 akçe vergi alınmıştır. Ağaçlara göre vergilendirme ise bir önceki defterde olduğu gibi Romanî zeytinlerde ½ ve İslâmî zeytinlerde 1/7 oranında alınmaktaydı.³⁰⁴

1590’da zeytin üretimi ve vergilendirilmesi ile ilgili bilgiler daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna göre; Kilis şehrinde 27282 ağaç zeytin vardı. Bunların 24732’si bor (kıraç) yerde, 1279’u mamur yerde ve 871’de İslâmî zeytin ağacı vardı. Tüm bu zeytin ağaçlarından 84396 akçe vergi alınmıştır.³⁰⁵

³⁰¹ BO.TD:No:506(908),s.4-12

³⁰² BOA., TTD., No:93, s.210

³⁰³ BOA., TTD., No:181, s.51

³⁰⁴ BOA., TTD., No:506, s.76

³⁰⁵ BOA., TTD., No:171, s.54

Azez nahiyesinde 21 köyde zeytin üretimi yapılmaktaydı. Sadece yedi köyde her tahrir döneminde de zeytinden vergi alınmıştır. Vergi olarak 1519'da 52885 akçe , 1536'da 23950, 1570' de 22891 akçe ve 1590'da 57864 akçe olarak gerçekleşmiştir. Romanî zeytinlerden kanunnameye göre “nısıf” (yarısı) alındığına göre gerçek üretim bu rakamların iki katı olmalıdır.

Kanunname de dikkatimizi çektiği³⁰⁶ ve Kilis sancağı tahrir defterlerindeki rakamlar da gösterdiği gibi. İlk tahrirden sonra belirgin bir düşüş ve takip eden iki tahrir defterinde devam etmiş en son defterde ise toplanan vergi 1570'e göre iki kattan fazla artmıştır.³⁰⁷

Com nahiyesinde sadece Kefalcek ve Kefer Dela köylerinde 1590 yılına ait mufassal tahrir defterinde zeytin ile ilgili vergilere rastlamaktayız. İlkinde türü belirtilmeden sadece zeytin kaydıyla 216 akçe vergi alınmıştır. İkinci köyde ise romanî olduğu belirtilerek 600 akçe vergi kaydı vardır. Matmat köyünde de sadece “eşcar” olarak ayrıca ağaçlardan vergi alınmış bu da 830 akçe tutmuştur.

Sancak genelinde zeytinden alınan vergiler; 1519'da 100.385, 1536'da 61241, 1570'te 122.891, 1590'da 143.906 akçe olmuştur.

Tablo 7:Azez Nahiyesi Köylerinde Zeytin Üretimi

	19zeytin	36zeytin	78zeytin	90zeytin
Acarel-fec	5625	4500	3000	3690
Anab	450			
Armutlu			500	2354
Bolite				4000
Katma	1250	300	2289	2289
Kefer Daşur	2500			
Kefer Sinati		1300	2000	7000
Kefer Şeğal	12500	5000		4300

³⁰⁶ ...ifraz bedeli zıkr olan zeytun-ı Romanî 75.000 akçeye yazub ifraz çıkarub nice kimesneye ber vech-i iştirak tımar vermekle zabt ve hizmet ettürmeyüb cem' ve taksiminde niza ve kavga ve fesaddan hali olmadıklarından cümle zeytun-ı mezbur harabe ve bî hasıl olub bin akçe hissesi olana seksen akçe aid olduğu müseccel bulunub...” TKGMA., TTD., No:171, s.1-8

³⁰⁷ TKGMA, TTD., No:171, kannunname madde no:7

Kefre		2500	1000	5000	8000
Laziyye			1500	2000	2550
Lolit			700		4000
Malikiyye		5000	2000		3001
Meneğ		1250	250	1000	1500
Meraş		1000			2000
Merzime(Batliyun)		3750	900	1200	4000
Oylum el Amekî		2810	2500	1302	
Sucu		6250	1500	2000	3300
Şenader			400	1400	1680
Şevazğa elaraz		3000	1500	1200	1800
Teneb					2400
Tibil		5000	600		
Toplam		52885	23950	22891	57864

Bağ, incir ve Alınan Vergiler

Kilis Sancağında bağ ve incir vergileri genellikle birlikte alınmıştır. Kanunnâmede “ *incir ağacının dördüne bir akçe ve bağatın her bin çubuğuna kırkar akçe haraç tayin olundu...* ” şeklinde tespit edilmiştir.³⁰⁸

Kilis şehri çevresinde 1519’da “Harac-ı Bağat” adı altında 2700 akçe vergi alınmıştır.³⁰⁹ Kilis şehri çevresinde 67500 bağ çubuğu (tiyek) vardı. “Mahsul-i İncirlik” olarak 1/7 oranında 3000 akçe vergi alınmıştır. Buna göre toplam incir üretimi 21000 akçe tutarındadır. Toplam olarak bağ ve incir üretiminden dolayı alınan vergi 5700 akçe tutarındaydı.³¹⁰

1536’da bağ ve incir vergileri birlikte hesaplanmıştır ve 4097 akçe vergi alınmıştır.³¹¹1570’te sadece “Harac-ı Kürüm” olarak gösterilmiş ve Kürüm(bağ)’dan 1732 akçe vergi alınmıştır.³¹²1590’da bağ’ dan 4843 akçe vergi alınmıştır.³¹³

³⁰⁸ TKGMA., TTD., No:171, s.1-9

³⁰⁹ BOA., TTD., No:93, s.210

³¹⁰ BOA., TTD., No:93, s.210

³¹¹ BOA., TTD., No:181, s.51

³¹² BOA., TTD., No:506, s.75

³¹³ TKGMA., TTD., No:171, s.53

Azez nahiyesi köylerinde 1519’da bağlardan toplam olarak 36510 akçe, 1536’da 36592, 1570’te 90077 ve 1590’ da 231146 akçe “bağat” vergisi, 63638 akçe de “harac-ı kürüm ve sair” olarak alınmıştır. Ayrıca 1570’ de üzüm vergisinden 600 akçe de öşür ödenmiştir.

Azez nahiyesi köylerinden 1519’da 2150, 1536’da 22240, 1570’ de 12950, 1590’ da 6000 akçe “harac-ı tin” ve 67938 akçe de “harc-ı kürüm ve tin” olarak üzüm ile birlikte alınmıştır.

Com nahiyesinde 1570’ de “harac-ı kürüm” adıyla alınırken, 1590’da “harac-ı kurum “ ve “harac-ı kürüm ve eşcar-ı sair” şeklinde vergilendirilmiştir. Bu bakımdan tam olarak bağ üretimi ile ilgili rakamlar vermek güçleşmektedir. 1570’ de Com Nahiyesinde bağlardan alınan toplam vergi 1450 akçe, 1590’da ise 10134 akçe bağlık ve diğer ağaçlarla karışık ve 9928 akçe de sadece harac-ı kürüm olarak alınmıştır.

Tablo 8:Bağ ve İncir Üretimi

	19hbağ	19tin	36hbağ	70kürüm	70htin	90hkvtin	90htin	90kürüm
Acar el-fec	1200		1500	20000				24000
Ağuz			350					
Ahtarın	1500			500				600
Anaz				1297		1800		
Armudluca				500		1500		
Ayn-ı dıkna								700
Bahurta				500				640
Belinus				195				954
Berağati								1890
Bolite						5000		
Cebel		300						
Cebrin	4000		2000					
Delhema								400
Dir Cemal	350		500					
Dir Kozman	2500		3500	6999				8456
Dir Şekin								480
Doybık				84				670
Dölek								240
Fahuniye								240
Gefis								1178
Haluti								95
Harbete	6000							
Herceli				100				600

İreğani					530				
Kanafuz				900					
Kantara Telhabeş									160
Kara Köprü					60				1600
Kara Kuyu									1000
Karaca Ören					60				
Karamil					150				2000
Katma					24				106
Kefer Abde							5308		
Kefer Daşur	500								
Kefer Feyz							850		
Kefer Kanun									160
Kefer Kelbin	500					250	500		
Kefer Naba									800
Kefer Nasih									2600
Kefer Rahim									1200
Kefer Safra	550	550	3800						6000
Kefer Selvan	2000		1692				900		
Kefer Senat									
Kefer Senaya			3200	7000			10000		
Kefer Şeğal	500		1300						5600
Kefer Şuş									400
Keferkona(A.Kesmez)					400				
Kefibiye									
Kefre	1500		200	5000			6400		
Kermin Nasara			800						
Kerzic Öyük				750					
Kesfar				700			1400		
Kidrec									1700
Kızılca Mez.(Zeytuni)									177
Laziyye	6250					5200		6000	
Lobis									
Lolit			3500				5000		
Markeşte				120					160
Mearin			1000	2800			3800		
Melkiye	1500		1000						
Meneğ	250	300	2000						
Merabin elKasibe			500						
Meraş									800
Meraşte									1508
Merdağın			1000						600
Merğal									127
Meribin	500			2238			5000		
Merimin el- Kasibe									
Merzime(Batliyun)	1200					4000			
Mezraa-i Şahin				318					2000
Neyyare				120					300

Nezd-i Gaben									
Oydum elberameki			800	1000					
Rail									60
Saidleyin				882		2000			
Salabiyon			1000	5050		5080			
Sandık									
Sared		1610		2000	2000		4800		
Seve					204				240
Sucu		2800		2000	700	3500	4200		
Suviran									460
Şehirben					274				
Şemariğ					910				2831
Şemirin							100		
Şenader					20000				24000
Şevazğa elaraz				1000	1000				1500
Şevirin					360				
Şızraz									828
Talhane					262				
Tali									800
Tatiye					600				890
Tebel el Has									800
Tel Accar		500			82				123
Tel Erfad		300		300					2000
Tel Habse									380
Telkism					673				
Teneb									2980
Tibil		500	1000	500					
Til Habeş					3280				5140
Til Kism									
Tuğlu(Seviran)									720
Ülben					1800				
Yağu				250					
Zaidan									1680
Zaime					395				
Toplam		36510	2150	36592	89917	12950	63638	6000	115573

Mal-i Sayfi

“Mal-i sayfi” yaz ürünleri demektir. Kavun,karpuz gibi ilk akla gelen ürünlerin yanında yaz meyve sebze ürünleri çok daha çeşitli idi. Defterlerde yıllara göre bazen “Rüsum-ı Bostan” bazen de Mal-i Sayfi olarak geçmektedir. 1519’da yaz ürünlerinden Azez Nahiyesine bağlı köylerden 14165 akçe vergi alınmıştır. 1536’da aynı adla 59250 akçe, 1570’te 114380 akçeye çıkmış, 1590’da ise daha da artarak 316977 akçe olmuş

ayrıca 660 akçe de “resm-i bostan”ve 2486 akçe ‘de “Mal-i Bostan” adı altında vergi alınmıştır.

Kilis Kazasında 1519’da “Mahsul-i Bostan” olarak 850 akçe, Pamuk üretimi “Penbe” olarak kaydedilmiş, vergi gelirinin ölçülmesi de kantar cinsinden yapılmıştır. Toplam olarak 16 kantar ve 3840 akçe vergi alınmıştır. İkisi birlikte toplam olarak 4690 akçe vergi alınmıştır.³¹⁴1536’da iki üründen 4500 akçe vergi alınmıştır.³¹⁵ 1570’te mal-i sayfi’den 4200 akçe Penbe (pamuk) tan 14512 akçe³¹⁶ 1590’da ise mal-i sayfi’ den 8450 akçe, pamuk’ tan 21523 akçe vergi alınmıştır.

Com nahiyesinde 1536’da sadece dört köyde sayfi üretim yapılmaktaydı ve toplam olarak 1983 akçe vergi alınmaktaydı. Bu miktar 1570’ de 18085 akçeye ve 1590’da da 45849 akçeye çıkmıştır. 1590’da mal-i sayfi den ayrıca resm-i bostan adıyla vergi de alınmıştır. Miktarı ise 304 akçe olmuştur.

Com Nahiyesinde pamuktan alınan vergi sadece 1536’daki tahrir defterinde geçmektedir. Buna göre 19.4 kantar aynî veya 1940 akçe nakti vergi alınmıştır.

Köyler

Köyler defterlere “karye” adıyla zikredilmektedir. Osmanlı malî gücünün temelini oluşturmaktaydılar. Kasabaların haricinde nüfusun yaşadığı yegane yerlerdi. Köylerin boşalmış olanlarına “halî”, boş ve yıkılmış olanlarına “halî harab” ibaresi kullanılmaktaydı.

Defterde köylerin ne şekilde kaydedildiklerine de kısaca değinecek olursak; köyler, “karye-i...” ifadesi ile başlayıp köyün adı yazılarak kayıt işlemine başlanmakta, eğer karye için başkaca isim de kullanılıyorsa “nam-ı diğer” denilerek ikinci adı yazılmıştır. Tanınmasında müşkülât varsa yer ifadesi olarak “der nezd-i karye-i ... veya

³¹⁴ BOA., TTD., No:93, s.210

³¹⁵ BOA., TTD., No:181, s.51

³¹⁶ BOA., TTD., No:506, s.75

mezraa-i... gibi yerler gösterilmektedir. Daha sonra karyenin bağı olduğu nefsi, bazen uzun “tabi Azez” veya “tabi Com” gibi sık sık da “tabi-i mezbur”un kısaca “tabi-i m(mim)” ibaresi kullanılmıştır. Köyün ismi sırasına bazen vergisinden istifade edenlerin adı da yazılmaktaydı. Bunlar “Hass-ı Şahî”, “Hassı-ı Mirliva”, “Zeamet-i veya timar-ı X” veya köy tamamen vakıfısa vakfin adı ve bulunduğu yeri, mülk olması durumun da mülk sahibinin adı yazılmaktaydı.

Daha sonra köyde yaşayan erkek nüfus baba adları ile veya kardeş adlarıyla beraber “veled-i O” veya “birader-i O” şeklinde tek tek yazılmıştır. İlk tahrirde yatay olarak altı şahıs, daha sonrakilerde ise yedi şahıs yazılmıştır. Bazen şahısların isimleri altına aşiret kökenleri veya geldikleri yerler belirtilmiştir, eğer “Yörük” ise isminin üzerine yazılmıştır. Muaf olanlar da burada belirtilmiştir.

Son kısımlarında “hasıl” başlığı altında hububat, bostan, meyve ağaçları gelirleri örfî vergiler, ma’iz (keçi), ağnam (koyun), nahl (arı), deştban, tapu gibi vergi kalemleri ile hasıl’ın vakıf, mülk veya mirî arasında paylaşılma oranları ve miktarları akçe cinsinden kaydedilmekteydi. En sonda da “bad-ı heva” vergisi ve “Mirî yekünü” verilmektedir.³¹⁷

“Kır iskân merkezleri olarak tarif edilen yerleşme yerleri, köy ve mezraalardır. Şehir iskânından farklı olarak sadece toprak mahsulleri yetiştiren, yani ziraatle meşgul olan ve bununla geçinen, üzerinde yaşadığı toprak parçasıyla organik bir vahdet teşkil eden kır iskânına köy adı verilmektedir.”³¹⁸

Kilis sancağında köy adlarının eski Memlûk mirası olarak devralındığını görmekteyiz. Örneğin; Arapça “Kefer” “Köy” manasına gelmektedir ve pek çok köyün başında yer adı olarak geçmektedir.”Kefer Rahim” ,”Kefer Konya”, “Kefer Sinati” gibi yer adları defterlerde “Karye-i Kefer Rahim” şeklinde yazılmıştır.

³¹⁷ bkz.Hüterrot, Historical, s.26-7, BOA., TTD., No:93, No:181, No:506, TKA, TTD., No:171’e ait köy kayıtları.

³¹⁸ Emecen, F., *Manisa*, s.116

Köylerde yaşayan halk da tıpkı şehirlerdeki gibi avarız vergisi ödemek zorundaydı. Köylülerin bazen göçmüş eski komşuları namına bu vergiyi ödemek zorunda kaldıkları da görülmektedir.³¹⁹

Köylerin İskânı

İskân olayı ya harap yerleri şenlendirmek amacıyla devlet tarafından konar – göçerlerin buralara dağınık veya toplu olarak yerleştirilmeleri veya konar – göçerlerin uygun mahaller bulduklarında kendiliklerinden yerleşmeyi tercih etmeleri ile oluştu. Yaylak ve kışlak bölgeleri arasında gidip gelen Konar–göçerler buralarda evler inşa etmişlerdir. Evler başlangıçta yılın yarısı için kullanılmak üzere yapıldığı halde, daha sonra aynı boyun bir kısmı yaylakta diğer kısmı da kışlakta olmak üzere ikiye, üç'e ve hatta Dörd'e ayrılarak yerleşik hayata geçtikleri görünmekteydi.³²⁰

İskân olayı gerçekleştirilirken belli bir usul dairesinde yapılmaktaydı. Oymak oymak ve her oymağın insan sayısına yetecek bir veya daha fazla köylere yerleştirildiği gibi, sahip oldukları hayvanları için de mezraalar gösterilmiştir. Bu köylerin eski hudutları, yeni sakinleri için de hudut kabul edilmiştir. Bir oba veya oymak üç veya dört köye yerleştirildiği olurdu. Böylelikle buldukları yerlere daha çabuk intibakları, boy ve oymak gayreti gütmemeleri, yerlerinden kolayca ayrılmamaları ve kalayca toplanamamaları amacı güdülmüştü.

Yerleştirme işlemi vakıf köylerine yapılmıyordu. Bunun sebebi ise bu vakıfları bir zarara uğratmama endişesi idi. Boy beylerine ve kethüdalara toprak verilirken daha fazla çift veriliyor ve daha verimli olan, sulanabilen yerler tercih ediliyordu. Bunda boy beylerini ve oymak reislerini teşvik gayesi güdülmüştür. Elde edilen mahsullerin öğütülmesi için elzem olan değirmenler de resm-i âsiyâblarını vermek şartıyla boy

³¹⁹ 11/Muharrem/981'tarihli kayıttan Haleb defterdarına" Tizin nam karye halkının terk-i vatan edenlerinin avarızı köyde kalanlardan alındığı bildirilmekte, terk-i vatan edenlerin emlak ve zeytinlikleri hükümet tarafından zapt olunmuş ise halk dan olanların avarızı alınmaması ve eğer mülkleri halk tarafından alınmış ise kim almışsa ondan avarızları alınması istenmekteydi"MD., No:21, hük.757-320

³²⁰ Orhonlu,C.,*Aşiretlerin İskânı*, s. 27-34

beyleri ve kethüdalara verilmişti. Köyde arazi konar – göçer halkın içtimai sınıflarına göre; 1- Boy ve Oymak beylerine, 2- Torunlarına, 3- Reayaya ait olmak üzere dağıtılmıştı.³²¹

Köylerin boşalması reayanın geçimin zorlaşmasından bıkararak oradan göçmesi, doğal afetler, eşkıya tasallutu ve savaşlar nedeniyle olabilmekteydi.³²²

Malikiyye

1519 yılında feddan cinsinden tarım alanları miktarı ise 88 feddan, köyün vergi geliri vakıf ve mülk olarak paylaşılmıştır. Köyde Hacı Ali oğlu İsa reis idi. Hasan oğlu Hüseyin'in üzerinde de 5 çift görünmektedir. Toplam 49 nefer, 41 hane, 44 çift ve 7 mücerred vardı. Maktu olarak vergilendirilmekteydi. Buğdaydan maktu olarak her feddan araziye 2 mekük olmak üzere 15840 akçe vergi alınmıştı. Yine 10 kantar penbe'den, beşte bir kısm alınmış, 10 kantar olarak vergilendirilmiş ve 2800 akçe vergi alınmıştı. Zeytinin ¼'ü kısm olarak alınmış bu da 20 mekük ve 5000 akçe idi. Bağlardan ve incirden vergi beraberce alınmış bu da senelik olarak 1500 akçe tutmuştur. Bostan vergisi de 1200 akçe alınmış, çift resmi 3520, bennak 224 ve 205 akçe de bad-ı hevâ vergisi alınmıştır. Hasıldan 25940 akçesi vakıf hissesi olarak ayrılmış, 3949 akçe ikinci öşür adı altında vergi olarak alınmıştır.³²³

1536'da artık reis göremiyoruz, ama onun yerine köye görevli olarak bir imam verilmiştir. İmam Abdurahman bu görevi yapmaktadır. Hane sayısı 42, mücerred ise 6 dır. İlk tahrirden farklı olarak bu kez kısm hesabına göre vergilendirilmiştir. 11200 akçelik hasıl 1/8 oranında toplam üründen alınmıştır. Artık çift sahipleri arasında 5 çift sahibi olan yoktur En fazla 3 çiftli iki hane sahibi vardı. 50 mekük buğdaydan 5000 akçe ve 20 mekük arpadan 1200 akçe vergi alınmıştır. Mal-i sayfiden 2000, zeytin-i Romanî'

³²¹ Orhonlu,C.*Aşiretlerin İskânı*, s.53-55

³²² “Bundan evvel mamur karye(Tel Ar) olub Sultan Ğavrî ile Cenk olan yere karib olub ol ecilden harab olmuştur.”BOA., TTD., No:93, s.263

³²³ BOA, TTD.,No:93, s.234

den “ber vech-i munasafa” olarak 2000 akçe, bağlar ve incirliklerden müştereken 1000 akçe alınmıştır.

Hasıl'ın paylaşımı ise; Şerif Yusuf Alinin vakfına 1425 akçe, Alaeddin Aliüddeve bin İzzeddin vakfına 355 akçe, Bedreddin Mahmud bin İbrahim Ennevî vakfına 707,5 akçe, Bahaeddin Hızır bin Ali-er-rahman vakfına 1015, Mülk olarak Ebu'l-fazıl Derviş'e 2233 akçe, Şemseddin Muhammed bin Bali Bekir bin Hasan vakfına 2742 akçe, Zafiye zaviyesinin vakfına 1472 akçe, Saidiye Camisi vakfına 1217 akçe verilmiştir. İkinci öşür olarak ta senelik olarak 5600 akçe Has olarak alınmıştır. Örfî vergilerden de 1520 akçe çift, 640 akçe bennak, 42 akçe mücerred, 100 akçe Maiz ve Nahl vergisi alınmıştır. Yekün olarak, “el öşr-ü ma rusum-ı has” şeklinde 7102 akçe alınmıştır. Bâd-i hevâ vergisi ise 250 akça olmuştur.³²⁴

1590'da nefer 69, hane 44, çift 58, bennak 18, mücerred 13 kişiydi. 1/5 oranında 18982 akçe vergi ödemişti. Düşülen kayda göre “*Beşte bir kısmı nisf-ı öşri deyyü mirî ye nisf-ı ahirin mahsul deyyu vakıf ve mülk sahipleri tasarruf iderler*” denmektedir. Bu açıklama bölgede uygulanmakta olan malikâne-divânî sisteminin de en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır.

Ürünleri; 75 müd buğday, 37 müd arpa, 3606 akçe bostan, 3001 akçe Romanî zeytin, mahsul-u vakf ber vech-i münasafa 9491 akçe, hass-ı şahî'ye alınan öşür de yine “ber vech-i münasafa” olmak üzere 9491 akçe tutmuştur. Gelirden; Şemseddin Mehmed b. Ebubekir vakfına 14 feddan, 2394 akçe, Bahaeddin b. Abdurrahman vakfına 5 feddan 855 akçe, Ebu'l-mansur Mehmed b. İdris vakfına 11 feddan, 1881 akçe, Ali b. Mejmed b. Abid vakfına 1,5 feddan ve rubu, 299 akçe, Yunus b. Ali vakfına 7 feddan, 1197 akçe, Şeyh Camii vakfına 6 feddan 1026 akçe, Mehdiye Zaviyesi vakfına 7 feddan, 1236 akçe, Nureddin b. İbrahim vakfına 3,5 feddan, 598 akçe ödenmekteydi.

³²⁴ BOA, TTD.,No:181,s.8

Örfî vergilerden; 2320 akçe çift, 216 akçe bennak, 78 akçe, mücerred, 240 akçe ma'iz ve nahl, 40 akçe zeytin ma'seresi, 55 akçe deştbanî, 325 akçe bâd-i hevâ vergisi ödüyordu. Padişah hasları toplamı ise 12.440 akçe tutmuştur.³²⁵

Til Habeş

1519'da 63 Hane, 31 Çift ve 3 Mücerred bulunmaktaydı. Halil oğlu Hüseyin reisliğini Fazıl Yusuf'da imamlığını yapmaktaydı. Genelde arazilere göre 1-2 çift olarak paylaşma söz konusudur. 12 Türkmen, 1 gurbet, 1 sağır ve 1 şerif vardı. "Ber vech-i ölçme" diye kaydedilmiş ve 1/7 oranında vergilendirilmişti. Hasıl olarak yazılan ürünlerden; buğdaydan 5760, arpadan 2200, bağdan 40 tiyekte 1 akçe olmak üzere 2500, bostan 500, ades ve nohuttan 220, cilban ve kişneden 244, kovandan 30, erzen ve diğer hububattan da 188 akçe vergi alınmıştır. Örfî vergiler ise; Çift vergisi 2380, bennak vergisi 432, ağnam ?, ve bad-i heva 157 akçe alınmıştır. Hasıl örfî vergilerle beraber 15019 akçe tutmuş, bunun 11732 akçesi vakıf, 4287 akçesi ise vergi olarak alınmıştır. Köyde 4457 akçe de tımara alınmaktadır.³²⁶

1536'da hane sayısı 61, mücerred 5 ve imam 1 kişiydi. Hasıl yine 1/7 oranında vergilendirilmiş ve 8200 akçe alınmıştı. Buğdaydan 6000, arpadan 900, kişne ve adesten 300, mal-i sayfi ve patlıcan 1000 akçe alınmıştı. Hasıl ise şu şekilde dağıtılmış; Şeyh Üveys el Arabî oğlu Nasrul Mahmut'a mülk olarak 4123 akçe, Nasrul Mahmut bin İbrahim bin Bektaş vakfına 1024,5, Haca Fethullah bin El – Maraşî vakfına 1024,5, Mirî adına da 1025 alınmıştır. Örfî vergiler ise; 1360 akçe çift, 360 akçe bennak, 30 akçe mücerred, 250 akçe keçi, 500 akçe kovan vergileri alınmıştır. Toplam olarak örfî vergilerle beraber 3575 akçe mirî için ayrıcada 330 akçe bad-i heva alınmıştır.³²⁷

1570'te hane sayısı 74'e çıkmış, çift 64, bennak 17 ve mücerred 36 olmuştur. Öşür 1/7 oranında ve 32000 akçe olarak alınmıştır. Bunlar; buğdaydan 19500, arpadan 3500, mal-i sayfi ve bostandan 5720, Üzümden 3280 idi. Hasıl'ın paylaşımı ise; Nasırî

³²⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.15

³²⁶ BOA., TTD., No: 93, s.253

³²⁷ BOA., TTD., No: 181, s.9-10

Mehmed bin Bektaş el Haraî vakfına 4000, Mehmet bin Kasım bin Şeyh Üveys'e mülk olarak 20000, Hoca Fethullah el- Maraşî vakfına da 4000 akçe verilmişti. Mirî olarak 4000 akçe alınmış, ayrıca da vakıf ve mülk gelirlerinden "mahsul" adında 1/3 oranında ikinci öşür olarak 9333 akçe alınmıştı. Örfî vergiler ise; 2560 akçe çift, 204 akçe bennak, 500 akçe keçi ve kovan, 50 akçe deştbanî vergisi alınmıştı. Toplam olarak mirî adına örfî vergiler dahil olarak 16863 akçe toplanmış, 550 akçe de bad-i heva vergisi alınmıştır.³²⁸

1590'da köyde 145 nefer 74 hane, 80 çift, 45 bennak, 53 mücerred bulunuyordu. 1/7 oranında 48.000 akçe ürün vergisi tutmuştur. Ürünlerini 192 müd buğday, 70 müd arpa, 14000 akçe mal-i sayfî, 5140 akçe bağ haracı oluşturmaktaydı. Gelirden; Nasırî Mehmed b. Bektaş vakfına 3 kırat, 6.000 akçe, Mehmed b. Kasım b. Salih Üveysî'ye mülk olarak 15 kırat, 3.000 akçe, Havace Fethullah b. Mehmed el-Maraşî vakfına 3 kırat, 6.000 akçe, Mirî'ye 6.000 akçe, vakıf ve mülk gelirlerinden, toplam hasıl üzerinden, mirî payı çıktıktan sonra 1/3 oranında öşür'den 14.000 akçe alınmıştır.

Örfî vergilerden; çift 3160, bennak 540, mücerred 318, deştban 60, maiz ve nahl 590, bad-i hevâ 735, has gelirleri toplamı 24668 akçe olmuştur.

Kefer Safra

1519'da 10 feddanlık ekili arazisi vardı, köy Haleb' teki Mehmet ve Ahmet veled-i Ömer bin İsa vakfına tamamen gelir olarak verilmişti. 42 hane ve 16 çift vardı. Köyde bir Arap, İzzeddin Bey'e bağlı 3 Kürt vardı. Maktu olarak vergilendirilmişti. Buğday ve arpa maktu olmasına rağmen pamuk 1/5 oranında vergilendirilmişti. Hasıl 8184 akçe, bunun 6240 akçesi vakıf, 1954 akçesi de örfî vergiler olarak ayrılmıştı. Vakfa ayrılan kısımdan 3 çeyreği ve 4 kıratı vakfın, sahih tımara ise iki kıratı ve rüsum-i örfîye ile beraber 2484 akçe tımara ayrılmıştı.³²⁹

³²⁸ BOA., TTD., No: 506, s.56

³²⁹ BOA., TTD., No: 93,s.251-252

1536'da Kefer Safra'da 45 hane vardı. 1/6 oranında vergilendirilmişti. Hasıl ise 5860 akçe tutulmuştu. Köyde buğday, arpa, 1/5 oranında vergilendirilen pamuk, üzüm, incir ve bostan ürün olarak yetiştirilmekteydi. Şehabeddin Ahmed ve Nasreddin Mehmed Veledeteyn-i Yusuf Evladı Vakfına 5368 akçesi verilmekteydi, ayrıca mirî için de 492 akçe ayrılmaktaydı.³³⁰

1590'da köyde 131 nefer, 78 hane, 74 çift, 42 bennak, 35 mücerred vardı. 1/7 oranında ve 10967 akçe vergi ödüyordu. Ürünlerinden; 25 müd buğday, 14 müd arpa, 738 akçe bostan, 6.000 akçe harac-ı bağ ödemekteydi. Gelirden; Şehabeddin Ahmed vakfına 10054 akçe ödenmekteydi. Örfî vergileri; 2960 akçe çift, 404 akçe bennak, 204 akçe mücerred, 380 akçe ma'iz ve nahl, 60 akçe deştani, 600 akçe bâd-i hevâ vergisi vardı. Padişah hassı mikatarı 5050 akçe tutmuştur.³³¹

Meneğ

1519'da 48 feddan arazisi ile Katip Pirî Çelebî ve Şîr Beğ'in tımarı idi. Köyde Derviş Ahmed Oğlu Hacı Ahmed Hatiblik ve Ahmed oğlu Yusuf reislik yapmaktaydı. Hane sayısı 50, çift sayısı 36,5 idi. Vergilendirmede "ber vech-i kanun-ı evvel" olarak alınmakta, buğday, üzüm, incir,ceviz ve 1/5 oranında vergilendirilen zeytin ve pamuk yetiştirilmekteydi. 25309 akçe hasıl elde edilmiş bunun 21867 akçesi vakıf 3442 akçesi ise rüsüm-ı örfiyye olarak alınmıştır.³³²

36'da, hane 44, çift ise 49 idi. 13000 akçe hasıl elde edilmişti. Köydeki ürün çeşidine mal-i sayfî de eklenmiştir. Vergi gelirleri Mehmed bin Cemaleddin Abdullah bin Fayad Beğ'e mülk olarak 543,5 akçe, Ömer bin Eşşehit Bayezit vakfına 1087, Zeyt Ömer bin Nasırî Fehdî Anulî El Hac vakfına 814,5 akçe, Zeynelabidin bin Ali El Mehdî vakfına 1900, Nasırî Mehmed bin İbrahim bin Hatta vakfı'na 802 akçe, Fahreddin

³³⁰ BOA., TTD., No: 181, s.11-12

³³¹ TKGMA., TTD., No:171, s.13

³³² BOA., TTD., No: 93, s.250-251

Ebubekir bin Hacı Mehmed bin Mâîl'e mülk olark 543,5 akçe, Receb bin Turali Vakfına 814,5 akçe ödenmekteydi. Ayrıca öşür olarakta has için 3742 akçe alınmaktaydı.³³³

1570'te hane sayısı 45 olmuş,çift sayısı ise 45'e düşmüştü. Vergilendirme 1/8 oranında yapılmış, hasıl ise 24000 akçe idi. Beş vakıf ve iki mülk hissesi vardı. Bunlar; 1500 akçe Zeyt Ömer ve Üveys ve Mehmed ve Evlad-ı Mavalî El Hac Vakfı, 1500 akçe Receb b,in Abdullah vakfı, Zeynelabidin El Mehdî vakfı 3500 akçe, Ali bin Mehmed bin Zeyt Ali Mekkiye Der Haleb Vakfı 2000 akçe, Nasırî Mehmed bin İbrahim bin Hattat vakfının 1400 akçe, Mehmed bin Cemaleddin bin Kayalu Beğ'e mülk olark 1000 akçe, fahreddin Ebubekir'e mülk olarak 1000 akçe, Mirî hissesine de 12041 akçe düşmüştü. Ayrıca "cümle-i mahsul"dan has için 18500 akçe öşür alınmıştır.³³⁴

Tibil el Fehm

1519'da 22 feddanlık arazisi olan köy vakıf ve mülk olarak müştereken paylaşılmaktaydı. 32 hane ve 23 çift vardı. Mahsul "ber vech-i kanun-ı evvell" olark alınmaktaydı. 22000 akçe "hukuk-ı şer'î", 2144 akçe de "rüsüm-ı örfiyye" olmak üzere toplam 24144 akçe vergi geliri elde edilmişti. Hane başına düşen gelir ise yaklaşık 700 akçe olmuştur.³³⁵

1536'da ise nüfusu ve geliri katlanarak artmıştır. Yine karye statüsünde olmasına rağmen iki mahalleye ayrılmıştı. Bunlar; "mahalle-i Şarğ" 29 hanesi vardı. Diğeri ise "Cemaat-i Alilu" mahallesi adlarını almıştı ve 25 hanesi vardı. Her iki mahallenin de ayrı imamları bulunmaktaydı. Hasılat maktu olarak vergilendirilmiş ve toplam 17502 akçe vergi toplanmıştır. Mehmed bin Ğavrî akfına 11668 akçe, yine Mehmed bin Ğavri'ye mülk olarak 1707 akçe, Ebu Ali bin Yusuf Ziyaeddin Ömer bin En- nasırî vakfına 364 akçe, Salatiye Medresesi Vakfına 873 akçe, Abdulkerim bin Abdulmenaf Vakfına 291 akçe, Şehbalî Ahmed Yakub bin Sakıb Vakfına 546, Cemaleddin Eba Yusuf Vakfına 218, Ali bin Kasım bin Belvî'ye mülk olarak 1719 akçe

³³³ BOA., TTD., No:181, s.13

³³⁴ BOA., TTD., No: 506,s.17

³³⁵ BOA., TTD., No:93, s.233

ödenmekteydi. Ayrıca, köyden maktu olarak 4000 akçe ikici öşür ve 1333 akçe mirî hissesi alınmaktaydı.³³⁶

1590'da köyde 127 nefer 97 hane, 82 çift, 38 bennak, 15 mücerred yaşıyordu. Vergilendirilmesi maktu' olarak yapılmıştır. Ürünlerinden alınan vargi miktarı 26.000 akçe olmuştur. Hasıldan; Sultan Gavri vakfi hissesine 16 kırat, 17328 akçe, Fatıma binti Merhum Mehmed Beğ b. Sultan Gavri vakfına 5 feddan ve 21 kırat, 2538 akçe, Mescid ve Tekke-i Hasiye vakfına 1,5 feddan ve ve rubu ve nısıf feddan, 810 akçe, Cemaleddin Ebu Yusuf Vakfına nısıf ve rubu feddan, 424 akçe, Halepteki Sultaniye Cami ve Medresesi vakfına 3 feddan, 1296 akçe, Ali b. Kasım Halidi'ye mülk olarak 6 feddan ve rubu feddan 2700 akçe, Kemaleddin Ahmed b. Yasin vakfına 540 akçe, Abdülkerim b. Abdullah vakfi hissesi olarak 432 akçe ve "cümle-i mahsul" den 8000 akçe öşür alınmıştır.

Örfî vergi olarak; resm-i çift 3280, resm-i bennak 456, resm-i mücerred 90, resm-i ma'iz ve Nahl 800, resm-i tapu ve deştbanî 539, bâd-ı hevâ arus resmi ile birlikte 835 akçe alınmıştır. Has geliri için elde edilen miktar "yekün" olarak toplanmış ve has gelirlerinin *el-öşr-i ma rusum-ı örfiyye ve bad-i hevâ ve gayr-ı ez cürm-i ğaliz ber vech-i maktu der uhde-i zâbit-i vakf-ı merhum Sultan Gavri fi sene* kaydıyla 14.000 akçe olduğu yazılmıştır. Vakıf gelirlerinden alınan 8.000 akçe toplam hasıldan alındığına göre 1/3 oranında alınmıştır.³³⁷

Keref Naya

1519'da 56 feddanlık arazisi bulunmaktaydı. Köyde 39' hane ve 19,5 çift vardı. Vergilendirme maktu olarak yapılmıştı. Buğday ve diğer ürünler maktu cinsinden karşılıkları deftere yazılmıştır. Maktu tahıl gelirleri Haleb mirlivası hassına, toplam 2268 akçe rüsum-ı örfiyye'de yine aynı hassa gelir olarak ayrılmıştı. Vakıf hissesi olarak da Alaeddin Şehsuvar Bey vakfına 18 feddan ayrılmıştı. 4764 akçe vakıf'a ait hisse düşmekteydi, bundan sahib-i vakf ölçme esasına göre ¼ kısmını, her feddana 2 mekük

³³⁶ BOA., TTD., No:181, s.17-18

³³⁷ TKGMA., TTD., No:171, s.40

buğday olarak alacaktı. Örfi vergiler ve vakıf hissesi dahil toplam 30298 akçe tutmuştu.³³⁸

1536'da Kefer Naya köyünde hane sayısı 54'e çift sayısı da 36'ya çıkmıştır. Köyde 1,5 ve 2,5 gibi çift miktarlarına rastlandığı gibi, 6 tane iki çift ve 2 tane de 3 çift sahibi vardı.1 de imam bulunmaktaydı. Yine maktu olarak vergilendirilmiş ve toplam vergi miktarı 13000 akçe olmuştur. Buğday ve sayfi ürünler yetişmekteydi. Alaeddin Ali bin Ömer bin Sayf vakfına yarım feddan 116 akçe, Şeyh Şeyban vakfi Zaviyesine 5 feddan ve 1160 akçe, Ebul'- Hasan bin Haydar vakfına 10 feddan ve 2320 akçe, Bedreddin bin Abdullah bin Bektaş vakfına 378 akçe, mirî hissesine de 9026 akçe ayrılmıştı.³³⁹

1570'te hane sayısı yaklaşık ikiye ve çift sayısı yaklaşık olarak iki buçuğa katlanmıştır. Hane sayısı 69, çift sayısı ise 50 olmuştur. Vergilendirme 1/6 oranında ve 16016 akçe olmuştur. Ürünler; buğday, arpa ve bostan kategorilerine ayrılmaktaydı. Gelirden dört ayrı vakfa ve mirî ile ayrıca da ikinci öşür olarak pay ayrılmaktaydı. Bunlar; Kadı Alaeddin El- Malikî Vakfına 143 akçe, Bedreddin Abdullah Bektaş Vakfına 549 akçe, Şeyh Şehban Zaviyesi Vakfına 1430 akçe, Ebul Hamza bin Ali bin Süleyman bin Haydar Vakfına 2860 akçe, Mirî hissesi olarak 11126 ve öşür olarak da "gayr-ı ez hissese-i vakf-ı zaviye-i Şeyh Şehban cem'an mahsul alınur" kaydı ile 1420 akçe ayrılmaktaydı.³⁴⁰

1590'da köyde 79 nefer, 69 hane, 43 çift, 34 bennak, 11 mücerred vardı. 1/6 oranında 24024 akçe vergi ödemekteydi. Ürünlerinden; 80 müd buğday, 50 müd arpa, 8094 akçe bostan, 12 müd cilban ve nohut, 4 müd mercimek, 800 akçe bağ haracı olarak vergi ödenmekteydi. Gelirden; Kadı Alaeddin vakfına 214,5, Nureddin Abdullal b. Bektaş vakfına 823,5, Ebu'l- Hasan b. Süleyman b. Hıdır vakfına 4290, Şeyh Şahab zaviyesine 2145, mirî hissesine 16.689 akçe ayrılmaktaydı. Öşürden Şeyh Şahab

³³⁸ BOA., TTD., No:93, s.268

³³⁹ BOA., TTD., No:181, s.19

³⁴⁰ BOA., TTD., No:506, s.20-21

Zaviyesi hariç tutularak geri kalan vakıfların toplam geliri üzerinden 1140 akçe öşür alınmıştır. Örfî vergiler; çift 1720, bennak 408, mücerred 66, ma'iz ve nahl 450, deştban 50, bâd-i hevâ 395 akçe tutmuştur. Hass-ı Şahî geliri de 21.413 akçedir.³⁴¹

Ahterin

1519'da 48 feddanlık arazisi vardı. Köyde Uffan Oğlu Ahmed reislik yapmaktaydı. Hane sayısı 52, çift 36 idi. Vergilendirme 1/8 oranında ölçme esasına göre yapılmıştır. Köyde ürün olarak buğday, arpa, üzüm, pamuk, cilban, kişne, burçak, mercimek ve nohut yetiştirilmekteydi. Toplam vergi miktarı rusum-ı örfiyye dahil 24852 akçe idi.³⁴²

1536'da hane sayısı aynı kalmasına rağmen çift sayısı 32'ye düşmüş, 1 de imam vardır. 1/7 oranında vergilendirme yapılarak oran eskiye göre yükseltilmiştir. Toplam miktar ise 15300 olmuştu. Bu tahrirde de köyde herhangi bir mülk veya vakıf kaydına rastlanmamaktadır.³⁴³

1570' de hane sayısı 63, çift sayısı ise 35'e düşmüştür. 1// oranında vergilendirilmiş ve 23972 akçe vergi toplanmıştır. Vergilendirilen ürün adedi buğday, arpa, mal-i sayfi ve üzüm olmak üzere dörde inmiştir. Köy yakınlarında bulunan Kefre mezraasından "has" adına 3000, Mercumiye mezraasından da Nasırî Mehmed bin Abdusselâm Vakfına "tamamen" kaydıyla 800 akçe vergi geliri elde edilmekteydi.³⁴⁴

1590'da köyde 72 nefer, 63 hane, 35 çift, 30 bennak, 12 mücerred vardı. 1/7 oranında vergi ödüyordu. Toplam vergi hasılı 28332 akçe tutmuştur. 120'şer müd buğday ve arpa, 1200 akçelik mal-i sayfi, 600 akçe bağ haracı ödüyordu. Örfî vergi olarak; 1400 akçe çift, 360 akçe bennak, 180 akçe ma'iz ve nahl, 120 akçe tapu ve deştbanî, 400 akçe vergi ödenmekteydi. Köye bağlı Kefre mezraasının hasılı 3600, bütün

³⁴¹ TKGMA., TTD., No:171, s.20

³⁴² BOA., TTD., No:93, s.258-259

³⁴³ BOA., TTD., No:181, s.19-20

³⁴⁴ BOA., TTD., No:506, s.38-39

hasılı Nasırî Mehmed b. Abdullah vakfına ait olan Mercumiye mezraasının geliri 960 akçe tutmuştur.³⁴⁵

Şenader el maruf Çenader

1519'da Çenader de vakıf ve tımar müşterek olarak bulunmaktaydı. 23 hane ve 19 çift' in bulunduğu köy ölçme usulüne göre 1/8 oranında vergilendirilmiştir. Köyde 1 çift sahibi imam, 1 şerif, 5 hacı, 2 acarlı, 1 Kürt, 1 şerif, 1 Ermeni, 1 Kefreli ve 1 çoban bulunmaktaydı. Buğday, arpa ve darı yetişmekteydi. Hukuk-ı Şer' î adı verilen hasıl miktarı 3520 akçe ve örfi vergiler ise 1956 akçe tutmaktaydı. 3520 akçenin 1760 akçesi Salahiye Medresesi vakfına, 1760 akçesi de örfi vergilerden toplanan miktarla beraber tımar' a ayrılmaktaydı.³⁴⁶

1536'da hane sayısı 36'ya, çift sayısı da 27,5' a çıkmış, 7 hacı,1 de imamı bulunmaktaydı. Bu kez 1/7 oranında vergi alınmakta ve toplam 8720 akçe hasıl elde edilmiştir. Buğday, arpa, mal-i sayfî, penbe ve diğer nevilerinden alınan harac, münasafa yoluyla ürün alınan Romanî zeytinlikler yetiştirdiği ürünler arasında bulunmaktaydı. Gelirden; Salahiye Mederesesine yine yarım miktar 4360 akçe, mirî' ye ise 4360 akçe ayrılmaktaydı. Ayrıca vakıf hissesinin %10'u tutarında 436 akçe de ikinci öşrü vakıf geliri üzerinden ödemekteydi. Toplam has geliri ise 6354 akçe tutmaktaydı.³⁴⁷

1570' de köyün daha da yerleşik bir nüfusa sahip olduğunu baba veya birader adlarıyla birlikte yazılmalarından anlamaktayız. Zaten nüfus normal alarak artışına devam ederek 50 haneye çıkmış, buna karşın çift sayısı biraz gerileyerek 26'ya inmiştir. Köyde 18 hacı, 1 şeyh adı geçmekteydi. 1/6 oranında vergilendirilmeye başlanmış e hasıl geliri ise 24000 akçeye çıkmıştır. Yaklaşık üç kata varan üretim artışının nedenlerini kesin olarak bilememekle birlikte bu artışın tüm ürünlerde müsavi olduğunu görmekteyiz. Buğday, üzüm ve zeytin üretiminde bir önceki tahrir göre 3-4 kata varan artışlar olmuştur. Buğday' dan alınan aynî vergi 6 müd' den 20 müd' e çıkmıştı. Bu artış

³⁴⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.33

³⁴⁶ BOA., TTD., No:93, s.271-272

³⁴⁷ BOA., TTD., No:181, s.28

o bölgede bu ürünlere duyulan aşırı talepten kaynaklanmış, veya düzenli yağışlar nedeniyle üretimde meydana gelen bollaşma olabilir. Çünkü bu ürünler düzenli sulama olmadan, yağışlarla sulanmaktaydı. Üretim artışı hasılın yarısı yani 12 kıratını Salahiye Mederesesi vakfına ayrılmış, vakıf da gelirini 3'e katlayarak 12000 akçeye çıkarmıştır. Vakıf gelirinden %10'luk 1200 akçe tutarında öşür alınmıştır. Mirî hissesi olarak ta 12000 akçe alınmaktaydı.³⁴⁸

1590'da köyde 64 nefer, 50 hane, 22 çift, 34 bennak, 10 mücerred bulunuyordu. 1/6 oranında 26070 akçe vergi ödüyordu. 3 müd buğday, 24.000 akçe bağ haracı, 1680 akçe münasaf usulüne göre Romanî zeytin vergisi ödüyordu. Gelirden; Salahiye medresesi vakfına 12 kırat, 13035 akçe, mirî'ye 12 kırat, 13035 akçe, vakıf gelirinden 1303,5 akçe 1/10 oranında öşür almaktaydı. Örfî vergilerden 880 akçe çift, 408 akçe bennak, 60 akçe mücerred, 180 akçe ma'iz ve nahl, 12 akçe tapu ve deştbanî, 380 akçe bâd-i hevâ vergisi ödemekteydiler. Köyeden alınan has geliri toplamı 15878 akçe tutarındaydı.³⁴⁹

Laziye

1519'da 155 haneli, 38 çiftli büyük bir köydü. Osman oğlu İbrahim reislik yapmaktaydı. 1 kalaycı, 2 Kürd, 12 tat, 1 kasap, 6 şerif, 1 imam, 13 hacı, 3 şeyh, 1 çoban bulunmaktaydı. 15916 akçe hasıl alınmakta ve maktu olarak vergilendirilmekteydi. Buğday, arpa, 1/5 oranında vergilendirilen zeytin, üzüm ve incir yetiştirilmekteydi.³⁵⁰

1536'da hane sayısı 213'e, çift sayısı ise 48'e yükselmiş idi. Maktu olarak vergilendirilmiş ve 11080 akçe hasıl alınmıştır. Gelirden Ali Ahmed bin Şeybanî vakfına 1278,5 akçe, Cemal Yusuf bin Seydî vakfına 106,5 akçe, Hıraseddin Halil İyyal vakfına 106,5, Hasan bin Asker bin Ömer bin Gökçe' ye mülk olarak 426 akçe,³⁵¹ mirî hissesi

³⁴⁸ BOA., TTD., No:506, s.33-34

³⁴⁹ TKGMA., TTD., No:171, s.27

³⁵⁰ BOA., TTD., No:93, s.212-213

³⁵¹ Mülk sahibinin yanına düşülen notta "sahibi gelip ispat etmedi" yazmaktadır. BOA., TTD., No:181, s.31

olarak ta 9163 akçe alınmaktaydı. Recep oğlu Mehmed kethüda 1 çift tasarruf etmekteydi. 3 Kürd, 14 hacı, 2 imam adı geçmektedir.³⁵²

1570'te hane sayısı 165'e düşmüş, çift sayısı da 56'ya çıkmıştır. 1/6 oranında vergilendirilmekteydi. Köyde 40 hacı, 3 şeyh bulunmaktaydı. Hasıl olarak ta 10800 akçe toplanmıştır. Cemali Yusuf Halidî vakfına 103 akçe, Halidî Mescidi vakfına 103 akçe, Alaeddin Ali Şeybanî vakfına 1245 akçe, Mirî hissesi olarak ta yıllık 22 feddan ve 9344 akçe ayrılmaktaydı. Örfî vergiler dahil alınan yekün miktarı ise 14316 akçe tutmaktaydı.³⁵³

İlk tahrirlerde zeytinden 1/5 oranında vergi alınmasına rağmen daha sonraki tahrirlerde Romanî olarak adlandırılmış ve "ber vech-i münassafa" yolu ile reaya ile mahsulü yarıya yarı oranında paylaşılmıştı.³⁵⁴

Kefre

1519'da Halep'te ki Et-tevasiye zaviyesine ve Salahıyye medresesine geliri eşit olarak paylaştırılmıştı. 16 hane ve 14 çift vardı. 1/8 oranında vergilendirilmişti. Reis Bayram oğlu Kürdî ve imamı Ahmet oğlu Receb idi. Köyde 3 kürd, 1 Til Habeşli, 1 tüccar, 1 zembilci, 1 berber, 2 divane 1 kekeç bulunmaktaydı. "Ber vech-i ölçüm" kaydıyla 1/8 oranında vergilendirilmekteydi. Buğday, arpa, üzüm, zeytin, cilban ve kışne yetiştirilmekteydi. 5787 akçe hasılın, 4960 akçesi zaviye ve medreseye, 827 akçesi de has olarak alınmıştı.³⁵⁵

1536'da hane sayısı 33'e çıkmış, çift 13 düşmüştür. Hasıl 4350 akçe, Bayramın çifti ise oğlu Musa'ya geçmiş, ama Musa reis olarak kaydedilememiştir. Ürün olarak;

³⁵² BOA., TTD., No:181, s.30-31

³⁵³ BOA., TTD., No:506, s.29-32

³⁵⁴ BOA., TTD., No:93, s.213, No:181, s.31, No:506, s.32

³⁵⁵ BOA., TTD., No: 93, s.218

Mal-i sayfi ve pamuk eklenmiş, tahıl ise kalkmıştır. Zaviye ve medreseye 2175 akçe alınmıştı, ayrıca senelik olarak 600 akçe öşür olarak has için alınmıştı.³⁵⁶

1570' te hane sayısı 56, çift sayısı 28 olmuştu. Hasıl ise 10630 akçe ve 1/6 oranında vergilendirilmişti. Çok az miktarda buğday ve arpa yetiştirilmeye başlanmış , keçi ve kovan vergisi de alınmaktaydı. Salahiye ve Tavasiya vakıflarına 3189'ar akçeden toplam 6378 akçe ödenmekteydi. İkinci öşür ise “cem'an mahsul alınır” kaydıyla 4252 akçe has olarak alınmıştı. ³⁵⁷

1590'da köyde 66 nefer, 56 hane, 22 çift, 33 bennak, 12 mücerred bulunuyordu. 1/6 oranında 15.500 vergi ödemekteydi. Ürünleri; 3 müd buğday, 1,5 müd arpa, 605 akçe bostan, 6.400 akçe bağ haracı, 8.000 akçe munasafa usulüne göre Romanî zeytin'den oluşuyordu. Gelirden; Süleyman vakfına 9.300 akçe, Salahiye Medresesi vakfına 12 kırat, 4650 akçe, Tavasiye Zaviyesi vakfına 12 kırat, 4650 akçe pay ayrılmıştır. Mahsulün tümü üzerinden 6.200 akçe öşür alınmıştır. Örfi vergilerden; 880 akçe çift, 396 akçe bennak, 82 akçe mücerred, 400 akçe ma'iz ve nahl, 20 akçe deştbanı, 330 akçe bâd-i hevâ alınmıştır. Köyden alınan hass-ı şahî miktarı 7968 akçe olmuştur.

Mezraaalar

Mezraaalar ziraat in hakim fonksiyon olduğu geçici yerleşim tipidir. Elimizdeki dört mufassal tahrir defterin de mezraaalarda kalıcı nüfus barındığına dair bilgiye rastlamamaktayız. Mezraaalarda temel olarak ziraat yapılmaktadır. Ürünler arasında; tahıllardan buğday ve arpa başta olmak üzere, cilban kişne, bostan ve bağcılık vardı. Bazı mezraaalarda hayvancılık ta yapılmaktadır. Bunlar küçükbaş hayvanlar ve arı kovanları türünden olup defterlerde, “nahl (arı) ve maiz (keçi-koyun)” şeklinde ifade edilmektedir.

³⁵⁶ BOA., TTD., No: 181, s.11

³⁵⁷ BOA., TTD., No: 506, s.32-33

İnalcık mezraaaların eskiden köy olarak kullanılıp daha sonra terk edilmiş yerler olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸ Kilis Sancağı'nda mezraaalar hususunda, hem köylerin zamanla nüfusunu kaybederek mezraaya dönüşmesi³⁵⁹, hem de mezraaaların yakın köylerden nüfusun buraya gelip yerleşmesi ile köy haline dönüşmesine dair³⁶⁰ örnekler vardır. Mezraaalar, ziraatin verimli hale gelmesi veya ulaşım bakımından elverişli yerler olmaları durumunda köylüler veya konar-göçerler tarafından tercih edilerek yerleştikleri gibi, devlette özellikle konar-göçer aşiretleri yerleşik hale getirmek için mezraaaları veya harap duruma gelmiş eski köyleri tercih etmiştir.

Bir yerin müstakil mezraa olduğunu tahmin için, harabesi, suyu veya mezarlığı olup olmadığına bakılmaktadır. Mezraaalar evvelce köy olduklarından umumiyetle sınırları vardır. Eğer sınırı tayin olunmamış ise tımar sahibi yalnız yurda yani köyün kapladığı arazi parçasına karışabilir. Yeni bir tahrirde mezraa sahibi tahrir eminine sınırlarını tayin ettirirdi. Mezraaalar umumiyetle “hali” topraklar olduklarından tahrir dışı kalırlar ve tahrir sırasında “haric ez defter” olarak yazılırlardı. Bu gibi yerler tahrirden sonra ziraat olunursa, vergilerini hazine adına “haric eminleri” alırlardı.³⁶¹

Hüterroth'a göre de mezraaalar sürekli yerleşim olmadığı yerlerdir. Mezraaların konar-göçerler için kışlak olarak kullanılıp kullanılmadığı belli değildir. Mezraalar genelde sulama yapılmayan, küçük arazilerdir. Köyün asıl arazilerinden ayrı fakat bir

³⁵⁸ İncalcık, H., *Arvanid*, s.XXIX, aynı yazar, Otoman State, s.135 ve 162, Emecen, F., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 1989, s.117, Ünal, M.A., *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, 1989, s.92, Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende(Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, TTK. Basımevi, Ankara s.133-141, Gümüşçü zamanla mezraa olarak kaydedilen yerlerin köy haline geldiğini söylemektedir.

³⁵⁹ “Mezkur karye (Tel Battal) mukaddeme hâli mezraa olamağın Karye-i Mahvin ve Karye-i Mezraa-i Şahın halkı elan üzerinde ziraat edüp hasil olan ğallatdan yedi kilede bir virub eda eyledikelri ecilden deftere vech-i meşruh üzere kayd olundu.” BOA. TTD., No:93, s.260

³⁶⁰ “Mukaddema mamur karye olub (Erşaf) haliya harab bulunub civarda olan karyelerin halkı ziraat edub hasil olan mahsulun subu verirlermiş.” BOA., TTD., No:93, s.266

³⁶¹ İncalcık, H., *Arvanid*, s.XXIX

köye bağlı yerlerdir. Kıymetli denebilecek türden ürünler mezraalarda yetiştirilmemektedir.³⁶²

1519'da Azez nahiyesinde toplam olarak 137 mezraa bulunmaktaydı. 1536'da 230.830 akçe vergi 137 mezraadan alınmıştır. 1570'te Azez Nahiyesinde yine 137 mezraa kaydedilmişti. Bu mezraalar 56 adet köye yakın veya bağlı olarak kaydedilmiştir. Bu tahrirde Azez Nahiyesindeki mezraalardan toplam olarak 309.885 akçe vergi alınmıştır. Aynı dönemde Com Nahiyesine bağlı olarak da 115 mezraa bulunmaktaydı. 43 köye bağlı veya yakın olarak kaydedilmişlerdir. Bu mezraalardan toplam olarak 79030 akçe vergi alınmıştır.

1590'da Azez nahiyesine bağlı 121 mezraadan toplam 370.194 akçe vergi alınmış, Com nahiye bağlı 96 mezraadan toplam 102.087 akçe vergi alınmıştır. Sancak genelinde toplam olarak 217 mezraadan 472.281 akçe vergi toplanmıştır.

Mezraalar yakınlarındaki veya orayı işleyen köyün adı ile beraber yazılmıştır. Örneğin; “Mezraa-i Teviş der nezd-i Karye-i Ahterin ve der yed-i ahali-i Akburhan” gibi. Mezraaların vergi gelirleri has, zemat, tımar, mülk ve vakıf olarak verilirdi. Genellikle bir mezraanın tüm geliri bir kişinin elinde toplanabildiği gibi birkaç kişiye tımar veya vakıf-mülk müşterek olarak da paylaştırılabilmektedir. Tıpkı köylerde ve şehirlerde olduğu gibi kısım usulüne göre vergi alındığı da olmuştur. Bu oran 1/5'ten 1/10'a kadar değişmektedir. Genelde ise maktu olarak vergileri alınmaktadır.

Kıta-i arzlar ve Zeminler

Kıta kelime manasıyla “parça” manasına gelmektedir. Gelirleri mezraalardan da düşük olan daha küçük toprak parçalarıdır.³⁶³ Kıt'a bir dönümden küçük yerler şeklinde tarif edilmiştir.³⁶⁴ Bir diğer küçük arazi parçası da “zeminler”dir. Bunlar yarım çiftten daha küçük topraklardır. Diğer yerlere göre az sayıdadır ve daha çok “haric raiyet”in

³⁶² Hüterroth, *Historical Geography*, s.29

³⁶³ Hüterroth, *Historical Geography*, s.29-32

³⁶⁴ Pakalın, *Tarih deyimleri*, cilt. II., s.276

geçici olarak yerleştirildiği ziraat alanlarıdır.³⁶⁵ Kıta-i arz olarak Sucu köyü civarında toplam 26 feddanlık 9 adet arazi kaydedilmiştir. Bunlar şahısların ekip biçtikleri arazilerdi.³⁶⁶

Tablo 9:Nüfus-Çift ve Tarım Ürünleri Oranı

	1519	Bry.B.I	1536	Bry.B.II	1570	Bry.B.III	1590	Bry.B.IV
Yer.Nüf.	12540		17981		23063		25673	
Çift	1322	0,105423	1769,5	0,098409	2848,5	0,12351	3821,5	0,148853
Buğday	2953	0,235486	3439	1,943487	5237,5	1,838687	8242	2,156745
Arpa	1043,5	0,789334	1439	0,418436	2475	0,472554	4920	0,596942

	1519	Bry.B.I	1536	Bry.B.II	1570	Bry.B.III	1590	Bry.B.IV
Top.Nüf.	12540		33884		89659		62231	
Çift	1322	0,105423	1769,5	0,052222	2848,5	0,03177	3821,5	0,061408
Buğday	2953	0,235486	3439	0,101493	5237,5	0,058416	8242	0,132442
Arpa	1043,5	0,789334	1439	0,042468	2475	0,027605	4920	0,07906

Tablo 10:Kişi Başına Düşen Vergi

	1519		1536		1570		1590	
Yer.Nüf	12540	64,05909	17981	31,98104	23063	40,63257	25673	66,51988
Top.Nüf	12540	64,05909	33834	16,99625	89659	10,45192	62231	27,44235
Hasıl	803301		575051		937109		1707765	

	1536	%	1570	%	1590	%
Yer.Nüf.	31,98104		40,63257	127,0521	66,51988	207,9979

Yıllar	Dönüm	Dön.%	Buğ.(Kilo)	Buğ.%	Arp.(Kilo)	Arp.%
1519	10,5423		120,8326		405,0231	
1536	9,8409	-6,6532	997,242	825,3089	214,7074	-46,0885
1570	12,351	117,1566	943,4671	780,8052	242,4769	-40,1526

³⁶⁵ İnalçık, H., *Arvanid*, s.XXIX, Turan, A.N., *Ruha*, s.72, Mezraa ile kıta-i arz arasındaki ayırım, büyüklüğe ve yerleşime dayanır. Kıta-i arzın hep daha az gelir getirdiği görülür. Mezraalar köye, köyler de mezraaya dönüşebilir, ama daha küçük olan kıtalar hiçbir zaman sürekli bir yerleşim alanı olmamıştır. Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.40, bkz. Faroqhi, S., “The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century”, *Archivum Ottomanicum*, 1983, s.225-226, Toledano, E., “The Sanjaq of Jarusalem in the Sixteenth Century”, *Archivum Ottomanicum*, 1984, s. 314

³⁶⁶ BOA., TTD., No:181, s.52

1590	14,8853	141,1959	1106,669	915,8697	306,3029	-25,384
1536/90		151,2595		110,973		142,6606

Üretim ve Nüfus ile İlgili Değerlendirmeler

Üretim ve nüfus dengesi tarihte her toplum için göz önünde bulundurulmuş en önemli özellik olmuştur. Nüfusun artma ve azalması genellikle insanların sahip oldukları besin maddelerinin az, çok veya çeşitli olmasına göre olmuştur.

16. Yüzyıl Osmanlı toplumu tüm özellikleri ile bir tarım toplumu olduğuna göre, tarım üretiminde meydana gelen dalgalanmaların doğrudan doğruya nüfusu etkilemesi kaçınılmazdı. Geniş Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde, nüfus ve toprak miktarı olarak küçük bir yeri olan Kilis ve Azez sancağında nüfus ile tarım alanları ve nüfus ile- tarım üretiminin bugün dahi en önemli maddesi olan- buğday ile arpa arasındaki artış veya azalmalar yukarıda tablo olarak verilmiştir.

Tablo.10; üç temel karşılaştırma birimi olan, çift-buğday-arpa ile yerleşik durumda olan köy ve şehir halklarının toplam nüfusu ile konar-göçerlerin de dahil edildiği genel sancak nüfusu arasındaki karşılaştırmaya dayanmaktadır.

İki aşamalı olarak karşılaştırma vermemizin gayesi, özellikle yerleşik nüfus ile konar-göçerlerin nüfuslarının ayrı ayrı ve toplu olarak nasıl bir seyir oluşturduklarının daha açık olarak görülmesi içindir.

Tabloda, buğday ve arpa üzerinden alınan vergiler mekük ve en altta kilo olarak verilmiştir. Bir kişi başına düşen çift, buğday ve arpa miktarı, bireylerin 16. Yüzyıl Kilis sancağındaki ekonomik pozisyonlarının da gösterilmesi açısından önemlidir.

16.Yüzyıl'da Kilis Sancağına yakın Jabal Sin'an nahiyesi nüfus ve tahıl ürünleri arasındaki oranı araştıran Venzke'ye göre bu nahiyede nüfus artışına rağmen tarım ürünlerinde azalma vardı. Köylüler gittikçe daha az miktar ürünle hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlar. O dönemde nahiyenin sınırları içinde yer alan Halep şehrinde nüfus azalması görülürken köyden şehre bir göç dalgası da söz konusu

olmamıştır. Yazara göre Jabal Sim'an köylüleri bu dönemde kemerlerini daha çok sıkarak hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardı.³⁶⁷

Aynı dönemde Kilis Sancağında benzer bir azalma görmüyoruz. Kişi başına düşen çift miktarında yüzyılın ilk çeyreği ile son on yılı arasında %151.2595 oranında artma olması, tarlaların bu oranda artmış olduğunu göstermektedir. Buna karşın kişi başına düşen vergi miktarının buğday için %110.973, arpa için %142.6606 oranında artmış olması çift başına düşen tahıl üretiminde- diğer tahıl ürünleri az miktarda olduğu için genel rakamları değiştirmiyor- belirgin oranda düşme gözlenmektedir. Ama yine de, kişi başına hesaplanan tahıl miktarında Jabal Sima'an nın aksine artma olmuştur.

Yine tablo.10'da görüleceği üzere, kişi başına vergi artış oranı da 1536'dan 1570'e kadar %127.0521 ve 1590'da %207.9979 olmuştur.

Genel Olarak Tarımdan Alınan Vergiler

Tarımın 16.Yüzyıl şehir ve kır yaşamının en önemli uğraşı ve geçim kaynağı olduğunda şüphe yoktur. Kilis sancağındaki tarım üretimi de elbette bu kaidenin dışında tutulamaz. Sancak genelinde tarım yapılan sahalar; şehir, köy ve mezraalar olmak üzere, nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerden köy çevrelerindeki ekinliklere kadar uzanıyordu.

1536'da sancak dahilindeki şehirlerin çevrelerinde yapılan tarım ürünleri üretiminden dolayı alınan vergi 92.488 akçe, köylerden 641.748, mezraalardan 302.830 akçe vergi alınmıştır. Her üç birimden de toplam olarak 1037.066 akçe vergi alınmıştır.

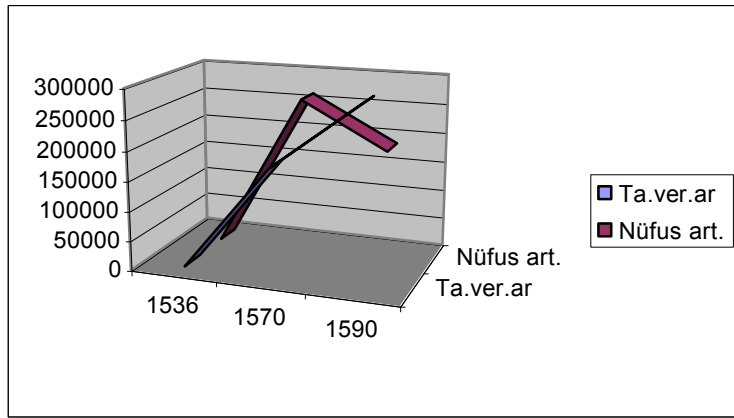
³⁶⁷ Venzke, Margaret, L., "The Question Of Declining Cereals' Production InThe Sixteenth Century: A Sounding On The Problem-Solving Capacity Of The Ottoman Cadastres",*Journal Of Turkish Studies – Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Cilt 8 1984, s.251-264, Bu hususta Anadolu ve İmparatorluğun diğer bölgelerindeki üretimin nüfus karşısında düşme eğilimine örnek olarak bkz. McGowan, Brus "Food Supply and Taxation on The Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum,I*, 1969, s.139-196, Makovsky, A., "Sixteenth-Century Agricultural Production in the Liwâ of Jerusalem," *Archivum Ottomanicum* , Cilt 9, 1984, s.91-127, İslamoğlu, Huri and Faroqhi, Suraiya, "Crop Patterns and Agricultural Production Trends in Sixteenth-Century Anatolia", *Reviev*, cilt II 1979, s.401-436

1570'te şehirlerden 125.144, köylerden 1359.054, mezraalardan ise 388.915 akçe vergi alınmıştır. Toplam olarak bu tahrir döneminde 1873.113 akçe tarım ürünlerinden dolayı vergi alınmıştır.

Son tahrir defteri olan 1590'da ise şehirlerden 158.692, köylerden 2319.358, mezraalardan 472.281 akçe vergi alınmıştır. Toplam olarak bu tahrirde 3050.331 akçe tarım ürünleri vergisi alınmıştır.

Tarım üretiminden dolayı alınan vergiler ile nüfus artışı arasındaki oran ise 1536'ya göre 1570'te sancak genelinde tarım ürünleri vergileri toplamı %180.6172, nüfus artışı ise %260.8891 olmuştur.1590'da ise tarım ürünleri vergisi toplamı %294.1176 iken nüfus artış oranı %185.1265 olmuştur.

Şekil 2: Ürün-Nüfus Grafiği

Hayvancılık

Arıcılık (nahl) ve Küçükbaş Hayvancılık (Ma'iz)

Tahrir Defterlerinde arıcılıktan alınan vergiler ilk tahrirde “resm-i kovan” ve daha sonraki tahrirde aynı kelimenin Arapça karşılığı olan “resm-i nahl” şeklinde yazılmıştı. Kanunnâmede “Ve bir kovana bir akçe resm alına” ifadesi ile her kovandan bir akçe vergi alınacağı belirtilmektedir. 1519’da arıcılıktan, toplam 22 köyden “resm-i Kovan” olarak 2970 akçe alınmıştır. 1536’da “resm-i nahl” olarak 5571 akçe vergi toplam 30 adet köyden alınmıştır. Ayrıca 56 adet köyden de “resm-i maiz” ile beraberce alınmıştır. Bunun akçe olarak karşılığı ise 5778 akçe idi. 1570’te ise arıcılıkla ilgili vergiler tek başına kaydedilmemiş yine keçi vergisi ile birlikte hesaplanmıştır. 99 adet köyden toplam 11715 akçe vergi alınmıştır. 1590’da toplam 110 köyden yine keçi resmi ile birlikte 19883 akçe ve 3 köyden de toplam 189 akçe resm-i nahl olarak vergi alınmıştır.

Kanunname “*Ve resm-i ağnam, koyun ve keçi kuzulayub tamam süriye yaradıkdan sonra oğlağıyle ve kuzısıyle add olunub her iki re’se bir akçe alına.*”³⁶⁸ İfadesine göre koyun ve keçi vergilendirmede birlikte hesap edilmekteydi. İkisinin de ortak “resm-i maiz” olarak yazılmakta, bazen “resm-i ağnam” olarak yazıldığı da olmuştur. Ama çoğunluk “resm-i maiz” şekliyledir. Tahrirlerde çoğunlukla kovan vergisi ile birlikte yazılması nedeniyle hem kovan sayısı hem de koyun-keçi sayısı hakkında tahminlerde bulunmak oldukça zorlaşmaktadır.

1519’da “maiz” olarak değil “ağnam” şeklinde vergi alınmaktaydı. 1536’da 32 köyden 3648 akçe ve 56 köyde de resm-i nahl’la birlikte 5778 akçe, 2 köyden de toplam 350 akçe resm-i ağnam olarak, 1570’te 99 köyde nahl vergisi ile müştereken 11715 akçe ve 3 köyden de toplam 80 akçe resm-i maiz olarak tek başına vergi alınmıştır. 1590’da toplam 110 köyden 19883 akçe nahl ile müşterek, 6 köyden de toplam 1390 akçe resm-i maiz olarak tek başına vergi alınmıştır.

Azez nahiyesinde toplam olarak 48 köyden bu iki vergiden hiç birisi de alınmamaktaydı. Kovan ve ağnam vergileri her üç kanunname de de yer almaktadır. Devlet, koyun vergisi tahsilini bizzat kendisi yapmaktaydı.³⁶⁹

Com nahiyesinde ise 1536'da 6 köyden toplam 162 , 1570'te 2 köyden 670, 1590'da 8 köyden 1403 akçe resm-i nahl olarak vergi alınmıştır. Resm-i maiz ise sadece 1536'da 2 köyden toplam 300 akçe alınmıştır. Com nahiyesinde toplam 16 köyde nahl ve maiz kaydı varken geriye kalan 103 köyde vergi kaydı bulunmamaktadır.

Toplam olarak kovan sayısı hakkında Azez nahiyesinde 1519'da 2790 akçe vergi alındığına ve eğer kanunnamede geçen her kovana bir akçe kuralı bu tarihte de geçerli ise 2790 kovan olduğu tahminini yapabiliriz. Diğer tahrirler için net bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Ama com nahiyesinde alınan vergi ayrı ayrı kalemlerde kaydedildiği için 1536'da 162 , 1570'te 670, 1590'da ise 1403 adet kovan olduğunu söyleyebilmekteyiz. Sadece 1536'da kaydı bulunan resm-i maiz'den hesaplayabildiğimize göre 600 adet koyun veya keçileri bulunmaktaydı. Diğer tahrirlerde bu vergi kaydına rastlamamış olmamız bizleri Com nahiyesinde son iki tahrirde bu verginin alınmamış veya koyun-keçi sayısının iyice azalmış olduğu düşüncesine götürmektedir. Arıcılık ve Koyun-keçi yetiştiriciliği bitki örtüsüne bağlı olarak belirli yerlerde yapılabildiğine göre³⁷⁰ Azez Nahiyesinin Com Nahiyesine göre küçükbaş hayvan ve arı yetiştiriciliği için çok daha elverişli yerler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sancağın toplam koyun-keçi sayısına asıl önemli katkısı konar-göçerlerin ellerinde bulunanlar en büyük katkıyı sağlıyordu. 1536'da konar-göçerlerin elinde 583221 adet , 1570'te 537522 adet, 1590'da bir önceki tahrire göre 169811 adet azalarak 367711 adet koyun ve keçi bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti konar-göçerlerin ellerindeki

³⁶⁸ BOA., TTD., No:181, s.1-4, No:506, s.1-13, TKGMA, TTD. No:171, s.1-8

³⁶⁹ Barkan, *Toprak Meselesi*, s.838

³⁷⁰ Turan, A.N., *Ruha*, s.92

koyun ve keçiden 1536'da 308442,5, 1570'te 268366,5, 1590'da 183855,5 akçe vergi almıştır.

Kilis ve Ekrâd Sancağında bulunan kovan ve koyun-keçi sayısını tam olarak tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte yaklaşık olarak bir sayı çıkarmak gerekirse 1519'da köy ve kentlerin tümünde 3290 adet kovan, 1536'da 9122, 1570' te 7527, 1590'da 12293 adet kovan vardı. Bunlardan kovan miktarlarınca, her kovana birer akçe vergi alınmıştır. Koyun-keçi sayısı ise sancak genelinde olmak üzere 1536'da 584521, 1570'te 538022, 1590'da ise 368611 adet koyun ve keçi kaydı bulunmaktaydı. 1590'daki koyun-keçi sayısından³⁷¹aki azalma, nüfus bölümünde bahsedildiği gibi konar-göçerlerin sancak dahilindeki nüfuslarının azalması ile orantılı olmuştur.

Yatak ve Otlak

Hariçten gelerek sancak dahilinde geçici bir süre konaklayan konar-göçerlerden alınan vergiydi. Türkmen taifesi yılda bir mart ayında üç yüz koyunda bir koyun vergi ödemek zorundaydılar.

Geçici olarak sancakta kışlayan konar-göçerlerden sancak subaşlarının ve tımar erbabının otlak ve yatak, selamlık hakkı olarak herhangi bir şey talep edemeyeceği de yine kanunnamede ifade edilmektedir. *“Ve gelüb geçen yörük taifesinden otlak ve yatak hakkı deyü ve selamlık deyü sancak subaşları ve erbab-ı tımar koyunların ve kuzuların taleb edüb almayalar. Bil cümle mezkurların olıgelen kanunları üzere olub mukayyed olunan kanunlarından ziyade tecavüz olunub nesne alınmaya.”*³⁷¹Azez Nahiyesinde 1536'da *“kışlak, yatak ve otlak resmi”* olarak 1000 akçe alınmıştır.³⁷² Bu miktar tarihini 1560'lar olarak tahmin ettiğimiz 391' nolu icmal defterde 5000 akçeye çıkmıştır. Burada *“nahiye-i mezburede kışlayub kalan Türkman ve Ekrad ve Gurbet taifelerinden yatak ve otlak hakkı deyü her sürü ki üçyüz koyundur bir koyun alınur*

³⁷¹ TKGMA, TTD., No:171, s.1-8

³⁷² BOA., TTD., No:181, s.81

*artuk ve eksük olsa bu minval üzerinden hesab oluna ve ziraaat etmişlerden resm-i duhan mukabelesinden Mart ayında her haneden on ikişer akçe resm-i kışlak alınur.*³⁷³

Turan, 16. Asırda bir koyunun fiyatını yaklaşık otuz akçe olarak kabul edip alınan kışlak-otlak ve yatak vergisini sancağa geçici olarak gelen konar-göçerlerin koyun-keçi sayısını hesap etmek için kullanmıştır.³⁷⁴ Benzer yoldan giderek 1536'da yaklaşık otuz sürü yani 9.000 koyun, 1560'larda ise 166 sürü yani 49800 koyun veya keçi sancakta geçici bir sürede olsa bulunmaktaydı.

Resm-i duhan konar-göçer taifesinin her hane başına ödediği vergidir. Mart ayında ve hane başına 12 alçe alınmaktaydı.³⁷⁵

Şahsa Bağlı Vergiler

Bennak Resmi

Bannak kelimesinin Farsça “bil” ve “nâk” kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği sanılmaktadır. Bu ise “toprağı belleyen” manasına gelmektedir. Baş vergisi olduğu şeklinde düşünceler de vardır. Hiç toprağı olmayanlardan alınması ve Müslüman olmayanların İslamiyet'e geçtikten sonra bennak resmi ödemekle yükümlü tutulmaları bu düşünceyi desteklemektedir. Bennak kayıtlı olan reaya, ziraatle uğraştığı vakit, hem mahsulün öşrünü hem de bennak resmini ödemekle yükümlüydü. Toprağı olmayan kanar-göçer Yörüklerin evli olanları da bennak kaydı ile belirtilir bunlardan da taktir edildiği miktar da bennak resmi alınırdı.³⁷⁶

³⁷³ BOA., TTD., No:391, s.311

³⁷⁴ Turan, A., N., Ruha, s.92-3

³⁷⁵ *“Ve resm-i duhan liva-i mezburede kışlayıb kalan Türkman taifesinden yılda bir Mart ayında resm-i duhan deyü her haneden on ikişer akçe alını gelmiş; haliya dahi ziyade alınmayub heman haneden haneye her senede on ikişer akçe resm-i duhan alına.”* BOA., TTD., No:181, s.4

³⁷⁶ İnalçık, H., “Osmanlılarada Raiyyet Rüsümü,” s.589 Emecen, “Bennak”, *DİA*, 5.cilt, s.458-59

Kanunnamede geçen ifadeye göre “ve mücerred olmayıb kisbe kadir olanlardan ki, çiftleri olmaya, resm-i bennak deyü on ikişer akçe ...alınur imiş.³⁷⁷1519’da Azez Nahiyesine tabi köylerde toplam olarak 1057, 1536’da 1030, 1570’te 878, 1590’da 1621 bennak vardı. Bunlardan 1519’da her bennak ten 16 akçe vergi alınarak 19912, 1536 ve diğerlerinde 12 akçe alınarak 12360, 1570’te 10536, 1590’da 19452 akçe vergi tahsil edilmiştir.

Kilis şehir merkezinde kanun gereği, 1590’ dan itibaren kasaba olması nedeniyle bennak vergileri alınmamıştır. “sa’detlü Padişah-ı âlem-penah Hazretlerinin mübârek başı sadakası için zikr olan bennâk ve mücerredât rüsümü ref olunub Defter-i Cedidde kasaba kayd olundu.”³⁷⁸ Mardin de de kanunname gereğince resmi çift ve resmi mücerred alınmamaktaydı.³⁷⁹

Mücerred Resmi

Mücerred resmi kâr-ı kisb’e kadir bekâr reayadan alınan bir vergi idi. Göyünç’e göre mücerred resmi ödenmesi gencin babası ile oturmaması durumunda söz konusu olmaktadır.³⁸⁰ Kilis Sancağında da kişi başına 6 akçe olarak alınmaktaydı. Adana’da Memlûkler döneminde mücerred resmi alınmadığı için Osmanlılar bu vergiyi almamışlardır.³⁸¹

1519’da Azez Nahiyesi köylerine toplam olarak 198 mücerred kaydı vardı. Bu sayı 1536’da 340’a, 1570’te 859’a, 1590’da 1375’e çıkmıştır. Son üç tahrirde altışar akçe olarak alınmıştır. Buna göre 1536’da 2040 akçe, 1570’te 5115, 1590’da 8250 akçe mücerred vergisi alınmıştır. Com nahiyesinde sadece 1536’da 11 adet mücerred kaydı olmasına rağmen vergi alınmamıştır.

³⁷⁷ BOA., TTD., No:181, s.1, No:506, s.4, TKGMA, TTD., No:171, s.8

³⁷⁸ BOA., TTD., No:171, s.4

³⁷⁹ Göyünç,N., **16. Yüzyılda Mardin Sancağı**, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.136

³⁸⁰ Göyünç N., **Mardin Sancağı**, s.138 “Resm-i mücerred 6 akça olup atalarına hizmet eder olmayup alâ-hazihi kendü öz kârlarında Müslüman bekârlardan” alınırdı.

³⁸¹ Kurt, Y., **Adana**,s.56

Arızî Vergiler

Bâd-ı hevâ, Cürm-ü Cinayet

Toplanması zuhurata bağlı olan vergilerdendir.”Resm-i arus”, “cürm-i cinayet”, “resm-i tapu”, “resm-i deştâni” bu gruba girer.³⁸² Bad-ı heva kelime olarak “hava’nın rüzgarı” manasındadır. ilk olarak 1519 tarihli Gelibolu Kanunnâmesinde geçer ve 16. Yüzyıla ait defterlerin çoğunda yer almaktadır. Azez Nahiyesinin 1519’ tarihli tahrir defterinde de geçmemektedir.

Bad-ı heva, resm-i arus, cürm-i cinayet, resm-i tapu gibi önceden ne kadar olacağı kestirilemeyen vergileri ifade eden bir deyimdir. Bu vergiler bazen kendi özel vergi isimleri altında gösterildiği gibi bazen de diğer vergilerle birlikte gösterilmiştir.³⁸³ Olağan olmayan durumlarda konan düzensiz vergilerden, cezalardan, kayıt ücretlerinden ve diğer hesap edilemeyen gelir kaynaklarında elde edilirdi. Mahsul vergileri ve örfî vergiler haricinde alınmaktaydı. Bad-ı heva vergisinin İngiltere’deki “Windfall” ve Bizans’taki “Airekon” ile benzerliği vardır.³⁸⁴

“Cürüm ve cinayet” veyahut da “cerime” veya “kanlık” diye adlandırılan para cezaları serbest tımar sahiplerinin alabileceği gelirdendi. Osmanlı kanunlarına göre suçlular, kabahatlerinin derecesine göre, malî durumları da göz önünde bulundurularak, belli bir para cezası ödemeye mahkum ettirilirdi. Bunlar; adam öldürenlerden eğer şeriatın kısas hükmü herhangi bir sebepten dolayı tatbik edilmemişse, zenginliğine göre 400- 50 akçe arası, zina durumunda 40- 400 arası “cerime” adı ile para cezası

³⁸² İnalçık,H. Arvanid, s.XXVII, Turan, A., N., Ruha, s.98

³⁸³ Kurt, Y., *Adana*, s.193

³⁸⁴ Lewis, B., “Bâd-ı Hawâ,” *EI2*, s.850, aynı yazar, “Nezareth in the Sixteenth Century, according to the Ottoman Tapu Registers, Makdisi G.,(Ed.), *Arabic and Islamic Studies in Honour of H.A.R. Gibb*, Laiden 1965, 442

alınmaktaydı. Hafif suçlarda sopa cezası yanında sopa adedince para cezası da verilmekteydi.³⁸⁵

Serbest tımarlarda dirlik sahibi tarafından serbest olmayan tımarlarda dirlik sahipleri ile sancakbeyi veya subaşı arasında paylaşıldı. “*V e liva-i mezburede vaki olan serbest tımarlardan gayrı erbab-ı tımarın tımarlarında vaki olan cürm-ü cinayat ın kanun üzre nisfi sancak beği olana hasıl yazılıb nisf-i aharı erbab-ı tımarındır.*”³⁸⁶ Kuralı kanunnameye geçmektedir.

Tahrirlerde bazı köylerde bad-i heva arus resmi ile birlikte alınmış, genellikle de ayrı olarak kaydedilmiştir. Hüterroth’a göre; bad-i heva vergilerinin köylere ve şehirlere göre hesaplanmasında Nüfus dikkate alınmamıştır.³⁸⁷

Azez nahiyesinde 1519’da 8208 akçe , 1536’da 10979,5 akçe, 1570’te 14804, 1590’da 22004 akçe bad-ı heva vergisi alınmıştır.

Konar-göçerlerden sadece 1570’te bâd-i hevâ vergisi alınmıştır. Miktarı ise 140908 akçe dir. Com Nahiyesinde hiçbir tahrirde bâd-i hevâ vergisi alınmamıştır. Şehirlerden ise Kilis’ten 1519’da 1300 akçe, 1536’da keçi-koyun ve arıcılık vergileri ile müşterek olarak sancakbeyi hasları içerisinde 3125 akçe, 1570’te ise örfî vergilerle müşterek olarak 10.000 akçe, 1590’da ise arus resmi ile müştereken 12.000 akçe alınmaktaydı. Azez’ de 1519’da 1.145, 1590’da 3.000 akçe bâd-i hevâ vergisi alınmaktaydı.

Kilis Sancağında büyük suçlarda Osmanlı kanunlarına göre hareket edilmekteydi.³⁸⁸ Sancak genelinde dirlik düzenin sağlanmasına da ehemmiyet

³⁸⁵ Barkan, Ö.L. *Türkiyede Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, Gölem Yayınları İstanbul 1980, s.839

³⁸⁶ BOA., TTD., No:181, s.1-5, No:506, s.4-12, TKGMA, TTD., No:171, s.1-8

³⁸⁷ Hüterroth, *Hisyorical Geography...* s.74

³⁸⁸ “Ve sair cerayim hususlarında Kanun-ı Osmaniye müracaat olunub ziyade alınmaya.” BOA., TTD., No:181, s1-5, No:506, s.4-12, TKGMA., TTD., No:171, s.1-8

verilmekteydi³⁸⁹ Hapsedileceklerin veya cezalandırılacakların para cezası ödeyerek kurtulmaları yerine cezalarını çekmeleri istenmekteydi.

Tapu, Deştbanlık ve Arus Resimleri

Tapu resmi de bad-i heva grubuna girmektedir. Raiyyetin sipahiye ödediği toprak kirasıdır ve miktarı yerine göre değişmektedir.³⁹⁰ Kurt'a göre ev yeri tapusu veya zemin denilen küçük arazi parçalarının sipahi tarafından kiraya verilmesi sırasında alınan vergidir. Bu bir tür icare-i muaccele olarak görülmüştür. Üzerine bina yapılmış toprak için alınmış bir tür kiradır.³⁹¹Resm-i Deştbanî; kır bekçiliği olarak bilinir, şehir veya köy dışındaki bağ, bahçe,zeytinlik ve tarlaların muhafazası için alınır.³⁹²

Kilis'te resm-i tapu 1570'te 100 akçe ve 1590'da 120 akçe olarak, Azez'de ise 1590'da resm-i tapu ve deştbâni olarak müştereken 400 akçe kaydedilmiştir. Com Nahiyesindeki köylerden 1536 bu vergiler alınmamış, 1570'te iki vergi müştereken 850 akçe, ve ayrı olarak da 16 akçe resm-i deştbâni, 1590'da tapu ve deştbâni müştereken 1475 ve deştbani ayrı olarak 36 akçe vergi olarak alınmıştır.

Azez nahiyesine bağlı köylerde de sadece 1570'te ve 1590'da tapu ve deştbâni vergileri yer almaktadır. 1570' te toplam 130 akçe resm-i tapu, 1889 akçe resm-i tapu ve deştbanî müştereken, 1478 akçe de resm-i deştbanî alınmıştır. 1590'da 217 akçe resm-i tapu, 3911 akçe resm-i tapu ve deştbâni müştereken ve 1197 akçe de resm-i deştbâni alınmaktaydı.

³⁸⁹ .“Ve salbe ve siyasete müstehak olanlardan bedel-i siyaset deyü akçeleri alınmayub istihkaklarına göre günah eyledikleri mahalde siyasetleri olunub haklarından geline.” BOA., TTD., No:181, s.1-5, No:506, s.4-12, TKGMA., TTD., No:171, 1-8.

³⁹⁰ Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayanın Mirî Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları”, *IV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s.430, Taşdemir, M., *Adıyaman*, s.131,152,167

³⁹¹ Kurt,Y.,*Adana*, s.193

³⁹² Taşdemir,M., *Adıyaman*, s.167

Resm-i arus evlenecek olan kızın bağı olduğu sipahiye damat tarafının ödediği ve gerdek resmi olarak da adlandırılan bir çeşit vergidir. Kanunname” Ve Liva-i mezburede resm-i arus kızdan otuz para ki, altmış akçe olur ve bîve (dul) avretten otuz akçe alınır.”³⁹³ ifadesi yer almaktadır. Bad-i heva vergisi ile birlikte”bâd-ı hevâ ma rusum-ı arusan” şeklinde kaydedilmekte olduğundan tam olarak miktarını tespit edemedik. Ama bu vergiler genellikle küçük miktarda ve düzensiz vergiler olduğundan muhtemelen sadece çeşitli gelir sahiplerinin düzenli gelirine bir katkıda bulunuyordu.

Sınâî ve Ticarî Hayat

“Türkçe lügat karşılığı “kesim” olan “mukataa”, ıstılah olarak eski Osmanlı maliyesinde muhtelif manalarda kullanılmıştır. İlk devirlerde Osmanlı maliyesinin temelini oluşturan vergilendirme usullerinden birisi olan mukataa bir kira muamelesi olarak tanımlanabilir. Bu mukavele ile bir toprağın, bir maden ocağının işletilmesi veya köy yada kasaba içindeki bir arsanın tasarruf hakkı önceden tespit edilen senelik bir ücret karşılığında başkasına terk edilmesidir ki, bilhassa vakıf arazilerinin böyle bir mukavele ile kiralanmasında kiracılar bu arazi üzerinde kendi hususî mülkü olmak kaydıyla binalar inşa edebilmekte, hatta oraya ağaç dikebilmektedir.”³⁹⁴

“Mukataa sözcüğü bir eyaletin tek bir gelir kaynağının önceden belirlenen miktarı anlamına gelebileceği gibi, tek bir topluluğun (Cemaatin) tüm geliri anlamına da gelmektedir. Bir arazinin mukataasını önceden saptayabilmek için hazinenin orada yaşayanların üretim kapasitesini, ticaretini, başka bir deyişle onlardan sağlanabilecek geliri değerlendirmesi gerekiyordu.”³⁹⁵

³⁹³ BOA., TTD., No:506, s.4-12, bkz.Lewis, B., “arus resmi,” *EI2*, cilt. 1, s.679, Sahillioğlu, H.,”Arus Resmi,” *TDVİA*, Cilt 3, s.422-3, Singer,A., Kudüs, s.73

³⁹⁴ Yediyıldız,B., *Ordu*,s.76-77

³⁹⁵ Sertoğlu, M., *Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara 1955, s.41-42, GY. Kaldy-Nagy, “Timar Sisteminin Macaristanda Tarımsal Üretime Etkisi,” Çev: Şadan Karadeniz, *Bellekten*, Cilt: XXXVIII sayı:149*152, TTK., Ankara 1974, s.499-508.

Yukarda bahsi geçtiği üzere maktu vergi alınan köy ve mezraalar da bu kapsamda ele alınmalıdır. Ayrıca değirmen resimleri, konar-göçerlerden alınan ağnam resimleri ve bostan gelirlerini de dahil edebiliriz.

Kilis sancağında mukataa gelirleri hass-ı şâhî gelirine aktarılmaktaydı. Dimos olarak vergi alınan bazı cemaatler de yine hass-ı şâhî kapsamında düşünülmüştür. Mesela, 1536'da Arap *El- Vahidî Cemaati* geliri “mal-i dimos fi sene 5.000” olarak vergilendirilmekte ve vergi geliri hass-ı şâhî'ye ayrılmaktaydı.³⁹⁶ İlk tahrirde maktu olarak kaydedilen şehir dahilindeki sanayi tesislerinden daha sonraki tahrirlerde “mahsul” olarak vergi alındığını görmekteyiz. Mahsul olarak belirtilen bu vergiler, Kilis sancağında dirlik sahiplerine de dağıtılmıştır.³⁹⁷

Kilis Sancağında zeytin ağaçları da mukataa kapsamında ele alınmaktadır. Romanî ve İslâmî olarak ayrılmalarına rağmen her bir ağaca ödenecek mahsul miktarı ve tapu resmi daha önceden tespit edilmekte ve şehrin zeytin gelirleri hanesine “mahsul-i zeytun” olarak kaydedilmekteydi.³⁹⁸

Kısaca özetlemek gerekirse, Kilis sancağında “maktu”, “dimos”, “mal”, “mahsul” olarak adlandırılan vergiler mukataa vergileri kapsamındaydı. Sancak genelindeki üretim ve hizmet sektöründen alınan “nisf-ı bâd-ı hevâ ve cürm-i cinayet ve arusan”, “Bac-ı hamr”, “boyahane”, “bac-ı bazar”, “zeytun-ı Romanî ve İslâmî”, “kirişhane”, “başhane”, “bac-ı akyün” gibi vergi türleri bu kapsamdadır. Mukataa gelirleri “iltizam” veya “Emanet” usulüne göre toplanmaktaydı.³⁹⁹

Değirmenler

Değirmenler kır kesiminde yer alan sanayi tesislerin başında gelmektedir. Defterlerde “Tahun” kelimesi ile gösterilmektedir. Tahun Arapça su ile çalışan

³⁹⁶ BOA., TTD., No:181, s.38

³⁹⁷ TKGMA., TTD., No:171, s.53

³⁹⁸ TKGMA., TTD., No:171, s.53

³⁹⁹ Akdağ, M., *Türkiyenin İktisadi İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Cilt II., s.279-300, Turan, A.N., *Ruha*, s.102

değirmen manasındadır.⁴⁰⁰ Defterlerde bazı yerlerde de “resm-i asiyab” şeklinde kullanılmasına rağmen genel olarak resm-i tahun olarak kaydedilmiştir. Hüterroth’a göre bunlar açıkça meskün mahallerin dışında “izale” değirmenlerdir. El değirmenlerinden vergi alınmamaktaydı.⁴⁰¹

XVI. Yüzyıla ait sancak kanunnamelerinde genel olarak değirmenin işlediği her dönen taş için ayda beş akçe hesaplanarak vergilendirilmekteydi.⁴⁰² Tam yıl yürüyen değirmenden 60 akçe, altı ay yürüyen değirmenden 30 akçe alınırdı. Vergi, aynî ve naktî olarak alınabilirdi. 16. Yüzyıl boyunca Kilis Sancağında değirmen vergisinde değişme olmamıştır.

1536’da Kilis Sancağında toplam 12 değirmen vardı. Bunların hepsi de resm-i tahul olarak kaydedilmiştir. Değirmenlerin, 9 tanesi Azez nahiyesinde, 3 tanesi Com nahiyesindeydi. Azez nahiyesi değirmenleri genelde “Halep arkı” denilen “Kıvık” ırmağı üzerinde bulunuyordu. Azez nahiyesi dahilinde kaydı bulunan değirmenlerin bu tarihte üç tanesi boş durumdaydı.

Çalışır durumda olanlardan 7 tanesi 1 taşlı, 2 tanesi 2 taşlıydı. 3 tanesinden yıllık 60’ar akçe alındığına göre, aylık 5’er akçe den yıl boyunca çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bir tanesi 30 akçe vergi ödediği için 6 ay çalıştırılmaktaydı. Geri kalan iki değirmenden vergi kaydedilmemiştir. Bir tanesi Ferhad Paşa’nın mülkü olarak kaydedilmiştir ve 1.000 akçe hasılı olmaktadır. Ayrıca sadece hasılı kaydedilen 2 taşlı bir diğer değirmene 800 akçe hasıl yazılmıştır. Nahiyedeki değirmenlere toplam olarak 2.800 akçe hasıl, 150 akçe vergi geliri yazılmıştır. Aynı tahrirde Com nahiyesinde, 1’er taşlı 3 değirmenden Elboylu mezraasında olana 60 akçe vergi, Basuta karyesinde olana 500, Mehmediye karyesindeki 200 akçe hasıl kaydedilmiştir.

Ma’sereler

⁴⁰⁰ Devellioğlu, F., *Lugat*, s.1224

⁴⁰¹ Hüterroth, W., *trasjordan*, s.32-3

⁴⁰² İnalçık, H., *Arvanid*, s.XXXI

Ma'sereler zeytin tanelerinin presle sıkılarak yağının çıkartılmasında kullanılan sanayi tesisleridir. ⁴⁰³ Tahrir defterlerinde 1590'da Azez Şehrinde "resm-i ma'sara" adında kayıt bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Ma'sara'nın geliri senelik 1.200 akçe idi ve hass-ı şahî gelirleri arasına kaydedilmiştir.⁴⁰⁵ Diğer bir ma'sere kaydı da yine aynı tahrirde Malikiyye köyünde 40 akçe olarak alınmıştır. Bu diğer değirmenlerde zeytin sıkma işleminin yapılmadığı anlamına gelmez, çünkü bölgede zeytin sıkma işlemi ve tahılların öğütülmesi işlemi aynı tesiste yapılmaktadır. Muhtemelen değirmenler mevsimine göre zeytin ve buğday öğütüyordu.

Meyhane Mukataası ve vergileri

1519'da senelik vergisi 1500 akçe olan meyhane vergisi hass-ı şahî gelirlerine bağlı olmak üzere toplanmaktaydı. 1536'da meyhane vergisi senelik 3000 akçeye çıkmış ve Sancakbeyi İzzeddin Beğ'in has gelirleri arasında idi.⁴⁰⁶ 1570'te meyhane vergisi "Bac-ı Hamir" olarak alınmakta ve Kilis şehrinde senelik 1000 akçe vergisi vardı. İçkinin nasıl vergilendirildiği ise "*Kefere taifesi kendileri için eyledikleri ve hariçten getirdükleri hamrdan her batmanına birer akçe bac alına*" şeklinde açıklanmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Müslüman halkın içki içmesi ve satması İslâm dinine göre yasak olduğundan içki üretimi ve vergilendirilmesi azınlıklarla sınırlandırılmıştır. Azınlıklar ibadet işlerinde serbest oldukları gibi içki içme ve satma hususunda da serbest idi. İçkiyi kendileri için yapabildikleri gibi şehir dışından da getirebilmekte ve getirdikleri her batmana birer akçe vergi ödemekteydiler. Buna göre Kilis şehrinde oturan azınlıklara bir yıl içerisinde 1000 batman içki tüketmekteydiler.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Hüterroth, W., *Transjordan*, s.73

⁴⁰⁴ TKGMA., TTD., No:171, s.12

⁴⁰⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.15

⁴⁰⁶ BOA., TTD., No:181, s.51

⁴⁰⁷ BOA., TTD., No:506, s.76

1590'da içkiden alınan vergi 1200 akçeye yükselmiş ve batman başına alınan vergide herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.⁴⁰⁸

Hamam Vergileri

1519'da Kilis şehrinde iki hamamdan vergi alınmaktaydı Bunlar; senelik 1000 akçe vergi alınan Hamam-ı atik (Eski Hamam) mukataa olarak geçmekte ve geliri Özbek'e "has" olarak yazılmıştır. Diğeri de geliri mülk olarak tahsis edilen hamamdı.⁴⁰⁹ 1536'da mufassal defterde hamam ile ilgili bir kayda rastlamamaktayız. Ama tarihini 1540'lar olarak tahmin ettiğimiz icmâl defterde 3000 akçelik hamam geliri hass-ı padişahî olarak kaydedilmiştir.⁴¹⁰ 1570'te geliri hassa ayrılmış 1000 akçelik hamam vardır.⁴¹¹ 1590'da ise hamam gelirleri yine has olarak geçmekte ama "halî" olarak geçmektedir.⁴¹²

Boyahane vergisi

"Haleb, Şam, Karaman ve Ankara çevrelerinden itibaren bütün Marmara ve Ege sahillerine kadar Anadolu'nun geniş bir sahasında kuvvetli bir dokuma sanayi gelişmiş bulunuyordu.⁴¹³ Dokuma sanayinin de en önemli sektörü boyahane idi. Kumaşlar boyanmadan önce bir maddeyle temizlenir ve boyanın sabitleşmesi sağlanırdı. Bu amaçla kullanılan maddelerin başında gelen şap Anadolu'da bol miktarda bulunmaktaydı. Osmanlı belgelerinde sık sık sözü edilen boyahanelerin fiziki görünüşü hakkında çok az şey bilinmektedir. Boyahaneler tek bir işyeri, kooperatif veya ayrı ayrı dükkanların müştereken oluşturduğu bir yapıda olabilir. Bazı defterlerde pek çok kentte birkaç boyahane olduğunu göstermesine karşın, tahrir defterlerinde bir yerleşim için genellikle bir tek boyahanedен söz edilmektedir. Bu durumda, boyahane sözcüğünün

⁴⁰⁸ TKGMA., TTD., No:171, s.54

⁴⁰⁹ BOA., TTD., No:93, s.210

⁴¹⁰ BOA., TTD., No:378, s.16

⁴¹¹ BOA., TTD., No:506, s.76

⁴¹² TKGMA., TTD., NO:171, s.54

⁴¹³ Akdağ, M., "Türkiyenin İktisadi Vaziyeti",s.509

kimi zaman gerçek bir işyerine, kimi zaman da bir malî birime karşılık olarak kullanıldığını varsayabiliriz.”⁴¹⁴

Kilis’te boyahane vergisinin 32.000 akçe olduğu yıllarda, yakın çevresinde bulunan diğer sancak merkezlerinden Adana’da 35.000, Anteb’te 52.000, Maraş’ta 25.000 akçe vergi alınmaktaydı. “Dokuma ürünleri kent çarşısında her zaman yer almakta olmasına rağmen, kentlerin daha çok boyama, satışa hazır hale getirme ve pazarlama işlerinde yoğunlaştıkları anlaşılıyor. Boyama ve satışa hazırlama ile uğraşan zengin kişiler kendilerine daha çok iş gelmesini sağlamak için bazen dokumacılara kredi verirdi.”⁴¹⁵

1519’ tarihli defterde boyahane vergisi olarak 1200 akçe olarak İbn-i Mağribî Beğ Vakfına alınmaktaydı.⁴¹⁶ 1536’da “Mahsul-i Boyahane-i Nefs-i Kilis” olarak 600 akçe boyahane vergisi alınmıştır.⁴¹⁷ 1570’te aradan geçen 42 yıl içerisinde ilis şehrinde çok büyük gelişmeler olmuş ve boyahane’ den alınan vergi bu tarihte yıllık 20000 akçeye yükselmiş olması hem tesis açısından hem de bölgedeki tekstil üretimi açısından büyük oranda atılım gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Şehri sakinleri arasında da boyacı sayısında artış vardır. 1590 yılın da boyahane gelirlerindeki artış devam etmiş ve 32000 akçeye yükselmiştir.⁴¹⁸

Debbağhane (Tabakhane)

Koyun ve sığır derisini işleyerek ayakkabıcılık ve diğer ilgili sahalarda kullanımını sağlayan iş koludur. Kilis sancağında sadece sancak merkezi olan Kilis’te debbağhane bulunuyordu. Debbağhanelerde işlenen deri köşgerlere (ayakkabıcılara), semercilere, kirişçilere verilmekteydi. 15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı debbağlarının daha sonraki dönemlerde olduğu gibi güçlü lonca yapılarının olması mümkündür.

⁴¹⁴ Faroqhi,S., *Kentler*, s,180-182

⁴¹⁵ Faroqhi,S., *Kentler*, s.188, 191-192

⁴¹⁶ BOA., TTD., No:93, s.210

⁴¹⁷ BOA., TTD., No:181, s.51

⁴¹⁸ BOA., TTD., No:506, s.76,TKGMA., TTD., No:171, s.54

Debbağların yerel salhanelerde toplanan bütün derileri alma hakları vardı. Şehir salhanesinden alınan deriler yeterli gelmezse köylerde kesilen hayvanların derileri de şehir debbağları tarafından alınabilmekteydi. 17. Yüzyılın ilk yarısında normal olarak bir debbağhane'nin işleyeceği deri miktarı 120 koyun ve 60 keçi derisiydi.⁴¹⁹

Debbağların yeri şehrin dış mahalleleri, dere ve nehir kenarları tabaklama işleminden dolayı oluşan atıkların şehirden uzaklaştırılması için seçilen en uygun yerlerdi. Kilis tabakhane Tabakhane cami ismini yakınında olmalıdır. Cami yakınından geçen dere ise atıkların uzaklaştırılmasında kullanılıyordu.

Kilis'te debbağhane vergileri diğer pazar vergileri ile birlikte kaydedildiği için, ne kadar vergi alındığını tespit edemedik. Ama şehrin büyümesine paralel olarak pazar vergilerinde de artış olmuş, dolayısıyla debbağhane gelirleri de artmıştır. 1519'da bu vergilerden toplam olarak 18.500, 1536'da 16.200, 1570'te 107.000, 1590'da 157.000 akçe vergi alınmıştır.⁴²⁰

1536'da “*mahsul-ı bac-ı bazar-ı sipah ve bac-ı ağnam-ı kassaban ma ihtisab ve debbağhane, fi sene 16.200*” kaydıyla geliri mirлива hassı olarak İzzeddin Beğ'e verilmekteydi.⁴²¹

1570'te debbağhane'nin de kayıtlı olduğu pazar vergileri “*mahsul*” olarak kaydedilmiş ve “*mahsul-ı bâc-ı bazar-ı sipah ve kaban ve revgan ve asel ve bekmez ve zerdali ve bac-ı ağnam ve kassaban ve ihtisab ve debbağhane ve bazar-ı esb der nefsi-i Kilis hass-ı Hüseyin Beğ mirлива-i Balis ve zeamet-i Mehmet Salih ve Ahmed Beğ ve tımar-ı Hasan ve Ahmed ve Kara Ali ve Bahir ve Mehmed ve Süleyman ve Abdurrahman ve Korkmaz, sene 107.000*”⁴²²

⁴¹⁹ Faroqhi,S., *Kentler*,s.193,194,195-8

⁴²⁰ BOA., TTD., No:93, s.210, No:181, s.51, No:506, s.76, TKGMA., TTD., NO.171, s.54

⁴²¹ BOA.,TTD.,No:181, s.51

⁴²² BOA., TTD.,No:506, s.76

1590'da debbağhane gelirleri de diğer pazar ve hizmet sektöründeki vergiler gibi hass-ı şâhî gelirleri içine alınmaktaydı.⁴²³

Deri ayakkabıcılığın yanında “eyer” yapımında da kullanılıyordu. Halep'teki deri kaparı muhtemelen Kilis ve Azez'i de içine alan bölgenin ihraç kapısıydı. Buradan Fransa'ya ve Hollanda'ya deri ihraç edilmekteydi.⁴²⁴

Diğer Sanayî Tesisleri ve Baclar

Kilis'in kasaba haline gelmesinden sonra sanayî tesisleri de ve diğer ticarî faaliyetlerde artış olmuştur. Özellikle 1590 yılına ait tahrir defterinde “Mahsul-ı Kirişhane” kaydıyla bir adet kirişhanenin kurulduğunu müşahede etmekteyiz.⁴²⁵ Kirişhane'den senelik 4.000 akçe vergi alınmaktaydı. Kilis şehirinde kesilen koyun, keçi ve büyükbaş hayvanların başlarının işlemden geçirilerek değerlendirildiği başhane de son tahrir defterinde kaydedilmiştir “Mahsul-ı Başhane” adıyla vergisi alınan tesisin senelik vergisi ise 18000 akçe idi. Ayrıca senelik vergisi 3000 akçe olan “Bac-ı Akyün” de bu tahrirde yer almaktadır.⁴²⁶

Ticarî Hayat ve Vergiler

Pazar ve Esnaf

Yerel ticaret, ihtiyaç fazlası ürünlerin en yakın pazarda satılması şeklinde yapıldığı için Osmanlıda üretim faaliyetleri ve pazar yaşamı beraberce gelişimini sürdürmüştür. Ayrıca devletin bazı vergileri nakit olarak toplamak istemesi, sipahinin de kendi askerleri için aldığı aynî ürünü en yakın pazarda satarak nakde çevirmeyi istemesi ürünleri pazara getirip satmasına neden olmaktadır. Esnaf ta ürettiği mal ve hizmet

⁴²³ TKGMA., TTD., No:171, s.54

⁴²⁴ Faroqhi,S., *Kentler*, s.203-6

⁴²⁵ Kirişhane, kiriş imalathanelerine verilen addır. Kiriş; sinir ve bağırsaktan yapılan ve okla çalgıların bir kısmında kullanılan tellerdir. Pakalın, M.Z., *Tarih Deyimleri*, CiltII., s.233

⁴²⁶ TKGMA., TTD., No:171, s.54

ürünleri için kendine potansiyel bir alıcı kitlesi bulmaktaydı Böylece şehir pazarları ve bölgesel pazarlar ürünlerin sahiplerini bulduğu canlı ticaret merkezleri oldular.⁴²⁷

“Kent pazarına gelen mallar, kadının konuyla ilgili tüccar ve zanaatkârlara danışarak belirlediği sabit fiyattan (narh) satılmak zorundaydı. Başlıca görevi pazar yerinde düzeni sağlamak olan “muhtesip”in yalnız kent zanaatkarları ve esnafı değil, ürünlerini kent pazarına satmaya gelen köylüleri de denetlemekteydiler. Görevlilerin denetimi haricinde özellikle küçük kentlerde, pek çok malın resmi düzenleme ve müdahale olmaksızın el değiştirmesi de mümkün olmaktaydı.”⁴²⁸

Kilis şehrinde 1519’ yılında pazar vergisi “ Bac-ı Bazar-ı Sipah ma İhtisab ve Bac-ı Ağnam ma Debbağhane” olarak pazar, ihtisap, koyun ve tabakhane vergileri birlikte alınmaktaydı. Bunların tutarı 18500 akçe idi.⁴²⁹ 1536’da bu miktar biraz düşüşle 16200 akçe tutmuştur.⁴³⁰ Ancak bu düşüş üretimde bir düşüş değil para kurundan kaynaklanmaktaydı.⁴³¹ 1570’te Kilis kasaba olma sürecine girmiş ve bac-ı Pazar vergi altında alınan vergilerde de çeşitlenme olmuştur. Bu tarihte bal, pekmez, yoğurt, revzen gibi ürünlerden pazarda satılması durumunda vergi alınmış ve “esb(at) pazarı” adında yeni bir pazarın vergisi de eklenmiştir. Kanunnâmede Canpolat Bey’in iki pazar yaptırdığı bildirilmektedir, muhtemelen “at pazarı” da ikinci pazar olmalıdır.⁴³² 1570’te pazar vergilerinden alınan miktar yaklaşık yedi kat artarak 107.000 akçeye ⁴³³ 1590’da

⁴²⁷ Faroqhi,S.,*Kentler*,s.69

⁴²⁸ Faroqhi,*Kentler*,s.71

⁴²⁹ BOA., TTD., No:93, s.210

⁴³⁰ BOA., TTD., No:181, s.51

⁴³¹ Defterde geçmemesine rağmen, Adana’da fethin ilk yıllarında Halep akçesi kullanılmıştır. Osmanlı akçesi ise 1526-1530 yılları arasında kullanılmıştır. 1 Osmanlı akçesinin değeri 2,5 Halebî akçe idi. Kurt, Y., *Adana*, s.22 Kilis sancağının ilk tahrir defteri 1536 tarihli olduğuna göre 1519’da Halebî, 1536’dan itibaren Osmanî akçe kullanılmış olmalıdır.

⁴³² TKGMA., TTD., No:171, s.5

⁴³³ BOA., TTD., No:506, s.76

da vergi geliri daha da artmış ve 157.000 akçeye çıkmıştır. Bu miktarın 21099 akçesi Ahmed bin Mehmed bin Ali vakfına, 23297 akçesi de zeamet olarak ayrılmıştır.⁴³⁴

Kilis'te tam bir imar dönemi olarak gerçekleşmiş olan Canpolat Bey döneminde Kilis'te "... *Liva-i mezburu tasarruf ederken...iki kervansaray ve bezzazistan (bedesten) ve iki yerde pazar yapub ma'mur etmekle..*" ⁴³⁵ ifadelerinden de anlaşılacağı gibi iki bedesten ⁴³⁶iki kervansaray ve iki yerde de Pazar yeri yaparak Kilis'i mamur hale getirmiştir.

Bedestenlerde bulunan dükkân sayılarına bakarak şehrin ticarî hayatı içerisindeki yerini tespit edebiliriz. Canpolat Bey'in Tekke Câmi vakfiyesinde bedestende 160 dükkanın gelirini vakfettiğini bildirmektedir. Bu rakam Ankara'da 96, Konya'da 65 dükkân vardı.⁴³⁷ Faroqi'ye göre 150 dükkânı bulunan Denizli bedesteni hatırı sayılır büyüklükte idi. İncelediğimiz dönemde 160 dükkânı ile Kilis Bedesteninde Denizliden de fazla sayıda dükkân bulunmaktaydı.

Kilis şehrindeki diğer ticarî mekânlar da "Han" ve "Kapan" dır. Tapu tahrir defterlerinde " *Mahsul-ı bac-ı bazar-ı sipah ve kaban-ı rezvan ve asel ve bekmez Ve bac-ı ağnam-ı kassaban ve ihtisab ve debbağhane ve bazar-ı esb (at) der nefş-i Kilis*" şeklinde sıralanmıştır. Kanunnameye Canpolat bey'in iki yerde pazar yaptırdığı yazmaktadır. Birinci pazar sipah pazarı olduğuna göre ikincisi de "esb (at)" pazarı

⁴³⁴ TKGMA., TTD., No:171, s.54

⁴³⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.1-8

⁴³⁶ Bedesten üstü kapalı çarşılar verilen addır. "Bezzazistan" ın muhaffidir. "Bezzaz" bezci, bez dokumacısı manasına geldiği için "bezzazistan" bezciler çarşısı demektir. Buralarda sadece bez değil kıymetli türden her şey satılırdı. Pakalın, M.Z., *Tarih Deyimleri*, cilt I, s.187-191, Ergenç'e göre bedesten özel bekçiler tarafından korunan, kıymetli eşyaların saklandığı ve ticaret kesiminin merkezi durumunda olan bir yapıdır. Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.17-20, 33-38,42,49, 50, 56, 71, 88, 101, 112, 159, 166, 174, 175, 230. Faroqi'ye göre bedestenlerde satılacak mallar arasında, ipekli kumaş (kemha, bürümcük, tafta), kadife, kaftan, astar malzemesi (bogası), battaniye, mücevherat, altın, gümüş, esir ve Halep ve İrandan getirilen mallarıdır. Faroqi, S., *Kentler*, s.34, Ergin, Osman, "Bedesten", *İA*, Cilt II., s.440-442

⁴³⁷ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.17,34, Faroqi, S., *Kentler*, 35

olmalıdır.⁴³⁸ Kapanlar; yağ, pekmez, bal gibi pazarda satılan besin maddelerinin tartılmasında kullanılırdı. Kilis'te bu vergi de diğer pazar vergileriyle birlikte kaydedilmiştir.

Şehir esnafı ve meslek gruplarını belirlemek açısından tahrir defterleri sınırlı oranda bilgi vermektedirler. İsimler altına düşülen meslek kayıtlarına, genellikle baba adları ile yazılmasının tamamen belirleyici olmadığı durumlarda başvurulmakta ve sınırlı oranda defterlerde yer almaktadır. Bu nedenle tapu tahrir defterlerinde geçen meslek adları Kilis şehrinde faaliyet gösteren meslek sahiplerinin çok az bölümünü temsil etmektedir.

Hizmetler

İhtisab

“Şehirde ihtisab vergisini düzenleyen kişiye “muhtesib” denmektedir. Muhtesib, çarşı ve pazarların, başka bir deyişle günlük ekonomik hayatın düzenleyicisi, sosyal ve ekonomik konularda şehrin mahalli yöneticileri idi.”⁴³⁹ Muhtesib 16. Yüzyılda ve daha önceleri de muhtesiblik iltizamla verilen bir görevdi. Buna “ihtisab mukataası” denir ve genellikle kapıkullarına veya iltizam sahibi birine verilirdi.⁴⁴⁰ “Mukataayı alan gelirini cerimelerden; yani narha uymayan veya geleneğe aykırı üretimde bulunan esnaf ve zenaatkârdan alınan cezalar ve “ihtisab rusumu” denen çarşı pazara gelen malların giriş ve satışından alınan resimlerden çıkartırdı.”

“İhtisab rusumu, “narhlık akçası” “bac-ı bazar” denilen “rüsüm-ı kapan”, “rüsüm-ı kantar” diye bilinen resimleri de içine alan, Avrupa kentlerindeki “octroi” resmine benzer, şehir ve pazara gelen malların giriş ve satışından alınan resimden meydana gelmekteydi.”⁴⁴¹

⁴³⁸ TKGMA, TTD., No:11, s.1-8, s.53, BOA., TTD., No:506, s.76

⁴³⁹ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.87-88

⁴⁴⁰ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.157, Ortaylı, “Kadı,”s.38

⁴⁴¹ Ortaylı,İ. *Kadı* , s.39

“İhtisabiye vergileri, başlangıçta muhtesip adı verilen pazaryeri denetçilerine bir gelir sağlanması için konmuş olmakla birlikte bazı hallerde saraya ait oldukları kabul edilmiş ve hazine tarafından arttırmaya çıkarılarak iltizama verilmiştir. İhtisabiye vergileri en azından bazı yerlerde bac adı altında toplanan vergilere çok benzediği anlaşılmaktadır. Belli bir verginin bir yerde bacın, başka bir yerde ihtisabiyenin bir parçası olarak sayılması akla yakındır.”⁴⁴² 1519’da Kilis’te ihtisab vergileri “bac” başlığı altında ihtisabı da içermesi, “*bac-ı bazar-ı sipah ma ihtisab ve bac-ı ağnam ma debbağhane, fi sene 4.500*”⁴⁴³ ve aynı tarihte Azez’de benzeri vergilerin ihtisab başlığı altında “*bac-ı bazar-ı sipah ve bac-ı ağnam-ı kassaban, fi sene 5.000*”⁴⁴⁴ olarak müştereken alınmış olması bu görüşü desteklemektedir.

Bevvabî

1590’da pazara getirilerek narhı tespit edilen mallar için, şehir kapılarından geçerken ödenen bir vergi olan “resm-i bevvabî” de alınmıştır. Ama alınan vergi miktarı diğer pazar vergileriyle birlikte yazılmıştır.⁴⁴⁵

Gelirin Dirliklere Göre Taksimi

Haslar

Padişah Hasları

Padişah hasları defterlerde “Hass-ı Şahî” veya “hassı-ı Padişah-ı Alempenah” gibi ifadelerle gösterilmektedir. Padişah hasları şehirlerin, köylerin, mezraaların mahsulünden, konar-göçerlerin vergilerinden, mülk ve vakıf gelirlerinden alınan öşürlerden alınmaktadır.

⁴⁴² Faroqhi,S., *Kentler*, s.87

⁴⁴³ BOA.,TTD., No:93, s.210

⁴⁴⁴ BOA., TTD., No:93, s.204

⁴⁴⁵ TKGMA., TTD., No:171, s.53

Elimizdeki ilk icmal tahrir defteri⁴⁴⁶ kanunî döneminin ortalarında Sancağın ilk tahririnden sonra yaklaşık olarak 1540-50 arası yazıldığını tahmin etmekteyiz. Bu defterde herhangi bir tarih yoktur. İçerisinde şehzade Mustafa'ya ait haslar da kaydedilmiştir. 8-23 sayfaları arası Kilis ve Ekrâd Sancağı has miktarlarına ayrılmıştır. Azez nahiyesinden toplam olarak 501132 akçe vergi geliri hass-ı şahî için ayrılmıştır. Bunun 420226 akçesi hass-ı atik denilen eski tahrirden beri alınmakta olan kısmıdır. 80906 akçe hass-ı cedid olarak bu dönemde Azez Nahiyesinden hassa eklenmiştir. Yeni has gelirleri içerisinde 53143 akçesi öşr-i cedid olarak eklenmiş, 19426 akçesi bâd-i hevâ mahsul ve rüsum gelirlerinden alınmıştır. Öşr-i cedîd içerisinde 2537 akçe evkaf ve emlak gelirleri, Bad-ı heva grubu içerisinde de fazlalık (ifraz) 5800 akçe yer almaktaydı.⁴⁴⁷

Konar-göçer taifesinden toplam olarak 155367 akçe vergi alınmıştır. Bunun 122200 akçesi hass-ı şahî, geri kalan 33167 akçesi ise mirliva hassı olarak ayrılmıştır.⁴⁴⁸ Com Nahiyesinden ise toplam 1707 akçe vergi geliri hass-ı şahîye ödenmekteydi. Toplam olarak sancak genelinde padişah hasları 658.206 akçe tutmaktaydı. Bunun 577.300 akçesi hass-ı atik, hass-ı atik gelirlerinin 33167 akçesi Mirliva-i Ekrâd hassına eklenmekte ve net olarak eski has gelirinden 544.133 akçe kalmaktadır. 80906 akçe de yeni haslar (hass-ı cedîd) eklenmiş, bu gelirin 53143 akçesi öşr-i cedîd, 19426 akçesi bad-i heva, rüsum ve mahsul geliri, 6537 akçesi evkaf, emlak ve saire mahsulleri ve 5800 akçesi de ifaraz-ı cedîd olarak hass-ı şahî gelirlerini oluşturmaktaydı.⁴⁴⁹

İkinci icmal defteri; 341'inci sayfasında “suret-i defter-i ayn budurki tahrir olundu fî 27 sene 978” tarihi yazmaktadır. Defterin 342'inci sayfasında da “*Haliya Haleb Beğlerbeğisi olan Mehmed Paşa Hazretleri yazdığı ifrazları suret-i defteridir-defter-i vilayet*” ibaresi geçmektedir.⁴⁵⁰ Defterde Hass-ı şahî gelirleri hesaplanmıştır.

⁴⁴⁶ BOA., TTD., No:378

⁴⁴⁷ BOA., TTD., No:378, s.17

⁴⁴⁸ BOA., TTD., No:378, s.20

⁴⁴⁹ BOA., TTD., No:378, s.21

⁴⁵⁰ BOA., TTD., No:391, s.341-2

Buna göre; Azez Nahiyesinden toplam 74 köy ve 62 mezraa dan 436.883 akçe mahsulden, 11230 akçe bad-i heva türü vergilerden 1120 akçe değirmen vergilerinden, 350 akçe'de dimos olarak hass-ı şahîye alınmaktaydı. Com Nahiyesinde alınan miktar daha önceki ile aynı, 1707 akçe olarak alınmıştır. 44 adet konar-göçer taife ve cemaatinden toplam olarak 198.775 akçe ve 26470 akçe de bir önceki tahrire göre ifraz kaydedilmiştir. Buna göre sancak genelinde 1570'te hass-ı şahî gelirleri toplam olarak 676.325 akçe olmuştur.⁴⁵¹

1590'da hass-ı şahî gelirlerinin artışı devam etmiştir. Azez nahiyesi köylerinden toplam 544.686, konar-göçerlerin koyun-keçi vergilerinden 183.856 akçe, Kilis şehrinde 157.000 akçe, Azez kasabasından 77.478 akçe, mezraalardan da 26811 akçe geliri vardı. Toplam olarak hass-ı şahî gelirleri 1590 yılında 999831 akçe olmuştur.

Şehzade Hasları

1536'daki ilk sancak tahririnin ardından tanzim edilen elimizdeki ilk icmal defterinde şehzade haslarına da yer ayrılmıştır. “Şehzade-i civan baht Mustafa” olarak geçen kayıta, deftere ait herhangi bir tarih bulamadığımız için Mustafa'nın Kanununun oğlu Şehzade Mustafa olduğunu tahmin etmekteyiz. Şehzade Mustafa'nın Kilis Sancağından almış olduğu hasları toplamı 181.582 akçe tutmaktaydı. Bunun 144.472 akçesi Mahsul, adet-i ağnam ve sair rüsumlardan alınmış, bu türden rüsumların eski defterde geçen kayıtları toplamı ise 133.483 akçe olmuştur. 181.582 akçelik şehzade hassının 37110 akçesi bâd-ı hevâ gelirlerinden elde edilmekteydi. 48.099 akçe bir önceki tahrire göre ifraz çıkartılmış, ifrazın 10989 akçesi mahsul-ı adet-i ağnam ve sair rüsumlardan, 37110 akçesi de mahsul-i bâd-i hevâ'dan elde edilmiştir.⁴⁵²

Sancakbeyi hasları

1536'da sancakbeyi hasları, Com nahiyesi köy ve mezraalarında ve Kilis şehir gelirleri arasında bulunuyordu. Geliri Com nahiyesinden 74.864, Kilis şehri

⁴⁵¹ BOA., TTD., No:392, s.311-42

⁴⁵² BOA., TTD., No:378, s.22

vergilerinden 80.000 akçe olmuştur.⁴⁵³ 33.168 akçe de has gelirleri arasından tevcih edilmiştir.⁴⁵⁴ Toplam 188.032 akçe geliri vardı.

1570'te sancakbeyi hasları Kilis sancağının her iki nahiyesinde de alınmaktaydı. Azez Nahiyesinden 20.000 akçe, Com nahiyesinden 389.104 akçe, gelirleri arasında değirmen, vakıf veya mülk gelirlerinden öşürler de vardı. Toplam 409.104 akçe has geliri almaktaydı.

1590'da Sancakbeyi haslarında artış vardır. Canpolatoğlu Hüseyin Paşanın geliri Com nahiyesi köylerinden 600.490, mezraalarından 102.087, Kilis şehrinden 49.815 akçe olmak üzere toplam 752.392 akçe olmuştur.

Diğer Haslar

1570'te iki ayrı has sahibi de Kilis Sancağından has geliri sağlamaktaydı. Bunlar Canpolat Bey'in oğullarına ait haslardı. Cebel Mirlivası'nın Kilis hasları 43.963 akçe Balis Mirlivası Hüseyin Bey'in hasları 8.200 akçe tutmaktaydı. Birecik Mirlivası İskender Bey'in de Kilis Sancağından 8.000 akçelik geliri vardı.

Zeametler ve Tımarlar

Geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olan dirliklere zeamet denir. Zeametler has gelirleri gibi idarî ve malî muhtariyete sahipti. *İcmalli Kılıç Zeamet* ve *zeamet* olmak üzere ikiye ayrılır. İcmâllü kılıç ze'amet, 20.000 akçelik minimum zeamet miktarının mahlul olduğu zaman başkasına 20.000 akçeden eksik tevcih edilememesidir. Zeamet'in bir diğeri de başlangıçta tımar sahibi olarak başlayıp, terakkilerle gelirlerini zeamet seviyesine çıkartanların gelirine de zeamet denirdi. Bu zeametler boş kaldığında başkalarına hisse olarak verilebilmektedir. Zeametler devlete üstün hizmetleri geçmiş kişilere verilmekteydi. Vefatları halinde zeametın icmâlli veya normal ze'amet olmasına

⁴⁵³ BOA., TTD., No:181, s.51

⁴⁵⁴ BOA., TTD.,No:378, s.20

göre oğullarına kalabilmekteydi. Ze'amet sahibi gelirinin her 5.000 akçesi için bir *cebelü* beslemesi gerekiyordu.⁴⁵⁵

1536'da 2, 1570'te 15, 1590'da 22 zeamet sahibi Azez ve Com Nahiyelerinin vergi gelirlerinden hisse almaktaydılar. 1536'da zeamet gelirleri toplamı 41.944 akçe

Geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri hizmetler karşılığı sipahilerin tasarrufunda olan gelirler tımar olarak tanımlanmaktadır. Gelirin kaynağı toprak gelirleri olabileceği gibi, sanayi veya gümrük gelirlerinden de olabilir.

Tımarlar “serbest” ve “serbest olmayan” tımarlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Padişah haslarıyla sultan ve vezir vakıflarından başka; vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan katipleri, çavuşlar, çeribaşları, subaşılar ve dizdarlar vb. gibi yüksek rütbeli idare amirleri ile diğer memur has ve zeametleri, idari ve mali bakımdan bazı imtiyazlara sahip “serbest” tımarlardır. Serbest tımarlarda “rüsüm-ı serbestiye” denilen ve bazı kısımları da niyabet ve bad-i hevâ isimleri altında kaydedilmiş olan vergiler dirlik sahibine aittir.

Serbest olmayan tımarlar ise bu vergilerin tahsil hakkına tamamen haiz bulunmadıkları veya tabi buldukları serbest tımar sahipleriyle paylaşmak zorunda kaldıkları tımarlardır. İmparatorluk genelinde serbest olmayan tımarların sayısı serbest tımarlara göre daha fazlaydı.

“Tımar görevleri genelde kul ve devşirmelikten yetişme kapıkullarının elinde olmasına rağmen bölgenin hususiyetine göre yerel halktan kişilere de tımar verildiği olurdu. Tımarlar; “kılıç” yani başlangıç tımarı ve “terakki” yani eklenen vergi gelirleri olmak üzere iki kısımdan müteşekkildi. Tezkeresiz tımarlarda “ibtida kılıc” miktarı Rumelide 3000, Anadolu'da 2000 akçe idi. Bu kılıçların adedi ve yerleri

⁴⁵⁵ Sahillioğlu, H., “Ze'âmet”, *İA*, Cilt XIII, s.478

değiştirilemezdi. Sipahinin ölümü hallerinde “ibtida kılıcı” oğullarına kalır, geri kalanına devlet el koyardı.”⁴⁵⁶

Tımar sahipleri kendilerine tahsis edilmiş olan araziye ve reaya ait şerî veya örfî birtakım hak ve vergileri toplar, onlardan elde ettikleri gelirler ile askerlikle ilgili görevlerini yerine getirirlerdi. Tımarlar mali bakımdan tamamıyla dışa kapalı ve müstakil birimler değildi. Vergilerin toplanma şekli ile aidiyeti hususları sıkı bir şekilde merkezi idare tarafından kontrol edilmekte ve sipahi tımarına, çeşitli hak ve vazifeler dolayısıyla, birçok devlet memurları girip çıkmaktaydı.

“Tezkereli tımar, 6.000 akçe ve üzerinde gelir getiren arazilerdi. Tezkeresiz tımar, 6.000 akçeden az yıllık geliri olan tımarlardı. Küçük tımarların dağıtılmasında beylerbeyi’lerin yetkileri büyüktü. Halep eyaleti için 6000 akçenin altında olan tımarları beylerbeyi merkeze danışmadan, kendi tuğralarını taşıyan beratlarla doğrudan doğruya tayin edebiliyorlardı. Buna tezkeresiz tımar denmekteydi. Daha yukarı geliri olan tezkereli tımarları ise beylerbeyi o tımara hak kazanmış olan sipahinin eline bir tezkere vererek tayinini devlet merkezine teklif eder ve sipahinin tayin beratı da İstanbul’dan verilirdi. Buna da tezkereli tımar deniliyordu. Bu tezkereyi alan sipahi 6 ay içinde İstanbul’a giderek beratını almak zorundaydı eğer almazsa tımarın gelirinden faydalanamazdı.”⁴⁵⁷

“İmparatorluk bünyesinde reayanın askerî sınıfına yükselmesinin hukukî bir yasaklaması olmamasına rağmen, pratikte bu çok da kolay değildi. Öncelikle, bu işe gönül vermiş olan reaya, “sipahi hizmetkârı” veya “garip yiğit” olarak savaflara katılacak, çok büyük oranda faydaları görüldükten, serhat beyleri veya seraskerler tarafından devlet merkezlerine gönderilecek “yoldaşlık defterlerinde” kayıt ve gerekli tekliflerin bulunması şartıyla “ibtida beratı” almaya hak kazanabilirdi. Daha sonraki

⁴⁵⁶ Barkan, Ö.L., *Toprak Meselesi*, s.849

⁴⁵⁷ Barkan, Ö.Lütfî, Meriçli Enver, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK. Basımevi, 1988 Ankara, s.50-1

dönemlerde ise bu tevcihlerin çok defa kötüye kullanılmış olması, tımar sisteminin bozulmasına tesir etmiştir.”⁴⁵⁸

Haleb eyaletinde bazen 6 bin akçe, bazen de hem 6 bin hem 3 bin akçe tasarruf eden tımar sahipleri seferlere katılmaktaydılar.⁴⁵⁹ Tımar sistemi imparatorluk yönetimine temel olduğundan, tımar sahipleri aynı zamanda mülkî yöneticilerdir. Şehirler yönetim merkezleri olduğundan, bu yöneticiler şehrin de en büyük amirleri durumundadırlar.⁴⁶⁰ Bir sipahinin kendisine tahsis edilen vergi gelirinin tümünü toplaması nadir görülen bir durumdur.⁴⁶¹

Kilis sancağında Zeamet ve tımar sahiplerinin gelirleri birkaç köyden müştereken toplanabildiği gibi bazen zeamet sahipleri ile müştereken yazıldığı da olmaktadır. O nedenle sancak genelinde toplam tımar ve zeamet miktarını ayrı ayrı tespit etmek mümkün olmamıştır. 1570’te her iki askeri grubun gelirden aldıkları payların toplamı 525.477 akçe olmuştur.

1590’da toplam 22 zeamet ve 43 tımar sahibinden oluşan dirlik sahipleri 65 kişi idi. Bunların toplam olarak gelirden aldıkları pay 684.385 akçe tutmuştur.

Malikâne Divani Sistemi

Osmanlı toprak sistemi, Osmanlı tarihinin en karmaşık konuları arasında yer almaktadır. Toprak sistemi içerisinde ise malikâne-divanî sistemi Osmanlıdaki uygulamaları itibariyle en karışık konular arasındadır. Barkan’ın bu konuda kaleme aldığı mühim makale ise kendi ifadelerine göre ancak meseleye ait giriş mahiyetindedir.

⁴⁵⁸ Barkan,Ö.L., *Toprak Meselesi*, s.847

⁴⁵⁹ “Haleb beylerbeyine yazılan hükümde; Halen Haleb muhafazasında olan Emîr’ül-Ümera-il-Kirâm Ahmed dame ikbalehu mektup gönderüb geçen sene sefer-i hümayuna 6 bin den yukarı tımarı olanlar memur olmuş iken bu sene cümlesi sefer memur olmağla emn-ü eman mürtefi olmak mukarerdur deyu bildirmekle üçbin den aşağısı muhafaza hizmetinde kalması için defter edip kal’a-i mezbure muhafazasına tayin edesin”4 Ramazan 1003-MD., No:73, hük.457-196

⁴⁶⁰ Ergenç,Ö., *Ankara ve Konya*, s.65

Malikâne-divanî sistemi, Osmanlı Devletinin yaygın olarak uyguladığı mirî toprak sistemi içerisinde ayrı bir yer işgal eder. Devletin kuruluş yıllarından itibaren söz sahibi idarecilere, devletin inkişaf etmesinde büyük yararlılığı dokunmuş komutan, vezir ve üst düzey yöneticilere verdiği mülklerden farklı olarak uyguladığı bu sistemde temel olarak iki taraf söz konusudur. Taraflardan birisi, divanî hissesine malik olan devlet, diğer tarafta ise “malikâne” hissesine sahip olan mülk sahipleri ve/veya vakıf sahipleri bulunmaktadır.

Genç malikâne Divânî sistemini, sınırlı imkânlar neticesi oluşturulan tımar sisteminden, gelişen hayat şartlarına paralel olarak rantıye ekonomisine geçiş olarak tanımlar. Bu şartlar, Osmanlı Devletinin artan saray harcamaları ve savaşlar nedeniyle nakit paraya duyulan ihtiyaç çerçevesinde gelişir. Osmanlı Devleti malikâne divânî sistemi yoluyla elde ettiği paranın “maccele” kısmı sayesinde acil ihtiyaçlarını sağlama fırsatı bulmuştur. Sistem zamanla dejenerasyona uğrayarak malikâne sahibinin İstanbul’da oturarak malikânenin gelirinden istifade ettiği ve malikâne ile ilgili tüm işlerin mültezimlerle idare edildiği bir şekle dönüşmüştür. Zaman zaman malikâne divânî sisteminin ekonomiye zarar verdiği gerekçesiyle kaldırılmaya çalışıldıysa da çok geçmeden tekrar ihdas edilmiştir.⁴⁶²

Kroniklerden öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlıda maklikâne-divânî sistemine geçiş, Çelebi Mehmet zamanında olmuştur. Çelebi Mehmet Timur vakasından sonra dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı topraklarının tekrar toparlanması noktasından hareketle, bir takım faydalı hizmetlerde bulunan askerlerine tımar sistemi haricinde askerî mükellefiyetler istenmeyen mülkler bağışlamıştır. Barkan ise sistemin Osmanlıdaki uygulamaları çok daha eski temellere dayanmakta ve büyük bir olasılıkla Anadolu-Selçuklu, Selçuklu veya Moğol etkilerinden dolayı oluşmuş olabileceği kanaatindedir. Ona göre, İmparatorluğun savaşarak elde ettiği topraklardan olan Rumeli ve Balkanlarda yerel yapıların Türk ve Müslüman olmamasından dolayı müesses

⁴⁶¹ Singer,A., *Kudüslü Köylüler*, s.25

⁴⁶² Genç, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne istemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Osman Okyar (Ed.) Hacettepe Üniversitesi yayınları, 1973, s.231-292

nizamlarını uygulamakta herhangi bir zorluk çekmeden tımar veya normal manasındaki “mülk” sistemini uygulayabildiler. Ancak durum eski Anadolu Beylikleri ve Memlûkler, Safevîler gibi İslam ülkelerine ait toprakların ilhakına gelince zorunlu olarak yerel unsurlarla uyuşmak durumunda kaldılar. Böylelikle de, İç, Güney ve Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye topraklarında irili ufaklı olmak üzere, devletin şehir, köy ve mezraalardan topladığı vergi gelirlerinin “şer’î vergilerini” ve bazı yerlerde de “örfî vergileri” ile birlikte şerî vergilerini de paylaşan vakıf ve mülk sahipleri ortaya çıktı.

Suriye civarındaki mâlikâne-dîvânî sistemiyle ilgili ilk tespitler Barkan’a aittir.⁴⁶³ Orta Doğu şehirleri üzerine teferruatlı araştırmalarda bulunan Lapidus’a göre ise vakıfların vergi gelirlerinden pay almaları Selçuklulardan kalma bir yönetim anlayışıdır. Vakıfların devlete ait gelerlerden pay alması iki yönlü etkide bulunmuş bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti kendi eliyle yapamayacağı hizmetleri vakıflar aracılığıyla pratik bir yolla yapabilmiş diğer taraftan da devlet aynı zamanda düşünce ve ilmî hayat üzerinde garantör fonksiyonu görmüştür.⁴⁶⁴

Kilis bölgesi Osmanlılardan önce Memlûklüler tarafından idare edildiği için, sistem aynen Selçuklularda olduğu şekliyle Memlûklerde de uygulanmış olabilir. Sis sancağı kanunnamesinde büyük oranda bahsi geçen, Sultan Kayıtbay kanunlarında geçen “begvane” ve “mülükâne” ortaklığı mâlikâne-dîvânî sisteminin ip uçlarını vermektedir. Memlûklerde de aynı eyalete bağlı olan Kilis ve Azez kazaları “avasım” süğür“ şehirleri arasında bulduklarından ötürü, bu uygulamayı devam ettirmiş

⁴⁶³ Barkan, Ö.L., “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: I.Mâlikâne-Dîvânî Sistemi”, *Türk- Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, sayı: 2, İstanbul 1939, s.119-184, Aynı makale, bkz. *Toprak Meselesi*, s.151-189, Venzke, M.L., “Aleppo’s Mâlikâne...”, s.452

⁴⁶⁴ Lapidus, İ.M., *İslamic Society*, s.352-354, Beldiceanu-Steinher, “Fiscalite et formes de possession de la terre arable dans l’Anatolie preottomane,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, sayı:19, September 1976, s.241-267, Nicoara Beldiceanu –Irene Beldiceanu-Steinherr “Resherches sur la province de Qaraman au XVIe siecle,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, sayı:11 March 1968, s.69-70, Venzke, M.L., “Aleppo’s Mâlikâne...”,s.461

olmalıdırlar. Memlûklere ait tahrir defterlerinin zamanımıza ulaşmamış olması bu hususta daha fazla malumat elde etmemizi engellemektedir.⁴⁶⁵

Malkâne-divanî uygulamasının bölgenin ilk tahriri olan 93' nolu defterde de, gelirden vakıf ve mülk olarak ayrılan paylar olması nedeniyle, Osmanlılardan önceden beri uygulanmış olduğunu düşünebiliriz.⁴⁶⁶

Malikâne-Divanî sisteminin Osmanlı devletindeki uygulamalarını en iyi şekilde anlamak için, devletin topraktan aldığı vergi türlerinin geneline bakmak lazımdır. Osmanlı devletinde arazi temelde padişahın mülkü olarak kabul edilir. Padişahın sahipliği basit anlamda mülkiyet değil, bu topraklar üzerindeki vergi toplama hakkıdır. Bunu temel olarak kabul ettikten sonra köy ve mezraalarda görülen mâlikâne-divânî sistemi bir toprak mülkiyeti değil vergi gelirlerinden tahrirlerde belirlenen oranlarda istifade edilmesidir.

Osmanlı devletinde topraklara dört kısımda mütalaa edilebilir. Bunlar;

1-Geliri doğrudan doğruya sultana bağlı olduğu, hass-ı şâhî toprakları.

2-Bazı askerî görevlerin yerine getirilmesi maksadıyla, devlet görevlilerine, has,ze'amet, tımar olarak dağıtılan topraklar.

3-Bütün geliri ile vakıf veya mülk olan topraklar.

⁴⁶⁵ Venzke, M.L., "Aleppo's Mâlikâne...", s.465

⁴⁶⁶ Suriye bölgesini konu alan çalışmalardan bazıları; Singer, a., **Kadılar,Kullar, Kudüslü Köylüler** , Çev: Sema Bulutsuz,Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996, Venzke, M.L., "Aleppo's Malikâne-Divânî System," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 106 (1986), s.451-469,Bakhit, M. A., *The Otoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beyrut 1982, Wolf-Dieter Hütterroth- Kemal Abdulfattah,*Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977, Cohen, A., Lewis, B.,*Population and Revenue in the Towns of Palestine in the sixteenth Century*, Princeton 1978, Lewis, B.,"Ottoman Land Tenure and Taxation in Syria",*Studia İslamica* ,sayı:50 1979, s.109-24, aynı yazar "The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands," *Journal of the Royal Asiatic Society* 1951, s.139-55

4-Mâlikâne-divânî sisteminde olduğu gibi, köy ve mezraaların gelirinin devlet, devlet görevlileri, vakıf veya mülk sahipleri arasında ortaklaşa olarak paylaşılması tarzında idare edilen topraklar olarak tasnif edilebilir.

Mâlikâne-divânî sisteminde yer alan vakıf ve mülklerin bulunduğu bölgeler geçmişte İslâmî devletlerin yönetiminde kalmış oldukları ve Osmanlıya bölgenin geçmesinden sonra topraktaki mevcut statülerinin korunmuş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷Kırsal kesimden alınan vergi gelirleri için söz konusu olan uygulama köylerin yanında mezraaları da içine almaktaydı. Yediyıldız malikâne-divani sistemini kısaca “iki kere taşır” olarak özetlemektedir.⁴⁶⁸

Barkan’ın tespitlerine göre malikâne-divânî sisteminde mülk veya vakıf sahibinin vergi gelirlerinden almış olduğu pay, toprağın “rakabesi”nin mâliki olmasından dolayı almış olduğu paydır. Toprağın tasarruf hakkı, reyanın bu topraklara yerleştirilmiş olmasından naşî devletin almış olduğu “örff” vergileri de içine alan “divânî” kısmıdır. Ama sistemin uygulanış şekli çok geniş bir coğrafyada ve birbirine müteradif çok çeşitli uygulamalarla yapıldığı için bu konuda genel bir kanaat ortaya koymak ta zordur.

Bir çeşit “ayanlık” benzeri olarak görülebilecek, vakıf ve mülk sahipleri temelde Osmanlı öncesinin de güçlü ailelerine dayanmaktaydılar. Kilis sancağı bağlamında malikâne-divanî uygulaması içinde yer alan mülk ve vakıf sahibi aileler muhtemelen varlıklarını Memlûklü döneminden beri sürdürmekteydiler. Osmanlı Devleti onların bu pozisyonlarına kısmen kısıtlamalar getirdi ise de yine tamamen ortadan kaldıramadı. Veya bölgenin doğal koşulları ikircikli yapıları ortaya çıkarmaya mütemayil olduğu için zaman içerisinde Osmanlı Devletinin bizzat kendisi de bu çeşit tahsislerde bulunmuş olabilir.

⁴⁶⁷ Venzke, M.L., “Aleppo’s Mâlikâne-Divânî System”, *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 106, (1986), 451-456

⁴⁶⁸ Yediyıldız,B., *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.83

Osmanlı idarecileri zaman zaman merkezi yapıya muhalif unsurlar olarak gördükleri vakıf ve mülklerin tenkisi yoluna gittikleri de vaki olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için birkaç yol takip ettikleri görülmektedir. Bunlar; bizim ele aldığımız Kilis sancağı mufassal tahrir defterlerinde yer yer karşımıza çıkmakta olan bazı vakıf ve mülk kayıtlarının altına veya üstüne yazılan “sahibi gelip isbat etmedi” gibi ifadeler vakıf ve mülk arazilere karşı devletin tavrının görülmesi açısından manidardır. Bildiğimiz gibi, Osmanlı Devleti tahrirlerin yazılması esnasında bir takım muafiyetleri olanların ellerinde belgeleri ile tahrir eminine başvurmalarını ve yani defterde kendi özel durumuna göre kaydının yapılmasını şart koşmakta idi. Bu işleme vakıf, mülk veya tımar sahibinin “isbat etmesi” denmekteydi. Tahrir esnasında ispatı yapılmayan tahsisler doğrudan doğruya “mirî” arazi arasına alınmakta ve daha sonra yapılacak başka bir tevcihle başkasına verilmekte idi. Defterde geçen “sahibi gelip isbat etmedi ve mirîye zabt olundu” kaydı bunu açıklamaktadır. Bu uygulamalar her ne kadar tahrir dönemlerine rastlayan sıradan uygulamalar gibi görüle de aslında genel manada devletin vakıf ve mülk sahipleri elinde olan arazilerinin münavebeli olarak devlet eline tekrardan geçirilme gayreti de olduğu göze çarpmaktadır.

Osmanlı devletinin vakıf ve mülklere yönelik ikinci bir tensikatı ise 978 tarihli Halep Vilayeti kanunnâmesinde de yer alan, vakıf ve mülklerin gelirinden “ikinci öşür” adı altında vergi talep etmesidir. 1536’ tarihli Kilis sancağının ilk mufassal tahrir defterinden itibaren rastladığımız bu uygulamaya diğer defterlerde de devam edildiğini görmekteyiz. Bu uygulama, vakfın veya mülkün yer aldığı köyün hasılının vakıf veya mülklere düşen payından 1/10’dan ½’ye kadar olan kısmının devlet tarafından talep edilmesi veya köyün “kısm” ile “hasılının” çarpılması neticesi hesaplanan toplam geliri üzerinden %10 oranında vergi alınması şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁹

Yukarda da bahsedildiği üzere vakıf ve mülk sahipleri Osmanlı idarecileri üzerinde çeşitli baskılar kurmuş olabileceğinden veya devletin yine “bağış” olarak tabir edilen mekanizmayı kullanarak, vakıf ve mülk gelirlerinin kapsamını daraltmak

⁴⁶⁹ Singer, A., *Kudüslü Köylüler*, s.71

bahanesiyle giriştiği “ikinci öşür” uygulamasından da tavizler verdiği özellikle 978 tarihli mufassal tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. Bazı vakıf ve mülk kayıtlarının öşrü hesap edilirken “el-öşr-i gayr ez mülk-ü ...” veya “el-öşr-i gayr-ı ez vakf-ı ...” gibi ifadeler bizlere bazı vakıf ve mülklerin ikinci öşür uygulamasından da muaf tutulmakta olduklarını göstermektedir. Elbette ki bazı vakıf ve mülklerin muaf tutulması diğer vakıf ve mülkler nezdinde karmaşaya yol açmış olabilecekleri düşünülebilir. 1590’ tarihli mufassal defterde bu şikayetler netice vermiş olmalı ki devlet vakıf ve mülk gelirlerinden aldığı ikinci öşür uygulamasını nerede ise kaldırdı. Yani bir yerde yerel vakıf ve mülkler eski pozisyonlarına tekrar dönmüş olabilirler.

Osmanlı Devletinin vakıf ve mülk toprakları bahsinde yapmış olduğu üçüncü tensikat ise; Barkan’ın da işaret ettiği gibi, vakıf ve mülklere gelirleri miktarına göre “eşküncü” yetiştirip savaş zamanı orduya gönderme zorunluluğu getirmesi idi. Osmanlı devleti üzerinde artan savaş harcamaları yükünün de doğal sonucu olarak karşımıza çıkan bu uygulama “eşküncülü mülk veya vakıf” ların ortaya çıkmasını da sağlamış oldu. Aslında kuruluş özellikleri itibariyle herhangi bir askeri sorumlulukları olmayan vakıf ve mülk gelirleri böylelikle eşküncü yetiştirmekten dolayı ayrıca bir malî yükümlülükle karşı karşıya kalmış oldu.

Şimdi köylerde teşekkül eden malikâne-divânî uygulamalarına birkaç örnek üzerinde yakından bakalım;

Kilis sancağına bağlı Malikiyye köyüne ait gelirlerin paylaşılması malikâne-divanî sisteminin durumunu genel hatlarıyla belirlemektedir. Burada; köyden alınan hasıl altına düşülen notta, *Beşte bir kısım alınub, nısfın öşr deyyü mirîye nısfı ahirin mahsul deyyü vakf ve mülk sahipleri tasarruf iderler*” yazmaktadır.⁴⁷⁰

Köylerde genellikle birkaç vakıf ve mülk hissesi ile mirî hissesi beraberce hasıldan pay almaktaydı. Her birinin alacağı miktar kırat, sehm ve feddan olarak ilgili

⁴⁷⁰ BOA., TTD., No:391, s.311

vakıfların adları altına yazılıyordu. Mirî hissesinin de ne kadar olduğu yine kaydediliyordu. Daha sonra mirî hissesi “yekün” olarak en alta yazılmaktaydı.

Malikiyye köyünde açıklanan kurala göre Mâlikâne-dîvânî sisteminin uygulanmasına Tel Accar köyünde de rastlamaktayız.⁴⁷¹

Hasıl 2400	Kısm 1/8		
Vakf-ı Ali Seydi	Vakıf-ı Abdullah	Vakf-ı Cemalettim	Vakf-ı Mansur
300	500	1050	300
Vakfı- Yusuf	El-Öşr-i Cümle-i Mahsul Has		Yekün
250	220	2522	

Bazı köylerden sadece vakıf mallarından veya sadece mülk gelirlerinden öşür alındığı da olmuştur. Bunlarda genelde alınan öşür miktarı sayılan vakıf veya mülk gelirlerinin belirlenen oranı olarak alınmaktaydı.

Örneğin;

1570’te Dir Ebu Ali el maruf Dir Cemal Karyesi hasılı maktu olarak ödemekteydi.⁴⁷²

Hasıl 8.600				
H-Vakıf	H-i Vakf		H-i Vakıf	H-i Mirî
14 feddan	2,5 fed.ve ¼ ve 1/10 fed.		20 feddan	22,5 feddan ve 1/10
884 akçe	494 akçe		3440	3892 akçe

⁴⁷¹ BOA., TTD., No:506, s.19

⁴⁷² BOA., TTD., No:506, s.21

el-öşr	Yekün	Bâd-i hevâ
Hisse-i el vakf	Hisse-i mirî ma el öşr	ma rusum-ı örfiyye
Sülüs mahsul alınur	ve rüsum-i örfiyye	260
1631	7071	

1536'da ikinci öşür olarak has gelirlerine 28.453 akçe alınmıştır. Tahminen 1540-1550'de yazıldığını düşündüğümüz icmâl tahrir defterinde, vakıf ve mülk hisselerinden ve genel üretimden almış olduğu "kısım" haricinde, ayrıca "öşr" almaktaydı. Bu öşür'de diğer has gelirleri ile beraber "hass-ı şâhî"ye ayrılmış ve "*hass-ı cedîd*" olarak kaydedilmiştir. Sancağın ilk mufassal tahririnden sonra yazıldığını düşündüğümüz icmâl defter göre hass-ı cedîd miktarı 80.906 akçe tutmuştur.⁴⁷³

1570'te "cümle-i mahsul"dan alınan öşür 82.676 akçe tutmuştur. Bu miktara 100 mekük buğday'dan 13.000 akçe, 50 mekük arpa'dan 3.500 akçe, mal-i sayfi'den 3950 akçe, bağlardan 600, Romanî zeytinden 400, incirden 150 akçelik incir ağacı vergilerini de eklemek gerekmektedir. Toplam olarak 103.700 akçe ikinci öşür olarak vergi alınmıştır.

1590'da "cümle mahsul"dan öşür olarak 135.048 akçe, 90 mekük buğday ve 11.700 akçe, 49 mekük arpa ve 3360 akçe, 4,5 mekük ve 305 akçe erzen (darı) 5594 akçe mal-i sayfi, 900 akçe bağ, 600 akçe Romanî zeytin, 869 akçe harac-ı eşcâr (ağaç) toplam olarak 158.376 akçe ikinci öşür alınmıştır.

Mülkler

Mülk arazi arazi-i emiriyeden ayrılarak muhtelif sebeplerle birtakım beylere ve şeyhlere temlik edilmiş veya babalarından dedelerinden miras kalmıştır. Mülkler,

⁴⁷³ BOA., TTD., No:378, s.21

genellikle bir kişiye mahsustur. Kasabalarda veya hemen yakının da bulunur. Ev, dükkân, hamam vs. gibi yapıları, meyve ve sebze bahçelerini de içerisine alırdı. Suriye bölgesinde bazı mülkler şehrin dışarısında da bulunuyor olsa da bunlar çok yaygın değildi.⁴⁷⁴Mülk araziye sahip olan şahıs burada tam tasarruf hakkına sahipti; toprağı elinden alınamazdı. İsterse satar isterse miras bırakırdı.⁴⁷⁵Bu mülklerin devredilmesinde şeriat kuralları geçerli oluyordu. Çok yakın akrabalara miras olarak taksim edildiğinden mülkler genellikle kısa sürede varisler arasında paylaşılırdı.⁴⁷⁶

Mülk sahiplerine birer temliknâme verilirdi. Padişahlar değıştikçe temliknâmelerinde yenilenmesi gerekiyordu. Bu türden yoklamalar, tensikat ve nesihler devletin mülk ve malikâne hisselerini tımara tebdil etmesi için vesile olmaktadır. Fatih zamanında pek çok vakıf ve mülk tımara ilhak edilmiş, reaya üzerinde hoşnutsuzluk oluşması nedeniyle, II. Bayezid zamanında çoğu eski sahiplerine iade edilmiştir. Kurt'a göre "mülk olarak kişiye bırakılan şey o gelir kaynağını kullanma hakkı da olsa mülknâmelerle yetki ve sorumlulukları çizilmiş olan mülkleri kökten yok saymanın da tarihi bir realiteyi inkârdan öte hiçbir anlamı olmaz."⁴⁷⁷

Tablo 11:Mülk Sahipleri

Köyler	Mülk Sahipleri	19mülk	36mülk	78mülk	90mülk
Ağuz	Hüseyin Çelebi			637,5	
Ağuz	İlyas Çelebi			1050	
Ağuz	Amr b. Şeyh Mesut		200		
Ahfaf	Ahmed b. Ahmed		1078		
Ahras	Kayalu Beğ		100		
Ahras	Mehmed b. Mehmed b. Nasib b. Kayalu			96	144
Anab	Kayalu Beğ		925	925	
Baid	Seydi Mehmed b. Seydi Ahmed		2047,5	2261	
Bari	Mehmed b. Mehmed b. Kayalu Beğ				2640
Bavuk	Kemaledin Ebubekir b. Mahmud b. Sami		1472		
Dir Cemal	Ataullah b. İbrahim	130			
Doybık	Mahmud ve Mehmed Veled-i Saruhan			1384	3080

⁴⁷⁴ Lewis,B.,” Land,” s.116

⁴⁷⁵ Kurt, Y., *Adana*, s.73

⁴⁷⁶ Faroqhi,S., *Kentler*, s.299, Schacht, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, 1964, s.136-41, 169-74

⁴⁷⁷ Kurt,Y., *Adana*, s.74-75

Doybık		Ramazan b. Saruhan			256		
Ğoz		İzzedin b. Mustafa el Asanî			542		
Harbete		Cemaleddin Ömer ev. Ahemed b. Ervanî				600	1200
Hasbal		Seyyid Mansur b. Halil				396	500
Hasbal		Havace Seyyid Ali Haydar				198	
Hasbal		İzzeddin Halil b. Acar			260		
Hasbal		Ebu Abdullah b. Mehmed b. Yusuf			260		
Havarün'nehar		Şeyh Mehmed b. Ahmed Hatib				313,5	675
Horbil		Mehmed b. Mehmed b. Ayas			158		
Horbil		Mehmed Ferruh b. İlyas b. Abdurrahim			89		
Horbil		Nureddin Horik el- Atavî			245		
Karamil		Mehmed b. Ahmed .b Ataf				120	
Kefer Sinati		Zeyn Emir-i Hac ve İbrahim ve Halil				1525	
Keşfar		Nureddin Ebubekir			570	2000	4000
Laziye		Hasaan b. Ali b. Ömer b. Gökçe			426		
Lolit		Mehmed Beğ b. Gavri			2000		
Maarret'ül Meşayih		Mehmed Çelebi b. Uras			715		
Maarret'ül Meşayih		Hasan b. Mahmud. El-sava		6200			
Malazleyin		Mehmed b. İbrahim b. Hattat		1496			
Meneğ		Mehmed b. Cemaleddin b. Kayalu Beğ			543,5	1000	1500
Meneğ		Fahredden Ebubekir			543,5	1000	1500
Merdi (batliyon)		Hüseyin b. Osman				447	670,5
Merdi (batliyon)		Hacı oruc Beğ b. Abdullah			1925	2012,5	3018,5
Merdi (batliyon)		Şemsedin Mehmed b. İsa			3850	447	670,5
Merdi (batliyon)		Mustafa Halil				2235	3352,5
Merdi (batliyon)		Hacı Ali ve Rahvan evlad-ı Hacı Ahmed					1341
Merhaşiye		Hüsameddin b. Hüüdaverdi				238	
Mezraa-i Mala		Seyyid Beğ b. Halil				2430	5784
Mezraa-i Şahin		Hacı Ali Refik Hamza ev.-ı Hacı Ahmed				894	
Oylum		Seyyid Mehmed b. Seyyid Ahmed el- Abbas			2047,5		10200
Pir		Haydar b. Yusuf b Abdullah			445		
Sared		Baysalun Halil b. Ebubekir			1209	996	
Savran		Bayram b. Hadimüddin v-i Ali			870	266	3750
Seve		Şemseddin Hasan (saru Zebun)		2762			
Suruc El Mazik		Alaeddin Mehmed b. Zaim				1250	1500
Suruc El Mazik		Seydi Fahreddin b. Zaim Vahid Alaeddin			1375		
Şevirban		Mehmed b. Mehmed b. Kayalu Beğ				1675	
Şeyh Yağo		Fahreddin Ebubekir				2000	
Tatiye		Hüseyin Çelebi			325		
Tatiye		Pirî Beğ			1625	3187	
Tel Accar		Nebi Mansur b. Yunus b. Hatib			300		
Tellaleyn		İbrahim b. Salih b. Hatib			1018		
Tibil el Fehm		Mehmed b. Mehmed b. Kayalu Beğ				775	
Tibil el Fehm		Ali Kasım Kalenderî			1819	1350	
Tibil el Fehm		Mehmed b. Gavri			1707		
Til Habeş		Mehmed b. Kasım b. Şeyh Avaş				20000	3000

Til Habeş		Nasır b. Muhammed b. Üveys el Arabî		5123			
Ulbul		Korkmaz ve Sefer veled-i Burhan b. Ahmed		383			
Ulbul		Ferhad Paşa		553,5			
Köyler Toplamı				10588	37005,5	53708,5	48526
Mezraalar		Mezraadaki Mülk Sahipleri	Bağlı old. Köyü				
M-i Merğaz		Ömer b. Şeyh Mansur	Malikiyye			225	1210
M-i Mahtiyе		Bekir Hüdaverdi b. Hoşgeldi	Bari			3207	6414
M-i Ahfaf		Şemseddin Mehmed b. Hasan	Kefer Safr			3429	4290
M-i Ayn-ı Kaloş-ı Diğer		Şeyh Ali el Kürdî					1250
Beciliye		Şeyh Hüaverdi	Şevazga el-Arz			500	
Kefer Andur		Keremüddin	Tel Malid			300	
Semuka		Havace Ahmed b. Mehmed	Servec'ül Mazik			808	
Tafeşbal		Şeyh Zeyneddin Ömer El Maraşi	Mari			766	
Cerit		Şemseddin Mehmed b. Hasan	Azez			1372	
Ebu Meran		Seyfi Hattat	Tellaleyn			300	
Ebu Cemal		Ferhad Paşa	Şevazga el-Arz			250	
Şemaliye		Şehban Hamid b. Ahmed	Şevazga el-Arz			400	
Melakir		Pirî Çelebi b. Mehmed Beğ	Atkaya			1800	
Hıymelan		Ebul Vasıf Mehmed b. Urus	Dabık			525	
Harab Bel		Ali b. Temurtaş	Ayn-ı Dıkna				
Mezraalarda Mülk Toplam						3275	10607
Genel Toplam				10588	40280,5	64315,5	61690

Kilis Sancağına Mülk gelirleri ilk tahrir olan 1519'da tımar ve vakıflarla müşterek yazılmasından dolayı tam olarak ne kadar olduğunu tespit edemedik. 1536'da 40280,5 akçe, 1570'te 64315,5 akçe, 1590'da ise 61690 akçe olmuştur. Buna göre mülk sahiplerinin geliri 1536'ya göre 1570'te %165,2950 Kilis Sancağında bulunan vakıflardan büyük çoğunluğu evlatlık vakıflar olarak adlandırılabilir. Bununla beraber, tekke ve zaviyelere ait vakıflar, cami ve mescid vakıfları, haremeyn-i şerifeyn vakıfları, eski Memlûk idarecilerinin namına devam ettirilen vakıflar ve saray hatunlarına ait vakıflar da bulunmaktadır. Vakıf gelirleri; 1536'da 115.659,5, 1570'te 227.157, 1590'da 541.351 akçe olmuştur.

Vakıf ve mülk olarak toplam gelirden ayrılan pay ise; 1536'da 155.940, 1570'te 291.472,5, 1590'da 603.041 akçe olmuştur. 1590'da ise %162,62954 oranında artmıştır.

Vakıflar

Kilis Sancağında bulunan vakıflardan büyük çoğunluğu evlatlık vakıflar olarak adlandırılabilir. Bununla beraber, tekke ve zaviyelere ait vakıflar, cami ve mescid vakıfları, haremeyn-i şerifeyn vakıfları, eski Memlük idarecilerinin namına devam ettirilen vakıflar ve saray hatunlarına ait vakıflar da bulunmaktadır. Vakıf gelirleri; 1536'da 115.659,5, 1570'te 227.157, 1590'da 541.351 akçe olmuştur.

Vakıf ve mülk olarak toplam gelirden ayrılan pay ise; 1536'da 155.940, 1570'te 291.472,5, 1590'da 603.041 akçe olmuştur.

Tablo 12: Vakıflar

Köyler ve Mezraalar	Vakıflar	1536	1570	1590
Meneğ	Rebi Ömer ve Yusuf ve Mehmed ve Sefer	1087	1500	
Meneğ	Receb bin Abdulah	814,5	1500	
Meneğ	Ali b. Mehmet b. Rebi Ali Mekkî	814,5	2000	
Meneğ	Zeynelabidin b. Ali Meşhedî	1900		
Meneğ	Nasırî Mehmet b. İbrahim B. Hattat	802	1400	
Ayn-ı Dıkna	Tamam- Cami ve Medrese-i Sulataniye		6298	
Merdağın	Cami-i Nebevî	3550		6885
Merdağın	Abdulhamit b. Zeyd	3550		
Merdağın	Sefer Halil binti Fahriye		2416	
Merdağın	Ömer İzzeddin			6885
Tel Accar	Ali Seydi bin Temur	300	300	450
Tel Accar	Hasan b. Abdullah	500	500	850
Tel Accar	Cemaleddin Yusuf Mustafa	1050	1050	1575
Tel Accar	Seyyid Mnsur b. Hatib		300	450
Tel Accar	Şerif Yusuf b. Hatib	262,5	250	375
Teneb	Seyyid ül Eşraf		535	764
Teneb	Manî Ali b. Yusuf Sadık		2140	2896
Dir Ebu Ali	Ali b. Şehid	728	774	1755
Dir Ebu Ali	Akpolat b. Abdullah Şeref	451	494	1121
Dir Ebu Ali	Bekir b. Fahri		3440	7800
Dir Ebu Ali	Mikdad b. Abdullah El- Arabî	3300		
Kefer Naba	Kadı Alaeddin El Malikî		143	214,5
Kefer Naba	Alaeddin Ali b. Ömer b. Safer	116		

Kefer Naba		Nureddin Abdullah b. Bektaş		378	549	823,5
Kefer Naba		Zaviye-i Şeyh Şehban		2320	1430	2145
Kefer Naba		Ebu Hüseyin b. Ali b. Haydar			2860	4290
Ahras		Şeyh Abdulkadir Geylanî		600	576	864
Ahras		Şeyh İzzeddin Yusuf		100	96	144
Ahras		Kadı Selahaddin Abdurrahman		700	672	1008
Ahras		Şerif Yusuf Ali b. Çavuş		1400	1344	2016
Ahras		Ömer b. Ahmed b. Budak		462	600	900
Herbal		Naib'ül Eşraf		472	492	748
Herbal		Seyyid Ahmed b. Zahid		383,5	400	600
Herbal		Hacı Bekir Ali Evladı Ali			256	384
Maarret'ül Meşayih		Ebu Resul Mehmed b. Uras			1301	1951,5
Maarret'ül Meşayih		Aladdin b. Süleyman		1300		
Suruc El Mazik		Seyid Mehmed b. Zaim			1250	1500
Tel Malid		Medrese-i Cevaliye		422,5	664	855
Tellaleyn		Alaeddin Ali b. Ahmed Şeybanî		1427	3396	5094
Tellaleyn		İbrahim b. Hattat			2436	3654
Tellaleyn		Ebulkasım B. Ömer el fehmi		2854	6792	10188
Dabık		Seyyid Şehabeddin Ahmed		1450	772,5	1545
Dabık		Medrese-i Cemaliye		440	234	468
Savran		Naib'ül Eşraf		464	1600	2000
Savran		Ebul Halil Süleyman b. Haydar		116	400	500
Savran		Medrese-i Saidiye		248	866	1083
Savran		Cami-i Şemsiyye		88	266	333
Ulbul		Yunus Adilî			1325	2766
Ulbul		Fethullah b. Abdulkerim			1773	3688
Şeyh Yağo		Zaviye-i Şeyh Abdulkadir Geylani			4000	499,5
Şeyh Yağo		Yunus Adilî			1000	
Ülben		Sultan Gavri			2766	
Ülben		Fatma Hatun bint-i Mehmed Beğ b. Gavri			1384	
Laziye		Cemalî Yusuf Malatî		106,5	103	131
Laziye		Meşhed Malatî			103	131
Laziye		Alaeddin Ali b. Şeybanî		1278,5	1245	1575
Laziye		Hariseddin Halil b. Adil		106,5		
Kefre		Salahiye			6378	9300
Kefre		Medrese-i Salahiye		2175	3189	4650
Kefre		Zaviye-i Tavasiye		2175	3189	4650
Şenader(çenadır)		Medrese-i Salahiye		4360	12000	13035
Merkaşte		Pirî Beğ		562	2501	
Merkaşte		Mehmed b. Ahmed b. El Ukkaşi Balaban		200	888	
Merdi (batliyon)		İbrahim b. Hadim b. Ramazan Evladı		1925	2012,5	
Mezraa-i Şahin		Mehmed b. Kays			1409	
Mezraa-i Şahin		Nebi Cemal b. Yusuf		1750		
Harbete		Kadı Kemaleddin Şafi			350	700
Harbete		Celaleddin Abdulmansur b. Emin			216	432
Harbete		Evlad-ı Fazıl Mehmed b. Uras			525	1050

Harbete		Hacı Alaeddin Hatib el Nasırî			300	600
Harbete		Ali b. Mehmed b. Amir			160	320
Şevazga el arz		Tamam- Balaban b. Abdullah Ez-zürri			7700	11550
Kefer Selvan		Tamam- Medrese-i Sabahiyye			5300	9036
Kefer kelbin		Tamam- Kadı Kemaleddin el-Şafî			4000	8000
Sared		İsmain b. İbrahim Gergerî			232	558,5
Sared		Medrese-i Asriye-i Cevaliye			1330	3190
Sared		Hacı Ebubekir b. Gergerî			597	1435,5
Karamil		Hacı Mansur b. Hatib			447	2458,5
Karamil		Hacı Dabayi			482	2651
Karamil		Hacı Ebubekir Ali Er- Rumî			1134	6237
Karamil		Ali b. Mehmed b. Faruk				5387
Gökdaş		Fethullah b. Abdulkulkerim			2100	3760
M-i Şeyh		Tamam Medres-i Davud b. Alim'ül Allam			2600	
Ağuz		İzzeddin Ebu Receb Mehmed		150	600	9000
Ağuz		Medrese-i Cevaliye		2050	540	810
Ağuz		Kadı Alaeddin el Malikî			525	787,5
Anab		Ömer b. Ahmed b. Faruk		925	775	1430
Tibil el Fehm		Sultan Gavri			8664	17328
Tibil el Fehm		Mehmed b. Gavri			11668	
Tibil el Fehm		Ebu Ali b. Yusuf		364		
Tibil el Fehm		Şeybanî Ahmed b. Yakub b. Sakıb		546		
Tibil el Fehm		Fatma Hatun binti Mehmed Beğ b. S. Gavri			1269	2538
Tibil el Fehm		Meşhed ve Zekariya			162	810
Tibil el Fehm		Cemaleddin İlyas		218	162	424
Tibil el Fehm		Cami ve Medrese-i Sultaniye d.Haleb		873	648	1296
Tibil el Fehm		Kemaleddin Ebu'l Kays Ahmed b. Nasbî			270	540
Tibil el Fehm		Abdulkulkerim b. Abdulmenef		291	216	432
Caide		Şerafeddin el- İsarafil		131	800	1220
Caide		Şemseddin Yusuf		659	4000	6100
Beluna		Şehan Zahid b. Asafeddin ve Zahreddin			975	1190
Save		Pirî Beğ		1266	2536	7406
Badman		Ali Kasım el Tahirî			500	
Badman		Ali b. Feth		387,5		1097,5
Badman		Pirî Beğ		387,5	500	1097,5
Til Habeş		Nasrul Muhammed b. İbrahim b. Bektaş		1024,5	4000	6000
Til Habeş		Havace fethullah b. El Maraşî		1024,5	4000	6000
Merhaşiye		Haremeyn-i Şerifeyn			640	
Merhaşiye		Seyyid Şehabeddin Zahid			310	
Merhaşiye		Seyyid Mehmed b. Seyyid Ğani			1862,5	1300
Merhaşiye		Seyyid Nureddin Seyyid Mehmed			232	
Merhaşiye		Cami-i Karye-i Peri			155	3750
Ceytmelan		Nasırî Mehmed b. Ahmed			1201	1100
Havarün'nehar		Kadı Alaeddin el Malikî			3150	6750
Havarün'nehar		Şemseddin Mehmed			1572,5	3375
Şızraz		Pirî Beğ			1584	
Şızraz		Haremeyn-i Şerifeyn		320		

Şizraz		Şehabeddin Yusuf b. Sibak b. Sacit	1125		
Şizraz		Şehabeddin Yusuf		7556	
Hasbal		Mehmed b. İbrahim	780	1188	1500
Hasbal		İzzaddin Halil b. Mail		198	250
Hasbal		Mennan b. Abdullah	260	396	500
Hasbal		Ebu Abdullah b. Mehmed b. Yusuf	260		250
Fakin		Hacı Bekir Evladı		281,5	421,5
Fakin		Medrese-i Arusiye		300	450
Fakin		Mehmed b. Mustafa		393,5	590,5
Fakin		Mehmed b. Aşir		187,5	281
Fakin		Medrese-i İbn-i Aşir		318,5	487,5
Fakin		Mekteb-i Kurd Beğ der Haleb		150	225
Fakin		Şeyh Abdulkadir Geylani		300	450
Meryemin el Ksibe		Şemseddin Ebubekir	2072	2217	2198
Meryemin el Ksibe		Yusuf Adilî	888,5	1265	1256
Bari		Fethullah b. Abdulkerim		2718	
Bari		Ömer b. Ahmed b. Faruk			2640
Bari		Mehmed b. Mehmed b. Kutlu Beğ			2640
Şevirban		Fethullah b. Abdulkerim		3421	
Kasima		Fethullah b. Abdulkerim		972	
Seneren		Şehabeddin b. Yusuf Hacı Pirî		6102	
Armudluca		Osman Merhum Murad Paşa		7875	
Baid		Hacı Mansur b. Hatib		814	1950
Doybık		Akbolad b. Abdullah el- Aşarî		3460	6600
Kefer Sinati		Mehmed b. Veysi		1525	2452
Kefer Sinati		Mekteb-i Zeynî Emir ve İbr. Ve Halil			2352
Keşfar		Medrese-i Cevaliye		400	
Goz		Medrese-i Cevaliye	2760		
Goz		Abidin Ebu Receb ve Mehmed	310		
Goz		Alaeddin Ali b. Ömer b. Halil	271		
Herben		Vakf-ı Asrî	5500		
Telil(Ezzeytun)		Cevadiye	1425		
Kermin el- Nasarî		Seyyid Halil b. Seyyid Fahri Osman	1766		2943
Acar el-Fec		Emir Muhammed b. Cemaleddin b. Yunus	4081		5320
Acar el-Fec		Receb b. Abdullah	4081		5320
Tibil		Sülü Yunus b. Ali el- Adilî	730		
Tibil		Alaeddin Ali b. Yusuf b. Budak	228		
Tibil		Medrese-i Kilis	931		
Nedde		Şerif Yusuf b. Ali el-Adilî Hamis	820		
Lolit		Mehmed Beğ b. Gavri	4000		6800
Lolit		Sultan Gavri			13600
Ulbul		Şeref Yusuf el- Adilî	837		
Ulbul		Fethullah Beğ b. Abdullah	1117		
Celil		Muhyiddin İsmail	2480		
Baluna		Şemseddin b. Asafeddin b. Receb	750		
Erşaf		Şeyh Şemseddin b. Yusuf	586		2250
Bavuk		Şerif Yusuf b. Ali el-Adilî	736		

Bavuk		Zaviye-i Abdulkadir Geylanî		2940	
Şevrin		Fethullah b. Abdulkerim		2083	
Kefer Safra		Şehabeddain Ahmed ve Nasreddin		5368	
Telalil(Kara Kuyu)		Parsa Hatun		1000	2395
Malikiyye		Şemseddin Mehmed b.Ebubekir			2394
Malikiyye		Bahaeddin Abdurrahman			855
Malikiyye		Evlad-ı Fazıl Mehmed b. Uras			1881
Malikiyye		Ali ve Mehmed b. Abid			299
Malikiyye		Yusuf Adilî			1197
Malikiyye		Cami-i Şeyh			1026
Malikiyye		Zaviye-i Mehdiye			1236
Malikiyye		Nureddin Mehmed b. İbrahim			598
Malikiyye		Süleyman b. Zeban			6000
Malikiyye		Şemseddin Mehmed b.Ebubekir			584
Malikiyye		Zaviye-i İsa b. Abdulkadir Geylanî			1216
Malikiyye		Şemseddin b. Ebubekir			1500
Malikiyye		Zaviye-i Selim			450
Malikiyye		Ali b. Feth			1500
Malikiyye		Sefer			300
Malikiyye		Yusuf Adilî			2781
Malikiyye		Bahaeddin Abdurrahman			2781
Maraş		Ömer ve Yusuf ve Mahmut b.Menaf			2250
Maraş		Zeynel Abidin			2250
Maraş		Zeynel Abidin el-Mehdi			5250
Maraş		Yasir b. Mehmed b. İbrahim			2100
Batlıyun		İbrahim ve Hayrî			3018,5
Vahşiye		Haremeyn-i Şerifeyn			720
Vahşiye		Seyid Şehabeddin b. Ramazan			310
Vahşiye		Hüsameddin b. Hacı Halid			238
Vahşiye		Seyyid Piri b. Seyyid Mehmed			1862,5
Vahşiye		Nureddin Seyyid Mehmed			232
Vahşiye		Camii Karye-i Yazı			155
M-i Hasin		Hacı Mansur b. Hatib			243
M-i Hasin		Hacı Debağ			130,5
M-i Hasin		Ali b. Mehmed b. Ahmed			543
M-i Hasin		Ebubekir b. Ali Er-Rumî			618
M-i Ebu Şehana		Hacı Ebubekir b. Nureddin			3000
M-i Ebu Cemal		Mehmed b. Abdulkadir			3000
M-i Melki		Zaviye-i Şeyh Budak			250
M-i Şaban		Camii Nasır			1500
M-i Şemuka		Camii Mihmandar			1616
M-i Dir İlyas		Tamam-ı Sultan Gavrî			6240
M-i Kefer Şemuka		Medrese-i Bericiye			567
M-i Kantara		Sultan Gavrî			702
M-i Taşğın		Medrese-i Hıdırıye			3168
M-i Taşğın		Şemseddin Yusuf			1434
M-i Zademez		Hacı Ebubekir b. Nureddin			1346

M-i Zademez	Seyyid Osman b. Seyyid Abdi					472
M-i Şevazga	Medrase-i Cevaliye					4576
M-i Tel Cereb	Medrese-i Ali b. Said der Haleb					16000
M-i Kefer Sevad	Pirî Beğ					11531
M-i Kefer Sevad	Bahaeddin Yusuf					16238
M-i Merinaz	Medrese-i Suudiye					1240,5
M-i Merinaz	Haremeyn-i Şerifeyn					907,5
Gefiz	Fethullah b. Abdulkerim					2025
M-i Mahtiye	Fethullah b. Abdulkerim					5436
M-i Mahtiye	Hacı Mehmed ve Hacı Hasan					5220
M-i Mahtiye	Medrese-i Cevaliye					870
M-i Ulumiye	Haremeyn-i Şerifeyn					4082
M-i Ulumiye	Hacı Ramazan					11577
M-i Azu	Şehabeddin b. Yusuf Hacı Pirî					7800
Kesfar	Medrese-i Cevaliye					800
M-i Gaytun	Kadı Alaeddin el- Malikî					2802
M-i Anberiye	Cemaleddin Abdurrahman					778,5
M-i Anberiye	Celaleddin b. Abdulgaffar					921,5
M-i Kefer Mail	Kadı Kemaleddin Eş- Şafi					1688
M-i Kefer Mail	Ebul Hüseyin b. Ali b. Süleyman Haydar					1322
M-i Kefer Hamur	Bahaeddin Yusuf					41600
Com Nahiyesi						
Maerratül Meşayih	Zaviye-i Şeyh Budak				4571	6464
Kefer Safra	Şehabeddin Ahmed ve Nasreddin		5368			
Kefer Safra	Saray Hatun					2200
Kefer Safra	Haremeyn-i Şerifeyn					2200
M-i Ayn-ı Hacer	Haremeyn-i Şerifeyn					600
M-i Ayn-ı Hacer	Saray Hatun					600
M-i Ayn-ı Kaluş	Camii Horo Baba ve İmaretı der Haleb					1250
Toplam				115659,5	227157	541351

5. BÖLÜM IV

ŞEHİR HAYATI

Kilis ve Azez şehirleri hakkındaki bilgilere geçmezden önce genel olarak Osmanlı kentlerin durumuna 16. Yüzyılın temel sorunlarına bakmakta fayda vardır.

16. Yüzyıl dünya devletleri açısından ekonomik ve demografik genişleme dönemi olarak yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle kent nüfusları bazında yüzde yüzden fazla artışlar görülmüştür. Nüfus artışı sadece Anadolu kentlerinde değil, özellikle Akdeniz ve civarındaki ülkelerin genelinde yaşanmıştır. Anadolu kentlerinin gelişimi de İspanya , Güney Fransa ve İtalya'daki gelişmelerin benzeri olarak ele alınmıştır.

Bu yüzyılın bir diğer önemli özelliği de ekonomik anlamda yaratmış olduğu karmaşadır. Amerika'dan gelen gümüş Osmanlı kamu maliyesini olduğu kadar Avrupa'nın diğer ülkelerini de etkilemelerine rağmen daha çok sabit ücret politikasına göre ekonomisini dizayn etmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu etkilemiştir. Malî sıkıntı iltizam sisteminin yaygınlaşmasına neden olduğu gibi, bu sistem ise bir yandan halk üzerindeki baskıyı arttırırken, bir yandan da Osmanlı merkezi idaresinin eline geçen para miktarının azalmasına neden oldu. Osmanlı tarım ve sanayisi bundan büyük ölçüde zarar gördü.⁴⁷⁸

Nüfusun artması ve kaynakların azalması 16. Yüzyılın ortalarında itibaren gittikçe artan sosyal bozulmalara ve isyanlara yol açtı. Asıl patlamasını 17. Yüzyılın başlarında gösteren bu hareketler büyük ordular halinde olmasa da binli gruplar halinde Anadolu ve Kuzey Suriye kentlerini etkilemekteydi. Mühimme defterlerindeki bilgiler bu türden isyanların özellikle Şehzade Bayezid isyanından sonra yaygınlaştığını göstermektedir. Kasabalarda ve kentlerde güvenliği tesis etmek amacıyla yerleştirilen yeniçeri garnizonları da 16. Yüzyılın sonlarına doğru şehir halkı için güvensizliğin başlıca kaynağı olmuşlardı.

⁴⁷⁸ Faroqhi,S., *Kentler*,s.2

Kilis Şehrinin Tarihi ve Coğrafi Yapısı

Kilis 36-45’-30’’ kuzey ve 37-05’50’’ boylamları arasında, Güneydoğu Anadolu bölgesinin batısında, Türkiye- Suriye sınırına çok yakın, karayolu ile Halep’e 70 km., Gaziantep’e 60 km.dir. Afrın ve Kuweyk Nehirleri arasında Azez’in Kuzeyinde Halep’ten Gaziantep’e giden yol üzerindedir. Kuzeyinde Re’s-ül-osman dağı, batıda Kalleş tepeleri vardır.

Kilis yakınlarında Kuzeyden Güneye doğru akan “Afrın” nehri ve bu nehre karışan “Safi” Çayı ve Güney Doğusundan Güney’e doğru akan ve halk arasında “Halep arığı” denilen “Kıvık”⁴⁷⁹ nehri akar. Bu nehir Gaziantep’in “Çağdıgın” köyünden başlayıp, “Balık Suyu” , “Sinap” suları ile ve daha ufak sularla birleşerek nehir halini alır. Şehrin içme suları yakındaki “Resul Osman” ve “Kalleş” tepelerinden sağlanır. Kilis’in doğusunda “Akpınar” ve “Zoppun” pınarı adıyla bilinen iki su kaynağı daha vardır. Şehir çevresindeki zeytinlik ve bağlar karakteristik özelliği olarak göze çarpmaktadır. Bunlar hemen şehrin dış semtlerinden başlayıp etrafını çevreler.

Jeolojik olarak Kuzeyde volkanik, bilhassa bazalt formasyonlar, Güneyde örtü tabakası yerleşmiş gittikçe kalınlaşan toprak yapısı vardır. Kilis’in içinden “çengel deresi”, “cebelaş deresi” geçer. İklimi mutedildir. Kışları kar yağışı nadiren görülür.

Re’sul-Osman ve Kalleş tepelerinde zeytin, Güneyde ise bağlar temel bitki örtüsüdür.⁴⁸⁰

Kürt Dağı civarında ormanlıklar olsa da etrafı orman açısından zengin değildir. Kilis civarında pirinç, buğday, arpa, mercimek, nohut, küncü(susam), mısır, akdarı, cilban, karatane, pamuk, üzüm ve zeytin yetişmektedir.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Timurtaş’a göre Kıvık nehrinin eski adı “Şalus” dur. Hicrî dördüncü asırda Türkmen aşiretleri reislerinden Kıvık adlı şahıs bu nehrin bir çok yerlerine bendler yaparak nehri islah etmiş olduğundan nehir bu adı almıştır. Kilisli Kadri,*Kilis Tarihi*, İstanbul 1932, s.10

⁴⁸⁰ Konyalı, İ.H.,*Kilis Tarihi*, s.195-205

⁴⁸¹ Kadri, *Kilis*, s.10-17

Antik Kilis şehrinin yeri şimdikinden farklı olduğu ileri sürülmektedir.“Tanzime Hanı” veya “İlezi Bahçesi” denilen yer olabilir. Burası Kilis şehir merkezine yakındır. Eskiden kalma blok taş yapıların bulunduğu çok eski yerleşim birimi izlenimi vermektedir.“İlezi” nin “Killiz veya “Kilis” ile ses benzerliği de dikkat çekicidir.⁴⁸²

Asurlar zamanından kalma tablet yazılarında, Ki-li-zi adlı bir kasabadan bahsedilmektedir.⁴⁸³ Romalılar döneminde de Kilis “Ciliza Sive Urmagiganti” olarak adlandırılmıştır. Orta çağlar boyunca pek önemli bir yerinin olmadığı sanılan şehir, Tell-Mahre’li Deny’ in kitabında 817’de Patrik Dionysius’a karşı isyanda bahsi geçer. Tevrat ta “Kalas” veya “Şalas” olarak geçen yerin de Kilis olduğu tahmin edilmektedir.

Arap coğrafyacıları ise Kilis’ten pek fazla bahsetmemişlerdir. Yakut Kilis’in yerini karıştırarak, Kilis’i Samsat yakınlarında bir yer olarak gösterir. Kilis Ebu Firaz’da Seyf’üd-Devle’nin seferleri bahsinde yar almaktadır. Seyf’üd-Devle Bizans’la 359/969’da yapmış olduğu antlaşmaya göre ödemesi gereken vergileri ödemediği için Domestikus Dardos Phacos Hamdânî topraklarına bir sefer düzenledi ve Kilis’i yakıp yıktı, halkını da esir etti.

Haçlı seferleri zamanında Kilis Frank toprakları arasında kaldı. Büyük ihtimalle bu Antakya’nın idarecisi olan Roger zamanında 1118-9’da oldu. Daha sonra 1124’te Türkmen emiri Balak tarafından Azez ve Kilis bölgesi tekrar Franklardan alındı. Türkler de yoğun olarak Kilis civarına yerleşmeye başladılar.⁴⁸⁴ Büyük ihtimalle 1150’lerde Azez ile birlikte Nureddin Zengi tarafından Zengi Devletine bağlandı.

Osmanlı döneminde de Kilis ve A’zaz kasabaları, Ma’arra kenti ile birlikte, Osmanlı güney kanadının güvenlik sistemi içinde stratejik noktaları. Kilis 16. Yüzyılda , Halep’ten gelip Ayntab, Urfa üzerinden İran’a ulaşan, ipek ticareti bakımından önemli

⁴⁸² Canard, M., “Killiz”, s.105-6

⁴⁸³ Canard, M., “Killiz,” *EI2*, cilt 5, s.105 Canard’ın verdiği bilgiye göre bu tablet yazıları British Museum, Numara 1037- 13073’ te kayıtlıdır.

⁴⁸⁴ Sevim, Ali, “Kuzey-Suriye’de görünen ilk Türk Emiri Han-oğlu Harun,” *Bulleten* TTK.Yay., Cilt.XLI, sayı 161-4, Ankara 1977, s. 495-506

bir ana yol üzerindeydi. Her yıl Osmanlı komutanlarına asker ve vergiler bu yol üzerinden gönderildi. Hükümet, büyük Doğu-Batı ekseninde, her iki yönde denizden gelip Payas üzerinden doğuda sürdürülen seferler için yada karadan Bağdat'tan Batı ya, Kilis üzerinden mühimmat naklediyordu.⁴⁸⁵

Kilis bölgesinin siyasi ve ekonomik tarihi Halep şehri ile yakından ilgili olmuştur. 16. Yüzyılda Halep te Avrupalı ülkelerden İspanya, Portekiz, İtalya, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelere ait ticaret konsolosları ticarete aktif olarak yer alıyorlardı.⁴⁸⁶Yüzyılın sonlarına doğru Doğu Akdeniz İngilizlerde, Halep pazarlarından; bükülmüş ve bükülmemiş ipek, her türlü baharat, mazı, pamuk, elyafı, tahıl, hareli – haresiz kumaşlar, pirinç ve sabun, yağ, eczacılık için gerekli her türlü kimyasal madde, pamuktan mamul bez, ipekli halı ve yorgan, şap, kuş üzümü, Şam kumaşı, kuru üzüm, kumaş boyası için çivit, keçi derisi, sığır derisi, balmumu, yün, hurma ve anason tohumu, ham deri ve postektı alıyordu.⁴⁸⁷ Halep'e yakınlığı nedeniyle Kilis'te bu ürünlerden bir kısmını özellikle zeytinyağı ve sabun maddelerini sağlamaktaydı.

Re'sül Osman Kalesi

VII. Yüzyıl ortalarından itibaren İslâm akınları Suriye ve Elcezire'nin fethinden sonra Toros dağlarına kadar olan bölgeyi ele geçirmişler, bu sınırın güneyinde kalan yerler Avasım ve Suğur adı verilen askeri bölgeler olarak işlev görmüş ve bu amaçla pek çok kaleler inşa edilmiştir.⁴⁸⁸

Kilis orta çağların şehir geleneğine uygun olarak Re'sul- Osman Kalesi yakınlarında kurulmuştur. Re'sül Osman Kalesi yakınlarındaki Ravanda Kalesi ile Antep-Halep yolu'nun muhafazasını, aynı zamanda Kilis halkının dışardan gelecek

⁴⁸⁵ Griswold, s.68

⁴⁸⁶ Uzunçarşılı, İ.H., "18. Yüzyıl Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetleri," *Belleten*, XII/51 (1949), s.573-650, Kurat, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetleri (1553-1610)*, TTK., 1953.

⁴⁸⁷ Skilter, Susan, William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, *Türk- İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Ankara 1985, s.30

⁴⁸⁸ Azaz, Koru, *Ravandan ve buraların bağlı bulunduğu Halep ve çevreleri üç-süğur şehirlerinden sayılır Konyalı, Kilis Tarihi*, s.75-85, *Avasım örgütünün başkenti Membic, şimdiki Mumbuc tu. Çolakoğlu Ş., Kilis Tarihi Üzerine Deneme*, Kilis Kültür Derneği Yayınları Ankara 1995, s.11, Demirkent, I., "Ravandan", s.373

saldırlara karşı savunmasını üstlenmişti. Ravanda Kalesi gibi Halep Eyyubi hükümdarlarından El-melik-ün-nasır Salâh-ad-din Yusuf (1236-1260 M.) tarafından tamir ve tahkim edilmiştir.⁴⁸⁹ Bir ara Timur'un Ortadoğu'ya düzenlediği sefer neticesinde diğer pek çok kale ve şehir gibi Moğol hakimiyetine geçmiştir. Moğolların bölgeden çekilmelerinden sonra tekrar Memlukler tarafından onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir.⁴⁹⁰ Kalenin bir adı da "kalet-ül-gurab (kargalar Kalesi)" dir.⁴⁹¹

Evliya Çelebi, Kilis şehri hakkında bilgiler verdikten sonra kalesi hakkında da bilgi vermektedir. "Kale-i Re'sul Osman" kısmında Çelebiye göre; "*kalenin içinde Celâlî gizlenmişti. Kuyucu Murad Paşa bazı yerlerini yıkmıştır. İçinde bazı İzuli Kürtleri fukarası mekundur. Bunun eteğinde Şeyh Mansur Hazretleri bu kale fethinde şehid olup yine bu mahalde medfundur.*" Şeklinde bahsetmektedir. Buna göre kale 17. Yüzyıl'ın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Canpolatoğlu Ali Paşa'nın isyanında Kuyucu Murad Paşa, yenilgiden sonra Kilis'e gelip kaleye kapanmış olan celâlileri ortadan kaldırmak kalenin bazı yerlerini yıkmıştır. Muhtemelen bu tarihten sonra güvenlik maksadıyla değil konar-göçerlerin geçici mekanı haline gelmiştir.⁴⁹²

Raymond'a göre Osmanlı kentlerinin etrafını çevreleyen surlar zaman içerisinde artık gerek kalmadığı için kendiliklerinden yıkılmışlardır.⁴⁹³ Muhtemelen Kilis halkı, mühim kısmı yıkılmış durumda olan kaleyi tekrar onarmak yerine evelerini kale şeklinde inşa ederek saldırılardan korunmaya çalışmışlardır. Çelebi'nin Kilis'i ziyaretinde bahsetmiş olduğu; "*Kilis'in kalesi vîran olmak ile dizdarı, muhafaza erleri, şeyh-ül-islâmı, nakib-ül-eşrafi yoktur amma Celâlî ve Cemalî ve Com Kürtleri korkusundan Kilis şehrinin dört tarafı kale gibi yüksek duvarlıdır. Lakin çok yerleri kerpiçten kalın duvardır. Kalenin çepeçevre cirmi 7300 adımdır. Dört tarafında sekiz kapısı vardır. Amma kapıları demirli değildir. Evvela kaleye bakan (Re'sül Osman*

⁴⁸⁹ Konyalı, İ. H., *Kilis Tarihi*, s.313

⁴⁹⁰ Yaltkaya, Ş., *Baybars Tarihi*, İstanbul 1941, s.151, Yücel Y., *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara 1989, s.116, Yımanç, R., *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.71, Demirkent, I., "Ravendan", s.388.

⁴⁹¹ Konyalı, İ.H., *Kilis Tarihi*, s.322

⁴⁹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., s.150

Kalesi) Büyük tedribe, Küçük tedribe, Ayn tedribesi, Yusuf Çelebi tedribesi, Akcurun tedribesi, Alça tedribe ve Çullu tedribesidir. Bu tedribeler arasında bazı evler dirsek dirsek kale kuleleri gibi ayrı yapılmıştır. Lakin etrafında bir hendek yoktur. Eğer hendeği olsa bir metin kale olurdu....” şehrin bu şekilde yapılması daha çok Konar – göçerlerin, Çelebi’nin tabiriyle “Celalî ve Com Kürtlerinin” saldırısından korunmak için yapmışlardı.⁴⁹⁴

Kilis Şehri

Elimizdeki dört mufassal tahrir defterinde de Kilis’e ait verilere rastlamaktayız. 1519’da defterin 205-210 sayfaları arasında bulunmaktadır. Burada;”nefs-i Kiliz tabî Liva-i Haleb” tabiri geçmektedir. İlk tahrirde Kilis bağımsız bir sancak değil Haleb’e bağlı idi. Muhtemelen 1527’de Azez ve Kilis’i içine alan sahalr Haleb’ ten ayrılarak bağımsız sancak konumuna gelmiştir.⁴⁹⁵

Kilis şehri 1590’da “kasaba” olarak tanımlanmıştır. 16. Yüzyılın ikinci yarısında Kilis Anadolu kentleri arasında nüfusu 1.000 mükellef ve üzeri arasında geçen kentlerdendi.⁴⁹⁶ Kasaba olması nedeniyle bennak ve mücerred resimlerini ödememektedir. Kasabalar tahrirlerde “nefs” olarak isimlendirilmişlerdir. Tahrirlerde hem Kilis hem de Azez nefis olarak kaydedilmiştir. Ergin’e göre nefis; Osmanlı’da, bir kadı’nın ve mülkî-askerî idarecinin bulunduğu yerdir.⁴⁹⁷ Ergenç’e ise nefis tabiri ne o yerin nüfus durumuna ne de iktisadî-ticarî fonksiyonuna bağlı olarak kullanılmıştır. Bir yerde kadının bulunması oranın nefis olması için yeter şart değildi.⁴⁹⁸

⁴⁹³ Raymond,A., *Arap kentleri*, s.17

⁴⁹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., ,s.150

⁴⁹⁵ BOA, TTD., No: 93,s.205

⁴⁹⁶ Faroqhi, S., *Kentler*, s.29, yazarın tespitine göre bahsi geçen bölgede Kilis’in konumunda 50 civarında kent merkezi bulunmaktaydı.

⁴⁹⁷ Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s.116

⁴⁹⁸ Özer E., “Osmanlı şehrinde esnaf örgütlerinin fizikî yapıya etkileri,” *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi(1071-1920)*, s.104, aynı yazar, “Osmanlı Şehirlerindeki yönetim kurumlarının niteliği üzerine bazı düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1976, Emecen,F., *Manisa*, s.46

Şehir yada kasaba zirai özelliğın yanında başkaca ticarî faaliyetlerin de görüldüğü hukukî bakımdan da belirli bir statüye sahip yerlerdir.⁴⁹⁹ Kilis şehri Ortadoğu şehir tipinin özellikleri yanında bölge ile fizikî manada da olsa uyum sağlamış olan Osmanlı şehir yapısının özelliklerini de taşır. Bu yapıda şehir merkezi, câmi, han, hamam ve pazaryerleri tarafından oluşturulur.

Pazaryerleri ve hanlar caminin hemen yanında yerini alır, aynı dalda üretim yapanlar ve satıcılar, bir çarşıda bulunurdu. Bu esnaflar önemlerine , dinsel hizmetlerine göre camiden şehrin kapılarına doğru sıralanırdı.⁵⁰⁰

Ortadoğu kentlerinde büyüme içerden yoğunlaşma ve kent dokusundaki boşlukların (imar edilmemiş alanlar ve mezarlıklar) doldurulması, dışardan ise kent yerleşim alanının genelde dış mahalleler biçiminde yayılmasıyla gerçekleşti. Bu ikili süreç kentten kente değiştiği gibi, çoğunlukla aynı kent içerisinde ikisi birden de yaşandı.⁵⁰¹ Kilis şehrinde de bu iki sürecin aynı anda yaşanmış olması mümkündür. Şehrin nüfusu arttıkça boş alanlar değerlendirildikten sonra, bu kâfi gelmeyince yeni mahalleler eklenmek suretiyle, şehir dışarı doğru genişlemekteydi.

Kilis şehir merkezi hakkında yine en teferruatlı bilgiye, 17. Yüzyılın ikinci yarısında Evliya Çelebi’de rastlamaktayız. Burada; “*Kilis Halep eyaletinde sancaktır. Fakat Valde Sultan hassıdır. 70 yük akçe ile iltizam olunur. 300 pâyesi ile sadaka olunur şerif kazadır... 7 medrese, 11 mektep, 9 çeşme, 11 kârgir han, 2170 dükkân, 3 hamam vardır... Çarşıdaki dükkanları kârgir kemer dükkânlardır. Bazı çarşıların iki yanında bedesten gibi kapıları vardır. 40 kahvehane, 7 tekke olup Mevlânâ tekkesi Kethüda yeri Ali Ağa’nın hayratıdır. Bütün halk sanat sahibidir...*”⁵⁰² 16. Yüzyılın ikinci yarısında Kilis’e ait bu bilgiler şehirde yaklaşık 15-20 bin kişinin yaşadığını düşündürmektedir.

⁴⁹⁹ Kuban, D. “Anadolu Türk şehri, tarihi gelişmesi, sosyal ve fizikî özellikleri üzerine bazı gelişmeler”, *VD*, VII 1968, 57, Emecen, F. *Manisa*, s., Osman Ergin, *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, İstanbul 1939, s.17

⁵⁰⁰ Ergenç, Ö., *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara Ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995,s.48

⁵⁰¹ Raymond,A., *Arap Kentleri*, s.30-31

⁵⁰² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., s.148-149

Ele aldığımız döneme ait hane sahibi kayıtlarının çok üzerinde olan bu rakamlar şehre bu dönemden itibaren büyük miktarda göç olduğunu düşündürmektedir.

XVI. yüzyılda Kilis Sancağında gayrı Müslimler sadece Kilis şehrinde yaşıyordu. Gayrimüslimlerin eskiden beri burada yaşadıklarına dair kayıt yoktur. Kilis sancak olmadan önceki 1519' tarihli tapu tahrir defterinde mahallelerde ayrıca cemaat olarak kayıtlı gayrimüslimlere rastlamamaktayız. Ama bu tarihte meyhane vergisi alınması - içki ile ilgili işlerin Müslüman halk tarafından yapılması yasak olduğu için- şehirde gayrimüslimlerin bulunduğunu göstermektedir. 1536'dan itibaren gayrimüslimler şehrin mahallelerinde ayrı cemaatler olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler.

Gayrimüslimler Osmanlı devletine vergi olarak cizye ödüyordu. Cizye miktarı- Çingene ve Gurbet taifesinden de aynı miktarda alınan- her hane için 55 akçe üzerinden alınmaktaydı. 1536-90 arası miktarı değişmeden alındı. Toplanan cizye doğrudan beyt'ül mâl'e alınırđı. Bazen de sultani vakıfların içerisine dahil edilirdi.⁵⁰³

Kilis'de Müslüman nüfus ile birlikte komşuluk ilişkileri içerisinde yaşamlarını devam ettiren gayrimüslimlerin dini inançları ve ibadet yerleri devletin güvencesi altındaydı. Eyalet dahilinde yaşayan dinî azınlıklar için devlet sıkı koruma tedbirleri getirmişti.⁵⁰⁴

Gayrimüslimlerin yaşadığı kent ve kasabalarda şarap satışından vergi alınmaktaydı. Hıristiyan ve Yahudilerin şarap alabileceği yerlere meyhane, alınan vergiye de "resm-i meyhane" denirdi. Ancak, 1570'lere ve 1580'lere ilişkin tahrir defterlerinin derlenmesinden önceki kesin olarak bilinmeyen bir tarihte bu vergi kaldırılmıştır. Şarap satışlarından "bac-ı hamr" denen verginin alınması ise sürdürülmüştür. Kilis kazasında 1519 ve 1536 tahrirlerinde "resm-i meyhane" olarak geçen verginin adı 1570 ve 1590'da "bac-ı hamr" olarak geçmektedir. Meyhane

⁵⁰³ Lewis, B., "Land.", s.21

vergisinin kaldırılmasının görünür yerlerde şarap satılmasının yasaklanmasıyla bir arada düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin kendi evlerinde şarap içme haklarına dokunulmamıştır. 16. Yüzyıl ortalarında şarap genellikle üreticilerin ve şarap tüccarlarının evlerinde satılırdı.⁵⁰⁵

Mahalleler

İnalcık'a göre Türk-İslâm şehirleri plansız olarak değil temel bir plana göre yapılmaktadır. Dinî ve ticarî merkezlerin inşasında görülen intizam bunun göstergesidir. Meskün mahallerin inşası da İslamî kavramlarla açıklanmalıdır. Vakıf-imaret sistemi de bu yapının devamını sağlamaktadır.⁵⁰⁶ Osmanlı şehirleri mahallelerin birbirine eklenmesi ile oluşur, “mahalle merkezinde bir camînin, zâviyenin veya imaretin çevresinde kurulan meskenlerden oluşan veya birlikte yaşama ihtiyacı duyan aynı meslek mensupları veya aynı inanç ve gelenek sahiplerinin evlerinden oluşan bir ünedir. Ancak Osmanlı şehirlerinde dinsel ve etnik gruplar arasında katı bir ayrılma ve içe kapanma yoktur. Bu nedenle, mahalleler arasında yüksek duvarlara ve demir kapılara gerek kalmamıştır.”⁵⁰⁷

“Kilis'te mahaller, sosyal tabakalaşmadan çok ırksal ve dinsel farklılaşmaya göre birbirinden ayrılmıştır. Mahalleler içindeki kent dokusu çoğunlukla organik bir biçimde gelişen ve yönetsel bağlantılar gösteren, sokaklar ve çıkmazlar çevresinde (Mezopotamya geleneğine uygun olarak) sokaklardan tamamen kapalı, bir avlu çevresinde oluşmuştur.”⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Şevval 995'te Haleb kadısı'na yazılan hükümde İstanbul'da bir kilise'nin camiye tahvil olması sebebiyle pralarda da kiliseleri cami etmek istedikleri haber alınmakta hin-i fetihde Hristiyanlar elinde ibka edilen kiliselere bir vecihle müdahale edilmemesi buyurulmaktadır.MD., No:62, hük.209-95.

⁵⁰⁵ Faroqhi,S., *Kentler*, s.86, yazar 1559-60'lardaki tahrir defterlerinde meyhane vergisinin bulunmadığından yola çıkarak Kanuni'nin son yıllarında kaldırılmış olabileceğini söylemektedir.

⁵⁰⁶ İnalcık,H.,”İstanbul: Bir İslâm şehri”, Çev. İbrahim Kalın, *Dergah Dergisi*, Şubat 1992, s.24, Turan, A.N.,*Ruha*,s.141

⁵⁰⁷ Ergenç, *Ankara*,s.50-51, Aynı yazar, “Osmanlı Şehirlerinde ki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları, IV* 1984,s.69

⁵⁰⁸ *53. Kurtuluş Yıldönümünde Kilis*, Kilis Belediyesi Yay. Kilis 1974, s.5

Mahalleler genelde küçük toplulukların bir arada yaşadıkları yerlerdir. Osmanlı tahrirlerine göre yaklaşık bin kişinin yaşadığı yerleşim bölgesi mahalle olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz mahalle daha büyük ve küçük olabileceği gibi bin kişilik örnek genellikle sosyal ilişkileri belirlemek açısından doğru bir yapıdır. Kilis şehrinde 16. Yüzyıl içerisinde incelediğimiz dönemde hiçbir mahalle bin kişiyi geçmemiştir. En son tahrirde bile sadece Kana mahallesi bu rakama yaklaşarak 850-900 kişi civarında nüfusa sahipti. Yine aynı tahrirde en küçük mahalle de 200-250 kişilik nüfusu olan Sibbat mahallesidir.⁵⁰⁹ O nedenle Kilis ve Azez şehirlerindeki mahalleler genelde az nüfus barındırmaktaydı.

Kilis'in Ortadoğu kent tipine benzerliğini vurguladıktan sonra, Ortadoğu şehirlerinin gelişimine genel olarak bakmak gerekmektedir. Lapidus'un Memlûk dönemi Ortadoğu kentleri üzerine yaptığı çalışmalarda; mahallelerin kabile ve köy temeline göre şekillendiğini iddia etmektedir. Köyden şehre göç etmiş halk eski yaşantısını bu yeni mekânında da devam ettirmekteydi. Mahallerde yakın aile bağları, ırk ve din birliği olan ekonomik ve yönetsel birim, yarı fizikî olarak izale edilmiş ve halkın genel yaşantısı itibariyle köy vari bir yaşantının şehirler içerisinde yaşamaya devam etmesi olduğundan bahsetmektedir. Bu yönüyle şehirler ayrı ayrı köylerin bir araya getirildiği çok büyük köyler olarak da görülebilir.⁵¹⁰

Ortadoğu kentlerinde mahalleler sosyal olarak homojen olmalarının yanında , resmî devlet görevlerinin yerine getirilmesinde ve malî konularda kendi içinde bir bütün olarak hareket ederdi. Her bir mahalle “şeyh” veya ”arif” denilen bir başkan tarafından yönetilirdi. Bu kişi sözcü ve idareciydi. Şeyhler aynı zamanda ufak bir polis gücü ile de desteklenmekteydi. Belli bir takım suçların bastırılmasından da sorumlu idi. Her mahalle suçların sorumlularının tutuklanmasında, kan parası ve tazminat ödenmesinde toplu olarak sorumlu tutulmaktaydı. Bundan başka mahalleler vergi birimleri idi. Genel vergiler halktan toplanacağı zaman müzakeresini şeyh yapıyor ve vergi muhtemel

⁵⁰⁹ TKGMA., TTD., No:171, s.48

⁵¹⁰ Lapidus,İ., urban,s.196

olarak mahalleyi oluşturan kişiler arasında yine kendi içinde paylaşılarak toplanıyordu. Şeyhler devletin istekleri ile halkın imkânları arasında aracılık yapmaktaydılar.

Ortadoğu kentlerinde mahalleler kendi savunmalarını kendileri yapardı. Savaş zamanlarında devriyeler organize ederek mahallenin güvenliğini sağlardı. Buna karşın mahallenin kapıları kalıcı kısımları değildi, kapılar genellikle tehlike anında inşa edilmekteydi. Tehlike geçtikten sonra ise bulunmalarına gerek kalmıyor ve diğer mahallere geçiş engellenmiyordu. Bir başka deyişle mahaller izale edilmiş üniteler değillerdi. Bunun zıddı olarak birbirine komşu caddeler ve semtler olarak daha büyük bir şehir çatısını oluşturmaktaydılar. Bu açıdan mahalleri anlamak için kendi kendine yetme, izolasyon ve daha geniş bir şehre ait olma kavramları çevresinde düşünmek gerekmektedir.

Genel olarak halk, esnaf, zenatkâr ve çalışan kesimi oluşturuyordu. Bu kesimler organize olmuş kesimlerdi. Mahallelerde küçük dükkânlar ve terziler bulunmasına rağmen büyük alışveriş merkezleri yer almamaktaydı.⁵¹¹

Kilis evleri sokağa bakmayan, duvarlarla çevrilmiş avluya dönük, pencereler komşuları rahatsız etmeyecek biçimde yapılmıştı. Bu yönüyle Müslüman Ortadoğu ev tipi özelliği gösterir⁵¹² Evlerin duvarı taştır. Çoğunun yolları dehlizlerle birbirine bağlıdır. Bazı evler sokağın üzerini kaplayacak şekilde inşa edilmişlerdir. Halk arasında bu tür yapılara “kabaltı” denilmektedir.⁵¹³ Evlerin yapımında kullanılan malzeme ve genel yapısı sahiplerinin maddi varlıkları ile orantılıdır.

Kana Mahallesi

1519’da mahallede 110 nefer kayıtlıydı. 87 hane, 6 çift ve 2 mücerred vardı. Selim oğlu Hacı Halid iki çift sahibi, “kılıç” tımarlı ve mahallenin reisi idi kardeşi Sadık’ın bir çift ve tımarı, Mahmut da tımar sahibi idi. Mahallede ayrıca beş kılıç tımar sahibi daha vardı. 1 baytar, 1 muaf, 14 hacı lakabıyla anılan kişi vardı. Ayrıca şahıs

⁵¹¹ Lapidus, İ., “ Muslim Urban Society in Memlûk Syria,” s.195

⁵¹² Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.49

⁵¹³ Konyalı, İ.H., *Kilis*, s.625-27

adları arasında Budak, Kuzgun, Baldudak, Bozcalı gibi Türkçe isimlere bakılırsa daha ilk yıllarından itibaren Kilis merkezinde Türkmen nüfusu yaşamaktaydı.⁵¹⁴

1536'da mahallede 168 nefer kayıtlıydı. 139 hane, 28 mücerred, 2 imam bulunmaktaydı. Ayrıca, 1 Ravandalı, 2 Kürt, mahalleye dışardan göç etmiş şahıslardı. 1 hademe, 1 baytar, 1 Bedevi, 1 zebbal' da meslek sahipleri olarak adları geçmektedir. Şeyh Yusuf zaviye imamı olarak kaydedilmiştir. Mahalleye bağlı Fellahîn Cemaati de bulunmaktaydı. Bunlar 14 nefer, 13 hane ve 1 mücerred idi. Ellerinde bulundurdukları 15 çiftlik toprakla ziraat ile iştiğal etmekteydiler.⁵¹⁵

1570'te nefer sayısı 273'e, hane sayısı 162'ye, çift sayısı 37'ye, bennak sayısı 130'a, Mücerred sayısı da 111'e çıkmıştır. Mahalledeki meslek grupları arasında 1 köşker, 2 kassar, 1 hadim, 3 kırışçı, 1 asker, 1 sayacı, 1 kadı (Yakub), 2 farrac, 1 dellal, 1 kemerci, 1 avşar, 2 Burçlu, 1 Türkmen, 1 şerif, 3 Yahudi, 1 Bedevî, 1 çavuş, 1 Kürt, 1 tellak bulunmaktaydı.⁵¹⁶

1590'da kana mahallesinde nefer sayısı 169'a çıkmış, hane sayısı ise bir sonraki tahrir göre değişmeden 162 hane olarak kalmış ve buna karşın çift sayısında 4 çiftlik azalma ile 33 çift'e düşmüştür.⁵¹⁷

Kıbeliye Mahallesi

1519'da mahalle tımar olarak görülmektedir. 118 nefer, 58 hane, 13 çift, 12 mücerred bulunmaktaydı. Hacı oğlu Mahmut reis, Şarha oğlu Ahmed ise imamlık yapmaktaydı. Özbek'in oğullarından beş tanesi üzerinde de kılıç tımarı kaydı vardır. Şorim'in ailesinin de üç oğlu üzerinde iki çift ve üç kılıç tımarı kaydı vardı. Hacı Mahmud'un iki oğlunun iki kılıç tımarı ayrıca beş tane de diğer şahıslar elinde kılıç tımar bulunmaktaydı. Bunların haricinde iki de muaf vardı.⁵¹⁸

⁵¹⁴ BOA. TTD. No:93,s.205-6

⁵¹⁵ BOA., TTD., No:181,s.46-47

⁵¹⁶ BOA., TTD., No:506,s.65-67

⁵¹⁷ TKGMA., TTD., No:171,s.48

⁵¹⁸ BOA., TTD., No:93,s.206-7

1536'da mahallede nefer sayısı 141'e, hane sayısı 97'ye, mücerred sayısı da 29'a çıkmıştır. İki de imam bulunmaktaydı. Mahalle nüfusuna ek olarak 16 nefer de Fellah Cemaati de mahalle sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Bunlarda 11 hane ve 5 mücerreden müteşekkildiler. Bunların büyük oranda ziraat işi ile meşgul oldukları anlaşılmaktadır. Mahallede meslek sahibi olarak 1 zebbal ve 1 hallac oturmaktaydı. 1 Halepli, 4 Türkmen, 4 Kürt ve 1 Bedevî yaşamaktaydı.⁵¹⁹

1570'te mahallede nefer sayısı 210'a, hane sayısı 112'ye, çift sayısı 30'a, bennak sayısı 88'e, mücerred sayısı ise 96'ya yükselmiş, imam sayısı ise değişmeyerek yine 2 olarak kaydedilmiştir. Bu tahrirde mahallenin nüfus artışına paralel olarak meslek sahipleri ve değişik yörelerden göçler almış olması bakımından büyük oranda artış gözlemektedir. Mahallede 1 Bedevî, 1 Tat, 1 Gurbet, 2 Nasarî, 2 Maraşlı, 1 İranlı, 1 Arabî, 1 Karnebili, 1 Azezli değişik şehirlerden veya köylerden gelerek mahalleye yerleşen şahıslar olarak kaydedilmiştir. Meslek sahipleri olarak ta 1 sarraf, 1 boyacı, 1 zebbal, 2 sıvacı, 1 ahırcı, 1 darbas, 1 dolapçı bulunmaktaydı. Mahallede ayrıca dört şeyh ve 27 hacı lakabı taşıyan erkek nüfus vardı.

Yine mahallede 29 hane de "cemaat-i nasarî" adıyla Hristiyan bulunmaktaydı. Hristiyan nüfusun ayrı olarak kaydedilmiş olması onların mekân olarak diğer Müslüman nüfustan ayrı olabileceklerini akla getirmektedir. Hristiyan nüfus arasında "Hüdaverdi" gibi Türkçe adlara rastlanması Hristiyan nüfus ile Müslümanlar arasında kültürel yakınlaşmaya da işaret etmektedir. Diğer isimlerden bazıları ise; Hanik, Aşil, Atroş, Elyase, Abdulmesih, Kirbac idi.⁵²⁰

18 neferli Musevî nüfusu da yine bu tahrirde mahallede yaşamaktaydı. Bunlar "Cemaat-i Museviyân" olarak kaydedilmişlerdir. Bunların isimlerinden bazıları ise; Samuel, İvad, Şalame, Karaçayî, Levî, Harun, Maşe Dayan idi.⁵²¹ Sınırlı tahrir bilgilerinde de anlaşılacağı gibi mahallede çok çeşitli dinlerden ve milletlerden insanlar yaşamaktaydı.

⁵¹⁹ BOA., TTD., No:181,s.47

⁵²⁰ BOA., TTD., No:506,s.72-4

1590'da mahallenin kayıtlı nefer sayısı 233'e çıkmış, hane ve çift sayısı bir önceki tahrirde göre değişmemiştir. Bu tarihte mahalleye kayıtlı olan Musevî nefer sayısı 18' den 13'e inmiştir. Hristiyan nüfus' da mahalleden ayrı 49 nefer olarak kaydedilmiştir.⁵²²

Sibbat Mahallesi

1519'da Sibbat mahallesi de tımar idi. 40 nefer, 28 hane, 12 mücerred bulunmaktaydı. Davud oğlu Ali mahalle reissi idi. Hane nüfusu bakımından şehirde dördüncü sırada gelmekteydi. 1 baytar, 1 köşker, bulunmaktaydı. Ayrıca 1 Bedevî ve 4 hacı vardı.⁵²³

1536'da mahallenin nefer sayısı 62'ye, hane sayısı 45'e, mücerred sayısı da 16'ya çıkmıştır. Bu tarihte mahallede bir imam vardı. Diğer meslekler ise 1 köşker, 1 farrac, 1 kasap, 1 sâkî bulunmaktaydı. Ayrıca 2 İsavî, 1 malül de mahalle de yaşamaktaydı.⁵²⁴

1570'de mahallenin nefer sayısı 77'ye, hane 37'ye, çift 8'e, bennak 31'e, Mücerred 40'a yükselmiştir. Mahallede 1 kadı (Alaeddin), 1 köşker, 3 farrac vardı.⁵²⁵

1590'da nefer sayısı 81'e çıkarken hane sayısı değişmemiştir. Bu tahrirde kanunnâmede belirtildiği gibi Kilis'in artık kasaba olmasından dolayı bennak ve mücerred resimlerinin alınmayacağı bildirildiğinden, defterde de bu vergilerin kaydedilmediğini görmekteyiz.⁵²⁶

Çukur Kastel Mahallesi

Kastel Kilis'te çeşme manasında kullanılmaktadır. Mahalle yine tımar olarak görülmektedir. 30 nefer, 21 hane, 9 mücerred bulunmaktaydı. Mahallenin reisi Mehmed oğlu Tursun, İmam-ı Şahkulu oğlu Hasan dı. 1 Sükkâr, 1 çelevi, 1 budamcı, 1 sucu, 2

⁵²¹ BOA., TTD., No:506,s.75

⁵²² TKGMA., TTD., No:171,s.48

⁵²³ BOA., TTD., No:93,s.207

⁵²⁴ BOA., TTD., No:181,s.48-49

⁵²⁵ BOA., TTD., No:506,s.71-2

⁵²⁶ TKGMA., TTD., No:171,s.50

bardakçı meslek sahibi olarak mahalle sakinlerinden di. Mahallede ayrıca, 1 asker, 1Acem, 2 Ğurbet oturmakta, Ubur oğlu Kasım Őeyhlik yapmakta ve 2'de hacı lakabı taşıyan Şahıs oturmaktaydı.⁵²⁷

1536'da mahallede 92 nefer, 78 hane, 14 mücerred kayıtlıydı. Mahalle nüfusu üç kat artmıştır. İmam sayısı da ikiye çıkmıştır. Mahallede 1 kalıpcı, 1 hafız, 1 tabbak, 1 dilenci, 1 dellal, 1 gezgin, 1 asker meslek sahipleri olarak kaydedilmişlerdir. Dışarıdan gelip yerleşenlerden de 1 Acem, 1 Halepli bulunmakta, 2 de pîr-i fânî manasında koca kaydı vardır.

Ermeni nüfusu da mahalleye eklenmiş, bunlar da 17 nefer olarak kaydedilmişlerdir. Ermenilerden Kirkor oğlu Yakop 5 çift sahibi olarak arazi zengini olarak görölmektedir. İsatefan, Kirkoran, Abdulmesih diğer Ermeni hane sahiplerinden bazılarıdır.⁵²⁸

Diğer tahrir defterlerinde mahallenin adına rastlamamaktayız. Muhtemelen başka bir mahalle ile birleşmiş olmalıdır.

Hacı Gökçe Mahallesi Diğer Adıyla Meşhedler Mahallesi

1519'da "mahalle-i Hacı Gökçe nam-ı diğer meşhedler" olarak geçmektedir. Mahalle adını burada imamlık yapan Hacı gökçe den almış olmalıdır. Hacı gökçe nefer yazımında ilk sırada yazılmıştır. Daha sonra mahallenin diğer idarecisi olan reis gelmekteydi. Hacı gökçe mahallesinin reisi Ahmed oğlu İsmail idi. Mahallede 1 koca (Pîr-i fânî, aynı zamanda Ermeni) 2 Ermeni, 2 Musevi, 1 Ğurbet ten oluşun azınlık bulunmaktaydı. Meslek sahibi olarak 1 farrac, 1 hoca, 1 çohar, 1 mansar, 1gözcü (İbrahim), 1 Mahbaz (Ahmed) vardı. Muaf olarak da 1 sağır bulunmaktaydı. Mahallede toplam olarak 73 nefer, 36 hane ve 7 mücerred kayıtlıydı.⁵²⁹ Diğer tahrir defterlerinde Hacı gökçe mahallesinin adına rastlayamamaktayız.

Kızılca Mahallesi

⁵²⁷ BOA., TTD., No:93, s.208

⁵²⁸ BOA., TTD., No:181, s.50

⁵²⁹ BOA., TTD., No:93,s.208-9

1519'da mahallede 41 nefer, 30 hane, 11 mücerred oturmaktaydı. 1 bıçakçı, 1 köşker, 1celeb, 1 külhan, 1 polat satan, 1 baytar, 1 bezirgan bulunmaktaydı. Mehmed oğlu Osman mahalle reisi idi. Ayrıca 1 Acem ve 1 Türkmen bulunmaktaydı.⁵³⁰

1536'da mahallenin adı kızılca oba olarak geçmektedir. İlk tahrirde sadece kızılca ismini taşıyor olmasına rağmen daha sonra oba olarak yazılması konar- göçer unsurların mahalleye yerleştirilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Nefer sayısı 98'e, hane sayısı 72'ye, mücerred sayısı da 20'ye çıkmıştır. 2 imam, 1 müderris ve hacedin ve eğitim görevlileri olarak bulunmaktaydı. 2 şerif, 1 Musevî, 3 ravandalı, 1 baytar, 1 sarraf, 1 tüccar, 5 Rum, 1 kirişçi, 1 Halepli, 2 Dirşekin'li 1 Mari'li 1 Şamlı bulunmaktaydı.⁵³¹

1570'te de mahalle "kızılca Oba" isimlendirilmekteydi. Bu tarihte 158 nefer, 116 hane, 6 çift, 113 bennak, 40 mücerred mahallede meskün idi. Ayrıca 3 imam, 3 Şeyh ve 23 de hacı lakabı taşıyan hane sahibi vardı. Meslek sahipleri olarak da; 1 sarraf, 1 kalburcu, 2 selhçi, 2 mahzar, 1 taşçı bulunmaktaydı.⁵³²

Son tahrir olan 1590'da ki defterde ise adı yine ilk tahrirde olduğu şekliyle "kızılca" mahallesi olarak geçmektedir. Nefer sayısı 231'e çıktığı halde hane sayısı bir önceki tahrire göre değişmemiş ve 116'da kalmıştır. Ayrıca 11 çift mahalle sakinlerinin elinde bulunmaktaydı.

Meşşata Mahallesi

İlk tahrirde acı gökçe mahallesinin diğer adı olarak "Meşhedler Mahallesi" geçmesi⁵³³ ve daha sonraki tahrir defterlerinde bu mahalleye ait ibareye rastlamamış olmamız bizleri Hacı Gökçe mahallesinin daha sonraki tahrirlerde Meşşata Mahallesi olarak işlem gördüğü fikrine ulaştırmaktadır.

⁵³⁰ BOA., TTD., No:93,s.209

⁵³¹ BOA., TTD., No:181,s.49-50

⁵³² BOA., TTD., No:506, s.67-9

⁵³³ bkz. Yukardaki dipnot

1570’te ilk olarak kaydedilen mahallede 178 nefer, 114 hane, 6 çift, 113 bennak, 56 mücerred ve 5 imam meskün idi. İbadet merkezleri ve nüfus açısından en kalabalık mahalleler arasında bulunmaktaydı. Ayrıca mahallede; 1 Malatyalı, 1 Fellah, 2 Mısırlı, 1 Kürt, 1 Arap bulunmaktaydı. 1 şerif ve 9 hacı lakabını taşıyan hane sahibi de mahalle sakinleri arasında yaşamaktaydı. Meslek sahibi olarak da; 2 farrac, 1 kirişçi, 2 boyacı, 1 tüccar, 1 aktar bulunmaktaydı.⁵³⁴

Defterde aynı mahalleye bağlı olarak “Ekrad ve Calciyan Cemaati” de kaydedilmiştir. Bunların nefer sayısı 79, hane 35, bennak, 35, mücerred 11, Ekrad ve Calciyan ise 33 adet idi. Ayrıca 1 Bedevî, 2 Ğurbet vardı. Meslek sahipleri ise; 1 kapucu, 1 külhan, idi. Ekrâd olarak isimlendirilmesine rağmen cemaat içerisinde öz Türkçe adlara da rastlanmaktadır. Bunlar; Aydoğmuş, Tanrıverdi, Erdoğdu, Mercan, Hüdaverdi v.b..⁵³⁵

1590’daki tahrirde mahallenin nefer sayısı 316’ya çıkarken hane sayısı Ekrâd ve Calciyân Cemaatini de içine alacak şekilde 149 olarak kaydedilmiştir. Mahalle sınırları içerisinde 3 de Musevî ailesi oturmaktaydı. Mahalle sakinlerinin ziraî ihtiyaçlarını karşılamak için de 12,5 adet çiftleri vardı.⁵³⁶ Kanunnâmeye uygun olarak mahalledeki bennak ve mücerredler kaydedilmemişlerdir.⁵³⁷

İmâr

“Osmanlı taşra kentlerindeki pek çok kamu binası ya doğrudan doğruya Osmanlı merkezi idaresi tarafından, ya da sultanın projelerini onaylaması ile sancakbeyleri tarafından yaptırılırdı.”⁵³⁸ Kilis’te de 16. Yüzyılda pek çok imar faaliyeti Canpolat ailesi mensupları tarafından yapılmıştır. Bu aile den olan idareciler kentten ve

⁵³⁴ BOA., TTD., No:506, s.69-71

⁵³⁵ BOA., TTD., No:506, s.75

⁵³⁶ TKGMA., TTD., No:171, s.52

⁵³⁷ TKGMA., TTD., No:171, s.1-9

⁵³⁸ Faroqhi,S., *Kentler*,s.27

kırsal kesimden topladıkları vergilerden müteşekkil gelirlerini şehre yönlendirmişlerdir.⁵³⁹

Canpolat Bey'in 1553 tarihli vakfiyesinde Kilis de ; Cami, su kanalı ve şadırvan, yakınında bir hamam, Meşhedlik'te bir başka hamam, bahçe (Caminin etrafını saran bahçe), bedesten, bedesten'e bitişik bir han, kervansaray ve yakınında 160 dükkân idi. Yaptırdığı eserlerin kıyamete kadar ayakta durabilmesini temin için de gelir getirecek pek çok mülkte bağışlamıştır. Bunlar;Azez nahiyesine bağlı Tibil Köyünde içinde bol suyu bulunan 9 bostan ile, iki incirlikve iki bağ.Dirguş Nahiyesinde ve Kusayr Nahiyesinde altı bostan, dört bağ ve değirmen.Dirguş Nahiyesinde çiftlik hesabıyla kırk feddanlık arazi ve dokuz bin zeytin ağacı.Dirguş şehrinde dükkânlar, hamam, han, kahvehane, saray ve değirmen.Safî Nehri ve Afrın Çayı üzerinde ikişer gözlü un değirmeni.Halep'te bir saray.⁵⁴⁰

“Osmanlı imar faaliyetleri her ne kadar şahsi bireysel girişimler olarak başlatılırsa da, yapan mimarları devletin resmi görevlileriydi. Mimarbaşı ve mimarlara sadece başkentte değil imparatorluğun diğer şehirlerinde de görev yapmaktadırlar. Bu durum, hem şehirlerin belirli ilkelere göre oluşum ve gelişimine, hem de belirli mimarî anlayış ve üslubun imparatorluğun her tarafına yayılmasını sağladı. Hassa mimarları yapılan inşaatları denetleyerek imar ve inşa işlerinde devletin mimarlık örgütünün nazım rol oynamasını sağladı.”⁵⁴¹Bu tür yapılarda iş gücü olarak, vasıf gerektirmeyen işler için acemi oğlanlar, vasıf gerektiren işleri içinse lonca mensuplarından faydalanılırdı. Bazen merkezin inşaat için yapı malzeme veya sermaye tahsisatında bulunduğu da olurdu.⁵⁴²

Canpolat Bey' in Kilis'de yaptırmış olduğu cami'nin mimarının kim olduğunu tespit edemedik ama yapılış üslubu açısından İstanbul camilerinin örnek alındığı fark

⁵³⁹ Cezar, Mustafa, “Osmanlı Klasik Dönem İmar Sistemi”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kogreye sunulan bildirimler*, cilt III, TTKB. Ankara 1989, s.1390-1414

⁵⁴⁰ Konyalı, İ.H., *Kilis Tarihi*, s.416-17

⁵⁴¹ Cezar, “İmar,” s.412

⁵⁴² Faroqhi, S., *Kentler*, s.27-27

edilmektedir.⁵⁴³ Bu nedenle Evliya Çelebi tarafından “Canpolatoğlu’nun padişahâne camii” şeklinde vasıflandırılmıştır.⁵⁴⁴

Vakıflar ve Vakıf Eserleri

Osmanlı şehirlerinin en belirgin özellikleri vakıf imaret sistemi içerisinde şekillenmiş olmalarıdır. Şehir sakinlerinin günlük hayatlarını kolaylaştıran sosyal yapılardan, câmiler, mescitler, zaviyeler, hamamlar, çeşmeler hep vakıf sistemi ile ayakta dururlar. Vakf haline getirilen müessese, *vakfiye* adı verilen belgenin kadı huzurunda düzenlenmesiyle kesinlik kazanmış olurdu. Vakfiyede hayır sahibi tarafından tahsis edilen gelirin hangi amaçlarla, ne gibi şartlarla ve ne şekilde kullanılacağı belirtilirdi. Vakfiye şartlarının ve vakıf tesislerinin denetimini *mütevelli*, vakıf gelirlerini *câbi* toplardı. Geliri çok olan vakıfların yeterince *katipleri* ve *nazırları* vardı.⁵⁴⁵

Camiler ve Mescitler

Camiler Osmanlı şehirlerinde merkezi fonksiyon üstlenmekteydiler. Öncelikle mahalle halkı camilerin çevresinde günlük yaşamlarını oluşturmaktaydılar. İş, giyim, temizlik merkezleri cami çevresine sıralanmıştı. O nedenle camî, çevresi ile birlikte Osmanlı topluma yapısı içerisinde koruma altın alınmıştı. Özellikle Gayrimüslimlerin cami çevresinde yerleşip ev almaları, Müslüman cemaatin tepkisine neden olabileceğın dolayı engellenmekteydi.⁵⁴⁶

Tekke Cami

Tekke camisi adını verdiği Tekke mahallesinde bulunmaktadır. Hükümet konağı ve Mevlevihane’nin Güney tarafındadır. Vakfiyesinde Tekke Camii olarak adlandırılmaktadır. Yapılış tarzı, ihtişamı ve süslemeleri açısından Câminin kuzeyinde

⁵⁴³ Konyalı, *Kilis*, s.403-16, Dündar, Abdulkadir, *Kilisteki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s.20

⁵⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, cilt:IX., s.391

⁵⁴⁵ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.88

⁵⁴⁶ 15 Zilkade 1003 tarihinde Haleb Beylerbeyisi ve Kadısına yazılan hükümde eski beylerbeyinin mektup göndererek Haleb’de Hazret-i Ömer Camii’nin etrafında olan evlerin müruru-ı zamanla Yahudilerin eline geçmiş olmasından camii mezburun muattal kalmış olduğundan etrafındaki evlerin Müslümanlara satılıp Yahudilerin ise başka yerlerden ev almalarının halk tarafından kendisine bildirildiğini yazmaktaydı. MD., No:73, hük. 103-43

Mevlevî tekkesi, Mevlevihâne vardır. Câmiye çok yakın mesafede olan bu tekke Konyalı'ya göre Canpolatoğlu'nun Mevlana Celaleddîn-i Rumî'nin sevenlerinden olması nedeniyle 932H./1525 Miladî yılında yaptırılmıştır. Bu nedenle adına "Tekke Câmî" denmiştir. Caminin etrafını bahçe ile iki hamam, bedesten, iki han ve dükkanlar, iki pazaryeri sarmaktaydı.⁵⁴⁷

Ulu Camî (Cami-i Kebîr)

Hicri 992 tarihli Halep vakıf defterine göre câmi'nin vakfına tahsis edilen miktar 1632 akçe tutmaktaydı. Bu miktarın 400 akçesi İbn-i Mağribî vakfının zeytinliklerinden, 496 akçesi Kilis yakınlarında ve köylerde bulunan kıta-i arz'lardan, 576 akçesi 8 bab dükkândan, 80 akçesi İzzeddin vakfı'nın incirliklerinden haracî kısmı çıktıktan sonra verilecekti ve 80 akçe'de arsa gelirinden almak üzere tamamlanacaktı.

Toplanan gelirden, hatiplik ve imamlık görevini yapacak kişiye günlük 1,5 akçe, iki nazıra günlük birer akçe, farraşına günlük yarım akçe maaş ödenecekti.⁵⁴⁸ Ayrıca caminin "yağına ve hasarına" toplam olarak yıllık 192 akçe ödenmekteydi.⁵⁴⁹

Şeyh Mehmed Gökçe Camii (Tabakhane Camii)

Şeyh Mehmed Gökçe camii'nin vakfına toplam olarak yıllık 898 akçe gelir yazılmıştır. Bu miktarın 468 akçesi Kilis'te 13 bab dükkândan, 100 akçesi Kefer Daşur'daki zeytinlikten, 50 akçesi Kilis'te bulunan zeytinlikten, 80 akçesi incirlikten, 60 akçesi arsa ve yine 4 bab dükkân gelirinden, 40 akçesi Acar Köyündeki bağlıktan sağlanmaktaydı. Vakfın ayrıca dükkânların yanında bir hanı ve arsası da boş olduğu için gelir getirmemekteydi.

⁵⁴⁷ Konyalı, İ.H., *Kilis Tarihi*, s.403-5

⁵⁴⁸ 180-540 akçe arasında değişen görevli ücretleri 16. Yüzyılda geçinmek için çok düşük rakamlar olarak kalmaktadır. Kurt' göre XVI. Yüzyıldaki fiyatlara bakıldığında bu maaşlarla geçinmenin gerçekten zor olduğunu söylemektedir. Kurt Y., *Adana*, s.72

⁵⁴⁹ TKGMA, VD., No:564, s.226, ulu Câmî Kilis'in en eski cämilerindedir. Konyalı bulduğu kitabeden Hicrî 740- Miladî 1339 tarihinde, Mısır Türk Kölemen Devleti hükümdarı En-nâsır Nasr-üd-din Muhammed'in üçüncü defaki hükümdarlığının son yıllarında yapılmış olabileceğini söylemektedir. Konyalı, İ., H., *Kilis Tarihi*, s.462-470

Gelirden, imamet ve hitabet için senelik 500 akçe, iki nazırına senelik 200 akçe, hademesine senelik 130 akçe, yağına ve hasarına 68 akçe sarf olunacağı vakıf defterinde kaydedilmektedir.⁵⁵⁰

Mescid-i Ömer

Ömer mescidine 992 H./1585 M.de 104 akçe gelir yazılmıştır. 2 bab dükkândan senelik 72 akçe, iki adet arsadan da toplam 32 akçe geliri vardı. Gelirin 80 akçesi imamet görevi için senelik olarak imama, 24 akçesi de yağına ve hasarına harcanıyordu.⁵⁵¹

Kapalı çarşısı olmayan kentlerde genellikle kervansaray adı verilen bir- iki han vardı. Bunlardan kent dışındaki işlek yollar üzerinde bulunanlar tüccarlar için güvenli geceleme yerleriydi. Bunlar bazen de askerlerin yerleştirildiği kaleler olarak kullanılırlardı. Kentlerdeki hanlar ise daha uzun süreli kullanımlar içindi. Kentte geçici olarak kalan tüccarlar burada kalır, mallarını da yine aynı yerlerde saklardı. Bazı hanlar belli bir malın ticaretine ayrılır ve giderek o malın adıyla anılmaya başlardı. Değerli mallar bedestenlerde saklanırdı. Bedestenlerde saklanan malların hepsi satılık eşya da değildi. Bazen halk değerli eşyalarını bedestende ki kasalara saklardı. Genelde bir kentteki han sayısının o kentin ticari önemini göstermesi gerekir.⁵⁵²

Hacı Halil Mescidi

⁵⁵⁰ TKGMA., TTD., No:564, s.227, Şeyh Muhammed Gökçe Camii, bugünkü adıyla Tabakhane Camii olarak bilinmektedir. Cami eski adı şehitlik olan bugünkü tabakhane mahallesindedir. DüNDAR, A., Hurufat defterlerindeki bilgilerden yola çıkarak Debbaghane Camii'ni yaptıran kişinin Şeyh Gökçe olduğunu söylemektedir. Cami'nin bizim de tesbit ettiğimiz gibi vakfı da vardı. Şeyh Gökçe Ferdi'nin mezarı da câminin avlusundadır. 16. Asırda câminin bulunduğu yer Meşhedler Mahallesi olarak geçmektedir. Câmi Şeyh Gökçe'nin oğlu Muhammed Gökçe tarafından yaptırılmış olduğuna göre Kilis'in Osmanlı eline geçmesinden hemen sonra yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Tapu Tahrir Defteri 93'numaralı defterde hane sahipleri arasında Şeyh Gökçe oğlu Muhammed'e de rastlamaktayız. Câmi vliya Çelebi tarafından da görülmüş "Tabakhane Câminin kireç örtülü" olduğunu söylemektedir. Tabakhane Câmi 1694'te tamir geçirmiştir. *Kilis'teki Osmanlı...*, s.251-256, Evliya Çelebi, *Seyhatname*, cilt 9, s.361 Konyalı "Câmiin ilk bânisi Şeyh Gökçezade'dir. Buna Gökcelizâde de diyorlar. Adı Hacı Hasan'dır... Câmi ilk yaptıran Gökçezade, Kanunî devrinin adamlarından idi. Koca Hamam'ının kitabesinde adı geçer. Ölüm yılını tesbit edemedik. Burada yatanın adının Bilecan, şehycan olduğunu söyleyenler de vardır." demektedir., *Kilis Tarihi*, s.400-403.

⁵⁵¹ TKGMA., TTD., No:564, s.228,

⁵⁵² Faroqi,S.,*Kentler*,s.33-35

1585'te mescide 60 akçe kıta-i zemin, senelik geliri 272 akçe olan 4 dükkân, mukataa gelirinden 72 akçe, çeşitli ağaç gelirlerinden 16 akçe ve 3 bab değirmen gelirinden senelik 60 akçe olmak üzere toplam 480 akçelik geliri bulunmaktaydı.

Toplanan gelirden senelik 320 akçe imametine, 100 akçe nazıra ve 60 akçede yağına ve hasarına ödenmekteydi.⁵⁵³

Kana Mescidi

Muhtemelen Kilis'teki Kana mahallesinde idi. Mescide gelir getirmesi için bağışlanmış akarlar arasında, İstanbul kilesiyle Sekiz kile ile ekilen veya senelik 150 akçe gelir getiren kıta-i arz, Leylut karyesi yakınlarında Üç İstanbul kilesi ekilen veya senelik geliri 100 akçe olan diğer bir kıta-i arz, 264 akçelik dükkân geliri, Hacı Halid Hacı Halifenin senelik 32 akçe hayratı, Mehmet Ağa'nın mallarından senelik 36 akçe olmak üzere toplam 572 akçe senelik geliri vardı.

İmamet için günlük bir akçe, nazırına senelik 180 akçe, yağına ve hasarına 42 akçe harcanmaktaydı.⁵⁵⁴

Ömeriye Mescidi

Kefer Daşur Karyesi yolu üzerinde ki kıta-i arz'dan senelik 50, yine aynı köyde mukataa-i zemin'den 100 akçe, Batlıyon Karyesi yolu üzerindeki incirliklerden 400 akçelik gelirin yarısı 200 akçe, Cüllah dükkânından senelik 80 akçe, yarı oranında ortaklık ekilen bostanlardan 24, fasıla esasına göre ekilen bostandan senelik 8 akçe olmak üzere yıllık 662 akçe vakıf geliri vardı. Toplanan yıllık gelirden günlük 1 akçe imamına, yıllık 180 akçe nazırına, 122 akçede yağına ve hasarına ödenmekteydi.⁵⁵⁵

Nureddin İbn-i Kadızade Mescidi

⁵⁵³ TKGMA., TTD., No:564, s.228

⁵⁵⁴ TKGMA., TTD., No:564, s.229

⁵⁵⁵ TKGMA., TTD., No:564, s.230

Bu mescit Kilis'te Kıbeli mahallesinde bulunmaktaydı. 1185-1192/1771-1778 tarihleri arasında buraya çeşitli görevliler tayin edilmiştir. Bu mescitte görev yapan imamlara 1928 yılına kadar maaş ödenmiştir.⁵⁵⁶

Halep Evkaf defterinde mescide Kefer Daşur karyesi yolunda senelik 90 akçe gelir getiren kıta-i arz, 432 akçe senlik gelir getiren 5 dükkân gelirlerin müteşekkil toplam 522 akçe geliri vardı. Bu gelirden imamına günlük bir akçe, nazırına senelik 200 akçe, yağına, hasarına ve mumuna da senelik 62 akçe harcanmaktaydı.⁵⁵⁷

Zaviye Mescidi (Bestâmî Camii)

Kilis'te Sibbat Mahallesinde bulunmaktaydı. 16. Yüzyılda “zaviye Mescidi”, 1730-1806 yılları arasında “zaviye Mescidi”, “Abdulcelil Mescidi”, “Bestamiye veya Bestamin Camii” gibi adlar almıştır. Görevlilerine 1922 yılına kadar maaş ödenmiştir. Bu tarihten sonra harabe haline geldiği için 1931 yılında Vakıflar Genel müdürlüğü tarafından satılmıştır.⁵⁵⁸

1585'te 2 bab dükkândan 144, arsa gelirinden 20 ve 24 akçe, 6 bab suk gelirinden 24, Cuma, Bekir, Yusuf, Osman ve Ali b. Yadiğar'ın elinde bulunan mezraadan 70 akçe, Mehmet'in elinde bulundurduğu arsadan 20 akçe olmak üzere yıllık toplam 314 akçe geliri vardı.

Toplanan gelirden imamına yıllık 200 akçe, nazırına 90 akçe, yağına ve hasarına 24 akçe harcanmaktaydı.⁵⁵⁹

Alaca Mescidi (Camii)

Kilis'te Kızılca Mahallesinde bulunmaktaydı. Mahallenin bugünkü adı İnaplıkütah Mahallesidir. 865/1460 yılında Ramazanoğlu Emir Nasreddin tarafından yaptırılmış, 1070/1659 yılında Kilis Zabıtı Murtaza Ağa tarafından tamir ettirilmiştir.

⁵⁵⁶ Dündar, A., *Kilis'teki Osmanlı Devri*, s.283

⁵⁵⁷ TKGMA., TTD., No:564, s.232

⁵⁵⁸ Dündar, A., *Kilis'te Osmanlı Devri Mimarî Eserleri*, s.280

⁵⁵⁹ TKGMA., TTD., No:564, s.233

1136/1723 tarihli Hurufat Defteri kaydında “*Kilis’te Kızılca Mahallesi ve İplik pazarında vâki Alaca nâm-ı diğer Küçük Cami...*” adı ile geçmektedir. Halk arasında “*Katranlı Camii*” olarak da bilinir.⁵⁶⁰

1585 yılında Alaca Mescidine gelir getiren mallar arasında, Kilis’te 4 bab dükkândan senelik 124 akçe, Kefer Daşur’daki iki zeytinlikten 100’er akçe ve toplam 324 akçe geliri vardı. İmamına senelik 200, nazırına 100, mumuna ve hasarına 24 akçe ödenmekteydi.⁵⁶¹

Tepelik Mescidi (Camii)

Kilis’te Meşetlik (Meşhedler) mahallesinde bulunmaktaydı. 1155-1237/1742-1821 tarihleri arasında çeşitli görevliler tayin edilmiştir.⁵⁶² 992/1585 tarihinde mescidin akarı arasında Kefer Andu yolunda 60’lik kıta-i arz, Kefer Daşur yolunda 200, Tibil yolunda 50, Leylid yakınlarında da yine 50 akçelik senelik geliri olan kıta-i arzlar, 12 akçelik dükkân geliri, 200 akçelik zeytinlik ve yine Kilis’te 4 bab dükkândan senelik 180 akçe olmak üzere toplam 752 akçe geliri bulunmaktaydı.

Toplanan gelirden imamına günlük bir akçe, nazırına yarım, hademesine yarım, yağına ve hasarına 32 akçe ödenmekteydi.⁵⁶³

Çenadır Karyesi Mescidi

Karyenin yakınlarındaki 2200 ağaç incir ağacından senelik 252 akçe, 25 zeytin ağacından 10 akçe ve karye yakınlarındaki kıta-i arz’dan senelik 32 akçe olmak üzere toplam 374 akçe geliri vardı. Yıllık toplam gelirden, günde bir akçe imama ve yıllık 12 akçe de yağına ve hasarına ödenmekteydi.⁵⁶⁴

Şörhabil Mescidi

⁵⁶⁰ Dündar, A., *Kilis’te Osmanlı Devri Mimarî Eserleri*, s.216

⁵⁶¹ TKGMA., TTD., No:564, s.334

⁵⁶² Dündar, A., *Kilis’te Osmanlı Devri Mimarî Eserleri*, s.281

⁵⁶³ TKGMA., TTD., No:564, s.335

⁵⁶⁴ TKGMA., TTD., No:564, s.336

Mescit aynı adı taşıyan türbe ile bitişiktir. 1585'te vakfa senelik 60 akçe gelir getiren kıta-i arz, Kilis'te 2 bab dükkândan senelik 180 akçe ve başka bir zemin gelirinden de senelik 100 akçe geliri vardı. Toplam olarak yıllık geliri 340 akçe tutmaktaydı. Bu gelir, imamına günlük yarım akçe, nazırına yıllık 100 akçe, mumuna ve hasarına 60 akçe ödenmekteydi.⁵⁶⁵

Çukur Kastel Mescidi

Kilis'te Çukur Kastel Mahallesinde bulunmaktaydı. Vakfın 5 bab dükkândan senelik 264 akçe, Sabar Köyünde 20 adet incir ağacından 10 akçe, Kilis yakınlarındaki üzüm bağından 8 akçe olmak üzere toplam geliri 282 akçe idi. Gelirden cihet-i imamet olarak senelik 250 akçe, yağına ve hasarına ise 32 akçe ödenmekteydi.⁵⁶⁶

Zaviye ve Türbeler

Zaviyeler dinî görevler yapmanın yanında ticarî hayata da katkı sağlardı. Uzak yollara gelip giden tüccarlar han ve kervansaray olmayan yerlerde zaviyelerde gecelerdi. Yoldan geçenlerin yararlanmasına açık bir ev olarak tanımlanabilecek zaviyenin mutfağında gece gündüz yemek pişerdi. Kilis ve Azez kazaları dahilindeki zaviyelerin tümünde vakıf gelirinden, yoldan gelip geçenlerin yemek ihtiyacının karşılanması için, yemek parası ayrılmaktaydı. Buralar güvenli yerler olarak bilindiklerinden tüccarlar tarafından tercih edilirdi.⁵⁶⁷

Seyyid İsa b. Abdulkadir Geylanî Zaviyesi

Zaviyeye ait vakıf gelirleri arsında, Yağ köyü mezraasının mahsulünden 12 kırıtlık hisse ki miktarı 3102,5 akçe tutmaktaydı. Ayrıca başka mezraa gelirinden de 304 akçe, köy yakınlarındaki kıta-i arz gelirinden 18 akçe, üzerinde zeytin ve incir ağaçları bulunan üç kıta araziden 40 akçe olmak üzere toplam 3466 akçe senelik geliri vardı.

⁵⁶⁵ TKGMA., TTD., No:564, s.336

⁵⁶⁶ TKGMA., TTD., No:564, s.337

⁵⁶⁷ Faroqhi,S.,*Kentler*,s.76

Gelirden imamlık ve hatiplik yapana günlük 3 akçe, hademesine 1 akçe, taamina günlük 5 akçe, yağına ve hasarına senelik 226 akçe ödenmekteydi.⁵⁶⁸

İtabiye Zaviyesi

Kilis'te bulunmaktaydı. Şehir yakınlarındaki bostan gelirinden 1000 akçe, Kilis yakınlarındaki Paludiye denilen yerdeki kıta-i arz gelirinden senelik 100 akçe, Kefer Daşur'da bulunan kıta-i arz gelirinden senelik 100 akçe olmak üzere toplam geliri 1200 akçe tutmaktaydı.

Gelirden, vaaz ve imalık yapana günlük 1 akçe, zaviyede dağıtılan yemekler için (taam) günlük 2 akçe, mumuna ve hasarına senelik 120 akçe ödenmekteydi.⁵⁶⁹

Ürya Nebi Merkadi

Ürya Nebi türbesi Katma köyü yakınlarındadır. Türbe tek gelirini yakınlarında bulunan kıta-i arzdan alıyordu. Bu da 180 akçe tutmaktaydı. Bu miktar vakıf kayıtlarına düşülen nota göre türbedara, türbenin hizmetinde kullanması ve dua etmesi için ödenmekteydi.⁵⁷⁰

Hazret-i Davut Nebi Merkadi

Dabık köyü yakınlarında bulunmaktadır. Türbenin Tel Şair mezraası gelirinden 1500 akçe, Tel Zeytun mezraası gelirinden de 2020 akçe geliri vardı. Yıllık geliri 3520 tutmaktaydı. Gelirden taamina günlük 3 akçe, imam ve hatibine günlük 2 akçe, nazırına günlük 1 akçe, hademesine günlük 1 akçe, masrafına günlük 1 akçe, yağına ve hasarına senelik 240 akçe ödenmekteydi.⁵⁷¹

Loncalar

⁵⁶⁸ TKGMA., TTD., No:564, s.336

⁵⁶⁹ TKGMA., TTD., No:564, s.338

⁵⁷⁰ TKGMA., TTD., No:564, s.338, “zaviye hizmetine sarf olunup hasıl kalursa türbedâr mutasarrıf olup dua eyleye”

⁵⁷¹ TKGMA., TTD., No:564, s.339

Memlük döneminde mahallelerin aşırı öneminden bahsedilmesi Müslüman şehirlerin sosyal hayatlarında orta ve yeni çağlarda diğer yaygın dayanışmaların olmamasına bağlanmaktadır. Gerçekten de Memlük döneminde bağımsız meslekî dernekler “lancalar” çak az gelişmişti. Tüccar ve esnaf işyerlerine göre şehrin çalışma alanlarında yerlerini aldılar ama bunların kendi aralarında Osmanlıda olduğu gibi “lonca” türünden mesleki organizasyonlar kurduklarına dair delil yoktur.⁵⁷²

Osmanlı dönemi ise loncalar açısından tam bir gelişme dönemi olarak tanımlanır. Bu dönemde loncalar profesyonel organizasyonlar tarzında ele alınmıştır. Loncalar ne sadece para kazanılan bir yapı ne de sadece sanatçılardan ve tüccarlardan oluşan bir gruptu. Genel olarak ekonomik, sosyal, malî ve yönetimle ilgili görevler ifa etmekteydi.⁵⁷³

Meslek loncaları tüm çalışan nüfusu, yani ulema dışında tüm yerli nüfusu kapsıyordu. Üyeleri tarafından seçilin, kadı veya yönetici tarafından da onaylanan şeyhler tarafından idare edilmekteydi. Loncalar meslek üyelerinin etkinliklerini denetleyip, Ürünün kalitesini, süresini gözetim altında tutar, fiyatların saptanmasında üyelerin kendi aralarındaki ve müşterileri ile arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulurdu.

Her meslek loncasına ait bir çarşı mevcuttu, loncalar buldukları sokakta düzeni sağlamak ta dahil idarî görevleri de yerine getiriyorlardı. Lonca şeyhleri yönetim ile kent sakinleri arasında aracılık yapmaktaydı.⁵⁷⁴ Gelen emirleri kent sakinlerine iletir, alınacak vergileri paylaşırma ve sonra da halktan toplama görevlerini yapardı.⁵⁷⁵

Kilis ve Azez esnafları Osmanlı döneminde değişik loncalara bağlı üyelerdi. Ancak tahrir defterlerinin şehirdeki mesleklerle ilgili bilgiler sınırlı sayıda esnaf hakkında bilgi verdiği için tümü hakkında bilgi edinemiyoruz. Bilindiği gibi şehirde oturup da çift sahibi ve askerî sınıftan olmayanların hayatlarını ikame ettirmek için bir

⁵⁷² Lapidus, İra, M., “Muslim Urban Society in Mamlük Syria,” *The Islamic City* (içinde) (Edt.9 A.H. Hourani ve S.M. Stern, Bruno Cassirer, Oxford 1970 s.198, bkz. Aynı yazar *Muslim Cities in The Later Middle Ages*, Harvard University, Cambridge 1967.

⁵⁷³ Bear, G., *Fellah*, s.149-50

⁵⁷⁴ Bear, G., *Fellah*, s.153-74

meslek ile uğraşmaları gerekmektedir. O nedenle çift sahibi ve askerîler haricinde geri kalan hane sahiplerini meslek erbabı olarak kabul edebiliriz. Evliya Çelebi’de Kilis halkının tümünün sanat sahibi olduklarına gözlemleri arasında yer vermektedir.⁵⁷⁶

Sokakların Temizliği ve Diğer Beledî Görevliler

16. Yüzyılda bugünkü anlamda mahalli belediye hizmetleri yoktu. Muhtesip ve Emin’ler kendi ilgili buldukları, sosyal ve ekonomik konularda şehrin mahalli yöneticileri idi. Bütün bu görevlerle ilgili yapıların harcamaları vakıf müessesesi tarafından karşılanıyordu. Şehirdeki vakıfların en denetleyicisi de kadı olduğu için 16. Yüzyıl Osmanlı kentlerinde kadılar en üst düzey beledî görevli olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷⁷

Sokakların temizliği genellikle masrafının kentliler tarafından karşılandığı temizlikçiler eliyle yapılmaktaydı. Bunlara “zebbal” adı verilmekteydi. Kilis şehrinde hane sahipleri arasında da zebballere rastlamaktayız. Bugün de halk arasında “zibilci” olarak kullanılmaktadır. Çöplerin kent dışına taşınmasında muhtemelen binek hayvanları kullanılmaktaydı.⁵⁷⁸ Işıklandırma için loncalar arasında bulunan “kandilciyan” adında meslek sahipleri vardı.

Evlerin genellikle taş ve kerpiçten yapılmış olması ahşaba göre tutuşma oranını azaltmış olsa da yine de yangın her zaman için söz konusu olabilirdi. Bu amaçla kentte “sucu”(saka) ve “çırpıcı”lar (kassarın) de bulunmaktaydı. Ayrıca şehrin en yüksek yerinde, muhtemelen bu iş için inşa edilmiş olan bir kule den “bessase” adı verilen gözcüler de sancak beyine bağlı olarak, şehrin asayiş ve yangın konularında görev yapmaktaydılar. Kilis’te hane sahipleri arasında “kassar”, “saka” ve “gözcü” olarak görev yapan kişiler mevcuttu. Gözcülerin bir diğer görevi de şehrin dış saldırılara karşı korunması için olmalıdır.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Raymond,A., *Arap Kentleri*, s.85-6

⁵⁷⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX., s.149

⁵⁷⁷ Ergenç, Ö., *Ankara ve Konya*, s.87-88

⁵⁷⁸ Raymond,A., *Arap Kentleri*, s.99-100

⁵⁷⁹ Raymond,A., *Arap kentleri*, s.102-4

Kilis Şehrine Ait Örfî Vergiler

Örfî vergiler çift, bennak resimleri ve bad-i heva olarak alınmaktaydı. Çift resmi ilk tahrirde 80, daha sonraki tahrirlerde 40'ar akçe, bennak resmi 12, mücerred resmi 6 akçe alınmakta idi. Bad-i heva resmi normalde pek planlı alınmayan, sadece küsüratı tamamlamak için alınan bir vergi olarak bilinmektedir. 1519' yılında 1000 akçe çift resmi, 2640 akçe bennak resmi ve 1300 akçe de bad-i heva resmi idi.⁵⁸⁰1536'da 2760 akçe çift, 5204 akçe bennak, 720 akçe de mücerred resmi alınırken, bad-i heva resmi keçi ve arı vergileriyle birlikte kaydedilmiş ve 3125 akçe olarak kaydedilmiştir.⁵⁸¹

1570'te örfî vergiler de çeşitlenmeler olmuş; 3480 akçe çift, 6108 akçe bennak, 2124 akçe mücerred, 1000 akçe keçi ve arı vergisi ile birlikte 49 akçe deştban, 100 akçe tapu ve 10000 akçe bad-i heva vergileri alınmıştır. Toplam olarak bu tahrir döneminde örfî vergi 22861 akçe tutmuştur.⁵⁸²

1590'da bennak ve mücerred vergileri alınmamış, 3500 akçe çift, 120 akçe, tapu, 163 akçe, deştbanî, 1500 akçe keçi ve arı vergisi ile 12000 akçe bad-i heva alınmıştır. Toplam olarak 17283 akçe örfî vergi alınmıştır.⁵⁸³

Kilis Şehrinde Vergi Gelirlerinin Paylaşımı

Vakıf Hissesi

Kilis şehrinde vergi üç kısma ayrılmaktaydı. Bunlar; vergi gelirlerinin altı kırıatını (6t), yani dörtte birini İbn-i Mağribî vakfına ayrılmaktaydı. Bu vakıf için Zeytin, bağ, buğday, arpa, pamuk ve boyahane vergilerinden tahsil edilen miktar 18560 akçe tutmaktaydı.⁵⁸⁴1536'da vakıf hissesi olarak "Ahmet bin Nasırî Muhammed bir Alî el-Mağribî el Boladî" adına vergi gelirleri ayrılmaktaydı. Miktarı da 16097 akçe, oranı ise yine hasıl'ın "rub'u" yani $\frac{1}{4}$ 'ü idi.⁵⁸⁵1570'te vakfın adı "Ahmed bin Mehmed bin Alî"

⁵⁸⁰ BOA., TTD., No:93, s.210

⁵⁸¹ BOA., TTD., No:181, s.51

⁵⁸² BOA., TTD., No:506, s.76

⁵⁸³ TKGMA., TTD., No:171, s.54

⁵⁸⁴ BOA., TTD., No:93, s.210

⁵⁸⁵ BOA., TTD., No:181, s.51

olarak geçmekte,hasıl'ın ¼'ü oranında vergiden pay almasına rağmen miktarı 6286 akçeye düşmüştür. Ama bu tahrirde zeytin gelirlerinden de ¼'lük kısmı olan 25000 akçe vakıf hissesi olarak ayrılmış ve toplam olarak vakıf geliri 31286 akçe olmuştur.⁵⁸⁶1590'da ise vakfın geliri 10884 akçe ve 21099 akçe de bac-ı Pazar vergilerinden ¼ oranında alınarak toplam 31983 akçeye çıkmıştır.⁵⁸⁷

Padişah Hasları

1519' da diğer bir hisse “Hisse-i Hacîb-i Kebîr” adıyla Padişaha ait olan kısımdır. Buraya da toplam vergi hasılının yarısı yani On iki kırıatı (12t) ayrılmıştır. Zeytin, bağ, pamuk, buğday, arpa, bostan, incir ve diğer tahıl vergileri ile Pazar vergilerinin tümü ve meyhane resmi gelir hassa ödenmekteydi. Bunların tutarı 47490 akçe idi.⁵⁸⁸1536'da örfî, Pazar, boyahane, meyhane ve bad-i heva vergileri padişah asları için ayrılmıştır. Bunların toplamı 31609 akçe tutmaktaydı.⁵⁸⁹

Sancakbeyi Hasları ve Diğer Haslar

1519'da gelirden ayrılan üçüncü kısım Özbek'e aittir. Bu şahsın şehirde önemli bir mevkiî olduğu, çocuklarına da pek çok kılıç tımar verildiği anlaşılmaktadır. 1519'da Kilis henüz bağımsız sancak olmadığı için bu şahsın elindeki has gelirleri mirliwa hassı değildir. Defterde “Hisse-i Özbek, hass, tımar-ı ser” ifadeleri geçmektedir. Zeytin, bağ, buğday, arpa, pamuk, bostan, diğer tahıl ve baklagillerden başka kovan, hamam-ı atik mukataası, bennak ve bad-i heva vergileri de hassına gelir olarak verilmiştir. Toplam vergi gelirlerinin altı kırıatı (6t) 34592 akçe miktarında vergi gelirlerinden pay ayrılmaktaydı.⁵⁹⁰

1536'da tahıl ürünlerinden alınan vergi gelirlerinin 4/3'ü olarak 48291 akçe, çift, bennak, mücerred, boyahane, meyhane, Pazar vergileri, bad-i heva, keçi ve kovan vergilerin den de toplam olarak 31709 akçe olmak üzere Kilis şehriden tahsil edilen

⁵⁸⁶ BOA., TTD., No:506, s.76

⁵⁸⁷ TKGMA., TTD., No:171, s.54

⁵⁸⁸ BOA., TTD., No:93, s.210

⁵⁸⁹ BOA., TTD., No:181, s.51

⁵⁹⁰ BOA., TTD., No:93, s.210

sancakbeyi hasları toplamı 80000 akçe olmuştur.⁵⁹¹ Bu miktar Kilis Sancağının resmî ilk sancak beyi olan İzzeddin Bey'e aittir. 1570'de sancakbeyi Canpolat Bey Kilis şehri ürün vergisi gelirinden $\frac{3}{4}$ 'ü olan 18858 akçe ve bütün vergi gelirinden aldığı pay da 41619 akçe tutmaktaydı. Ayrıca 108000 akçelik pazar vergisinden de pay almaktaydı.⁵⁹² 1590'da ise sancak beyi olan Canbolat oğlu Hüseyin Bey'in rüsum-ı örfiye ile birlikte Kilis şehri vergi gelirlerinden aldığı miktarın toplamı 49815 akçe idi.⁵⁹³

Kilis Şehrine Ait Zeamet ve Tımarlar ve Mülkler

Kilis şehrinde zeamet ve timar sahibi olanların adlarına yoğun olarak 1570'te rastlamaktayız. Yukarıda bu tahrir döneminde sancakbeyi olan Hüseyin Bey'in Pazar vergilerinden de has sahibi olarak pay aldığından bahsetmiştik, Hüseyin Bey Kilis ve Azez şehirleri ile birlikte "Liva-i Balis"'in de sancakbeyi olarak görev yapmaktaydı. Liva dahilindeki has zeamet ve timarların büyük çoğunluğu Canboladoğlu ailesinin tasarrufunda bulunmaktaydı. Benzer bir örnek de aynı şartlarda idare edilen Adana Livasında Ramazanoğulları sülalesinde görülmektedir. Bu sülaleden olanlar mevkilerine göre çeşitli dirlikler tasarruf etmekteydiler.⁵⁹⁴ Pazar vergilerinden Mehmed ve Ahmed Bey'ler zeamet olarak istifade etmekteydiler. Hasan, Ahmed, Kara Ali, Bahir, Mehmed, Süleyman, Abdurrahman ve Korkmaz da timar sahipleri olarak daha önce bahsettiğimiz 108000 akçe içerisinde pay almaktaydılar.

Senelik 20.000 akçelik boyahane geliri de Ömer'e zeamet olarak ödenmekteydi. Senelik vergi geliri 100.000 akçe olan Romanî ve İslâmî zeytin ağaçlarının vakıf hissesi olan 25000 akçelik kısmından hariç 75000 akçelik kısmı İlyas'a zeamet olarak, Yusuf, Ali, Abdurrahman, Mustafa, Mehmed, Hasan ve Hüdaverdi'ye timar olarak verilmiştir. Toplam olarak Kilis Şehrinde 4 zeamet sahibi ve 15 timar sahibi vardı.⁵⁹⁵

1590'da Boyahane gelirinden Ahmed Beğ zeamet hissesi, Cafer Çavuş, Ahmed, Mehmed, Geyvan ve Hasan timar almaktaydı. Senelik vergisi 157000 akçe olan bac-ı

⁵⁹¹ BOA., TTD., No:181, s.51

⁵⁹² BOA., TTD., No:506, s.76

⁵⁹³ TKGMA., TTD., No:171,s.54

⁵⁹⁴ Kurt, Y., *Adana*, s.65

Pazar'dan 23297 İbrahim, Mehmed zeamet olarak hisse almakta, Kısmmed, Resvan, Mehmed, Hacı Karaca, Hüseyin ve Hüsametdin tımar sahibi olarak hisse almaktaydı. Senelik geliri 18000 akçe olan başhane gelirinden de Ğazanfer, Mehmed ve Kara Şatır tımar hissesi almaktaydılar. Bu tahrirde 3 zeamet ve 14 tımar sahibi bulunmaktaydı.⁵⁹⁶

Kilis Şehrinde Mülk sahipleri

1519' tarihli defterde ayrıca Hamam-ı harab der nefis-i Kiliz gibi okunan ayrı bir hamam'ın da geliri mülk olarak İbn-i Faruk ve İbn-i Gökçe arasında paylaştırılmıştı. İbn-i Faruk Dizdârlık yapmaktaydı.⁵⁹⁷

Kilis Şehrinde Toplam Vergi Gelirleri

1519' yılında toplam olarak Kilis Şehrinden alınan vergi 100642 akçe, 1536'da 96097 akçe, 1570'te 289005 akçe, 1590 yılında 357132 akçe olmuştur.⁵⁹⁸

Azez Şehri Ve Mahalleri

Azez şehri çok eski tarihi geçmişe sahiptir. Siyasî ve ekonomik gelişmesi Halep ve Kilis ile bağlantılı olarak süre gelmiştir. Timur'un Yakın Doğuya yapmış olduğu seferler sırasında tahrip edilmiştir. Timur istilasından sonra halkının büyük kısmı göçerek Kilis'e yerleşmiştir. Kilis ve Ekrâd Sancağı tesis edildiğinde iki nahiye merkezinden birisi ve büyük olanı idi. Önceki tahrirlerde "karye" olan Kilis'in coğrafi mevkisi dolayısıyla daha önem kazanarak "kasaba" olmasından sonra Azez'in merkezî fonksiyonu Kilis'e geçmiştir.

1519' tarihli tahrir defterinde Azez'in üç mahallesi vardı. Bunlar;

Menkusa Mahallesi

1519 yılında mahallede 62 nefer, 60 hane, 2 mücerred oturmaktaydı. Mahallenin reisliğini Ahmed oğlu Osman yapmaktaydı. Ayrıca mahallede 1 kasab, 1 çoban, 1 imam ve şeyh, 15 hacı, 3 de şeyh bulunmaktaydı.⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ BOA., TTD., No:506, s.76

⁵⁹⁶ BOA., TTD., No:171, s.54

1536'da Menkusa mahallesinde 126 nefer, 120 hane, 4 mücerred, 2 imam ve 24 çift vardı. Hane sahipleri arasında 1 Kefer Nebeli, 6 Kürt ve meslek sahibi olarak da 1 sarraç kaydedilmiştir.⁶⁰⁰

1570'te Azez' kazasına ait kayıtlar defterlere geçmemiş ve 1590'da Menkusa mahallesinde 290 nefer, 197 hane, 185 bennak, 42 mücerred ve 80,5 çift bulunmaktaydı.⁶⁰¹

Meşarika (Kethüda Osman Mahallesi)

1519'da mahallede 69 nefer, 61 hane, 8 mücerred, 2 çift vardı. 1 nökerî, 1 köşker, 1 hadim-î camî, 1 imam ve şeyh, 1 baytar, 15 hacı, 5 şeyh ve İzeddin Beğ'e tabî 2 kürd bulunmaktaydı.⁶⁰²

1536'da mahallede 99 nefer, 84 hane, 13 mücerred, 2 imam ve 10,5 çift kayıtlıdır. Mahalle sakinleri arasında 1 şeyh, 3 hacı ve meslek sahibi olarak da 1 baytar'ın adları geçmektedir.⁶⁰³

1590'da 224 nefer, 157 hane, 149 bennak, 45 mücerred ve 37 çift vardı.⁶⁰⁴

Harmanlar Mahallesi

1519'da mahalle Azez'in en büyük mahallesi idi. 121 nefer, 108 hane, 13 mücerred, 44 çift bulunmaktaydı. Meslek sahibi olarak da 1 kasas, 1 değirmenci, 1 kahya, 1 zebbal ve 1 şeyh bulunmaktaydı. Mahalleye dışardan gelip yerleşenlerden de 1 Kefer Nebelî, 3 Arab, 1 Halebî vardı. Ayrıca mahallede 14 hacı da hane sahipleri arasında bulunmaktaydı.⁶⁰⁵

⁵⁹⁷ BOA., TTD., No:93, s.210

⁵⁹⁸ BOA., TTD., No:93, s.210, No:181, s.51, No:506, s.76, No:171, s.54

⁵⁹⁹ BOA., TTD., No:93, s.201

⁶⁰⁰ BOA., TTD., No:181, s.5

⁶⁰¹ TKGMA., TTD., No:171, s.9

⁶⁰² BOA., TTD., No:93, s.202

⁶⁰³ BOA., TTD., No:181, s.6

⁶⁰⁴ TKGMA., TTD., No:171, s. 11

⁶⁰⁵ BOA., TTD., No:93, s.203

1536'da mahallede 91 nefer, 80 hane, 9 mücerred, 1 imam ve 60,5 çift bulunmaktaydı.⁶⁰⁶ Diğer tahrirlerde mahallenin adı geçmemektedir. Muhtemelen diğer mahalleler arasında paylaşılmıştır.

Kazanın Üretimi

Kasaba tüm tahrirlerde maktu olarak vergi ödemiştir. 1519'da tarım ürünlerinde dolayı 63.800 akçe vergi ödemişti. Bu tahrirde meküğü 144 akçeden 200 Azazî meküğü buğday, kantarı 150 akçe'den 10 kantar pamuk, 8.000 akçe bağ ve incirlik, 8.000 akçe'de "Gallat-ı nakdiye fi zeman-ı Sultan Kayıtbay" adıyla naktî vergi ödemiştir.⁶⁰⁷

1536'da 14.000 akçe buğday, 600 akçe arpa, 1000 akçe mal-i sayfi, 4500 akçe bağ, 8.000 akçe "gallat-ı naktî" vergisi ödemiştir.⁶⁰⁸

1590'da 20800 akçe, buğday, 1260 akçe arpa, 1200 akçe bağ, 7500 akçe zeytin vergisi ödemekteydi.⁶⁰⁹

Diğer Vergiler

1519'da 3520 akçe çift resmi, 2648 akçe bennak ve 1145 akçe bâd-ı hevâ vergisi alınmış, rüsum-ı örfiyye ile birlikte toplam hasılı 72.113 akçe olmuştur.⁶¹⁰

1536'da 3.800 akçe çift, 2616 akçe bennak, 156 akçe mücerred, 500 akçe nahl(arı), 200 akçe maiz (keçi- koyun) resmi ödemiştir. Toplam 49.032 akçe vergisi ve 1550 akçe bâd-i hevâsı has gelirlerine "maktu" olarak eklenmiştir.⁶¹¹

1590'da 4680 akçe çift, 3994 akçe bennak, 522 akçe mücerred, 400 akçe tapu ve deştbanı, 300 akçe maiz ve nahl vergisi ödemiştir. Toplam olarak 77.478 akçe has gelirleri yekünü ve 3.000 akçe de bâd-i hevâ tutmuştur.⁶¹²

⁶⁰⁶ BOA., TTD., No:181, s.6

⁶⁰⁷ BOA., TTD., No:93, s.204

⁶⁰⁸ BOA., TTD., No:181, s.7-8

⁶⁰⁹ TKGMA., TTD., No:171, s.11

⁶¹⁰ BOA., TTD., No:93, s.204

⁶¹¹ BOA., TTD., No:181, s.7-8

Ticaret ve Sanayi

Azez'de 1519'da "ihtisab" vergileri alınmaktaydı. *Bac-ı Bazar ve sipah ve kassaban* vergisi olarak senelik 5.000 akçe tutmuştu. Ağnam vergileri "beher re'se 1,5 akçe olarak alınıyordu."⁶¹³

1536'da ilk tahrirde ihtisab olarak alınan vergiler burada "bac" başlığı altında alınmıştır. "Bac-ı bazar ve bac-ı ağnam ma ihtisab" olarak alınan vergiler senelik 4660 akçe tutmuştu.⁶¹⁴

1570'te mufassal kayıtlara geçmemiştir. 1590'da 17.000 akçe bac vergisi ödemiştir.

Sanayi tesisi olarak 1590'da ma'seresi bulunuyordu. Ma'serenin yıllık vergisi 320 akçeydi.⁶¹⁵

Vakıflar Ve Vakıf Eserleri

Osmanlı döneminde şehir hayatı vakıfların oluşturduğu sosyal yardım kuruluşlarından oluşmaktaydı. Bu kurumların başında camî, mescit, zaviye gibi yapılar gelmektedir. İslâm hukukuna göre kadın, erkek , Müslüman ve gayrimüslim kendi dininden olanların istifadesine vakıf yapabiliirdi.⁶¹⁶

Cami-i Kebir Vakfı

Caminin şehir yakınlarında ve köylerde vakıf gelirleri vardı. 17 kıta-i arz, zeytinlik v.s. gelirlerinden toplam 3600 akçe senelik geliri vardı. Toplanan gelirden

⁶¹² TKGMA., TTD., No:171, s.11

⁶¹³ BOA., TTD., No:93, s.204

⁶¹⁴ BOA., TTD., No:181, s.7-8

⁶¹⁵ TKGMA.,TTD., No:171, s.11

⁶¹⁶ Çağatay, N., "Türk Vakıflarının Özellikleri", *X. Türk Tarih Kongresi, Kongereye sunulan bildiriler*, IV. Cilt, TTKB. Ankara 1993, s.1619-21

suyuna günlük 2 akçe, hatibine günlük 1 akçe, imamına günlük 3 akçe, nazırına ve hademesine günlük 2 akçe, yağına ve hasarına senelik 720 akçe ödenmekteydi.⁶¹⁷

Bestamiye Zaviyesi Vakfı

Zaviyenin bostan gelirinden 200, kıta-i arz gelirinden 110, zeytinlik gelirinden de 710 akçe olmak üzere toplam 1020 akçe senelik geliri vardı. Gelirinden imamına senelik 360 akçe, nazırına 100 akçe, hademesine 100 akçe, suyuna 260 akçe, hasarına ve şemi'ine 100 akçe, dua ve salât'ına 100 akçe ödenmekteydi.⁶¹⁸

Nebi Muhammed Vakfı

Vakfa ait olarak görünen Kefer Şil köyündeki değirmen (tahul) geliri vardı. Ama kayıtlarda bu değirmenin de boş olduğu yazmaktadır.⁶¹⁹

⁶¹⁷ TKGMA., TTD., No:564, s.340

⁶¹⁸ TKGMA., TTD., No:564, s.341

⁶¹⁹ TKGMA., TTD., No:564, s.342

6. SONUÇ

Kilis ve Azez bölgesi Mercidabık savaşının Osmanlı Devleti tarafından kazanılması neticesinde Bütün Mısır, Suriye, ve Hicaz'la birlikte Osmanlı devletine katıldı. İlk tahrirde Halep Eyalet merkezine bağlı nahiye durumunda iken 1527'den itibaren ayrı bir sancak olarak idare edilmeye başlandı. İlk sancakbeyi İzzeddin Bey sancak dahilindeki şehir ve köylerden olduğu kadar konar-göçerlerden de sorumluydu. İzzeddin Bey'den dolayı sancağa bağlı konar-göçerlere Osmanlı yazışma dilinde "Ekrad-ı İzzeddinli" tabiri kullanılır olmuştur. Konar-göçerler 16. Yüzyıl boyunca sancağın en kalabalık kesimini oluşturmuşlardır. Hareketleri, nüfusları, iskânları Osmanlı resmi belgelerinde sık sık ele alınmıştır. Bunlar savaşlarda yedek askeri güç olarak veya savaş malzemesi yapımında (kavvas) kullanılmaları yanında, merkezi organizeden koştukları anlarda yerel eşkıya güruhu arasına katılmaktaydılar. O nedenle Osmanlı idarecileri sancakbeyi görevlendirmelerinde bölgenin konar-göçerlerden dolayı nazik yapısını ve Kilis- Azez şehirlerinin Osmanlı askerî ikmal yollarına yakın stratejik bir konumda olmalarını göz önünde bulundurmuşlardır.

Osmanlılar bölgede yurtluk-ocaklık sancak yönetimini, bölge gerçeklerine daha uygun bir yönetim tarzı olarak gördüklerinden, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinin pek çok sancağında olduğu gibi, Kilis ve Ekrâd Sancağında da uyguladılar. Bu yönetim biçimi hayat boyu sancakbeyliği görevinde kalmayı mümkün kıldığı için yönetim açısından sürekliliği sağlamaktaydı. Yönetim bir ailenin elindeydi. 16. Yüzyılın uzun bölümünde ve 17. Yüzyıl başlarında sancağın yönetimi Canpolat ailesine verilmişti.

Sancak iki nahiye ve bir merkez kazadan oluşmaktaydı. Nahiyeler Azez ve Com nahiyeleri, kaza merkezi ise Kilis kasabası idi. Kilis öncelere Azez'e bağlı köy iken daha sonra sancağın yönetim merkezi durumuna gelmiş ve 16. Yüzyıl boyunca da sancağın nüfusu en çok artan ve ekonomisi en canlı merkezi olmuştur.

Bölgede Osmanlı öncesi uygulanan Memlûk kanunları önceleri kısmen uygulanmış, daha sonra gerek görüldükçe bazıları genel fetih politikasına uygun olarak Anadolu ve Rumeli'ye benzer hale getirilmiştir. Ama yine de bölgenin kendine özgü hususiyetleri ilk tahrirden son tahrire kadar devam etmiştir. Bunlar arasında ilk aklımıza gelenler; Romanî-İslâmî Zeytin kavramları, arazi ölçüsü olarak çift yerine feddan ve Anadolu'da alınan öşür yerine kullanılan kısım, kısım'ın köylere göre değişik türü, nakit vergi karşılığı olan maktu ve dimos'u sıralayabiliriz.

Sancağın yurtluk-ocaklık olması tımar ve zeametlere bölünmesini engellemiyordu. Şehir ve köylerin çoğunda vakıf ve mülkler toplanan vergi gelirlerinden pay almaktaydılar. Malikane-divanî sistemin en güzel örneklerini teşkil eden bu uygulama, devlet eliyle yapılması gereken pek çok hizmeti vakıflara devrettiği gibi, zamanın ve bölgenin şartları da sistemin ortaya çıkıp yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Kilis sancağına ait mufassal tahrir defterlerinde yer alan köylerden çoğunda birden fazla vakıf veya mülk sahibi köyün vergi hasılından pay almaktaydı.

Vergi gelirinden pay alanlar arasında en fazla miktarda pay "hass-ı şahî" gelirine, daha sonra sancakbeyine, has, zeamet ve tımar sahiplerine, vakıf ve mülk ve sahiplerine paylaştırılmaktaydı.

Kilis Sancağına ait tahrir defterleri Anadolu ve Suriye bölgesi arasında geçiş alanında bulunması dolayısıyla her iki kültürü ve toprak yönetimi tarzını müştereken göstermesi nedeniyle ilginç örneklerle bezenmiştir. Pek çok yer, şahıs ve vergi adlarında Türkçe ve Arapça örneklerin bulunması bölgenin coğrafi hususiyetleri ile ilgilidir.

Sancakta, 16. Yüzyıl boyunca üretim ve nüfus artışı dengeli olarak artmıştır. Aratan nüfus sayısına paralel olarak açılan yeni tarım sahaları ile yerleşik ve konar-göçer halkın beslenme ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Kişi başına düşen tahıl miktarında düzenli olarak artış vardır. Buna göre 16. Yüzyılda Kilis ve Azez Sancağında yaşayan halk yüzyılın başına kıyasla sonlarına doğru daha rahat beslenme imkânlarına sahipti diyebiliriz.

7. BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları:

Tapu Tahrir Defterleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: 93,181,506,378,391

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi: 171,300,565,566

Mühimme Defterleri: 1-73

Maliyeden Müdevver Defterler: 6107/361, 7419/378, 706/438, 17658/625, 39/735, 20070/1098.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: 593, 602, 1154, 2175, 2477, 2571, 2714, 277, 2720, 1515, 1527, 3135, 87, 100, 104, 149, 154, 203, 217, 250, 343, 352, 415, 429, 786, 595, 456, 1610,1578,1613, 1644, 1655, 1647

Basılı Kaynaklar:

53. Kurtuluş Yıldönümünde Kilis, Kilis Belediyesi Yay. Kilis 1974

Akdağ, M., *Türkiyenin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, cilt. II., Ankara 1971

Akgündüz,A.,*Osmanlı Kanunâmeleri*, 9 Cilt, İstanbul 1992.

Ali Rıza (yalgın), *Cenupda Türkmen Oymakları*, Ankara 1933, ks.II.

Allouche,A., *The Origins and Development of the Ottoman –Safavid Conflict (906-962/ 1500-1555)*, Klaus Schwartz Verlag Berlin 1983

Al-Nuveyrî, *Nihayat al- Arab*, Cairo VII, s.260-1, Lewis,B., ” Land,”s.120

Altundağ, Ş., “Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında”, *VI: Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, 20-26 Ekim 1961 Ankara*, TTK. Basımevi Ankara 1967

Atalay, B., “Türkçemizde men, man Eki”, *Türk Dil Kurumu* 1940

Bakhit, M. A., *The Otoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beyrut 1982,

- Barkan, Edirna Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri,1545-1659,**Belgeler**,III/5-6
1966, Ankara 1968
- Barkan, Ö.L. **Türkiyede Toprak Meselesi, Toplu Eserler**, Gözlem Yayınları İstanbul
1980
- Barkan, Ö.L., “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda
Aldığı Şekiller: I.Mâlikâne-Dîvânî Sistemi”, **Türk- Hukuk ve İktisat Tarihi
Mecmuası**, sayı: 2, İstanbul 1939, s.119-184
- Barkan, Ö.L., Meriçli E., **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I**, Türk Tarih Kurumu
Basımevi, Ankara 1988
- Barkan, Ö.L., **Xv. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî ekonominin
Hukukî ve Malî Esasları cilt I Kanunlar**, İstanbul 1943
- Barkan,Ö.,L., “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**,
X, 1953
- Barkan,Ö.L., “Türkiye de Hakana Mahsus İstatistik Defterleri,” **İ.F.M.**,II,Sayı 2,s.221.
- Baysun, C., M., “Merc-i Dabik Muharebesi” **İA**, Cilt VII. s.752-4
- Beldiceanu-Steinher, “Fiscalite et formes de possession de la terre arable dans l’Anatolie
preottomane,” **Journal of the Economic and Social History of the Orient**,
sayı:19, September 1976, s.241-267
- Broudel, F., **u. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, (Çev: M. Ali
Kılıçbay), cilt I., Ankara, 1993
- Cahen, A., “The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands,”
Journal of the Royal Asiatic Society 1951, s.139-55
- Cahen,C., Linant de Bellefonds and Halil İnalçık,” Kanun” **EI²**
- Canard, M., “Killiz,” **EI2**, cilt 5, s.105
- Cevdet Türkay, Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı
İmparatorluğu’nda Oymak- Aşiret ve Cemaatler**, Tercüman Kaynak Eserler
Dizisi, İstanbul 1979
- Cezar, Mustafa, “Osmanlı Klasik Dönem İmar Sistemi”, **IX. Türk Tarih Kongresi**,
Kogreye sunulan bildiriler, cilt III, TTKB. Ankara 1989
- Cohen A., **Economic Life in Ottoman Jarusalem**, Cambridge

- Cohen, A., Lewis, B., *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the sixteenth Century*, Princeton 1978,
- Cook, M.A., *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayanın Mirî Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları”, *IV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952
- Çağatay, Neşet, “Osmanlıda şer’î- Örfî Hukuk Kavramları ve Uygulamaları”, *XII. T.T.K.Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*.
- Çağatay, Neşet., “Osmanlı İmparatorluğunda Arazi ve Reaya Kanunnamelerinde, İlhak Edilen Memleketlerin Kanunları ve İstılahlarının İzleri”, *III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Kasım 1943, s.489-505.
- Çağatay, Neşet., “Türk Vakıflarının Özellikleri”, *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler*, IV. Cilt, TTKB. Ankara 1993
- Çolakoğlu Ş., *Kilis Tarihi Üzerine Deneme*, Kilis Kültür Derneği Yayınları Ankara 1995
- Dağlı, Y., Üçer, C., *Tarih Çevirme Klavuzu*, IV. Cilt, TTK Basımevi, Ankara 1997, s.51, 89, 163, 205
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravanda”, *Belleten*, Cilt LVI, Sayı:215-217, TTK., 1992
- Demirtaş(Sümer), F., ”Bozulus Hakkında,” A.Ü.DTCF . Dergisi, VII/1 (1949)
- Doğru, H., *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 1992
- Dündar, Abdulkadir, *Kilisteki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999
- Emecen, “Bennak”, *DİA*, 5.cilt, s.458-59
- Emecen, F., İ. Şahin, “Osmanlı Taşra Teşkilatını Kaynaklarından 957-958(1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I, *Belgeler*, Cilt XIX, Sayı 23, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.53-123
- Emecen, F., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 1989

- Erder, Leila, "The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middle Eastern Studies*, XI, (1975)
- Ergenç, "Osmanlı Şehirlerinde ki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları, IV* 1984
- Ergenç, Ö., *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara Ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995
- Ergenç, Özer, "Osmanlı şehrinde esnaf örgütlerinin fizikî yapıya etkileri," *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi(1071-1920)*, s.104
- Ergenç, Özer., "Osmanlı Şehirlerindeki yönetim kurumlarının niteliği üzerine bazı düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1976
- Ergin, Osman, "Bedesten", *İA*, Cilt II., s.440-442
- Ergin, Osman, *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, İstanbul 1939
- Ergin, Osman, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936
- Evlıya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt IX.
- Faroqhi, S., "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, 1983
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994
- Faruk Sümer, XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da yaşayan yaşayan Türk aşiretlerine Umumi bir bakış, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI İstanbul 1952
- Genç, Mehmet, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne istemi", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Osman Okyar (Ed.) Hacettepe Üniversitesi yayınları, 1973, s.231-292
- Gökbilgin,M.T., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Tımar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları," *TD XVII/22* (Mart 1967)
- Göyünç N., "Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilâtı(Tanzimata kadar)", *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999

- Göyünç, N., “XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu: Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Devirleri”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, (8-10 Haziran 1973), Ankara 1975
- Göyünç,N., *16. Yüzyılda Mardin Sancağı*, T.T.K. Yay., Ankara, 1991
- Göyünç,Nejat,”Ocaklık Deyimi Hakkında”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*
- Griswold, W.,*Anadolu'da Büyük isyan 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000
- Griswold, W.,*The Great Anatolian Rebellion 1000-1020/1591-1611*, Klaus Schwarz Verlag Berlin 1983
- Gümüüşcü, Osman, *XVI. Yüzyıl Larende(Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, TTK. Basımevi, Ankara 2001.
- GY. Kaldy-Nagy, “Timar Sisteminin Macaristanda Tarımsal Üretime Etkisi,” Çev: Şadan Karadeniz, *Belleten*, Cilt: XXXVIII sayı:149-152, TTK., Ankara 1974, s.499-508.
- Hallaçoğlu, Y., “Aşiret”, *TDVİA*, cilt:I, s.9
- Hallaçoğlu, Yusuf, “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd- Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme,” *Belleten* cilt:LX/227-229,TTK Ankara 1997
- Hammer,J.V., *Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Cilt II, *M.E.B.* İstanbul 1997
- Hınz W., *İslamda Ölçü Sistemleri*, ter: Sevim Acar, İstanbul 1990,
- Holt, P.M., *Early Memlük Diplomacy (1260-1290)*, E.J.Brill, 1995, Hassanein,R., *The Financial System of Egypt A.D.1169-1341*, London, 1972,
- Honigmann, E., “Mercidabık”, *İA*, cilt VII., s.751-2,
- İnalcık, Halil, “Örf”, *İA*, Cilt 9.
- İnalcık, Halil, “The Problem of the Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation”, *Aktendes XI Bayzantinisten- Kongresses 1958*, Münich 1960
- İnalcık, Halil, “XV. Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar”, *Maarif Vekâleti Yayınları Tarih Vesikalrı*, cilt I, sayı:16 İstanbul 1955
- İnalcık, Halil., “Arab Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century”, *Revue d'Histoire Maghrebine*,

- İnalcık, Halil., “Çiftlik”, *EI2*, Cilt.II, s.32-3
- İnalcık, Halil., “Ottoman Methods Of Conquest”, *Studia İslamica*, cilt II. (1954)
- İnalcık, Halil., “The Problem of the Relationship between Byzantine and Ottoman Taxation”, *Akten des X. Internationalen Byzantinisten- Kongresses* 1958 ve aynı mak. *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London 1980,
- İnalcık, Halil., “Osmanlı Hukukna Giriş: Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları “ *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIIİ (1958)
- İnalcık, Halil., “The Emergence of Big Farms Çiftliks. State Landlords and Tenants”, *Turcica*, III, Paris 1983,¹
- İnalcık, Halil., “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü,” *Bellekten* XXIII, 1959
- İnalcık, Halil., “Çiftlik”, *EI²*
- İnalcık, Halil., “Ottoman Method of Conquest,” *Studia İslamica* II (1954), s.103-129
- İnalcık, Halil., *Hicrî 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, TTK. Basımevi, Ankara 1987
- İnalcık, Halil., “The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role,” *Oriental Carpet and Textile Studies I*, Edt. . Pinner-W. Denny), London 1986
- İnalcık, Halil., “İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Dönemindeki Şekillerle Mukayesesi,” *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I (1959)
- İnalcık, Halil., “İstanbul: Bir İslâm şehri”, Çev. İbrahim Kalın, *Dergah Dergisi*, Şubat 1992
- İslamoğlu, Huri and Faroqhi, Suraiya, “Crop Patterns and Agricultural Production Trends in Sixteenth-Century Anatolia”, *Reviw*, cilt II 1979, s.401-436
- İsmail, Adel, *Historie Du Liban XVII sicele A Nos Jours*, Paris 1955, s.1-225
- J. Kaldy-Nagy, “The Administration of the Sanjak Registration in Hungary”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 21(1968)
- Kafesoğlu, İ., “Türkmen Adı”, *Jean Deny Armağanı*, Ankara, 1958, s.128, Lindner, R.P., *Nomands and Ottomans in Medieval Anatolia*, Blomington, 1983
- Kılıç, Orhan, “Yurtluk-ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *OTAM*, Sayı 10, Ankara 1999

- Kızıltoprak, Süleyman, “Mümlük Sistemi”, *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Kilisli Kadri,*Kilis Tarihi*, İstanbul 1932,
- Koçibey,*Risale*, Sadeleştiren : Zuhuri Danışman, MEB. İstanbul 1993
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeliri ile Kilis Tarihi*, İstanbul 1968
- Kopruman, Kazım Yaşar, “Mısır Memlükleri (1250-1517)”, *Türkler*, cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Köprülü, Fuat,”Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”*Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931)
- Kramers,J.H.(C.E. Bosworth),”Subashi” *EI(new ed.)*, s.736-737
- Kuban, D. “Anadolu Türk şehri, tarihi gelişmesi, sosyal ve fizikî özellikleri üzerine bazı gelişmeler”,*VD*, VII 1968
- Kunt,İ.M., *Sancaktan Eyalete, 1550_ 1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*,Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No: 154, İstanbul 1978
- Kurat, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetleri (1553-1610)*, TTK., 1953.
- Lapidus, İra, M., *Muslim Cities in The Later Middle Ages*, Harvard University, Cambridge 1967.
- Lapidus,İra, M., “Muslim Urban Society in Mamlük Syria,” *The Islamic City* (içinde) (Edt.9 A.H. Hourani ve S.M. Stern, Bruno Cassirer, Oxford 1970 s.198,
- Lewis, B., “arus resmi,” *EI2*, cilt. 1, s.679,
- Lewis, B., “Bâd-ı Hawâ,” *EI2*, s.850,
- Lewis, B.,“Nezareth in the Sixteenth Century, according to the Ottoman Tapu Registers, Makdisi G.,(Ed.), *Arabic and İslamic Studies in Honour of H.A.R. Gibb*, Laiden 1965,
- Lewis, B.,”Ottoman Land Tenure and Taxation in Syria”,*Studia İslamica* ,sayı:50 1979, s.109-24,
- Lowry, H.,W., *The Ottoman Tahrir Defters as a Source*, Los Angles 1977.
- Lowry, Heath W.,*Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461- 1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları,1981

- Makovsky, A., "Sixteenth-Century Agricultural Production in the Liwâ of Jerusalem," *Archivum Ottomanicum*, 9(1984), s.91-127
- McGowan, Brus "Food Supply and Taxation on The Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum*, I, 1969, s.139-196,
- Meloy, J. L., "Copper Money in late Mamluk Cairo; Chaos or Control?" **JESHO**, Vol:44 August 2001
- Miroğlu İ., *Kemeh Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990
- Nicoara Beldiceanu –Irene Beldiceanu-Steinherr "Resherches sur la province de Qaraman au XVIe siecle," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, sayı:11 March 1968, s.69-70,
- Orhonlu,Cengiz., *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*,İstanbul,1987
- Ortaylı, İlber., "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme (Binanın Yeri, Yargılama Usulü, Mahkeme Görevlileri ve Bürokratik Faaliyet, Mahkeme Gelirleri ve Arşiv", *Ayrı Basım*, s. 245-264,
- Ortaylı,İlber., "On The Role of The Kadı in Provincial Administration" *Ayrı Basım* s.1-21,
- Ortaylı,İlber., *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*,Turhan Kitabevi Ankara 1994
- Özbek, Süleyman, " Yakın Doğu Türk-İslâm Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Özdeğer,H., *Onaltıncı Yüzyılda Ayıntâb Livâsı*,I., İstanbul 1988
- Pakalın, M.Z., Tarih Deyimleri, Cilt III.,
- Petry, Carl, F., "Fractionalized Estates in a Centralized Regime: The Holdings of Al-Ashraf Qaytbay and Qansuh Al-Ghawri According to Their Waqf Deeds, **JESHO**, cilt 41, February 1998,
- Petry, Carl. F., *Protectors or Praetorians? The Last Memlük Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany State University of New York Press 1994
- Petry, Carl., F., *Twilight of Majesty: The Reigns of The Memlük Sultans al-Ashraf Qaytbay and Qansuh Ghawri in Egypt*, Seattle University of Washington Press 1993

- Philip,R., “ *New Light on Economic History from İlkhaniid Accounting Manuals*”,
Iranian Studies 13 (1980),
- Poper, William, *Egypt and Syria undar the Circussian Sultans, 1382-1468 A.D.*
Systematic Notes to Taghri Birdi’s Chronicles of Egypt, University of
California Press 1957
- Popper, W., *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.*, Los
Angles 1957.
- Qarali, *Ali Pasha Janbulat*, Beyrut 1939
- Rafeq, Abdul-Karim, “The Revolt of Alî Pasha Janbulad (1605-1607) In The
Contemporary Arabic Sources And Its Significance,”*VIII. Türk Tarih
Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, s.1515-34
- Russell,A.,*The Naturel History of Aleppo*, c.1., London 1794
- Sahillioğlu, H., “Ze’âmet”, *İA*, Cilt XIII, s.478
- Sahillioğlu, H.,”Arus Resmi,” *TDVİA*, Cilt 3, s.422-3,
- Schacht, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, 1964
- Sertoğlu, M., *Muhteve Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara 1955
- Sertoğlu, Midhat, Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958
- Sevim, Ali, “Kuzey-Suriye’de görünen ilk Türk Emiri Han-oğlu Harun,” *Belleten*
TTK.Yay., Cilt.XLI, sayı 161-4, Ankara 1977, s. 495-506
- Shai Har-el, *Struggle For Domination in the Middle East The Ottoman-Mamluk war
1485-91*, E.J.BRILL, 1995
- Shooshan, B., “From Silver to Copper: Monetary Changes in Fifteenth Century Egypt”
Studia Islamica , 1982
- Singer, A., *Kadılar,Kullar, Kudüslü Köylüler* , Çev: Sema Bulutsuz,Tarih Vakfı Yurt
Yay. 1996
- Skilter,Susan, Wiliam Harborne: İlk İngiliz Elçisi, *Türk- İngiliz İlişkileri 1583-1984
(400. Yıldönümü)*, Ankara 1985
- Sümer, F., “XVI. Asırda Suriye ve Irakta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”,
İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1949-50,
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara 1980,

- Sümer, Faruk, "Kayı", *İA*, Cilt VI.
- Şahin, İ., "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadoluşu Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sayı15 (1995-1997)
- Şahin, İ., Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları," *Türk Kültürü*, XX, (Mart 1982), Sayı 227
- Taştemir, M., *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, TTK., Ankara 1999
- Toledano, E., "The Sanjaq of Jarusalem in the Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, 1984,
- Turan, A.N., *XVI. yüz yılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Basılmamış doktora tezi.
- Uzunçarşılı, İ.H., "18. Yüzyıl Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetleri," *Belleten*, XII/51 (1949), s.573-650,
- Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, Cilt II,
- Uzunçarşılı, İ.H., *İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1983
- Ünal, M., A., *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1519-1566)*, Ankara 1990
- Ünal, M.Ali, "Osmanlı Devletinde Merkezî Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, Cilt. VI., Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999
- Venzke, M.L., "Aleppo's Malikâne-Divânî System," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 106 (1986),
- Venzke, M.L., "Special Use of the Tith as a Revenue-Raising Measure in the Sixteenth-Century Sanjak of Aleppo," *JESHO*, 1986
- Venzke, Margaret L., "The Case Of A Dulgadir-Mamluk Iqta: A Re- Assessment Of The Dulgadir Principality And Its Position Within The Ottoman-Mamluk Rivalry," *JESHO*, 43,3, (2000)
- Venzke, Margaret, L., "The Question Of Declining Cereals' Production InThe Sixteenth Century: A Sounding On The Problem-Solving Capacity Of The Ottoman Cadastres", *Journal Of Turkish Studies –Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Cilt 8 1984, s.251-264,
- Venzke, M.L., *The Sixteenth Century Ottoman Sajaq of Aleppo: A Study of Provincial Taxation*, Columbia University 1981

- Veryonis, Speras, Jr. "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", *Dumbarton Oak Papers, XXIII-XXIV (1969-1970)*,
- Veryonis, Speros, Jr. *The Decline of Medieval and The Process of Islamization from the Eleventh through Fifteenth Century*, Berkeley 1971
- Wolf-Dieter Hütteroth- Kemal Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977,
- Woods, J.E., *The Akkoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Mineapolis and Chicago, 1976.
- Yaltkaya, Ş., *Baybars Tarihi*, İstanbul 1941
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *İA*, XIII, s.153-172
- Yediyıldız, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.
- Yınanç, R., *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989
- Yücel, Yaşar., *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara 1989, s.116
- Yücel, Yaşar., "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona Dair Gözlemler," *Belleten*, Ekim 1974

EKLER:

943 Tarihli Kanunname-i Liva-i Azez

Mukaddema liva-i mezbura arz-ı padişahi ile kitabet olundukta çerakise zamanında adet olan bid'atler ref olunub anların mukabelesinde çiftleri olub ziraat ve hırsat iden reaya taifesinden yılda bir Mart ayında rusum-ı çift deyyu her çiftten kırkar akçe ve mücerred olub kisbe kadir olanlardan ki çiftleri olmaya resm-i bennak deyyu on ikişer akçe, mücerred olanlar ki kisbe kadir olalar resm-i mücerred deyyü altışar akçe kayd olunub şimdiye değin vech-i meşruh üzre alınurmuş haliya emr-i şerif mucibince uslub-ı sabık üzere defter-i cedid-i hakaniye kayd olundu. Liva-i mezburede vaki kura ve mezari'in bazı kadim'ül-eyyamdan mahsullerini maktu viregelüb ol maktua mütehamil olanlar ale hal ibka olunub mütehamil olmayıb haraba müşeref olan kura ve mezari emr-i şerifle kısm kayd olunub tarık-ı kısımları yerlü yerinde işaret olunmuştur. Min bad eğer ümena ve eğer erbab-ı tımar defter-i cedid-i hakanide maktu olanı maktu kısm olanı dahi kısm alınub hilaf-ı emr-i şerif reayaya zulm etmeyeler. Ve liva-i mezburede vaki eşcar-ı zetun ekseriya Romanî olub kadimden tımar eylediği mukabelede nısıf mahsulüne reaya mutasarrıf ola gelüb haliya dahi tağyir olunmayub ale hal ibka olundu ve liva-i mezburede vaki olan incir ağaçlarına her bin ağaca yüz altmış akçe haraç alına ve fevakhir-i muhtelif ve zeytun-ı İslâmî dahi incir ağacı gibidir. Vilayet-i mezburede vaki olan kurumun her bin çubuğuna kırk akçe haraç alına ziyade alınmaya. Ve resm-i ağnam koyun ve keçi kuzulayıp tamam sürüye yaradıktan sonra oğlağıyla ve kuzusuyla ad olunub her iki re'se bir akçe alına. Ve bir kovana bir akçe resm alına. Ve liva-i mezburede vaki olan serbest tımarlardan gayrı erbab-ı tımarın tımarlarında vaki olan cürm-i cinayatın kanun üzre nısıf sancakbeği olana hasıl yazılıb nısıf-ı ahiri erbab-ı tımarındır ve evkaf ve emlak olan karyelerin erbab-ı tımarla müşterek olmaya, cürm-i cinayetleri hassa-i hümayuna müteallikdir sancakbeği ve gayra hasıl kayd olunmuş değildir, hassadır. Ve Ekrâd taifesinin cürm-i cinayetleri ve sair rüsum-ı gayriyeleri ve adat-ı ağnamları beylerine müteallik olub ziraat eyledikleri yerde öşürlerin ve rüsum-ı çiftlerin sahib-i arza verdiklerinden sonra mada rüsumları beğlerine hasıl kayd olunmuştur. Ve hassa yörükleri dahi kendileri ellerinde çiftleri olub ziraat ve hırsat idenler rüsum-ı çiftlerin ve hububatın öşrün sahib-i arza verdüklerinden sonra mada

rüsümları Türk ulusu olanlara müteallik olub hassa-i hümayun için zabt olunurlar ve külliye ceraim vaki oldukta kanun-ı kadim-i osmaniye müracaat olunub ziyade alınmaya. Ve liva-i mezburede hasıl üç fasıl alınurmuş, tereke biçilmelü olub biçilmeye müstehak olundukta kemalin bulub biçile ol vakte vakt-i hasat dirler. Vakt-i hasat kimin tahviline düşerse tereke ana müteallik olub harmana itibar olunmazmış zeytun dahi tamam yetişüb sikilmeye müstehak olduktan sonra birkaçgün bir sebep-i kavi olub tehir olunub cem olunmayacak olursa tımar-ı amel yetişip, kemaline erüp silkeler ki müstehak olduğu eyyama itibardır tehir ile birkaçgün cemi sonradan dahi vaki olursa itibar müstehak olduğu eyyamadır. Ve penbe dahi yetişüb, kozak kararın bulub kemaline erüştüğü vakit ki cem olunmağa müstehak olur istihak bulduğu zaman ile amel olunurmuş. Ve bağlar haracı dahi üzüm olub yetişib tamam ikmal-i itibar olunduktan sonra haraca müstehak olurmuş bu vechile müstehakı tamam olmayınca bağların haraçları cem olunmaya ve cem'ine dahi şüru olunmaya fil cümle bu zikr olunub vakitlerinden evvel kabl'el-vakt mahsul ve rüsum zabt olunub alınmak dahi vaki olsa amel olunmayub vakitlü vakti ile hükm olunub amal olunurmuş haliya dahi üslub-ı sabık üzere defter-i cedid-i sultaniye kayd olundu. Ve nakdiye akçeye dimos olan kura ve mezraai dahi bu zikr olunan uslub üzere dimoslarının istihkakı bu ve cümle zikr olunan sair ecilden müstehak olub amam bade mahsulleri dimos olub akçe virub eda iderler imiş ve zeytun ve penbenin dimosları zeytun ve penbe cem olunduktan sonra eda eyledikleri ecilden haliya dahi üslub-ı sabıkları tağyir olunmayub defter-i cedidi-i sultaniye vech-i meşruh üzere kayd olundu. Ve rusum-ı otlak ve yatak liva-i mezburede kışlayub kalan Türkman taifesinden olı gelen kanun üzere yılda bir Mart ayında herbir süriden birer koyun alınur ki, adat-ı sürü üç yüz koyun ola, artuk ve eksük olsa bu minval üzere hesap olunub alına. Ve gelüb geçen Yörük taifesinden otlak ve yatak hakkı deyyü sancakbeğleri ve subaşları ve erbab-ı tımar koyunların ve kuzuların taleb idub almayalar. Fil cümle mezkurların olıgelen kanunları üzere olub ziyade alınmaya. Resm-i duhan liva-i mezburda kışlayub kalan Türkman taifesinden yılda bir mart ayında resm-i duhan deyyü her haneden on ikişer akçe alına gelmiş haliya dahi ziyade alınmayub beher haneden haneye her senede on ikişer akçe resm-i duhan alına ziyade alınmaya. Fil cümle alınan rüsum-ı örfiyye vakitlü vakti ile alınub kabl'el-vakt alınmaya ve eimme-i

divaniyeden muaf olalar ve liva-i maezburede vaki olan haremeyn-i şerifeyn evkafının reayası cem'i avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyyeden muaf ve müselleme ve rüsuman ve cürm-i cinayetten serbest olunması ferman olunmuştur vech-i meşruh üzere defter-i cedid-i hakaniye kayd olundu min b'ad mezburlara ziyade teklif olunmaya ve mezar-ı enbiya ve evliyaya vakf olan kurra reayası ve sadat dahi avarızdan muaf olmaları emr olunmuştur bunlara dahi avarız teklif olunmaya.

978 TARİHLİ AZAZ SANCAĞI KANUNNAMESİNİN METNİ

Mukaddema liva-i mezburede emr-i padişahi ile kitabet olundukta *Çerakise* zamanında ihdas olan bidatler ref 'olunub anların mukabelesinde çiftleri olub zira'at ve hiraset eden reaya taifesinden yılda bir Mart ayında *resm-i çift* deyü on ikişer akçe ve mücerred olanlardan ki, kisbe kadir olalar, *resm-i mücerred* deyü altışar akçe kayd olunub şimdiye değin vech-i meşruh üzere alınur imiş. Haliya üslub-ı sabık üzere defter-i cedid-i hakaniye kayd olundu. Ve liva-i mezburede vaki olan kura ve mezari'in ba'zı kadim'ül-eyyamdan mahsullerini *maktu'* vere-gelüb haliya ol maktu vere gelen kura ve mezariin mahsulleri yerlü yerinden teftiş olunub ba'zı ziyadeye mütehammil olanlar reayası ittifaklarıyla ziyade olunub ve bazı hali üzere ibka olunub her birisi mahallinde işaret olunmuştur. Ana göre amel olunub min ba'd eğer ümena ve eğer erbab-ı tımar defter-i cedid-i hakanide maktu olanın maktu ve kasm olanın kasm eyleyüb hilaf-ı defter reayaya zulm ve teaddi etmeyeler. Ve liva-i mezburede dimos olmayub kasm olan kura ve mezaride vaki olan *eşcar-ı zeytun* ki, *Romani* ola, kadimden tımar eylediği mukabelesinde nısıf mahsulüne reaya mutasarrıf olub gelmeğin haliya dahi tağyir olunmayub üslub-ı sabık üzere mukarrer kılındı deyü Defter-i Atıkde mukayyed olub lakin kabl'el- feth ve hin'el- feth *Kara Kadı* zamanından berü tımar eyledikleri mukabelede hisse verlü-gelmeğin haliya defter-i Cedid-i Hakanide ana mukarrer olundu ki her karye halkı kendü karyeleri toprağında olan Zeytun_i Romaninin vakti oldukta korusın ayırtlayub ve ziraat olunan yerlerde olan zeytunun etrafında zarar edecek miktarı yerin ziraat etmeyüb amma gerü sürüb lazım olan tımarın eyleyüb ve ziraat olunmayan yerlerde olan zeytunun dahi kezalik korusın ayırtlayub ve etrafında olan ormanın açub ve dibin sürüb ve zeytun cem' olunmalu oldukda ehl-i karye cem edi- verüb hizmetin bi kusur eda etdüklerinden sonra nısıf mahsulüne mutasarrıf olalar. Şöyle ki, hizmet-i

lazımelerinde tekasül ederlerse, *havass-ı hümayunda* olanı ümene ve sipahi tımarında olanı sahib-i tımar reayayı cebr ile sürdürüb hizmet etdüreler ki, tımar olmamağla zeytun ağacına zarar olmalı olmaya. Ve ehl-i karyenin bazı hizmet edüb ve bazı ihmal ederse, bunlara hisse verildüğü hizmetleri mukabelesindedir. Zeytun hisse olunmalı oldukta hizmet edenlere verilüb hizmet eylemeyene hisse verilmeye Ve zeytun-ı islaminin ve ceviz ve incir ağacından ve gayrı sair meyveye gelmiş ceviz ağacına iki akçe ve incir ağacının dördüne bir akçe ve bağatın her bin çubuğuna kırkar akçe haraç tayin olundu, ziyade alınmaya. Ve *resm-i ağnam*, koyun ve keçi kuzulayub tamam süriye yaradıktan sonra oğlağıyle ve kuzisiyle add olunub her iki re'se bir akçe alına. Ve bir kovana bir akçe resm alına. Ve Liva-i mezburede resm-i arus kızdandan otuz para ki, altmış akçe olur ve bive avretten otuz akçe alına. Ve sair cerayim hususlarında Kanun-ı Osmaniye müracaat olunub ziyade alınmaya. Ve salbe ve siyasete müstehak olanlardan bedel-i siyaset deyü akçeleri alınmayub istihkaklarına göre günah eyledikleri mahalde siyasetleri olunub haklarından geline. Ve liva-i mezburede vaki olan *serbest tımarlardan* gayrı erbab-ı tımarın tımarlarında vaki olan *cürm-ü cinayat* ın kanun üzre nısfı sancak beği olana hasıl yazılıub nısf-ı aharı erbab-ı tımarındır. Ve evkaf ve emlak olan karyeler ki, erbab-ı tımar ile müşterek olmaya, cürm-i cinayetleri hassa-i hümayuna müteallıktır, sancak beğine ve gayra hasıl kayd olunmuş değildir. Ve ekrad taifesinin cürm ü cinayetleri beğlerine müteallık olub ziraat etdükleri yerden öşrin ve resm-i çiftlerin sahib-i arza verdiklerinden sonra adet-i ağnamları ve sair rüsumları has olan cemaatlerin hassa-i hümayuna ve sancak hassı olan cemaatlerin sancak beğine hasıl kayd olunmuşdur. Ve *hasa yörüklerinden* dahi ziraat ve hırsat edenler etdükleri resm-i çiftlerin ve hasılların sahib-i arza verdüklerinden maada rüsumların Türkman eminleri hassa-i hümayun için zabt ederler. Ve liva-i mezburede *hasıl* üç fasıl alınurmuş; tereke biçmeli olub biçilmeğe müstehak oldukda ki, kemalin bulub biçile, ol vakte *vakt-i hasad* derler. Vakt-i hasat kimin tahviline düşerse, tereke ana müteallık olub harmana itibar olunmaz imiş. Ve zaytun dahi tamam yetişüb silkilmeğe müstehak oldukdan sonra birkaç gün bir sebep-i kavi olub tehir olunub cem olmayacak olursa, heman amel zeytun yetişüb kemaline erüb silkilmeğe müstehak olunduğı eyyama olub bir mani ile birkaç gün cem'i sonradan dahi vaki olursa itibar müstehak olduğu eyyamadır. Ve penbe dahi

yetişüb kozak kararın bulub kemaline erişdüği vakit ki, cem olunmağa müstehak olur, istihkak bulduğu zaman ile amel olunurmuş. Ve *bağlar haracı* dahi üzüm olub yetişüb tamam ekle salih olduktan sonra haraca müstehak olur imiş. Bu vechile yetişüb tamam olmayınca bağların haracları cem olunmaya ve cemine dahi şürü olunmaya. Fil-cümle bu zikr olunan vakitlerden evvel kablel-vakt mahsul ve rüsum zabt olunub alınmak dahi vaki olsa, amel olunmayub vakitlü vakti ile hükm olunub amel olunur imiş. Haliya dahi üslub-ı sabık üzere Defter-i Cedid-i Sultaniye kayd olundu. Ve *nakit* akçeye *dimos* olan kura ve mezariin dimosu iki kıst üzere olub nısfı tereke kemalin bulub biçmelü oldukda ve nısf-ı aharı zeytunlu olan köylerde zeytun kemalin buldukda ve zeytun olmayub sayfi ziraat olunan köylerde penbe kozağı kemalin buldukda müstehak olub amma ba delhasad eda ede geldikleri ecilden haliya dahi üslub-ı sabık üzere Defter-i Cedid-i Sultaniye vech-i meşruh üzere kayd olundu. Ve *resm-i otlak ve yatak*, liva-i mezburede kışlayub kalan *Türkman taifesinden* olı gelen kanun üzre yılda bir Mart ayında her bir süriden birer koyun alınur ki, aded-i süri üç yüz koyun ola, artuk ve eksük olsa, bu minval üzere hesap olunub alına. Ve gelüb geçen *yörük* taifesinden *otlak ve yatak hakkı* deyü ve selamlık deyü sancak subaşılıarı ve erbab-ı tımar koyunların ve kuzuların taleb edüb almayalar. Bil cümle mezkurların olıgelen kanunları üzere olub mukayyed olunan kanunlarından ziyade tecavüz olunub nesne alınmaya.

Ve *resm-i duhan* liva-i mezburede kışlayıb kalan *Türkman taifesinden* yılda bir Mart ayında *resm-i duhan* deyü her haneden on ikişer akçe alını gelmiş; haliya dahi ziyade alınmayub heman haneden haneye her senede on ikişer akçe *resm-i duhan* alına. Ve *Vilayet-i Arabistan*'da şimdiye değin *resm-i camus* bazı yerlerde on ikişer akçe alınur imiş. Haliya Defter-i Cedid-i Hakani paye-i serir-i alaya arz olunub cemi-i Vilayet-i Arab'da müsavi olub her sağılır camusa üçer para *resm* tayin olundu deyü Defter-i Atikde mukayyed olmağın Defter-i Cedid'e dahî vech-i meşruh üzere kayd olundu. Ve bazı kura ve mezaride *Haremeyn'üş-Şerifeyn hissesi* ve serbest evkaf hisseleri o makule hisse olan kuranın bad-ı hevasında vakfin taalluku olmayub külliyyen hassa-i hümayuna kayd olunub lakin kadimen serbest olub tamam vakıf zabt eyleye deyü Defter-i Atikda mukayyed olmağın *Haremeyn-i Şerifeyn* evkafından ve sair emr-i şerifle serbest olan

evkafdan tamam vakıf olan kuranın rüsum ve bad-ı hevası vakfa yazılıb tamam vakıf olmayub hisse olanların rüsum ve bad-i hevası hassa-i hümayuna kayd olundu.

996 Tarihli Kanunname-i Liva-i Ekrad ve A'zaz

Mukaddema liva-i mezbure emr-i padişahi ile kitabet olundukta erakise zamanında ihdas olan bid'atler ref' olunub anların mukabelesinde çiftleri olub zirâ'at ve hırâset eden re'aya taifesinden yılda bir Mart ayında resm-i çift deyü her çiftten kırkar akçe ve mücerred olmayub kisbe kadir olanlardan ki, çiftleri olmaya, resm-i bennak deyü on ikişer akçe ve mücerred olanlardan ki, kisbe kadir olalar, resm-i mücerred deyü altışar akçe kayd olunub şimdiye değin vech-i meşruh üzere alınur imiş. Haliyâ üslub-ı sâbık üzere defter-i cedit-i hâkâniye kayd olundu. Amma Nefs-i Kilis'de bundan akdem bir yerde cum'a kılınub cüz'i yer olub Defter-i Atîk'de karye kayd olunmağla resm-i bennak ve mücerredâtı alınugelürdi. Hâlâbu kullarının pederi Canpolat Beğ bendeleri liva-i mezburu tasarruf ederken cami ve tekve ve üç hamam ve iki kervansaray ve bezzazistan ve iki yerde bazar yapub ma'mur etmekle hâlâ altı yerde Cum'a kılınub kasada olmağın sadetlü padişah-ı âlem-penah hazretlerinin mübarek başı sadakası için zıkr olan bennak ve mücerredat rüsumı ref olunub defter-i ceditde kasaba kayd olundu. Ve liva-i mezburede vaki olan kura ve mezari'in bazı kadim'ül-eyyamdan mahsullerini matu vere gelüb haliya ol maktu verregelen kura ve mezari'in mahsulleri yerlü yerinden teftiş olunub bazı ziyadeye mütehammil olanlar reayası ittifaklarıyla ziyade olunub ve bazı hali üzere ibka olunub her birisi mahallinde işaret olunmuşdur. Ana göre amel olunub min ba'd eğer ümena ve eğer erbab-ı tımar defter-i cedit-i hakanide maktu olanın maktu ve kasm olanın kasm eyleyüb hilaf-ı defter reayaya zulm ve teaddi etmeyeler. Ve liva-i mezburede dimos olmayub kasm olan kura ve mezari'i de vaki olan eşcar-ı zeytun ki Romanî ola, kadimden tımar eyledüğü mukabelesinde nısıf mahsulüne reaya mutasarrıf olı-gelmeğın haliya dahi tağyir olunmayub üslub-ı sabık üzere mukarree kılındı deyü defter-i atik'de mukayyed olub lakin kabl'el feth ve hîn'el-feth Kara Kadı vilayet kitabet eylediği zamana gelince Zeytun-ı Romanîde re'ayanın hissesi olmayub Kara kadı zamanından berü tımar eyledikleri mukabelede hisse verilü gelmeğın haliya defter-i cedit-i hakanide ana mukarrer oldu ki her karye halkı kendü karyeleri toprağında olan Zeytun-ı Romanînin vakti oldukta korusun ayırtlayub ve ziraat olunan

yerlerde olan zeytun'un etrafında zarar edecek miktarı olan yerin ziraat etmeyüb amma gerü sürüb lazı olan tımarın eyleyüb ve ziraat olunmayan yerlerde olan zeytunun dahi kezalik korusun ayırtlayub ve etrafında olan ormanın açub ve dibin sürüb ve zeytun cem' olunmalu oldukda ehl-i karye cem' ediverüb hizmetin bî kusur eda etdüklerinen sonra nısıf mahsulüne mutasarrıf olalar. Şöyleki, hizmet-i lazımlerinde tekasül ederlerse, havassı hümayunda olanı sahib-i tımar reayayı cebr ile sürdürüb hizmet etdüreler ki, tımar olmamağla zeytun ağacına zarar olmalu olmaya. Ve ehli karyenin ba'zı hizmet edüb ve ba'zı ihmal ederse bunlara hisse verildiğü hizmetleri mukabelesindedir. Zeytun hisse olunmalu oldukta hizmet edenlere verilüb hizmet eylemeyene hisse verilmeye. Ve zeytun-ı İslâmînin ve ceviz ve incir ağacından gayrı sair meyveye gelmiş fevâkih-i muhtelifenin her yüz ağacına kırkar akçe haraç alınur ve meyveye gelmiş ceviz ağacına iki akçe ve incir ağacının dördüne bir akçe ve bağatın her bin çubuğuna kırkar akçe haraç tayin olundu, ziyade alınmaya deyyü mukaddema vilayeti tahrir eden Mustafa Çelebi defter-i atikte kayd etmeğın hali üzere ibka olunmuşdur. Vech-i meşruh üzere amel olunub tecavüz olunmaya. Lakin nefis-i Kilis toprağında vaki olan Zeytun-ı Romanî hisse-i vakıf olan rub'undan maadası sabıkan mirliva hassı iken Liva-i Ekrâd aşairinin ifrazı kimesneye verülmeyüb sancağı beğinin noksan ve terakkisi tekmil olunduktan sonra ziyade kalanı maktu yazıla deyü evamir-i şerife varid olmağın ifraz bedeli zikr olan Zeytun-ı Romanî 75.000 akçeye yazub ifraz çıkarub nice kimesneye ber vech-i iştirak tımar vermekle zabt ve hizmet etdürmeyüb cem' ve taksiminde niza ve kavga ve fesaddan hali olmadıklarından cümle zeytun-ı mezbur harabe ve bî hasıl olubbin akçe hissesi olana seksenakçe ait olduğı müseccel bulunub hîn-i kitabette Muharrir Ahmed Beğ ma'mur etmek için boz ve hali yerde olan her dirakte on akçe resm-i tapu ve her sene beş akçe mahsul ve ma'mur olan yerlerde olan her dirakte altmış akçe resm-i tapu ve altı akçe mahsul vermek üzere ahali-i vilayet uhdelerine yazmağa teklif edüb sicil etmiş iken kimesne kabul etmemेğın hali üzere komuş idi. Tevzi bu kularına emer oldukda a'yan-ı vilayeti getürdüb envâ-i sa'y ve ikdam ile boz ve hali yerde lan her dirakte ziyade ile on iki akçe resm-i tapu ve her sene üç akçe mahsul ve ma'mur yerde olan her dirakte otuz akçe resm-i tapu ve her sene dört akçe mahsul ve zeytun-ı İslâmî reayanın mülkü olmağın rüsum-ı tapu vermeyüb her

dirahte yılda dört akçe haraç vermek üzere kabul etdürüb ve kadı ve a'yân-ı vilayet ile varub add olundukda müddet-i medîde tımar ve hizmet olunmadığından ekseri harabe ve telef olmuş bulunub boz yerde olan Zeytun-ı Romanî 24.732 diraht ve bazı kimesnelerin emlâki içinde ma'mur yerlerde 1.679 diraht ve İslâmî 871 diraht bulunub dört kere yüzbin iki yüz kırk akçe resm-i tapuları alunub Hazine-i Haleb'e teslim olunub vech-i meşruh üzere eski yazusundan 11.703 akçe naksaniye hisse-i vakıfdan gayrı cümlesi 63.297 akçelik üzere ahali-i vilayet uhdesine kayd olunub her kese alel-infirad mamhur ve mufassal ve meşruh tezkireler verilmişdir. Mucibince amel idub ve bundan mâ'ada sair kura ve mezari'de olan Zeytun-ı Romanî ve gayrı eşcar defter-i atikde kasabe olduğu vech üzere ibka ve tayin olunmuşdur, muktezasınca amel olub ziyâde alınmaya. Ve resm-i ağnam koyun ve keçi kuzulayub tamam sürüye yaradıktan sonra oğlağıyla ve kuzusuyla add olunub her iki re'se bir akçe alına. Ve bir kovana bir akçe rem alına. Ve Liva-i mezburede resm-i arus kızdandan otuz para ki, altmış akçe olur ve bîve avretten otuz akçe alına. Ve sair ceraim hususlarında kanun-ı osmaniye mürecaat olunub ziyade alınmaya. Ve salbe ve siyasete müsteha olanlardan bedel-i siyaset deyü akçeleri alınmayub istihkaklarına göre günah eyledükleri mahalde siyasetleri olunub haklarından geline. Ve liva-i mezburede vaki olan serbest tımarlardan gayrı erbab-ı tımarın tımarlarında vaki olan cürm-ü cinayatin kanunüzere nisfi sancakbeği olana hasıl yazılıub nisf-ı aharı erbab-ı tımarındır. Ve evkaf ve emlak içinde olan karyeler ki, erbab-ı tımar ile müşterek olmaya, cürm-ü cinayetleri hassa-i hümayuna müteallıktır, sancakbeğlerine ve gayra hasıl kayd olunmuş değildir. Ve Ekrâd taifesi kıl ev ile kadim kışlak ve yutları olan Nahiye-i Com ve etrafında Haleb ve Maraş Eyaletlerinde vaki olan yaylaklara kıl ev ile konar göçer yörük makulesi olduklarından her kande olurlarsa zabt ve rusum-ı mahsulleri toprak sahipleri ve gayrı hükkâm ve beğlerbeğiler dahl etmeye deyü ahkâm-ı şerife mucibince cürm-ü cinayetleri beğlerine müte'allık olub ziraat eyledükleri yerde öşrin ve resm-i çitflerin sahib-i arza verdiklerinden sonra adet-i ağnamları ve sair rüsumları hâs olan cemaatlerin hâssa-i hümayuna ve sancak hâssı olan cemaatlerin sancakbeğine hasıl kayd olunmuşdur.

Tablo 13:Azez Nahiyesinde Hası ve Kısım Oranları

	1519hasıl	1519 kısım	1536hasıl	1536 kısım	1570hasıl	1570kısım	1590hasıl	1590 kısım
Abat					3000	6	3420	7
Acar el-fec	25250	Mak	23340	Mak	25260	7	30400	7
Accar			3600	7	9300	7	15000	7
Adde		8	4100	6				
Akpınar	1518	10						
Ağuz			1200	8	7200	5	10800	5
Ahar								
Ahfaf			2156	7				
Ahras			3700	6	4800	6	7200	6
Ahtarın	23852	8	15000	7	23972	7	28332	7
Akberhan	5788	8					7583	7
Akibe'l Cebel							3390	6
Ala							11567	7
Anab	7333	Mak	3600	6	3100	6	5720	6
Anaz			2400	6	1950	15	8443	7
Danburalı			5000	7				
Armudluca	2230	7	967	7	10500	7	16704	7
Arşaf			3516	7	11134	7	13500	7
Ayn-ı dıkna	8078	16	5100	6	5950	8	8925	Mak
Ayn-ı Leben	2862	8						
Ayyan								
Badman	2180	10	1550	7	2000	7	4390	7
Bahurta			8300	8	11830	8	18048	8
Bari					6700	7	10560	7
Başmera					2957	7	6000	7
Bauk								
Belinus	2000	8			1330	7	2194	7
Beluna					1950	7	2380	7
Beracen			600	8				
Berağati							17500	7
Berdemin								
Beyd			1780	7				
Bolite							20400	7
Büyük Boykır	3394	Mak	2600	7	4334	7	7000	7
Caiziye			490	7				
Caide			3800	7	4800	7	7320	6
Calbal							5375	6
Cebel	8743	6			3753	6		
Cebrin	30928	Mak	18000	mak			40000	Dimos
Celil			2480	6				
c-i Araban			5000	dim	5800	Dim	13200	Dimo

Cinderes									
Cüne									
Dabık		16894	6	8800	6	4690	8	9380	8
Dat		9719	7						
Delhema								12000	7
Delhimiye		4175	7	3000	8	7536	7	5320	7
Dir Cemal		10263		8200		8600	Mak	19500	Mak
Dir Kozman		14170	Mak	13000	7	19996	7	21885	7
Dir Şekin		8300	8	5657	8	8788	8	16934	8
Doybık			8	1545	7	8304	7	16280	7
Dölek		2979	8	2000	7	5315	7	10000	7
Dudan		2887	7	5000	7	5938	7	17000	7
Elzebad		8580	8			8000	7		
Fahuniye		6993	7					8166	6
Fakin						3600	7	3600	7
Fasıdfen						3205	7		
Ferai									
Gefis						2200	7	5500	7
Göktaş		6899	7			3150	7	5580	7
Ğoz				3720	5				
Haluti		11720	7	9000	7	13700	7	23500	7
Hamide						6000	7	20000	7
Hanebbel				4160	7	6341	7	8000	7
Harbas						2195	7		
Harbete		20698	6			2525	8	5050	8
Haris								3595	7
Haris									
Haşebbal									
Havarünnehar						7554	7	10700	7
Herben				5500	7	8527	7	14400	7
Herbil		13043	7	4720	7	4925	6	7995	6
Herceli		5911	8	5163	7	14410	7	16000	7
Hıymelat						7213	6	6600	6
İreğani				800	7	9200	7		
İyde						3256	7		
Kafis									
Kai Kelbin		7127	8	2500	8	4786	7	7200	7
Kaiyyebe								9200	7
Kanafuz		5623	7	3800	6	8000	7	10200	7
Kantara Telhabeş		4738	8	3545	7			8089	7
Kara Köprü		4869	8	4042	7	10700	7	21699	7
Kara Kuyu		1728	7	2000	8			4790	7
Karaca Koyunlu		1961	8	1670	7	3492	7	5390	7
Karaca Ören				900	8	4145	7	9450	7
Karamil						3300	8	18144	8
Kashala				3000	7				
Kasima(Kasime)						2916	7	10500	7

Kasırfen								4605	7
Kaston		2809	8	2000	7				
Katife						5000	7	6000	7
Katma		5805	6	4278	7	10581	7	13636	7
Kecürte									
Kefer Abde						6300	7	15800	7
Kefer Altun								9000	Mak
Kefer Bilun						1200	8		
Kefer Cam									
Kefer Daşur				8000	mak				
Kefer Feyz								13100	7
Kefer İğde									
Kefer Kanun		1321	8	3900	7	5369	7	5928	7
Kefer Kelbin		8492	7	4600	7	4000	8	8000	8
Kefer naba		30298	Mak	13000	mak	16016	6	24024	6
Kefer Nasıh						7200	7	9300	7
Kefer Parsa				2500	7	7302	7	15000	7
Kefer Pelun								1200	8
Kefer Rahim		2805	8	2000	7	4500	7	10000	7
Kefer Safra		8184		5860	6			10967	7
Kefer Salut									
Kefer Selvan		13902	Mak			5300	8	9036	8
Kefer Senat				4860	7	6100	7		
Kefer Senaya		5000	7	7140	7	13500	7	27072	7
Kefer Şeğal		17227	7	9864	6			14903	Mak
Kefer Şuş						6369	7	7683	7
Keferkona(A.Kesmez		3889	8			6500	7		
Kefibiye						7175	7		
Kefre		5787	8	4350	mak	10630	6	15500	6
Kermin Nasara		10841	7	5300	7	7250	6	8830	6
Kerzic Öyük				1500	8	4400	8		
Kesfar		8905	6	2280	7	8000	7	16000	7
Kestan									
Kidrec								11395	Mak
Kızılca Mez.(Zeytuni)						7000	7	10770	7
Küçük Boykır						3000	7	5847	7
Kürane		10690	8						
Laziyye				11080	mak	10800	6	13650	7
Lobis									
Lolit				6000	8			20400	7
Maarretü'l- meşayih		8864	Mak	5200	7	7100	6	10650	6
Mahvin				2600	4	3610	6		
Malazleyin		10449	6						
Mari		23800	Mak	5077	7	8636	7	13636	7
Markeşte						6670	7	10000	7
Mearin		1677	8	4000	7	8100	7	11250	7
Melkiye		29889	Mak	11200	8			18982	5

Meneğ		25309	Mak	13050		24000	8	36000	Mak
Merabin elKasibe		11136	Mak	7108	7	7595	7		
Meraş		9926	Mak	13000	mak			21863	Mak
Meraşiye									
Meraşte		4420	7	1506	7			6000	Mak
Merbekal		3518	8			1400	7		
Merdağın		12747	6	7100	6			3770	6
Merec?									
Merğal								2786	7
Meribin		5858	8	1500	7	4000	7	10349	7
Merimin el- Kasibe								7536	7
Merzime(Batliyun)		9919	Mak	7700	7	7050	7	12075	7
Meyargan								1640	7
Meytmelen									
Mezraa-i Aled						4760	7		
Mezraa-i Şahin		8152	7	3500	7	2818	7	18440	7
Mezraa-i Şeyh(T.Ez)						2600	6	7630	7
Nasırıyye								7910	7
Neban									
Neyal el fehmi									
Neyyare				4500	7	6500	7	7700	7
Nezd-i Gaben									
Oydum elberameki		12171	7	7020	7	7752	7		
Palanuca									
Rail			7	2400	7	3500	Mak	3402	6
Reyyan				2726	6				
Saidleyin				1800	8	2754	7	8998	7
Salabiyon		3762	8	4000	6	7000	7	8000	7
Sandık									
Sared		6350	8	3750	7	3190	7	7662	7
Savran		9146	7	2325	7	8000	6	11000	Mak
Saya Viran									
Sayyid									
Seneref?						6000	7	11500	7
Seneren		4753	7	2400	mak	9153	7		
Servecül Mazik				5500	mak	10000	7	12000	8
Settar?								18666	7
Seve		5130	10	1900	7	3804	7	11110	7
Sıdk				3744	8				
Sineb									
Sucu		16786	Mak	13500	7	17200	7	18300	7
Suviran								8928	7
Şehirben						2500	7		
Şemariğ				4000	7	6200	7	10000	7
Şemarin		3056	7						
Şemirin				1000	8			6440	7
Şenader		5499	8	8730	7	24000	6	26070	6

Şevazğa elaraz	14553	Mak	5600	8	7700	8	11550	8
Şevirin			5568	7	9111	7		
Şeyh Yağu	9671	7			8000	7	12000	8
Şızraz			1500	8	6152	7	11750	7
Şoberin	2297	7						
Talhane			1500	7	5235	7		
Tali							7330	7
Tat Humus	6211	8	6400	7	6000	7	20840	7
Tatiye			2600	7	5100	6	8000	6
Tebel e fehm							26000	Mak
Tebel el Has							24955	7
Tel Accar	5390	7	2400	6	2400	8	3600	8
Tel Alil(kkoyunlu)								
Tel Ar					4000	7	4400	7
Tel Cemal(C-i Ayuki)			5777	7	8700	7	18000	7
Tel Efan(Yel Baba)					1000	Mak	1800	Mak
Tel Erfad	14320	7	9000	6	13915	6	25977	6
Tel Habse					6000	7	7000	7
Tel Malid			6300	6	9524	6	11400	6
Tel Salur								
Tel Şair							4600	7
Telalil(kkuyu)								
Telil el Has	4210	7	3400	7	7850	7		
Tellaleyn			5700	6	14150	5	21225	5
Telkism			2000	8	4200	7		
Teneb	6184	Mak			6320	7	17280	Mak
Tibil	23023	Mak	7300	6			11635	6
Tibil el Fehm	24144	Dim	17502		13000	Mak		
Til Cifne								
Til Habeş	15019	7	8200	7	32000	7	48000	7
Til Kism								
Tilel ezzeıtun			1425	8				
Tuğlu(Seviran)					2700	7	4500	7
Ulbul	8953	7	3350	7	5300	7	11064	Mak
Ülben					4150	7		
Vahşiyeye					3725	7	3725	7
Yadıman								
Yağu			5880	7				
Zaberan					7086	7		
Zaidan	7621	8	3300	8			13600	7
Zaime					4500	7		
Zalha								
Zayirat							10700	7
Zebia							3000	7
Zehidiye(Karagöz)					3080	7		
Zertat					2700	7		
Toplam	803301		575051		937109		1718868	

Tablo 14: Com Nahiyesinde Hasıl Miktarı

			36hasıl	70hasıl	90hasıl
Ağca Berc					4162
Ağca Burc					5397
Ağca Kaya					1059
Ağca Köy				9000	12560
Ağca-i Köçek				6000	
Ahır					5000
Akreb Öyük					1500
Aşeki					1841
Ayn-ı Dare			2750	4600	
Ayn-ı Dib					4000
Ayn-ı Diya			2150		
Ayn-ı Kaloş			500	4300	5745
Ayn-ı Kaloş-ı Diğer			1120		
Ayn-ı Receb			1850		
Azas				2100	
Babelin				11300	16543
Babirfen					2049
Bablun(Kızılıcakend	ılca Kend)		3005	12520	19275
Bafalur					8152
Basurun				5500	7832
Basuta			1080	2600	4955
Bazeke				8500	11592
Behadinin				3200	4788
Beled-i Hamu			2890		
Benalisa			3000		
Berit					13000
Beytün Nas(Yalanzuz	s (yalansuz)			8500	10000
Candariye					6000
Cebel-izikri			2200	13000	14000
Cedit				4500	8318
Cedit-i Diğer				3500	3000
Celme			3500	14500	20000
Cemaat-i Araban Beni Ahmer					
Cemaat-i Araban Sekene					
Cinderas			1950	18000	30000
Com				1500	6800
Derhemiye			1515		5845
Derklice Mağara				2000	
Dernen			1810		
Ebraz			2000		
Ferinu			2460		8500
Firin					2196
Gazviye				6200	7000
Göbek				2500	

Göğ Öküz Viranı					2252
Görzil					9423
Ğarşa			1000		
Haluti				4000	6498
Hamit					2000
Hancık				24000	24000
Harab Musa				18000	22900
Hazari				5000	
Hurrecek			1390	3000	3000
İderek			2000		
İncirlu				3500	4200
İshakiye				3500	2196
Kabar				10200	
Kabban			1600	5200	
Kabib					6000
Kabib-i Diğer				3000	3500
Kara Curun			550	4000	5244
Karnaku				5000	
Katlibi				7500	9576
Katraniye			2010	2000	
Kefalcek					3776
Kefer Batn				2500	3856
Kefer Benat			2050	6000	
Kefer Celban					8202
Kefer Dela			3442	12000	12000
Kefer Dil					5300
Kefer Rum				2000	
Kefer Rum			500		3015
Kefer Safra					4400
Kefer Sela			1940		
Kefer Şebab				6500	
Kefer Şil					13000
Kefer Zeyd				3500	
Kefir			890		
Keneh			2500	7200	
Kersentaş					2259
Kevkan					2826
Kevkeb					3725
Kıbar					12250
Kızılca Köy				5000	6854
Kör Zebbal				5500	
Kuruca Göl				2060	5000
Maarretel Hisb	Hisb		3330	13715	19392
Mağara				5500	7441
Mağaracık				5000	7816
Mağaracık d.n.zeytun	d.n.karye-i Zeytunek			1500	1800
Maluta					2500

Matmat				3500	4792
Mehmediye			1050	10000	15050
Melban				6000	
Meşhala				2000	2000
Meşki				2000	4685
Mirric			860		
Nasiri				4200	5000
Neyare				10200	18000
Payamlu				9500	18238
Sebavat			935		
Sefer Sadi			470		
Selemi			1500	4000	
Semaya				4200	4200
Serince				4200	5000
Seyban				9500	10000
Sulak					8988
Şeref					1372
Tel Salud			2500	6200	2371
Tel Tapur				550	5000
Tel Tavil			2400	4000	4000
Yanire				700	
Zenen				12300	
Ziyaret-i Şeyh Abdurrahman				9200	
Toplam			66697	421945	586006

Tablo 15 Azez Nahiyesinde Hane Başı Gelir-Vergi Oranları

	19ha-ver	19ha-gel	36ha-ver	36ha-gel	70ha-ver	70ha-gel	90ha-ver	90ha-gel
Abat							570	3990
Acar el-fec	376,8657		245,6842	1709,962	219,6522	1537,565	264,3478	1850,435
Accar			180	1260	1033,333	7233,333		
Adde	447,3	3578,4	315,3846	1892,308				
Akpınar	126,5	1265						
Ağuz			300	2400	266,6667	1333,333	400	2000
Ahar								
Ahfaf			308	2156				
Ahras			264,2857	1585,714	533,3333	3200	800	4800
Ahtarın	458,6923	3669,538	283,0189	1981,132	380,5079	2663,556	449,7143	3148
Akberhan	321,5556	2572,444						
Akibe'l Cebel							847,5	5085
Ala								
Anab	916,625	7048,846	600	3600	344,4444	2066,667	635,5556	3813,333
Anaz					114,7059	1720,588	496,6471	3476,529
Danburalı			217,3913	1521,739				
Armutluca	159,2857	1115	80,58333	564,0833	1750	12250	2784	19488
Arşaf			167,4286	1172	1113,4	7793,8	1350	9450
Ayn-ı dikna	621,3846	9942,154	159,375	956,25	212,5	1700	318,75	2196,188

Ayn-ı Leben	220,1538	1761,231							
Ayyan									
Badman	545	5450	258,3333	1808,333	2000	14000	2195	15365	
Bahurta			332	2656	591,5	4732	902,4	7219,2	
Bari					3350	23450	5280	36960	
Başmera					985,6667	6899,667	1000	7000	
Bauk									
Belinus					221,6667	1551,667	365,6667	2559,667	
Beluna					325	2275	396,6667	2776,667	
Beracen			300	2400					
Berağati									
Berdemin									
Beyd			593,3333	4153,333					
Bolite							850	5950	
Büyük Boykır	188,5556	1449,992	216,6667	1516,667	433,4	3033,8	700	4900	
Caiziye			122,5	857,5					
Caide			1266,667	8866,667	960	6720	1464	8784	
Calbal							1791,667	10750	
Cebel	728,5833	4371,5			1251	7506			
Cebrin	773,2	5945,908	260,8696	1815,652			512,8205	3533,333	
Celil			99,2	595,2					
c-i Araban									
Cinderes									
Cüne									
Dabık	889,1579	5334,947	314,2857	1885,714	167,5	1340	335	2680	
Dat	359,963	2519,741							
Delhema							2400	16800	
Delhimiye	278,3333	1948,333			1507,2	10550,4			
Dir Cemal	466,5		341,6667		296,5517	2072,897	672,4138	4632,931	
Dir Kozman	257,6364	1981,224	220,339	1542,373	266,6133	1866,293	257,4706	1802,294	
Dir Şekin	120,2899	962,3188	314,2778	2514,222	585,8667	4686,933	1128,933	9031,467	
Doybık			103	721	553,6	3875,2	1628	11396	
Dölek	270,8182	2166,545	142,8571	1000	442,9167	3100,417	666,6667	4666,667	
Dudan	360,875	2526,125	178,5714	1250	219,9259	1539,481	629,6296	4407,407	
Elzebad	295,8621	2366,897			285,7143	2000			
Fahuniye	259	1813					680,5	4083	
Fakin					163,6364	1145,455	163,6364	1145,455	
Fasıdfen					534,1667	3739,167			
Ferai									
Gefis					366,6667	2566,667	916,6667	6416,667	
Göktaş	299,9565	2099,696			630	4410	1116	7812	
Ğoz			286,1538	1430,769					
Haluti	325,5556	2278,889	219,5122	1536,585	370,2703	2591,892	635,1351	4445,946	
Hamide					400	2800			
Hanebbel			1386,667	9706,667	422,7333	2959,133	533,3333	3733,333	
Harbas					731,6667	5121,667			
Harbete	940,8182	5644,909			505	4040	1010	8080	

Haris									
Haris									
Hışebbal									
Havarünnehar						1259	8813	1783,333	12483,33
Herben			305,5556	2138,889	387,5909	2713,136	654,5455	4581,818	
Herbil	686,4737	4805,316	168,5714	1180	447,7273	2686,364	726,8182	4360,909	
Herceli	203,8276	1630,621	322,6875	2258,813	1029,286	7205	1142,857	8000	
Hıymelat					1442,6	8655,6	1320	7920	
İreğani			400	2800	511,1111	3577,778			
İyde					407	2849			
Kafis									
Kai Kelbin	419,2353	3353,882			598,25	4187,75	900	6300	
Kaiyyebe								1533,333	10733,33
Kanafuz	295,9474	2071,632	316,6667	1900	195,122	1365,854	248,7805	1741,463	
Kantara Telhabeş	169,2143	1353,714	393,8889	2757,222			385,1905	2696,333	
Kara Köprü	270,5	2164	404,2	2829,4	486,3636	3404,545	986,3182	6904,227	
Kara Kuyu	82,28571	576	200	1600			319,3333	2235,333	
Karaca Koyunlu	392,2	3137,6	278,3333	1948,333	1164	8148	2695	18865	
Karaca Ören			225	1800	592,1429	4145			
Karamil					825	6600	4536	36288	
Kashala			230,7692	1615,385					
Kasima(Kasime)					583,2	4082,4	2100	14700	
Kasırfen									
Kaston	255,3636	2042,909	153,8462	1076,923					
Katife					714,2857	5000			
Katma	580,5	3483	388,9091	2722,364	529,05	3703,35	681,8	4772,6	
Kecürte									
Kefer Abde					3150	22050	7900	55300	
Kefer Altun							1125	7751,25	
Kefer Bilun					171,4286	1371,429			
Kefer Cam									
Kefer Daşur	590,5	4530,945							
Kefer Feyz							1455,556	10188,89	
Kefer İğde									
Kefer Kanun	264,2	2113,6	650	4550	1073,8	7516,6	1185,6	8299,2	
Kefer Kelbin	471,7778	3302,444	219,0476	1533,333	250	2000	500	4000	
Kefer Naba	776,8718	5974,144	240,7407	1675,556	232,1159	1392,696	348,1739	2089,043	
Kefer Nasih					7200	50400	9300	65100	
Kefer Parsa			312,5	2187,5	730,2	5111,4	1500	10500	
Kefer Pelun									
Kefer Rahim	935	7480	500	3500	1125	7875	2500	17500	
Kefer Safra	190,3256	1463,604	130,2222	781,3333			140,6026	984,2179	
Kefer Salut									
Kefer Selvan	993	7636,17	566,4	3964,8	530	4240	903,6	7228,8	
Kefer Senat			810	5670					
Kefer Senaya			549,2308	3844,615	613,6364	4295,455	1230,545	8613,818	

Kefer Şeğal	749	5243	519,1579	3114,947			677,4091	4667,349
Kefer Şuş					2123	14861		
Keferkona(A.Ke smez	555,5714	4444,571			722,2222	5055,556		
Kefibiye					1195,833	8370,833		
Kefre	361,6875	2893,5	131,8182	917,4545	189,8214	1138,929	276,7857	1660,714
Kermin Nasara	542,05	3794,35	220,8333	1545,833	207,1429	1242,857	252,2857	1513,714
Kerzic Öyük			500	4000	628,5714	5028,571		
Kesfar	593,6667	3562	325,7143	2280	1000	7000	2000	14000
Kestan								
Kidrec							1627,857	11215,94
Kızılca Mez.(Zeytuni)					2333,333	16333,33	769,2857	5385
Küçük Boykır					600	4200		
Kürane	593,8889	4751,111						
Laziyye	117,8963	906,6222	52,01878	362,0507	65,45455	392,7273	82,72727	579,0909
Lobis								
Lolit			500	4000			850	5950
Maarretü'l- meşayih	521,4118	4009,656	185,7143	1300	417,6471	2505,882	626,4706	3758,824
Mahvin			200	800				
Malazleyin	497,5714	2985,429						
Mari	595	4575,55	90,66071	634,625	200,8372	1405,86	317,1163	2219,814
Markeşte					667	4669	1000	7000
Mearin	335,4	2683,2	181,8182	1272,727	270	1890	375	2625
Melkiye	729	5606,01	266,6667	2133,333			431,4091	2157,045
Meneğ	506,18	3892,524	296,5909		533,3333	4266,667	800	5512
Merabin elKasibe	556,8	4281,792	394,8889	2764,222	194,7436	1363,205		
Meraş	620,375	4770,684	520	3619,2			624,6571	4303,888
Meraşiye								
Meraşte	442	3094	83,66667	585,6667				
Merbekal	293,1667	2345,333			466,6667	3266,667		
Merdağın	637,35	3824,1	208,8235	1252,941			125,6667	754
Merec?								
Merğal							928,6667	6500,667
Meribin	244,0833	1952,667	500	3500	333,3333	2333,333	862,4167	6036,917
Merimin el- Kasibe							193,2308	1352,615
Merzime(Batliyu n)	215,6304	1658,198	208,1081	1456,757	190,5405	1333,784	326,3514	2284,459
Meyargan							546,6667	3826,667
Meytmelen								
Mezraa-i Aled					1586,667	11106,67		
Mezraa-i Şahin	247,0303	1729,212	140	980	128,0909	896,6364	838,1818	5867,273
Mezraa-i Şeyh(T.Ez)					200	1200	586,9231	4108,462
Nasiriyye								
Neban								

Neyal el fehm									
Neyyare			195,6522	1369,565	590,9091	4136,364	700	4900	
Nezd-i Gaben									
Oydum elberameki	811,4	5679,8	305,2174	2136,522	408	2856			
Palanuca									
Rail	364,9333	2554,533	600	4200	1750	12232,5	1134	6804	
Reyyan			545,2	3271,2					
Saidleyin			150	1200	183,6	1285,2	599,8667	4199,067	
Salabiyon	313,5	2508	500	3000	583,3333	4083,333	666,6667	4666,667	
Sandık									
Sared	2116,667	16933,33	625	4375	531,6667	3721,667	1277	8939	
Savran	571,625	4001,375	258,3333	1808,333	888,8889	5333,333	1222,222	8421,111	
Saya Viran									
Sayyid									
Seneref?					1500	10500	2875	20125	
Seneren	528,1111	3696,778			1017	7119			
Servecül Mazik			289,4737	2014,737	714,2857	5000	857,1429	6857,143	
Settar?							2074	14518	
Seve	270	2700	90,47619	633,3333	140,8889	986,2222	411,4815	2880,37	
Sıdk			374,4	2995,2					
Sineb									
Sucu	430,4103	3309,855	337,5	2362,5	491,4286	3440	522,8571	3660	
Suvaran							1488	10416	
Şehirben					156,25	1093,75			
Şemariğ			181,8182	1272,727	516,6667	3616,667	833,3333	5833,333	
Şemarin	764	5348							
Şemirin			1000	8000			402,5	2817,5	
Şenader	166,6364	1333,091	242,5	1697,5	480	2880	521,4	3128,4	
Şevazğa elaraz	1119,462	8608,659	254,5455	2036,364	350	2800	525	4200	
Şevirin			464	3248	1518,5	10629,5			
Şeyh Yağu	537,2778	3760,944			421,0526	2947,368	631,5789	5052,632	
Şizrız			250	2000	615,2	4306,4	1175	8225	
Şoberin	459,4	3215,8							
Talhane			187,5	1312,5	373,9286	2617,5			
Tali							523,5714	3665	
Tat Humus	414,0667	3312,533	1280	8960	666,6667	4666,667	2977,143	20840	
Tatiye					728,5714	4371,429	1142,857	6857,143	
Tebel e fehm							268,0412	1846,804	
Tebel el Has							1559,688	10917,81	
Tel Accar			400	2400	400	3200	600	4800	
Tel Alil(kkoyunlu)									
Tel Ar					1000	7000	880	6160	
Tel Cemal(C-i Ayuki)			641,8889	4493,222	580	4060			
Tel Efan(Yel Baba)					166,6667	1165	300	2067	

Tel Erfad	650,9091	4556,364	272,7273	1636,364	323,6047	1941,628	604,1163	3624,698
Tel Habse					1500	10500	1750	12250
Tel Malid			420	2520	1058,222	6349,333	1266,667	7600
Tel Salur								
Tel Şair								
Telalil(kkuyu)								
Telil el Has	526,25	3683,75	188,8889	1322,222	490,625	3434,375		
Tellaleyn			316,6667	1900	416,1765	2080,882	624,2647	3121,324
Telkism			285,7143	2285,714	466,6667	3266,667		
Teneb	687,1111	5283,884			252,8	1769,6	375,6522	2588,243
Tibil	575,575	4426,172	228,125	1368,75			1662,143	9972,857
Tibil el Fehm	754,5	5802,105	324,1111		132,6531	927,2449		
Til Cifne								
Til Habeş	238,3968	1668,778	134,4262	940,9836	432,4324	3027,027	648,6486	4540,541
Til Kism								
Tilel ezzeytun			356,25	2850				
Tuğlu(Seviran)					337,5	2362,5	562,5	3937,5
Ulbul	688,6923	4820,846	372,2222	2605,556	407,6923	2853,846	851,0769	5863,92
Ülben					1037,5	7262,5		
Vahşiye								
Yadıman								
Yağu			210	1470				
Zaberan					590,5	4133,5		
Zaidan	346,4091	2771,273	253,8462	2030,769			1133,333	7933,333
Zaime					2250	15750		
Zalha								
Zayirat							382,1429	2675
Zebia								
Zehidiye(Karagöz)					1026,667	7186,667		
Zertat					900	6300		
Toplam	420,487	2942,287	245,9111	1585,83	357,9484	2472,533	591,0825	4066,956

Tablo 16:Azez Nahiyesinde Çift Başına Düşen Üretim

	19çift	19çi.üret	36ç	36çi.üret	70çift	70çi.üret	90çift	90çi.üret
Abat								
Acar el-fec	49	2695,423	52	2253,969	75	154	62	223,5484
Accar			8	2837,625	18	2502,5	18	3546,667
Adde	8	4398	7	3085,714				
Akpınar	2	7590						
Ağuz			4	1514	20	1650	26	1536,538
Ahar								
Ahfaf			7	1800				
Ahras			4	4800	8	3000	5	6912

Ahtarin		36	4744,889	32	2843,75	35	4494,4	35	5306,4
Akberhan		16	2894					26	1970,231
Akibe'l Cebel									
Ala								5	10220
Anab		10	3755,027	7	2657,143	11	1445,455	11	2029,091
Anaz						12	816,25	26	1573,115
Danburalı				11	2976,909				
Armutluca		9	1734,444	7	780	6	7711,667	6	13241,67
Arşaf				14	1300	13	5352,308	18	4641
Ayn-ı dikna		8	13356	21	1171,429	26	1523,077	31	1516,911
Ayn-ı Leben		4	5724						
Ayyan									
Badman		3	5600	3	3033,333	2	5775	5	3682
Bahurta				13	4800	23	3766,957	34	3700,706
Bari						7	5950	9	7000
Başmera						3	6561,333	4	8508,5
Bauk									
Belinus						6	1096,667	4	2170
Beluna						6	1925	8	1732,5
Beracen				1	4720				
Berağati								22	4102,955
Berdemin									
Beyd				3	3593,333				
Bolite								15,5	862,5806
Büyük Boykır		9	2899,984	4	3738	7	4050	7	5960
Caiziye				2	1190				
Caide				7	3507	7	4300	8	3375
Calbal								8	3656,25
Cebel		13	3873,692			2	10359		
Cebrin		30	4441,744	46,5	1796,129			43,5	6335,632
Celil				16	930				
c-i Araban									
Cinderes									
Cüne									
Dabık		12	7647	24	1700	29	1128,276	29	2256,552
Dat		20	2911,65						
Delhema								16	4172
Delhımiye		9	3247,222			12	4019,75	9	3904,444
Dir Cemal						33	1398	52	2583,75
Dir Kozman		21	3815,705	41	1362,78	59	1152,983	50	1071
Dir Şekin		27	2459,259	11	3532,364	24	2896	20	4821,6
Doybık				14	700	10	4634	13	6051,231
Dölek		5	4766,4	8	1668,625	11	3076,818	18	3461,111
Dudan		5	3971,8	15	2193,333	21	1766,667	26	3834,385
Elzebad		17	3755,294			19	2801,105		
Fahuniye		18	2622,278					16	2462,25
Fakin						28	825	26	242,3077

Fasıdfen						10,5	1970		
Ferai									
Gefis						5	2662,8	6	5042,333
Göktaş		13	3714,846			5	3710	11	2736,364
Ğoz				7	2300				
Haluti		18	3449,444	26	2229,231	33,5	2540,269	45	3203,2
Hamide						15	2601,667	20	4723,25
Hanebbel				2	12810	16	2012,5	18	2566,667
Harbas						3	4970		
Harbete		20	3434,4			5	2416	9	3244,444
Haris								4	5792,5
Haris									
Haşebbal									
Havarünnehar						7	5900	7	6740
Herben				12	3033,333	18	2927,167	18	5055,556
Herbil		14	5271,5	23	1186,957	11	2367,273	15	2801,2
Herceli		11	3768	8	4099,375	11	7897,273	16,5	5515,152
Hıymelat						5	7578	17	2228,824
İreğani						20	2719,5		
İyde						8	2318,75		
Kafis									
Kai Kelbin		7	7859,429			5	6700,4	6	7171,5
Kaiyyebe								7	7231
Kanafuz		12	2842,583	13	1015,385	35	1421	53	1136,774
Kantara Telhabeş		8	4738	5	4817,4			18	2694,611
Kara Köprü		8	4869	7	3821	27	2555,259	28	4146,5
Kara Kuyu		6	2016	6	2400			21	930
Karaca Koyunlu		3	5229,333	3	3896,667	3	8148	3	12576,67
Karaca Ören				3	2058,667	7	3635	10	5607
Karamil						4	5300	6	16000
Kashala				12	1516,667				
Kasima(Kasime)						5	3108	6	7583,333
Kasırfen								11	2359,636
Kaston		2	11236	8	1513,75				
Katife						8	4248,125	10	3710
Katma		8	3416,25	8	3157	19	2309,263	33	1924,152
Kecürte									
Kefer Abde						2	15652	2	20314
Kefer Altun								10	4034,095
Kefer Bilun						7	1142,857		
Kefer Cam									
Kefer Daşur									
Kefer Feyz								9	7490,778
Kefer İğde									
Kefer Kanun		3	3522,667	7	3657	8	3822,875	8	3692,5
Kefer Kelbin		16	2949,625	19	1142,105	15	1413,333	14	3028,571
Kefer Naba		19,5	11948,29	36	1546,667	50	1428	43	2111,163

Kefer Nasih					1	50400	6	5068
Kefer Parsa			7	2210	7	5810	23	4565,217
Kefer Pelun							8	1000
Kefer Rahim	3	7480	5	2478	7	4303	11	4645,455
Kefer Safra			29	343,4483			34	870,6765
Kefer Salut								
Kefer Selvan	12	4423,032			10	2240	33	791,7576
Kefer Senat			7	4200				
Kefer Senaya			4,5	3028,667	16	906,5	13	4346,462
Kefer Şeğal	17	1740,529	16	1242,75			23	1199,16
Kefer Şuş					6	6602,167	15	2633,4
Keferkona(A.Kesmez	3	10370,67			8	4778,375		
Kefibiye					8	5422,375		
Kefre	8	1787	13	1606,154	28	70,71429	22	135
Kermin Nasara	13	5245,154	18	1633,333	28	1339,286	26	1714,615
Kerzic Öyük			3	3360	7	3485,714		
Kesfar	15	3019,6	4	3500	8	5775	18	5129,444
Kestan								
Kidrec							6	10237,39
Kızılca Mez.(Zeytuni)					6	8009,167	17	3707,118
Küçük Boykır					5	4032	5	7674,8
Kürane	12	6626,667						
Laziyye			48	896,1	56	214,2857	74,5	281,8792
Lobis								
Lolit			3	4800			15,5	862,5806
Maarretü'l- meşayih	17	3783,48	18	1905,556	13	3046,154	17	3494,118
Mahvin			8	1300	12	1705		
Malazleyin	18	3149,667						
Mari	41	3901,268	44	680,4318	49	1158,571	57	1370,281
Markeşte					13	3203,846	22	2469,091
Mearin	4	3354	22	954,5455	25	1241,52	30	1527,867
Melkiye	44	3441,1	38	1305,263			58	1066,81
Meneğ	36,5	4426,28			45	2933,333	46	3707,12
Merabin elKasibe	15	5709,056	8	4812,5	29	1477,241		
Meraş	13	3801,226	22	4112,727			39	2943,797
Meraşiye								
Meraşte	10	2744	7	1480			3	10316,63
Merbekal	7	4020,571			3	3266,667		
Merdağın	16	4311,375	24	1375			40	-49,5
Merec?								
Merğal							3	6204,333
Meribin	17	1768,471	1	9450	7	1762	17	2202,529
Merimin el- Kasibe							22	1806,318
Merzime(Batliyun)	15	2239,841	21	2200	24	189,5833	23	1911,304
Meyargan								
Meytmelen								
Mezraa-i Aled					4	6737,5		

Mezraa-i Şahin	25	2212,56	18	1244,444	22	636,3636	25	3483,2
Mezraa-i Şeyh(T.Ez)					17	811,7647	19	1867,895
Nasırıyye							6	5145
Neban								
Neyal el fehm								
Neyyare			14	1744	11	3227,636	26	1703,154
Nezd-i Gaben								
Oydum elberameki	13	4098,231	10	2604	13	2665,385		
Palanuca								
Rail	8	4133,5	2	7350	3	8155	15	796
Reyyan			5	2911,2				
Saidleyin			4	3020	13	1008	13	2152,769
Salabiyon	7	2870,857	6	2457	6	1575	7	1660
Sandık								
Sared	3	11973,33	8	1400	6	1155	6	2788,333
Savran	11	5342,909	4	3718,75	9	3986,667	36	897,6139
Saya Viran								
Sayyid								
Seneref?					9	4478,444	7	9927
Seneren	8	3283,875			12	3663,333		
Servecül Mazik			14	2734,286	11	6140,909	12	7100
Settar?							31	3104,613
Seve	9	4866,667	8	1575	29	796,5517	28	1477,5
Sıdk								
Sineb								
Sucu	29	2051,374	35,5	1617,69	39	1373,077	33	1580,303
Suviran							10	4914
Şehirben					20	674,1		
Şemariğ			8,5	3008,353	13	2435,462	8	4522,875
Şemarin	4	5348						
Şemirin			1	6940			24	1549,042
Şenader	19	2315,368	27,5	2018,545	26	600	22	106,3636
Şevazğa elaraz	11	6678,415	17	1223,529	14	2457,143	24	2150
Şevirin			6	4979,333	9	5677,778		
Şeyh Yağu	14	4335,5			14	3300	15	5082,667
Şizraz			5	2400	11	3692,182	11	4646,727
Şoberin	3	3726,333						
Talhane			3	3203,667	11	2935,545		
Tali							20	2109,8
Tat Humus	7	5539,429	3	14933,33	14	2786	26	4937,692
Tatiye					11	2154,545	13	2284,615
Tebel e fehm							82	2184,634
Tebel el Has							37	3103,081
Tel Accar			5	1776	7	2649,143	10	2376
Tel Alil(kkoyunlu)								
Tel Ar					4	6133,75	6	4552,333
Tel Cemal(C-i Ayuki)			10	3601,5	15	3847,667	22	4956,636

Tel Efkan(Yel Baba)					10	699	9	1378
Tel Erfad	13	7242,308	26	1661,538	39	2081,385	37	2428,703
Tel Habse					7	4990	10	3568,6
Tel Malid			8	4350	8	6817,5	6	10950
Tel Salur								
Tel Şair							7	4300
Telalil(kkuyu)								
Telil el Has	8	3465	7	3171	14	3077,5		
Tellaleyn			17	1835,294	26	2336,538	28	2958,929
Telkism			4	3520	8	2211,125		
Teneb					21	1616,667	31	1771,397
Tibil	45	2140,042	26	1200			14	3445,714
Tibil el Fehm	23	8072,494			62	1465,645		
Til Cifne								
Til Habeş	31	2713,968	34	1482,353	64	2515,625	80	2525,25
Til Kism								
Tilel ezzeytun			3	3800				
Tuğlu(Seviran)					5	3242,4	12,5	1713,6
Ulbul	9	5641,222	9	2411,111	12	2508,333	15	2811,12
Ülben					4	2887,5		
Vahşiye								
Yadıman								
Yağu			21	1433,333				
Zaberan					15,5	3019,484		
Zaidan	14	4080,571	5	4800			21	3273,333
Zaime					3	9578,333		
Zalha								
Zayirat							22	2796,818
Zebia							6	2900,333
Zehidiye(Karagöz)					3	7186,667		
Zertat					4	4725		
Toplam	1257	4052,722	1380,5	2305,822	2028,5	2401,138	2816	2827,616

Tablo 17:Konar-Göçerlerin Koyun Sayıları ve Vergileri

		36ağ	36ağr	70ağ	70ağr	90ağ
Abanlı Taifesi				8372	4186	
Abdaliye Cemaati		4200	2100	8045	4022	
Acarlı Taifesi		19388	9694	14076	7438	
Ali Kanlı Cemaati		3321	1660,5	3958	1979	5450
Amikî Taifesi				18260	9130	25454
Balasanlı Taifesi		17910	8955	13687	6843,5	
Barese Cemaati				35686	17843	

Belubî Taifesi				988	494	
Bubalanlu Taifesi		572	286	6541	3270,5	
Çakallu Taifesi		31505	15752,5	5946	2473	
Denabî Taifesi		1433	716	4496	2247	
Derzubi Cemaati				13986	6993	
Dubadî Taifesi		6266	3133	120	60	
Duruban Ber Seyehat Cemaati				1816	908	2110
Eşkanlu Taifesi		23725	11862,5	1894	947	
Evrân Yusuf lu Taifesi				4574	2286	
Ezkanlu Cemaati				2740	1370	
Gezanlu Taifesi						
Güç Beğlü		19434	9717	760	380	950
Gürkanlu Taifesi		14616	7308	17805	8902,5	
Hacı Ömerlü Cemaati				7174	3587	
Halidlü Taifesi		20930	10865	1688	844	2042
Hasan Deyviyi Cemaati		4321	2160,5	1616	808	
Hasan Kethüda Cemaati		6822		2150	1075	
Havledi Taifesi				6972	3486	9172
Hazırsuzlu Cemaati				2607	1803,5	
Heştuanlu Taifesi		15352	7676	84	42	
Kâdlu Cemaati				11392	5696	
Karaca Alilu Taifesi		10279	5144,5	19380	9690	22712
Kasım Kethüda Cemaati				5015	2507,5	
Kavî Taifesi		6412	3206	4984	2492	5809
Kılıçlu Taifesi		5085	2542,5	4652	2326	5599
Kırbaşlu Cemaati				2115	1057,5	
Köydi(gözi) Taifesi		12945	6472,5	4284	2142	6085
Kulaksızlı Taifesi		6838	3419	4840	2420	6510
Mahmud v-i Cevlan Cemaati				1769	884,5	
Mansurkanlu Cemaati				12002	6001	140
Mennanlu Taifesi		3031	1515,5	6414	3214	6687
Mestanlu Taifesi				16412	8206	
Musabeğlü Tafesi		17136	8568	38676	19338	52396
Nakibanlu Taifesi		19964	9982	29599	14999,5	
Nekciye Cemaati		2559	1279,5	1488	744	
Okçu İzzeddinli Taifesi		10799	5399,5	14704	6852	16870
Ömerli Cemaati		10122	5061	26	18	36
Pirasanlu ve Başanlu Taifesi		3260	1230	1810	905	2368
Reşi Taifesi		186	11724	10536	5267	16663
Rişvan Taifesi		95792	47896	11537	5768,5	
Rumyanlu Cemaati				17550	8775	
Salarlu Taifesi		13292	6646	37029	18514,5	
Sammadî Taifesi				7684	3842	
Sayaçlı Taifesi		17600	8800			7527
Sayuanlu Cemaati		333	1665,5	2788	1394	5850
Sevidlü Taifesi		17778	8889	6931	3465	6941
Seyfeddin Kethüda Cemaati				490	245	

Suluhanlu Cemaati		1981	990,5	18175	9087,5	
Süleymanlı Taifesi		22044	11022	25092	12046	32409
Şekafî Taifesi		8133	9066	1248	622	6772
Şeyh Abdulah Oy.						
Şeyh Davud Oy.						
Şeyh Osman Oy.						
Şeyh Saidan Taifesi		3659	1829,5	13480	6740	14581
Şeyh Yusufu(Aşeki)Taifesi		7669	3849	288	144	214
Rubi Taifesi				3464	1732	3464
Yakubî Taifesi		6375	3192,5	955	477	
Zorkanlu Cemaati				14672	7336	
Yavidi Taifesi		3597	1788,5			
Mehad Kanlu Taifesi		2520	1260			
Mersavî Taifesi		4024	2012			96
Hamekiyye Taifesi		16245	8122,5			
Harslu Taifesi		4021	2010			
Basaklu Taifesi		3260	1230			
Şeranlu Cemaati		180	90			
Bilalî Taifesi		4864	2432			2115
Şadvî Taifesi		15280	7640			10023
Aşekî Taifesi		950	475			
Ramazanlu Taifesi		5252	2626			22064
Uzun Yusufu Taifesi		2359	3679,5			
Rubadî Taifesi		5077	2538,5			19790
Ludinî Taifesi		613	306,5			
Zobi ve Basadî Taifesi		4590	2295			
Millilü Taifesi		3900	1950			
Bazekî Taifesi		13422	6711			
Cayanlu Taifesi						2266
Hasan Celü Taifesi						1956
Dışarıcı Taifesi						1248
Gözi Meh.Denhiri Taifesi						300
Ümmihanlu Taifesi						31336
Ünyalu Taifesi						5976
Orklu Salu Taifesi						5730
Kejanlu Cemaati						
Toplam		583221	308442,5	537522	268366,5	367711